

BIBLIOTEKA

MUZEUM
ARCHEOLOGICZNE
W POZNANIU

FONTES
PRAEHISTORICI

ANNALES MUSEI ARCHAEOLOGICI POSNANIENSIS

VOL. III (1952)

Redaktor: Józef Kostrzewski

Nr zam. 573/147 — Ark. druk. 25. — Druk rozp. 15/IX. 1953 r. — Druk ukoń. 5/XII. 1953 r.
Nakład 800+25 — K-4-20582 — Odbito na pap. druk. satyn. kl. V. 61x86/8, waga 70 g.

TŁOCZONO W POZNAŃSKIEJ DRUKARNI NAUKOWEJ — POZNAŃ, UL. FREDRY 10

SPIS RZECZY — TABLE DES MATIÈRES

	Str./Page
Łucja Smoczyńska: Kultura ceramiki wstęgowej w Wielkopolsce, z 277 rycinami i 3 tablicami	1
Łucja Smoczyńska: La civilisation de la céramique rubanée en Grande-Pologne. Résumé	81
Stanisław Jasnosz: Cmentarzysko kultury łużyckiej w Borku, pow. Gorzów, Ziemia Lubuska. Z 10 rycinami	85
Stanisław Jasnosz: Un cimetière de la civilisation lusacienne à Borek, distr. de Gorzów. Résumé	96
Leon Jan Łuka: Cmentarzysko z wczesnego i środkowego okresu lateńskiego w Sokołowicach, w pow. kościańskim. Z 52 rycinami i VI tablicami	98
Leon Jan Łuka: Un cimetière de l'époque de La Tène II et III à Sokolowice, distr. de Kościan. Résumé	146
Leon Jan Łuka: Wykaz nabytków Muzeum Archeologicznego w Poznaniu w r. 1951. Z 11 rycinami	149
Leon Jan Łuka: Liste des acquisitions du Musée Archéologique de Poznań en 1951	149
Bogdan Kostrzewski: Sprawozdanie z działalności Muzeum Archeologicznego w Poznaniu w r. 1951	172
Bogdan Kostrzewski: Rapport sur l'activité du Musée Archéologique de Poznań en 1951	183

Kultura ceramiki wstęgowej w Wielkopolsce

La civilisation de la céramique rubauee en Grande-Pologne

Wstęp

Pod nazwą kultury ceramiki wstęgowej występują w pracy niniejszej wszystkie kultury oraz ich lokalne odmiany z cyklu wstęgowych naddunajskich, uchwytnie na terenie Wielkopolski na podstawie materiałów archeologicznych. Przystępując do zbierania tych materiałów wykorzystywałam głównie zabytki, znajdujące się w magazynie Muzeum Archeologicznego w Poznaniu, notatki archiwalne i księgi inwentarzowe, dostępną literaturę, oraz użyzione mi łaskawie prywatne materiały Prof. J. Kostrzewskiego.

Zbierając materiał zorientowałam się, że chodzi on głównie ze znalezisk luźnych i z badań powierzchniowych albo nawet zupełnie przypadkowych. Rzecz jasna, że opracowanie takiego materiału wylańcza przed nami znaczne trudności. Nie mamy bowiem możliwości zaobserwowania wszystkich zjawisk towarzyszących danej formie, a tak niezbędnych i wręcz koniecznych dla właściwego jej interpretowania, a przede wszystkim dla ustalenia jej strony funkcjonalnej. Określenie funkcji jakiegos narzędzia i trafne rozwiązania tego zagadnienia jest niewątpliwie jednym z najważniejszych problemów, jakie nasuwa każdemu archeologowi opracowywany materiał. I ta właśnie sprawa jest największą bolączką mojej pracy w odniesieniu do zabytków kamiennych. Jak już zaznaczyłam, ogromna większość zebranego materiału to pojedyncze znaleziska luźne, pozbawione jakiegokolwiek bliższego określenia. Pochodzą one przeważnie jeszcze z tych czasów, w których nie zwracano szczególnej uwagi na wartość całych zespołów, lecz zajmowano się poszczególnymi przedmiotami, rzucającymi się poprostu w oczy, co naturalnie musi ujemnie odbijać się na ich opracowaniu. Zabytki luźne są fragmentami pewnych większych całości, są częsteczkami wyrwanymi z zespołów i dlatego oznaczenie ich funkcji jak również przynależności do odpowiedniej grupy kultury ceramiki wstęgowej nastęrcza niemało trudności. W nelicznych tylko wypadkach możnaby to zrobić, posługując się typologią i badaniami porównawczymi (analogiami). Ze względu na to, że w literaturze nie spotkałam się ze szczegółowym opracowaniem narzędzi kamiennych, podałam

cały materiał kamienny występujący w niniejszej pracy i pochodzący ze znalezisk nie zespołowych, ogólnie jako przynależny do kultury ceramiki wstęgowej, nie przydzielając go do żadnej z jej grup.

Jeżeli chodzi o określenie gatunków kamieni, zaznaczyłam w każdym wypadku występowanie krzemienia i prawie zawsze występowanie łupku. Natomiast w pozostałych wypadkach mogę stwierdzić jedynie, że są to twarde gatunki kamienia, nie udało mi się bowiem omówić kwestii z geologiem.

Zdaję sobie doskonale sprawę z różnych braków i niedociągnięć mojej pracy, związanych głównie z poruszaniem powyżej trudnościami. Spodziewam się jednak, że będę mogła w przyszłości uzupełnić ją nowymi, pełnowartościowymi materiałami archeologicznymi, jakie niewątpliwie staną do naszej dyspozycji.

Przy omawianiu stosunku stanowisk tej kultury do gleb posługiwałam się mapą gleb opublikowaną przez Wł. Kowalenkę¹⁾, którą uzupełniłam mapę gleboznawczo-rolniczą²⁾, wykonaną przez Zakład Gleboznawstwa U. P. Opracowując zabytki brałam pod uwagę miejscowość i powiat, stanowisko, położenie, rodzaj znaleziska, badanie, inwentarz (do czerwca 1953 roku), zbiory i literaturę. W niniejszej pracy uwzględniłam całe terytorium województwa poznańskiego, połudn.-zach. część woj. bydgoskiego (powiaty Wyrzysk, Bydgoszcz, Szubin, Żnin, Mogilno i Inowrocław) oraz obszar woj. zielonogórskiego z wyjątkiem powiatów położonych na lewym brzegu Odry, nie należących do Wielkopolski historycznej, lecz stanowiących część Łużyc lub Śląska.

Kilka słów jeszcze o zastosowanej przezemnie terminologii. Narzędzia kamienne z ostrzem równoległym do otworu nazywam toporami (por. ryc. 40). Narzędzia kamienne z ostrzem poprzecznym w stosunku do kierunku otworu nazywam motykami z otworem i poprzecznym ostrzem (por. ryc. 47). Klinowate narzędzia kamienne płaskie z asymetrycznym (przechylnym) ostrzem określam jako motyki z asy-

¹⁾ Wł. Kowalenko — Grody i osadnictwo grodowe Wielkopolski wczesnohistorycznej. Poznań 1938.

²⁾ Mapa gleboznawczo-rolnicza Województwa Poznańskiego wykonana przez Zakład Glebozn. U. P. 1947 r. (rys. Paweł Swakowski).

metrycznym ostrzem (por. ryc. 37). Narzędzia kamienne wysokie z podobnym ostrzem o przekroju półowalnym lub półelipsowatym nazywam — zgodnie z utartą terminologią — motykami w kształcie kopyta szewskiego (por. ryc. 214). Wreszcie klinowate narzędzia kamienne płaskie z ostrzem symetrycznym nazywam siekierkami (por. tabl. IV, 1—2).

Praca moja została przed drukiem przejrzana i uzupełniona przez prof. J. Kostrzewskiego. Za życzliwe ustosunkowanie się do mej pracy i użyczenie mi materiałów ze swego archiwum składam prof. Kostrzewskiemu serdeczne podziękowanie. Dziękuję także mgr. Stanisławowi Jasnoszowi za wykonanie znacznej większości rysunków a ob. Marianowi Kubiakowi za wykonanie zdjęć fotograficznych.

I. MATERIAŁY

Annowo, pow. Szubin.

Inwentarz:

Motyka kamienna z otworem i poprzecznym ostrzem.

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: Muzeum w Bydgoszczy nr 997.

Lit.: J. Kostrzewski — Wielkopolska w czasach przedhistorycznych II, str. 243 przyp. 108. — Jahr. d. Hist. Ges. f. d. Netzedistrikt 1892, str. 133, nr 8.

Atanazyn, pow. Chodzież

Inwentarz:

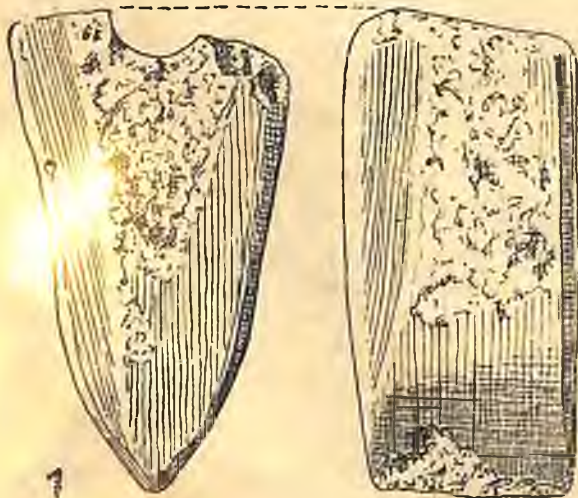
a) 2 ułamki naczynia zdobionego ornamentyką kłutą

b) fragment naczynia zdobionego dołkami.

Kult.: ceramiki wstęgowej kłutej.

Zbiory: ongiś prof. Fr. Cieśli z Nakła (z materiałów prof. J. Kostrzewskiego).

Lit.: M. Kowiańska — Pradzieje powiatu chodzieskiego (w rękopisie).

Ryc. 1. Baranowo, pow. Inowrocław. Toporek kamienny. Wzrost n. — Fig. 1. Baranowo, distr. d'Inowrocław. Hache-marteau. 1/3 gr. nat.

Baranowo, pow. Inowrocław

Inwentarz: Ułamek asymetrycznego toporka kamiennego ze śladem piłowania na jednym boku (ryc. 1).

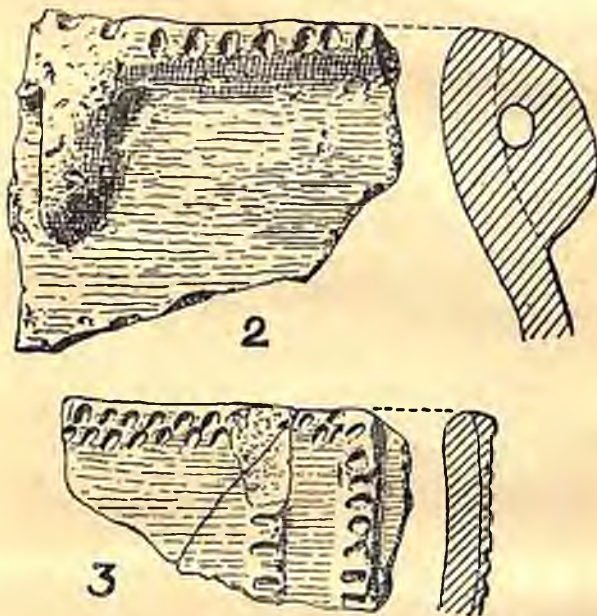
Wymiary: dł. (jeszcze) 8,9 cm, szer. 5,3 cm, wys. 4,2 cm.

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: M. A. P. nr inw. H. G. 1117.

Bąblin, pow. Oborniki

Inwentarz: Toporek kamienny ze śladami piłowania, dł. 29 cm.

Ryc. 2—3. Biskupin, pow. Żnin, stan. VII. Fragmenty naczyń. 2/3 w. n. — Fig. 2—3. Biskupin, distr. de Żnin. Fragments de vases. 2/3 gr. nat.

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: Ongiś w Staatl. Museum für Vorgeschichte, Berlin nr inw. Id 2115.

Lit.: E. Blume — Ausstellung 1909, str. 27 — J. Kostrzewski — Wielkopolska w czasach przedhist. I, nr 39 i II, str. 240, przypisek 84 (zamiast Bąblin mylnie Dąblin).

Biskupin, pow. Żnin, stan 4

Położ.: Półwysep jeziora biskupińskiego.

Rodzaj znaleziska: Luźno na wtórnym złożu.

Inwentarz: Cztery płaskie motyczki z asymetrycznym ostrzem i podobnym przekrojem poprzecznym, z tego dwie z utraconym ostrzem.

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Lit.: Gród prastawiański w Biskupinie w pow. żnińskim. Poznań, 1938, str. 27, tabl. XIX, 3, 5 i 8 i tabl. XXI 3.

Biskupin, pow. Żnin, stan. 4.

Położ.: Na półwyspie.

Rodzaj znaleziska: Luźno na wtórnym złożu.

Inwentarz: 3 miniaturowe płaskie motyczki z asymetrycznym ostrzem z łupku i bazaltu.

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Lit.: Fr. Maciejewski — Zabytki z młodszej epoki kamiennej znalezione na półwyspie jeziora biskupińskiego w pow. żnińskim. — III Sprawozdanie z prac wykopaliskowych w Biskupinie w pow. żnińskim w latach 1938—1939 oraz 1946—1948.

Biskupin, pow. Żnin, stan. 7.

Rodzaj znaleziska: Znalezione luźno w piasnicy na polu Bębenka przy drodze do półwyspu.

Inwentarz: 1. Fragment naczynia o brzegu zdobionym nacięciami. Przy brzegu jest poziomo przekłute ucho. Gлина szara (ryc. 2). 2. Fragment brzegu naczynia, zdobionego poniżej brzegu podwójnym rzędem nakłuc patyczkiem. Prostopadle od brzegu odchodzą dwa żeberka, pokryte nacięciami. Gлина jasno-brunatna (ryc. 3).

Kult.: nadcisańska — grupa brzesko-kujawska.

Zbiory: M. A. P. nr inw. 1936 : 213, nr kat. 1939. 413.

Biskupin, pow. Żnin, stan. 15a.

Położenie: Na poł. od jeziora biskupińskiego, między torem kolejki a szosą Biskupin-Gąsawa.

Badania: Fr. Maciejewski i 3 studentów H. K. M.

Rodzaj znaleziska: Cmentarzysko szkieletowe.

Inwentarz: Grób I. W głęb. 70 cm szczątki szkieletu w pozycji skurzonej, ułożonego głową ku południowi. Darów grobowych brak. Grób II. W głęb. 85 cm w jamie wykopanej w glinie szkielet skurczony, ułożony głową ku południowi a twarzą ku wschodowi (tabl. I, 6). Na obu ramionach naramienniki kościane (po dwa na każdym) z wypukłym ornamentem zygzakowym, przedzielanym poziomymi liniami prostymi (tabl. II, 1—4)¹⁾. a na szyi naszyjnik z ok. 365 paciorków. tarczowych z małżowin muszli Spondylus (tabl. II, 7). Grób III. W głębokości 1 m. znaleziono w prostokątnej jamie w glinie szkielet skurczony bez głowy ze szczątkiem naramiennika kościanego.

Kult.: Kult. nadcisańska.

¹⁾ Fotografie naramienników zawdzięczam uprzejmości ob. Franciszka Maciejewskiego w Biskupinie za co Mu niniejszym serdecznie dziękuję.

Zbiory: Muzeum w Biskupinie.

Lit.: Fr. Maciejewski — Groby szkieletowe z młodszej epoki kamiennej w Biskupinie, pow. Żnin (stanowisko 15a). Z Otchłani Wieków XXI, str. 186—188, z 3 ryc. i XXII, 73—74, ryc. 3.

Biskupin, pow. Żnin, stan. 18.

Położenie: Przy drodze Gąsawa-Biskupin o 70 m. (w kier. Gąsawy) od drogi polnej wiodącej do osady bagiennej (stan. 4).

Badania: J. Kostrzewski. 1936 i 1937 r.

Rodzaj znaleziska: — osada (jamy).

Inwentarz:

Jama I.

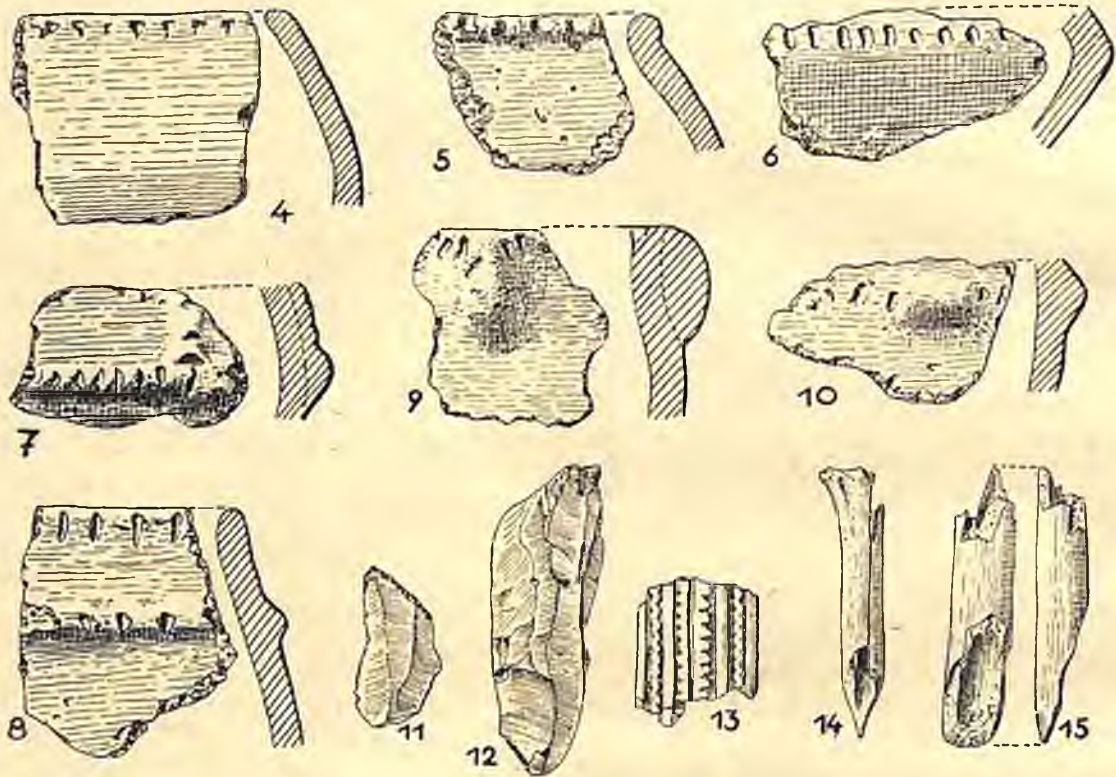
1. Ceramika

- a) brzegi naczyń zdobione krótkimi, wąskimi nacięciami,
 - b) brzegi naczyń zdobione krótkimi półokrągłymi nacięciami,
 - c) brzegi naczyń zdobione trójkątnymi nacięciami (ryc. 4),
 - d) brzegi naczyń zdobione odciskami palca (ryc. 5),
 - e) brzegi naczyń zdobione czworokątnymi nacięciami,
 - f) fragmenty brzuśców naczyń zdobionych nacięciami podobnymi do nacięć wyróżnionych przy brzegach (ryc. 6),
 - g) fragmenty naczyń z żeberkami zdobionymi nacięciami. Na jednym z nich żeberka te występują w kierunku poziomym i pionowym (ryc. 7—8),
 - h) brzeg naczynia zdobiony nacięciami trójkątnymi z sęczkiem podłużnym poniżej brzegu (ryc. 9),
 - i) fragment brzuśca z małym wydłużonym sęczkiem. Na przedłużeniu sęczka są podłużne nacięcia (ryc. 10),
 - j) fragment brzuśca naczynia zdobionego ornamentem palcowym,
 - k) fragment brzuśca naczynia zdobionego wyraźnie zaznaczającymi się głębokimi wydłużonymi lub okrągłymi wgłębieniami, widocznymi jeszcze w dwóch rzędach umieszczonych jeden nad drugim,
 - l) kilka fragmentów grubych den dosyć słabo zaznaczających się,
 - ł) większa ilość skorup niezdobionych grubej roboty, w glinie domieszka drobnych kamyków i piasku,
2. Trzy niewielkie kawałki polepy (z domieszką jak u skorup).
 3. Kilka kawałków węgla drzewnego.
 4. Narzędzia krzemienne.
 - a) 2 noże półtyłkowe (ryc. 11).
 - b) 4 skrobacze,
 - c) rdzenie, odłupki i wióry (ryc. 12),
 5. Przedmioty kościane:
 - a) fragment zdobionego naramiennika kościanego (ryc. 13),

- b) szydło kościane (ryc. 14),
c) fragment dłuta kościanego (ryc. 15),
d) kości i zęby zwierzęce.

W 1937 r. rozkopano tu dalsze jamy, pochodzące z wczesnego średniowiecza. Znalezione w nich na wtórnym złożu następujące zabytki kultury ceramiki wstęgowej:

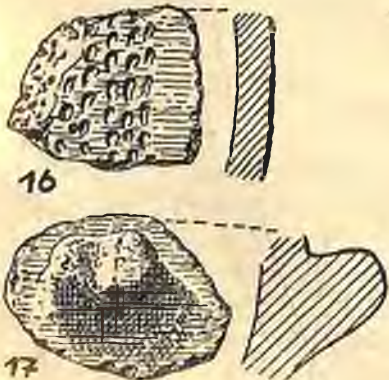
- b) mały sęczek wyraźnie rozczłonkowany ze śladem jeszcze jednego wgłębienia z boku,
c) fragment nieznacznie spłaszczonego, słabo wyodrębnionego dna naczynia,
d) kilka skorup niezdobionych,
e) Odłupki i wióry.

Ryc. 4—15. Biskupin, pow. Żnin, stan. XVIII, jama I i II. Ryc. 4—10. Fragmenty naczyń, 11. Krzemiany nóż półtylcowy, 12. Rdzeń krzem, 13. Ułamek naramiennika kośc., 14. Szydło kośc., 15. Dłuto kośc. $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 4—15. Biskupin, distr. de Żnin. 4—10. Fragments de vases, 11. Lame en silex à retouche terminale oblique, 12. Nucléus de silex, 13. Fragment d'un brassard en os, 14. Alène en os, 15. Ciseau en os. $\frac{1}{2}$ gr. nat.

Jama III.

- a) fragment brzegu naczynia z dwoma krótkimi ukośnymi nacięciami,

Ryc. 16 17. Biskupin, pow. Żnin. Stan. XVIII, jama III. Ryc. 16—17. Fragmenty naczyń. $\frac{2}{3}$ w. n. — Fig. 16—17. Biskupin, distr. de Żnin. Fragments de vases. $\frac{2}{3}$ gr. nat.

Jama IV.

- a) fragment brzuśca naczynia z listewką zdobioną ukośnym nacięciem,
b) fragment brzuśca naczynia zdobionego kilkoma rzędami ornamentu kłutego (ryc. 16),
c) guzki różnej wielkości wyraźnie rozdzielone na dwie części (ryc. 17),
d) kilka skorup niezdobionych,
e) rozcieracz kamienny ze śladami używania,
f) odłupki i wióry.

Kult.: nadcisańska — grupa brzesko-kujawska.

Zbiory: M. A. P. nr inw. 1936 : 207, nr inw. 1937 : 187.

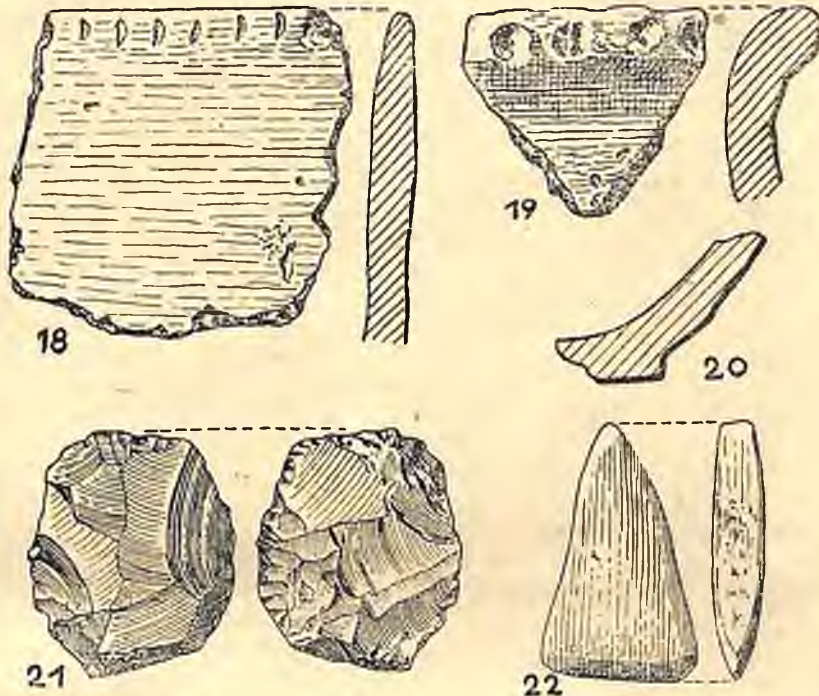
Lit.: K. Łukasiewicz — Nowe stanowiska kultury ceramiki wstęgowej młodszej w Wielkopolsce. (Przyczynki do pradziejów Polski Zach. Poznań 1937, str. 4). — H. A. Koszańska: Osadnictwo prehistoryczne w okolicach Biskupina — Gród prasłowiański w Biskupinie w pow. żnińskim. Poznań 1938, str. 139.

Biskupin, pow. Żnin, stan. 18.

Rodzaj znaleziska: Znalezione luźno.

Inwentarz:

- a) Brzeg naczynia. Poniżej brzegu wyraźne ukośne nacięcia. Głina brunatno-szara, domieszka piasku i kamyczków (ryc. 18),
- b) Zgrubiały brzeg naczynia, nieco wychylony na zewnątrz, pokryty odciskami palca (ryc. 19),
- c) kilka innych skorup niezdobionych; między innymi fragment wyraźnie wyodrębnionego dna (ryc. 20),

Ryc. 18—22. Fragmenty naczyń, 21. Łuszczyka zaszczerbiona, 22. Motyczka kamienna. $\frac{2}{3}$ w. n. — Fig. 18—22. Biskupin, distr. de Żnin. 18—20. Fragments de vases, 21. Pièce écaillée à bord retouché, 22. Hache en pierre. $\frac{2}{3}$ gr. nat.

- d) większa ilość odłupków : wiorów,
- e) łuszczyka z zaszczerbionymi krawędziami (ryc. 21),
- f) prawie trójkątna siekierka o ostrym obuchu (ryc. 22).

Kult.: nadcisańska, grupa brzesko-kujawska.

Zbiory: M. A. P. nr inw. 1939 : 416, nr kat. 1937 : 772, 793a.

Biskupin, pow. Żnin.

Położenie: na polu Rusta.

Rodzaj znaleziska: Znajdzisko luźne

Inwentarz: Kubek o niewyodrębnionym dnie i lekko odchylonej na zewnątrz szyjce. Poniżej szyjki są 2 niesymetrycznie umieszczone guzki, rozczłonkowane pionową bruzdą i nieco spłaszczone. Powierzchnia niezdobiona (ryc. 23).

Kult.: ceramiki wstęgowej, kłutej.

Zbiory: M. A. P. nr inw. 1942 : 124, nr kat. 1942 : 440.

Lit.: Ł. Smoczyńska-Kujawska — Nowe materiały do poznania kult. ceram. wstęg Z O. W., Poznań, rok XIX, zes. 3—4, str. 38.

Biskupin, pow. Żnin.

Położenie: obok szkoły.

Rodzaj znaleziska: Znajdzisko luźne.

Inwentarz: Ułamek motyczki kamienej dług. 7,8 cm, wys. 1,5 cm, szer. (jeszcze) 2 cm. o słabo asymetrycznym ostrzu (ryc. 24).

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: M. A. P. nr inw. 1938 : 8, nr kat. 1938 : 18.

Bogdanowo, pow. Oborniki.

Rodzaj znaleziska: Luźne.

Inwentarz: Mała motyka kamienna o asymetrycznym ostrzu.

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: M. A. P. nr kat. 1880 : 389, nr 3, 13, 14.

Lit.: Witt M.: Pos. Familienblätter 1874, str. 18—23. — Zeitschrift f. Ethn. 1880, str. 166. — Kat. Ausst. Berlin 1881, nr 389. — Lissauer: Die prähist. Denkmäler, str. 30, nr 67. — Blume: Kat. Ausst. Posen, str. 68 nr 768.

Borkowo, pow. Inowrocław.

Inwentarz: Topór kamienny (skała osadowa) o prawie prostym obuchu, po jednej stronie wyraźnie płaski. Otwór stożkowy znajduje się w odległości 3,4 cm. od obucha. Powierzchnia gładka (ryc. 25).

Wymiary: dł. 13,5 cm., szer. 8,2 cm., wys. 5,2 cm. średn. otworu 2,5—3 cm.

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: M. A. P. nr inw. T. P. N. 1923 : 63.

Ryc. 23. Biskupin, pow. Żnin. Kubek. $\frac{1}{3}$ w. n. — Fig. 23. Biskupin, distr. de Żnin. Gobelet. $\frac{1}{3}$ gr. nat.

Bożejewiczki, pow. Żnin.

Inwentarz: Asymetryczny topór z czarnego kamienia o skośnie ściętym obuchu. Otwór stożkowy. Narzędzie usiłowano przepiłować wzdłuż i w trakcie piłowania pękło. Wymiary: dł. 11,4 cm., szer. 5,9 cm., wys. 5,8 cm., średn. otworu 2,8 cm. (ryc. 26).

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: M. A. P.

Broniewice, pow. Mogilno st. 1.

Badania: J. Kostrzewski i Akad. Koło Pol. Tow. Prehistorycznego.

Rodzaj znaleziska: osada.

Inwentarz:

- a) skorupa pokryta ornamentem kłutym, złożonym z podwójnych linii kłutych,
- b) kilkadziesiąt skorup niezdobionych, z dość szłą schudzającą,
- c) ramki polepy,
- d) fragmenty płyty kamiennej do polerowania,
- e) rozcieracz kamienny,
- f) kilka nietypowych narzędzi krzemianych,
- g) kilkanaście odłupków krzemianych.

Kult.: ceramiki wstęgowej kłutej.

Zbiory: M. A. P. nr inw. 1931 : 61, nr kat. 1931 : 199—205.

Lit.: Z. O. W. 1931, str. 45.

Broniewo, pow. Inowrocław.

Inwentarz: 2 motyki z asymetrycznym m.

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: Ongiś Muzeum w Bydgoszczy (jedna pod nr 1663).

Lit.: J. Kostrzewski — Wielkopolska II, str. 243, przyp. 108

Broniewo, pow. Inowrocław

Rodzaj znaleziska: groby szkieletowe.

Inwentarz: Grób z 2 szkieletami skurczonymi, leżącymi na boku w kierunku pn.-pd. z twarzą ku wsch., w głębokości ok. 1 m.

Przy nich znaleziono:

- a) toperek z rogu jeleniego z okrągłym otworem (tabl. I, 1),
- b) 6 fragmentów dwóch naramienników kościanych, jednego z ornamentyką trójkątów skośnie kreskowanych, drugiego zdobionego m. in. wypukłymi zygzakami. Z innych grobów zniszczonych pochodzą następujące zabytki:
- c) rodzaj naczynka kościanego (odpiłowana część piszczeła końskiego),
- e) ułamek naczynia dwustożkowego z lejkowatą szyjką, zdobionego dołkami na załomie, z ślepym uchem pod krawędzią zaopatrzonym z każdej strony w dwa dołki.

Kult.: nadcisańska — grupa brzesko-kujawska.

Zbiory: Ongiś Muzeum w Bydgoszczy nr 1236 d, 1632 a—d i 1670—71.

Lit.: Jahrb. d. Hist. Ges. f. d. Netzedistr. 1897, str. 52 nr 10 i 1898, str. 88, nr 12. — T. Waga — Kultura nadodr. ceram. sznur. w Wielkopolsce str. 7 i str 31, ryc. 3. — Mannus II — 1910, str. 221 i 229. — Kozłowski — Wielkopolska w epoce kamiennej (Przeł. Arch. R. II — III, z. 1—2, str. 23). — Kostrzewski — Wielkopolska II, str. 239, przyp. 66. — Schultze — Korrespondenzblatt der D. Ges. f. Antrop. 1909, zesz. 9—12, str. 100.

Brzekiniec, powiat Chodzież.

Położenie: na polu.

Badanie: dar W. Risto.

Inwentarz: Trójkątna w przybliżeniu motyka o nieco asymetrycznym ostrzu, dł. 9,2 cm., szer. (przy ostrzu) 4 cm., szer. przy obuchu 1 cm., wys. 2,7 cm. Obuch uszkodzony (ryc. 27).

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: M. A. P. nr inw. 1911 : 385.

Lit.: Aus dem Posener Lande 1911, str. 594. — M Kowiańska — Pradzieje powiatu chodzieskiego (w rękopisie).

Buszkowo, pow. Bydgoszcz.

Inwentarz: Topór kamienny (tzw. radlica).

Zbiory: M. A. P. nr 1911 : 387.

Lit.: Aus dem Posener Lande 1911, str. 594, nr 5.

Bydgoszcz, m. p.

Inwentarz: Motyka w kształcie kopyta szewskiego i topór kamienny.

Zbiory: Ongiś Muzeum w Bydgoszczy nr 148 (motyka).

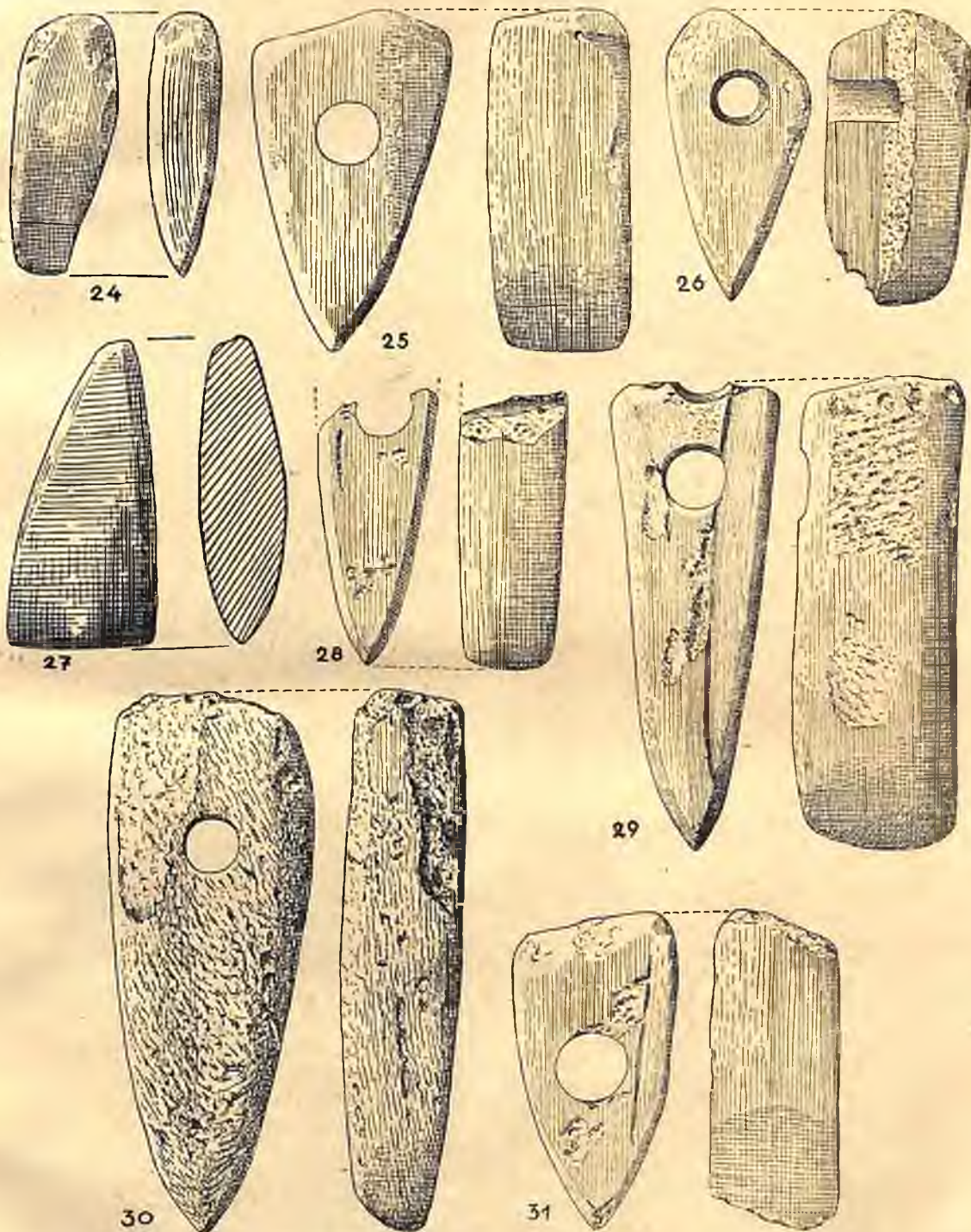
Lit.: Jhrb. d. Hist. Ges. f. d. Netzedistrikt I, 1886, str. 7, nr 148.

Bydgoszcz, m. p.

Inwentarz: Motyka z otworem i poprzecznym ostrzem.

Zbiory: Przed wojną w Muz. w Bydgoszczy nr 151.

Lit.: J. Kostrzewski — Wielkopolska II, str. 243, przyp. 109.

Ryc. 24. Biskupin, pow. Żnin. Siekierka kam. $\frac{1}{2}$ w. n. Houe en pierre. $\frac{1}{2}$ gr. nat., 25. Borkowo, pow. Inowrocław. Toporek kam. $\frac{1}{3}$ w. n. — Hache-marteau en pierre. $\frac{1}{3}$ gr. nat., 26. Bożejewiczki, pow. Szubin. Toporek kam. $\frac{1}{3}$ w. n. — Hache-marteau en pierre. $\frac{1}{3}$ gr. nat., 27. Brzekiniec, pow. Chodzież. Motyka kam. $\frac{1}{2}$ w. n. — Houe en pierre. $\frac{1}{2}$ gr. nat., 28. Chelmce, pow. Inowrocław. Ułamek toporka kam. $\frac{1}{3}$ w. n. — Fragment d'une hache-marteau. $\frac{1}{3}$ gr. nat., 29. Cherminko, pow. Szamotuły, Toporek kam. $\frac{1}{3}$ w. n. — Hache-marteau en pierre. $\frac{1}{3}$ gr. nat., 30. Czarnków. Toporek kam. $\frac{1}{3}$ w. n. — Hache-marteau en pierre. $\frac{1}{3}$ gr. nat., 31. Czeszewo, pow. Wągrówiec. Toporek kam. $\frac{1}{3}$ w. n. — Hache-marteau en pierre. $\frac{1}{3}$ gr. nat.

Okolice Bydgoszczy.

Inwentarz: Dwie motyki z asymetrycznym ostrzem.

Zbiory: Ongiś w Muzeum w Bydgoszczy nr 1923 b i c.

Lit.: J. Kostrzewski — Wielkopolska, II, str. 243, przyp. 108 (tu mylnie wymieniono 3 egz.).

Bytyń, pow. Szamotuły.

Inwentarz: Topór kamienny (tzw. radlica).
Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: M. A. P. nr inw. 1902 : 222.

Lit.: J. Kostrzewski — Wielkopolska w czasach przedhistorycznych II. Poznań, 1923, przypisek 84.

Cerekwica, pow. Poznań.

Inwentarz: Topór kamienny (tzw. radlica).
Kult.: Ceramiki wstęgowej, grupa nieokreślona.

Zbiory: M. A. P. nr inw. 1910 : 231.

Lit.: J. Kostrzewski — Wielkopolska w czasach przedhistorycznych II. Poznań, 1923, przypisek 84.

Chełm Drezdenecki, pow. Strzelce

Inwentarz: Ułamek brzegu naczynia z 2 rzędami równoległych dołków kolistych.

Kult.: nadcisański (grupa brzesko-kujawska).

Zbiory: ongiś w Muz. w Strzelcach.

Lit.: Umbreit. Neue Untersuchungen zur ostdeutschen Steinzeit und frühen Bronzezeit, Lipsk 1937, str. 171.

Chełmce, pow. Inowrocław.

Inwentarz: Ułamek toporka kamiennego.
Powierzchnia gładka. Otwór był stożkowaty (ryc. 28).

Wymiary: dł. (jeszcze) 12,5 cm., szer. (jeszcze) 4,2 cm., wys. (jeszcze) 4 cm.

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: M. A. P. nr inw. 1887 : 11.

Chełminko, pow. Szamotuły.

Inwentarz: Duży topór kamienny (skała osadowa) ze śladem piłowania na jednym boku. Na obuchu ślad pierwotnego otworu. Powierzchnia gładka. Wymiary dł. 20,5 cm., szer. 6,2 cm., wys. 6,5 cm., średn. otworu 2,9—3,2 cm. (ryc. 29).

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: M. A. P. nr inw. 1947 : 73, nr. kat. 1947 : 57.

Lit.: Fontes Praehistorici I, Poznań 1951, str. 173.

Chwałowo, pow. Mogilno st. I.

Położenie: Pn. część wydmy.

Badanie: Dar W. Jesionka (stanowisko odkryła dr Karpińska).

Inwentarz: Skorupa bardzo zniszczona pokryta słabo widocznym ornamentem kłutym (linie nakłuć) z gliny z domieszką piasku.

Kult.: ceramiki wstęgowej kłutej.

Zbiory: M. A. P. nr inw. 1937 : 106, nr kat. 1937 : 126.

Lit.: Z O. W. 1928, zesz. 1, str. 16.

Czarnków m. p.

Inwentarz: Topór kamienny (skała osadowa) dł. 23,5 cm., szer. 8,8 cm., wys. 4,2 cm. o asymetrycznym ostrzu i ukośnie ściętym obuchu. Nieco ukośny otwór umieszczony jest w odległości 4 cm. od obucha. Średn. otworu 2,9 cm.—2,5 cm. (ryc. 30).

Zbiory: M. A. P. nr inw. 1943 : 78, nr kat. 1943 : 1147.

Czeszewo, pow. Wągrówiec stan. 11.

Inwentarz: Asymetryczny topór kamienny o ściętym obuchu. Ukośny nieco otwór, stożkowato wywiercony, umieszczony jest prawie w środku narzędzia. Na powierzchni widoczny ślad piłowania. Sama powierzchnia zniszczona. Wymiary: dług. 12,3 cm., szer. 6,8 cm., wys. 5,7 cm., średnica otworu 2,5—3 cm. (ryc. 31).

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: M. A. P. nr inw. 1939 : 1688.

Dąbrowa Biskupia, pow. Inowrocław.

Rodzaj znaleziska: znalezione luźno.

Inwentarz:

a) kamienna motyka asymetryczna. Wymiary: dł. 8,4 cm., szer. 3,5—4,7 cm., wys. 1,8 cm. Ostrze poszczerbione (ryc. 32).

b) kamienna motyka dł. 7,6 cm., szer. 3,7—4,2 cm., wys. 2,2 cm. Ostrze słabo asymetryczne. Obuch siekierki jest nieco cieńszy (ryc. 33).

c) płaska motyka z łupku o przekroju prostokątnym. Wymiary: dł. 7,6 cm., szer. 1,5—2,8 cm., wys. 1,1 cm. Ostrze bardzo słabo asymetryczne. Z jednego boku widoczne są ślady piłowania (ryc. 34).

d) ułamek dużej motyki kamiennej z poprzecznym ostrzem, zachowanej na dł. 11,8 cm., szer. (jeszcze) 4,8—7,4 cm., wys. 2,3 cm. Otwór był stożkowaty i ukośnie umieszczony. Średnica otworu: 1,4—2,3 cm. (ryc. 35).

e) motyka kamienna z asymetrycznym ostrzem. Wymiary: dł. 11,5 cm., szer. 3,9—5,2 cm., wys. 1,6 cm. Obuch nieznacznie zaokrąglony (ryc. 36).

f) motyka kamienna z asymetrycznym ostrzem. Wymiary: dł. 10,3 cm., szer. 2,4—4,3 cm., wys. 1,2 cm. Ostrze nieco zaokrąglone (ryc. 37).

g) mała motyczka z łupku, jednostronnie płaska o ukośnym, prawdopodobnie zużyтым ostrzu. Obuch nieco uszkodzony. Wymary: dł. 4,5 cm., szer. 2,6—3,1 cm., wys. 0,6 cm. (ryc. 38).

i) topór kamienny z otworem i niewykończonym obuchem, z śladami piłowania, dł. 24 cm., szer. 9,7 cm. (ryc. 40).

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Ryc. 32—40. Dąbrowa Biskupia, pow. Inowrocław. 32—38. Motyki kam., 39. Dłutko kam., 40. Toporek kam. (32—34, 37—39 w $\frac{1}{2}$ w n., 35 i 40 w $\frac{1}{3}$ w n. 36 w $\frac{1}{4}$ w n.). — Fig. 32—40. Dąbrowa Biskupia, distr. d'Inowrocław. 32—38. Houes en pierre, 39. Ciseau en pierre, 40. Hache-marteau en pierre (32—34, 37—39 $\frac{1}{2}$ gr. nat., 35 et 40 $\frac{1}{3}$ gr. nat., 36 $\frac{1}{4}$ gr. nat.).

h) dłutko kamienne o wysokim grzbiecie, przy obuchu nieco uszkodzone. Wymary: dł. 5,6 cm., szer. 1,6 cm., wys. 1,4 cm. (ryc. 39).

Zbiory: M. A. P. nr inw. 1941 : 100 i 1953. 253, nr kat. 1941 : 651—659 i 1953. 418.

Dąbrówka, pow. Szubin.

Inwentarz: Motyka z asymetrycznym ostrzem (tabl. I, 3).

Zbiory: Ongiś w Muzeum w Bydgoszczy nr 981.

Lit.: Z archiwum J. Kostrzewskiego.

Dobieszewo, pow. Szubin.

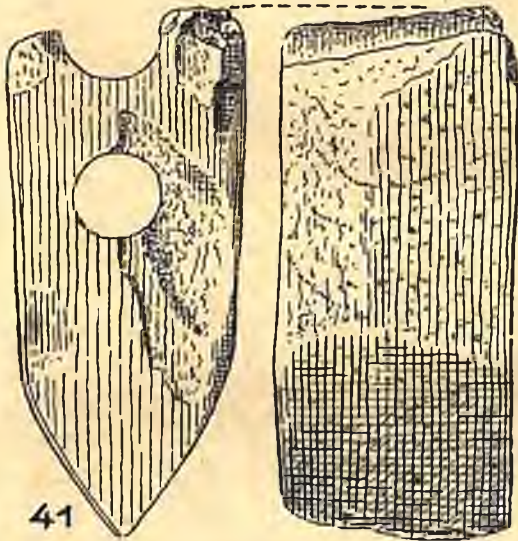
Inwentarz: topór kamienny (skała osadowa) o zniszczonej powierzchni, przerabiany z innego większego narzędzia. Przy obuchu widoczny jest ślad po skośnym otworze należącym do narzędzia pierwotnego. Wymiary: dług. (jeszcze) 14,7 cm., szer. 6,2 cm., wys. 6,5 cm., średnica otworu 2,4—2,6 cm. (rycina 41).

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: M. A. P.

Drużyna, pow. Wschowa.

Położenie: Stan. 5. Na terasie piaszczystej.

Ryc. 41. Dobieszewo, pow. Szubin. Toporek kam. $\frac{1}{3}$ w. n. — Fig. 41. Dobieszewo, distr. de Szubin. Hache-marteau en pierre. $\frac{1}{2}$ gr. nat.

Rodzaj znaleziska: Zapewne z grobu szkieletowego. Znalezione przy kopaniu dołu dla drzewka.

Inwentarz: Naczynie dwustożkowate z zaokrąglonym załomem, z ornamentyką kłutą.

Kult.: ceramiki wstęgowej kłutej.

Zbiory: Ongiś Muzeum we Wschowie.

Lit.: Altschlesien 7, 1938, str. 143 i 170—172, ryc. 8.

Drzonek, pow. Śrem.

Inwentarz: Topór kamienny (tzw. radlica), wybitnie asymetryczny o bardzo gładkiej powierzchni. Wymiary: dł. 34,5 cm, szer. 7,8 cm,

wys. 5,9 cm, średn. otworu 4,5 cm, obuch niewykończony albo zużyty (ryc. 42).

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: M. A. P., nr inw. 1904:329.

Lit.: J. Kostrzewski — Wielkopolska II. str. 240, przyp. 84.

Ryc. 42. Drzonek, pow. Śrem. Toporek kam. $\frac{2}{3}$ w. n. Fig. 42. Drzonek, distr. de Śrem. Hache-marteau en pierre. $\frac{2}{3}$ gr. nat.

Dziembowo, pow. Chodzież

Rodz. z n a l.: znalezione luźno.

Inwentarz: Toporek kamienny, bardzo starannie gładzony o zaokrąglonym obuchu, szerokim, płaskim ostrzu, facetowany nieco asymetrycznie. Wymiary: dł. 11,4 cm, szer. (największa) 5,7 cm, wys. przy obuchu 3,8 cm, przy ostrzu 4,9 cm (ryc. 43).

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: M. A. P. nr inw. 1943:25, nr kat. 1943:174.

Lit.: M. Kowiańska — Pradzieje powiatu chodzieskiego (w rękopisie).

Dzierawy, pow. Koło

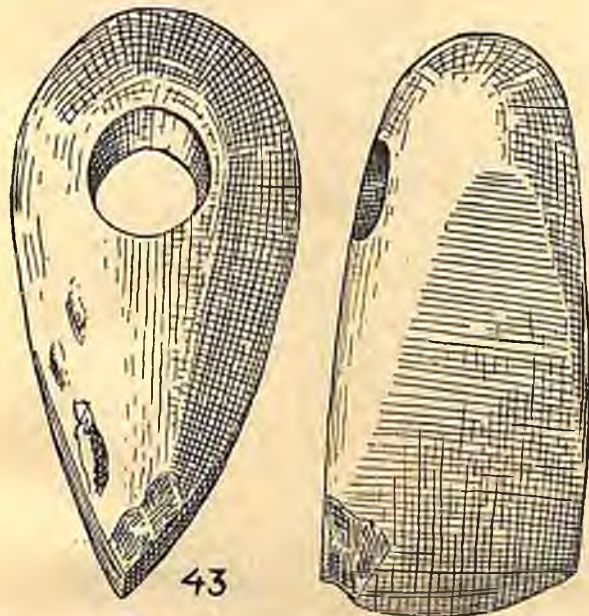
Położ. na polu gosp. J. Opasa.

Bad: ze zbiorów J. Ziębowicza.

Inwentarz: Asymetryczna motyka kamienna, nieco przyplaszczona, zwężająca się ku obuchowi. Powierzchnia oraz obuch są uszkodzone. Wymiary: dł. 8,8 cm, szer. 3,5 do 5,5 cm, wys. 1,6 cm (ryc. 44).

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: M. A. P. nr inw. 1951 : 260, nr kat. 1951 : 536.

43

Ryc. 43. Dziembowo, pow. Chodzież. Toporek kam. $\frac{2}{3}$ w. n. — Fig. 43. Dziembowo, distr. de Chodzież. Hache-marteau en pierre. $\frac{2}{3}$ gr. nat.

Dzierżążno Małe, pow. Piła (dawniej Dzierżno Małe, pow. Wieleń)

Inwentarz:

1. Motyka kamienna jednostronnie wypukła z otworem i ostrzem poprzecznym. Na obuchu ślad innego otworu. Powierzchnia bardzo silnie zniszczona. Wymiary: dług. 11,9 cm, szer. 7,8 cm, wys. 2,8 cm, średn. otworu 2,6 cm (ryc. 46).

2. Ułamek motyki kamiennej z poprzecznym ostrzem zachowanej na dł. 12,4 cm, szer. 7,2 cm, z otworem ukośnym o średnicy 3,8 cm (ryc. 47).

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: M. A. P. nr inw. 1906 : 232—233.

Lit.: J. Kostrzewski — Wielkopolska w czasach przedhistorycznych II, str. 243, przyp. 109.

Dzierżążno Małe, pow. Piła.

Inwentarz: asymetryczna motyka kamienna zwężająca się ku obuchowi. Ostrze uszkodzone.

Wymiary: dł. 5,9 cm, szer. 3,2—4,1 cm, wys. 1,9 cm (ryc. 45).

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: M. A. P. nr inw. H. G. 1711.

Edwinowo, pow. Inowrocław

Inwentarz: Asymetryczna, zwężająca się ku obuchowi motyka z czarnego kamienia. Powierzchnia gładka, nieco poobijana. Wymiary: dług. 8,2 cm, szer. 2,8—3,9 cm, wys. 1,4 cm (ryc. 48).

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: M. A. P. nr inw. T. P. N. 28.

Gałęzewo, pow. Żnin

Inwentarz: Asymetryczna motyka z łupku, przyplaszczona, zwężająca się ku obuchowi. Ostrze ukośne nieco. Powierzchnia po obu stronach silnie starta. Wymiary: dł. 7,4 cm, szer. 2,6—4,3 cm, wys. 0,8 cm (ryc. 49).

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: M. A. P. nr inw. 1937 : 167, nr kat. 1937 : 743.

Gąski, pow. Inowrocław

Inwentarz: Motyka płaska z asymetrycznym ostrzem. Obuch ułamany.

Zbiory: Ongiś w Muzeum w Bydgoszczy nr 2241.

Lit.: Z archiwum J. Kostrzewskiego.

Glinno, pow. Poznań

Rodz. znal.: znalezisko luźne.

Bad.: dar kierownika szkoły Widucika.

Inwentarz: Motyka płaska z asymetrycznym ostrzem.

a) motyka kamienna ze zważonym obuchem i zaokrąglonymi bokami. Wymiary: długość 12,8 cm, szer. przy ostrzu 5,8 cm, wys. 2,3 cm, (ryc. 50).

b) toporek z gnejsu o prostokątnym przekroju poprzecznym z otworem prawie pośrodku. Wymiary: dł. 16,5 cm, szer. 6 cm, wys. 2,8 cm (ryc. 51).

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: M. A. P. nr inw. 1938 : 23, nr kat. 1938 : 48—49.

Lit.: Z. Hołowińska — Materiały do osadnictwa przedhistorycznego pow. poznańskiego 1951 (w rękopisie).

Glinno Małe, pow. Inowrocław

Inwentarz: Motyka kamienna z asymetrycznym ostrzem z łupku.

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: ongiś prywatne zb. Breilkreutza w Glinnie Małym.

Lit.: J. Kostrzewski — Wielkopolska II, str. 243, przyp. 108.

Gniewkowo, pow. Inowrocław

Inwentarz: Motyka kamienna z asymetrycznym ostrzem.

Zbiory: Ongiś w Muzeum w Bydgoszczy nr 1033.

Lit.: Z archiwum J. Kostrzewskiego.

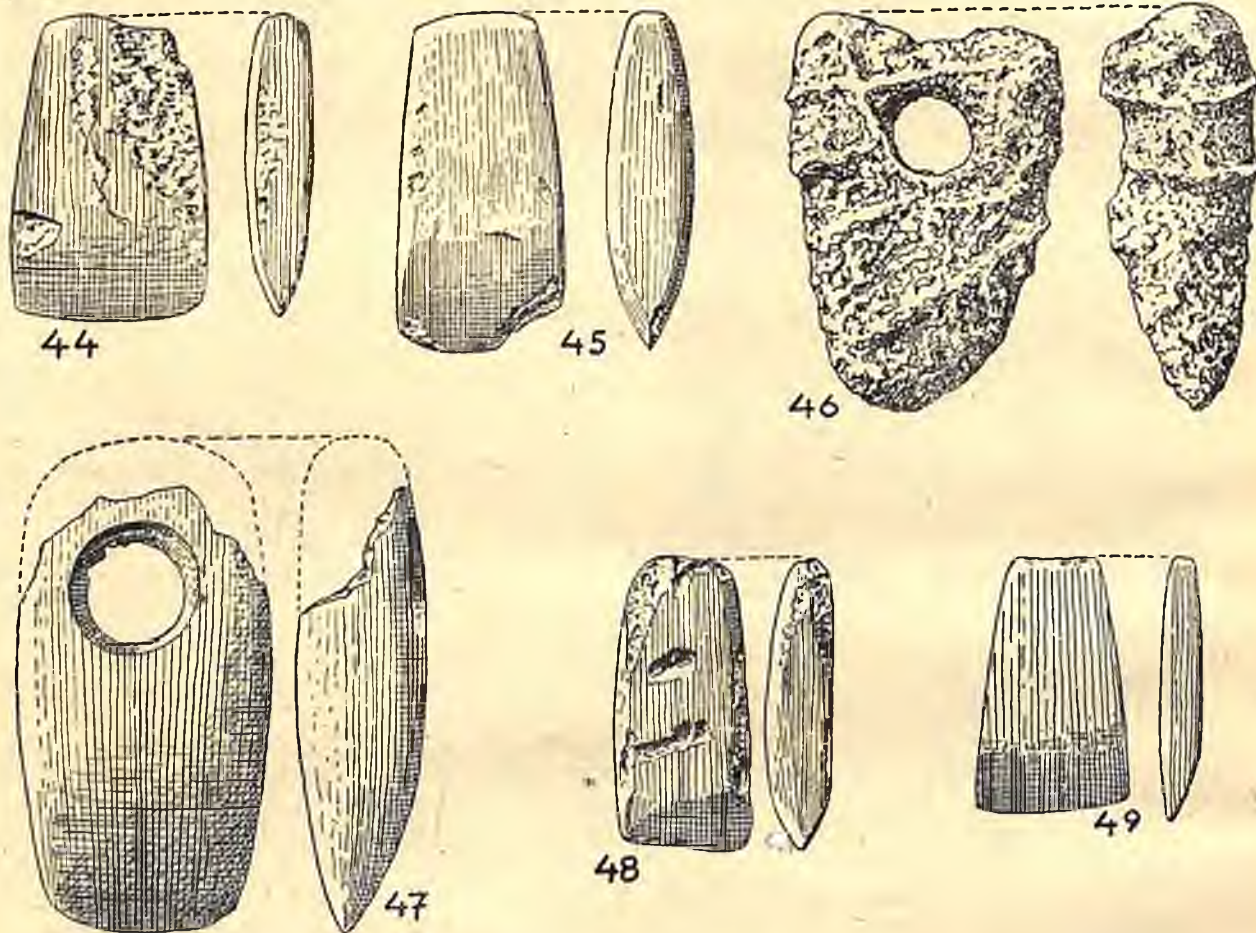
Gniewkowo, pow. Inowrocław

Inwentarz: Motyka kamienna z asymetrycznym ostrzem, uszkodzona przy obuchu. Wymiary: dług. 13,8 cm, szer. 4,9 cm, wys. 2,7 cm (ryc. 53).

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: M. A. P. nr inw. 1920 : 158.

Lit.: Przegląd Archeologiczny II, Poznań 1922—24, str. 110 (Nowe nabytki).

Ryc. 44. Dzierawy, pow. Koło. Motyka kam. $\frac{1}{2}$ w. n. — Houe en pierre. $\frac{1}{2}$ gr. nat., 45. Dzierżążno Małe, pow. Piła, Motyka kam. $\frac{1}{2}$ w. n. — Houe en pierre $\frac{1}{2}$ gr. nat. — 46—47. Dzierżążno Małe, pow. Piła. Motyki kamienne $\frac{1}{2}$ w. n. — Houes en pierre. $\frac{1}{2}$ gr. nat., — 48. Edwinowo, pow. Inowrocław. Motyka kam. $\frac{1}{2}$ w. n. — Houe en pierre. $\frac{1}{2}$ gr. nat., 49. Gałęzewo, pow. Żnin. Motyka kamienna. $\frac{1}{2}$ w. n. — Houe en pierre: $\frac{1}{2}$ gr. nat.

Gniewkowo, pow. Inowrocław.

Inwentarz: Topór kamienny z ściętym i uszkodzonym obuchem. Nieco ukośny, stożkowaty otwór umieszczony jest blisko ostrza. Powierzchnia gładka. Wymiary: dł. 12 cm, szer. 6,2 cm, wys. 5,1 cm (ryc. 52).

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: M. A. P. nr inw. 1909 : 530.

Gnieszno m. p.

Inwentarz: Topór kamienny o ukośnie ściętym obuchu. Ostrze odłupane. Otwór stożkowaty. Na jednym z boków ślady pilowania. Wymiary: dł. (jeszcze) 11,9 cm szer. 7,1 cm, wys. 6,4 cm, średn. otworu 2,7—3,2 cm (ryc. 54).

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: M. A. P.

Gocanowo, pow. Inowrocław

Rodzaj znaleziska: Znal. 1883 przy pracach ziemnych, zapewne z grobu szkieletowego.

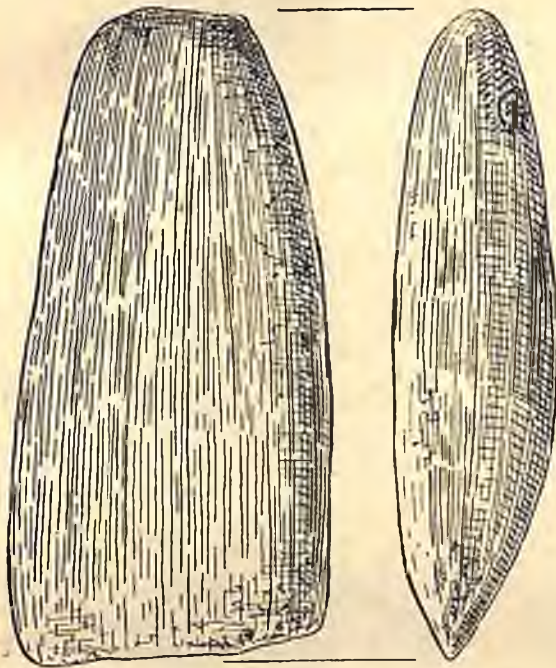
Inwentarz: Naszyjnik z około stu paciorków krążkowatych z muszli (tabl. III).

Zbiory: Ongis w Muzeum w Bydgoszczy nr 2075.

Lit.: Jahrbuch d. Hist. Ges. f. d. Netzedistrikt I, 1886 str. 7, nr 148.

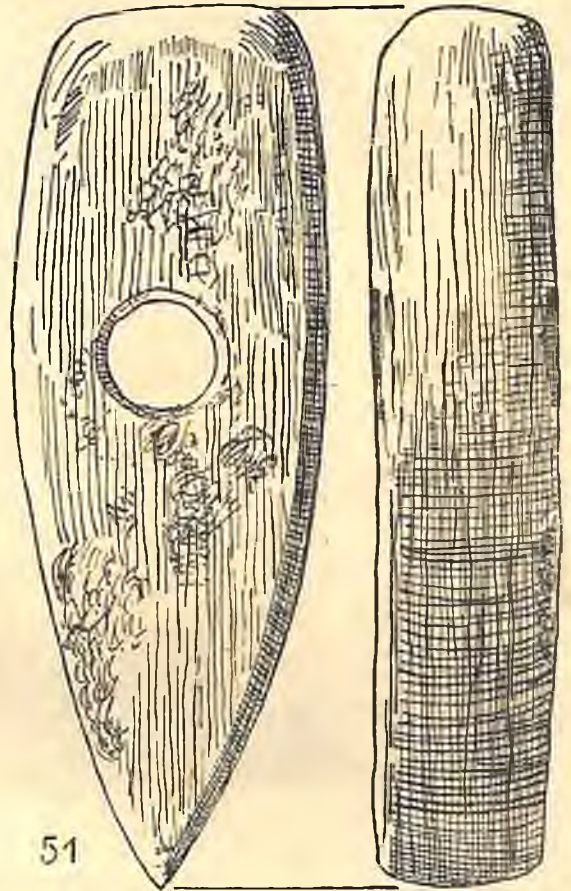
sza) 4,9 cm, wys. 2,3 cm, z nieco ukośnym otworem umieszczonym w odległości 2,6 cm od obucha, średn. otworu wynosi 2,2 cm. Ostrze nieco asymetryczne, przekrój prostokątny. Ryc. 55.

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

50

Ryc. 50—51. Glinno, pow. Poznań. Motyka i toporek $\frac{2}{3}$ w. n. Glinno, distr. de Poznań. Houe et hachemarteau en pierre. $\frac{2}{3}$ gr. nat.

51

Godzięba, pow. Inowrocław

Inwentarz: Motyka płaska z asymetrycznym ostrzem.

Zbiory: W okresie międzywojennym w Seminarium Prehistorycznym Uniw. Wrocławskiego.

Lit.: Archiwum J. Kostrzewskiego.

Gorzów m. p.

Inwentarz: Płaska motyka kam. z otworem i poprzecznym ostrzem.

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: Muz. w Gorzowie nr 13.

Lit.: Sprockhoff — D. jung. Steinzeit in der Mark Brandenburg, str. 175, nr 19.

Gostyń m. p.

Inwentarz: Topór kamienny o ukośnię ścietym obuchu, dł. 12,3 cm, szer. (najwięk-

Zbiory: M. A. P. nr inw. 1905 : 137.

Goszczanowiec, pow. Strzelce

Inwentarz: 3 motyki kamienne, z tego 2 płaskie z asymetrycznym ostrzem a jedna z poprzecznym ostrzem, z otworem dla trzonka. Ułamki owalnej misy z karbowanym brzegiem. Ułamek krawędzi naczynia z guzkiem. Krawędź karbowana.

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nadcisańska.

Zbiory: Ongis 2 motyki w Muz. Marchijskim w Berlinie (1 egz. pod. nr II 20592) i 1 egz. 2602. Ceramika ongis w Muzeum w Strzelcach.

Lit.: Umbreit: Neue Forschungen zur ostdeutschen Steinzeit und frühen Bronzezeit. Lipsk 1937, str. 179.

Goszczanowiec, pow. Strzelce

Inwentarz: Ułamek motyki kamiennej z otworem i poprzecznym ostrzem. Wymiary: dł. (jeszcze) 11,7 cm, szer. 6,6 cm, wys. 3,7 cm (ryc. 56).

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: M. A. P. nr inw. 1947:338, nr kat. 1947:1451.

Lit.: Fontes Praehistorici I, Poznań, 1951, str. 174.

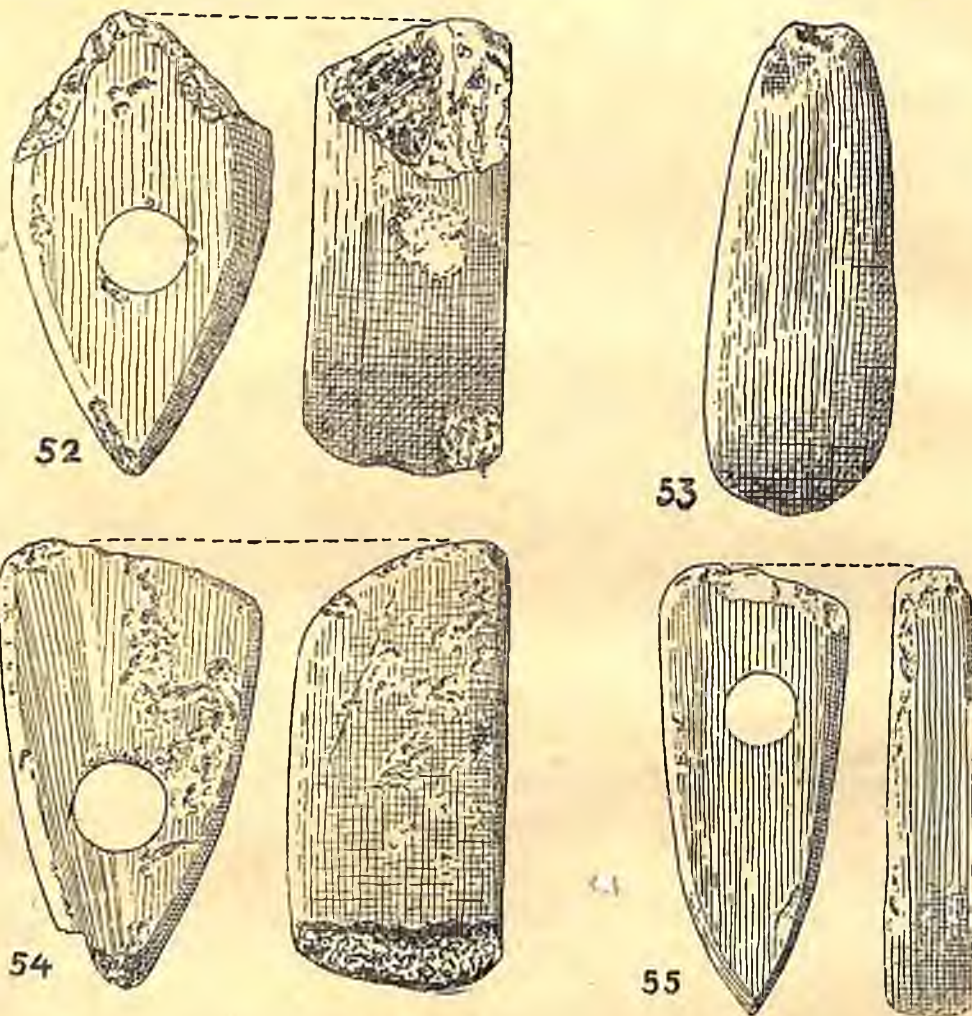
Kult.: ceramiki wstęgowej rytej.

Zbiory: M. A. P. nr inw. 1947:345, nr kat. 1947.1469—1470.

Lit.: Fontes Praehistorici t. I. Poznań 1951, str. 174 nr 41 — Umbreit: Neue Forschungen zur ostdeutschen Steinzeit und frühen Bronzezeit. Lipsk, 1937, str. 174, tabl. 34 m-n.

Górczyna, pow. Wschowa
Stan. I.

Rodzaj znaleziska: Luźne.

Ryc. 52—53. Gniewkowo, pow. Inowrocław. Toporek i motyka kam. $\frac{1}{2}$ w. n. — Hache-marteau et houe en pierre. $\frac{1}{2}$ gr. nat., 54. Gniezno. Toporek kam. Ok. $\frac{1}{2}$ w. n. — Hache-marteau en pierre. Env. $\frac{1}{2}$ gr. nat., 55. Gostyń. Toporek kam. Ok. $\frac{1}{2}$ w. n. — Hache-marteau en pierre. Env. $\frac{1}{2}$ gr. nat.

Goszczanowo, pow. Strzelce

Inwentarz: Motyka płaska, kamienna z otworem i poprzecznym ostrzem.

Zbiory: Ongiś w Muzeum w Strzelcach.

Lit.: Götze — Vorgeschichte d. Neumark, 1897, str. 10. Sprockhoff — D. jüngere Steinzeit in der Mark Brandenburg, str. 175, nr 4.

Gościmiec, pow. Strzelce
Strzelce

Inwentarz: 2 motyki kamienne z asymetrycznym ostrzem, 2 ułamki naczyń z guzami.

Inwentarz: Siekierka z nefrytu. Dł. 7,6 cm, szer. 4 cm, grub. 2 cm.

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

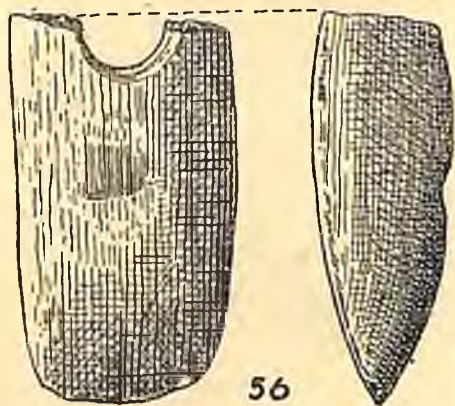
Zbiory: Przed wojną Muz. we Wschowie nr inw. 1:25.

Lit.: Grenzmärkische Heimatblätter IV, 1928, str. 95. Pfütenreiter — D. vor- u. frühgesch. Besiedlung d. Kr. Fraustadt, str. 12 i 96, tabl. 6.1.

Górecko, pow. Strzelce

Inwentarz:

1. Jednostronnie wypukła motyka kamienna z asymetrycznym ostrzem (skała osadowa). Powierzchnia gładka. Wymiary: dł. 12,8 cm, szer. 2,8—5,6 cm, wys. 2,2 cm (ryc. 60).
2. Ułamek dużej motyki kamiennej jednostronnie wypukłej z otworem i poprzecznym ostrzem. Wymiary: dł. (jeszcze) 17,5 cm, szer. 7,9 cm, wys. 5,4 cm (ryc. 59).
3. Ułamek dużej, jednostronnie wypukłej motyki kamiennej z otworem i poprzecznym ostrzem. Po stronie wypukłej widoczny ślad nawierconego drugiego otworu stożkowatego

Ryc. 56. Goszczanowiec, pow. Strzelce. Motyka kam. Ok. $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 56. Goszczanowiec, distr. de Strzelce. Houe en pierre. Env. $\frac{1}{2}$ gr. nat.

- o średnicy 3 cm. Ostrze ukośne, zużyte. Wymiary: dł. (jeszcze) 14,2 cm, szer. 8,4 cm, wys. 4,1 cm (ryc. 58).
4. Ułamek kamiennego toporka o prostym obuchu. Powierzchnia gładka. Otwór umieszczony w odległości 4 cm od obucha. Wymiary: dł. (jeszcze) 14 cm, szer. 4,8 cm, wys. 3,5 cm, średn. otworu 2—2,3 cm (ryc. 57).
 5. Skorupka z ornamentyką kłutą.
Kult.: ceramiki wstęgowej kłutej.
Zbiory: M. A. P. nr inw. 1947 : 346, nr kat. 1947—1474 i 1477—1479.

Lit.: Fontes Praehistorici I, Poznań 1951, str. 174 — Umbreit: Neue Forschungen zur ostdeutschen Steinzeit und frühen Bronzezeit, str. 175.

Górecko, pow. Strzelce

Inwentarz: Asymetryczny topór kamienny (skała osadowa) o ukośnię ściętym obuchu. Jeden z boków nieco odłupany. Otwór stożkowaty. Wymiary: dł. 15,8 cm, szer. 4,1 cm, wys. 2,5 cm, średn. otworu 1,8—2,1 cm (ryc. 61).

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: M. A. P. nr inw. 1947 : 406, nr kat. 1947 : 1652.

Lit.: Fontes Praehistorici I, Poznań, 1950, str. 174.

Górki Zagajne, pow. Szubin

Inwentarz: Topór kamienny bardzo nieregularny. Obuch ukośny, nieco pozbijany.

Otwór stożkowaty. Wymiary: dł. 14,4 cm, szer. 6,9 cm, wys. 5,7 cm, średn. otworu 2,4—3,2 cm (ryc. 62).

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: M. A. P. nr inw. 1933 : 171, nr kat. 1933 : 1093.

Górnica, pow. Piła

Inwentarz: Asymetryczny topór kamienny ze stożkowatym ukośnym otworem, umieszczonym w odległości 1,9 cm od obucha. Obuch ukośnie ścięty. Wymiary: dł. 12,8 cm, szer. 6 cm, wys. 3,7 cm, średn. otworu 2,4—2,9 cm. (Ryc. 63).

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: M. A. P. nr inw. 1947 : 93, nr kat. 1947 : 118.

Lit.: Fontes Praehistorici I, Poznań, 1951, str. 174.

Górsko, pow. Wolsztyn

Inwentarz: Dłuto kamienne, jednostronnie płaskie, przerobione z toporka. Od strony spodniej ślad dawnego otworu (ryc. 64).

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: M. A. P. ze zbiorów Kwileckiego.

Granowo, pow. Nowy Tomyśl

Inwentarz: Dwa niesymetryczne toporki kamienne.

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: U. J. w Krakowie i Muz. Czartoryskich.

Lit.: Sadowski — Wykaz zab. przedhist. ziem polskich, zesz. I, tabl. I, ryc. 6, str. 17 — J. Kostrzewski — Wielkopolska II, str. 240, przypisek 84.

Grocholin, pow. Szubin

Inwentarz: Toporek kamienny nieznacznie asymetryczny o płaskim obuchu, Powierzchnia nieco zniszczona. Otwór znajduje się w odległości 3,7 cm od obucha. Wymiary: dł. 14,8 cm, szer. 5,2 cm, wys. 3,1 cm, średn. otworu 2,6 cm. (Ryc. 65).

Kult. ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: M. A. P. nr inw. T. P. N. 1896 : 181.

Grochowiska Szlacheckie, pow. Żnin

Rodz. znal.: znaleziono luźno.

Inwentarz: Duża motyka jednostronnie płaska z asymetrycznym ostrzem. Długość 25,5 cm, szer. 7,4 cm, wys. (największa) 3,6 cm (ryc. 66).

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: M. A. P. nr inw. 1937:274, nr kat. 1939:902.

Gulcz, pow. Czarnków

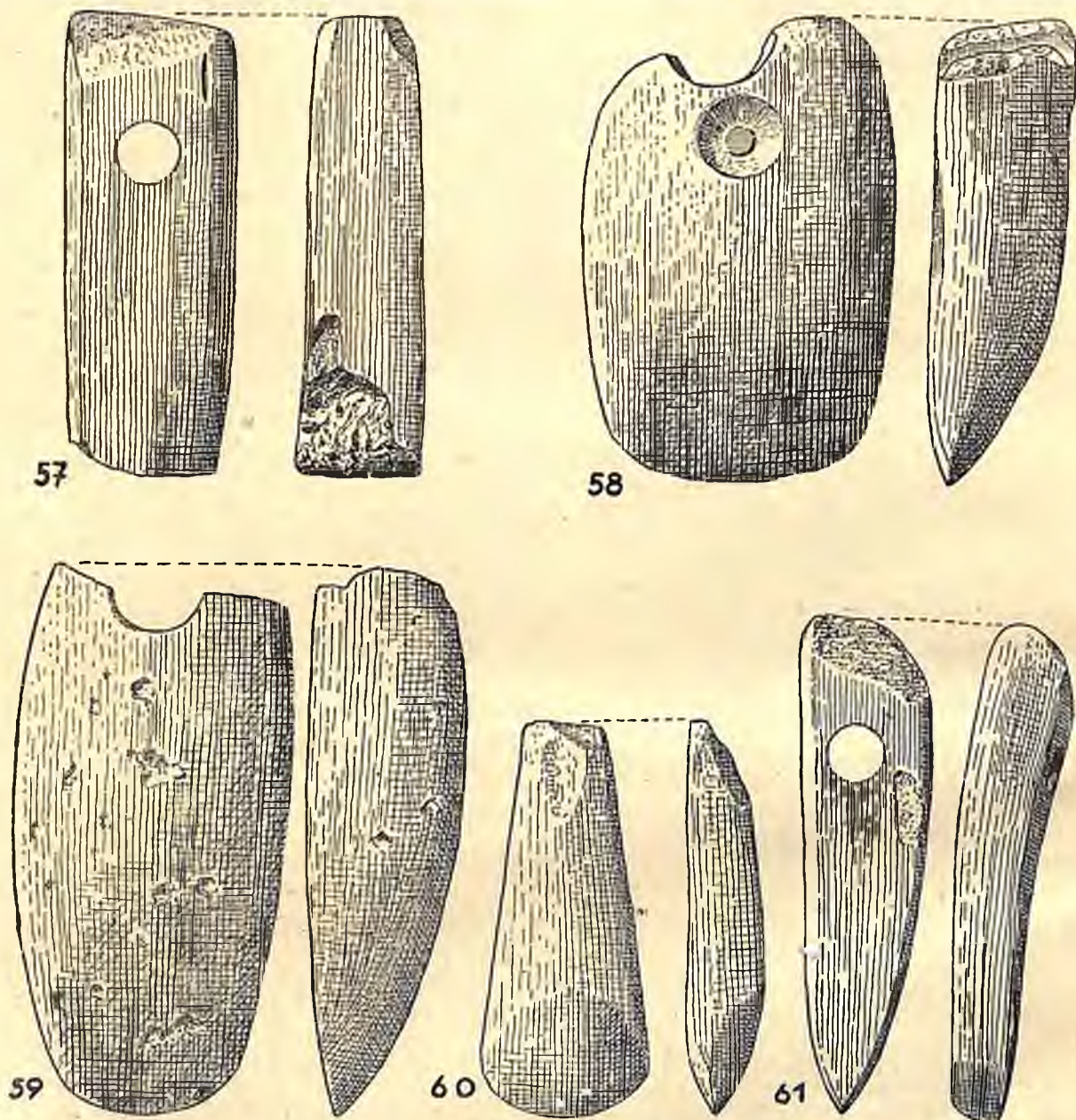
Inwentarz: Kamienna motyka z asymetrycznym ostrzem i zaokrąglonym obuchem.

Heliodorowo, pow. Chodzież

Położ. Przy wzgórzu „Poganka“.

Bad.: zakupione od nauczyciela Tonna.

Inwentarz: Motykowaty przedmiot kamienny (piaskowiec) płaski z jednej strony,

Ryc. 57—61. Górecko, pow. Strzelce. 57 i 61. Toporki kam. 58—60. Motyki kam. Ok. $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 57—61 Górecko, distr. de Strzelce. 57 et 61. Haches-marteaux en pierre, 58—60. Houes en pierre. Env. $\frac{1}{2}$ gr. nat.

Powierzchnia zniszczona i uszkodzona. Wymiary: dł. 8,2 cm, szer. (największa) 6,8 cm, wys. 1,3 cm (ryc. 67).

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: M. A. P. nr inw. 1920:166.

Lit.: Przegląd Archeologiczny II, Poznań 1922—1924, str. 110 (Nowe nabytki). — J. Kostrzewski — Wielkopolska II, str. 243, przyp. 108.

a z drugiej s łnie wypukły. Ostrze niewyodrębnione. (Może być marzędziem do gładzenia) Ryc. 68.

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: M. A. P. nr inw. 1912:357, nr kat. 1912:1212.

Lit.: Przegląd Archeologiczny t. II, str. 128 (Nowe nabytki), str. 110. — M. Kowlańska — Pradzieje powiatu chodzieskiego (w rękopisie).

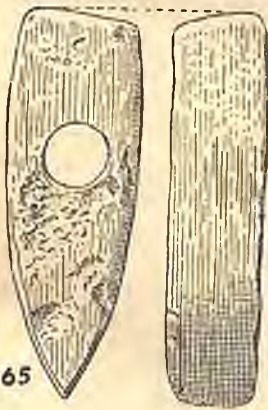
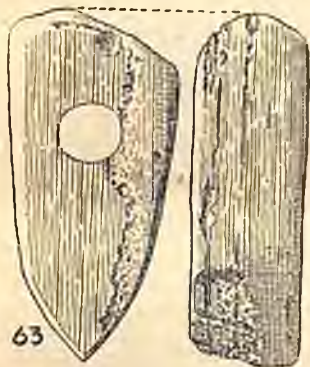
Heliodorowo, pow. Chodzież

Inwentarz:

1. Fragment toporka kamiennego z zachowanym jeszcze śladem stożkowatego otworu.

Ryc. 62. Górki Zagajne, pow. Szubin. Toporek kam. Ok. $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 62. Górki Zagajne, distr. de Szubin. Hache-marteau en pierre. Env. $\frac{1}{2}$ gr. nat.

Ryc. 63. Górnica, pow. Piła. Toporek kam. $\frac{1}{3}$ w. n. — Hache-marteau en pierre. $\frac{1}{3}$ gr. nat., 64. Górsko, pow. Wolsztyn. Dłuto kam. $\frac{1}{2}$ w. n. — Ciseau en pierre $\frac{1}{2}$ gr. nat., 65. Grocholin, pow. Szubin. Toporek kam. $\frac{1}{3}$ w. n. — Hache-marteau en pierre. $\frac{1}{3}$ gr. nat.

Powierzchnia gładka. Wymiary: dł. (jeszcze) 127 cm, szer. 5,4 cm, wys. 4,1 cm (ryc. 69).

2. Roboczy topór kamienny grubej roboty. Obuch zaokrąglony. Jedna strona płaska, druga wypukła (nieobrobiony z jednej strony). Wymiary: dł. 12,9 cm, szer. 7,4 cm, wys. 4,3 cm (ryc. 70).

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Ryc. 66. Grochowiska Szlacheckie, pow. Znin. Motyka kam. $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 66. Grochowiska Szlacheckie, distr. de Znin. Houe en pierre.

Zbiory: M. A. P. nr inw. 1920 : 188 a, b.

Lit.: Blume — Ausstellung Posen 1909 : 616. — Przegląd Archeologiczny t. II, str. 112, poz. 62 (nowe nabytki). — M. Kowiańska — Pradzieje powiatu chodzieskiego (w rękopisie).

Imielenko, pow. Gniezno

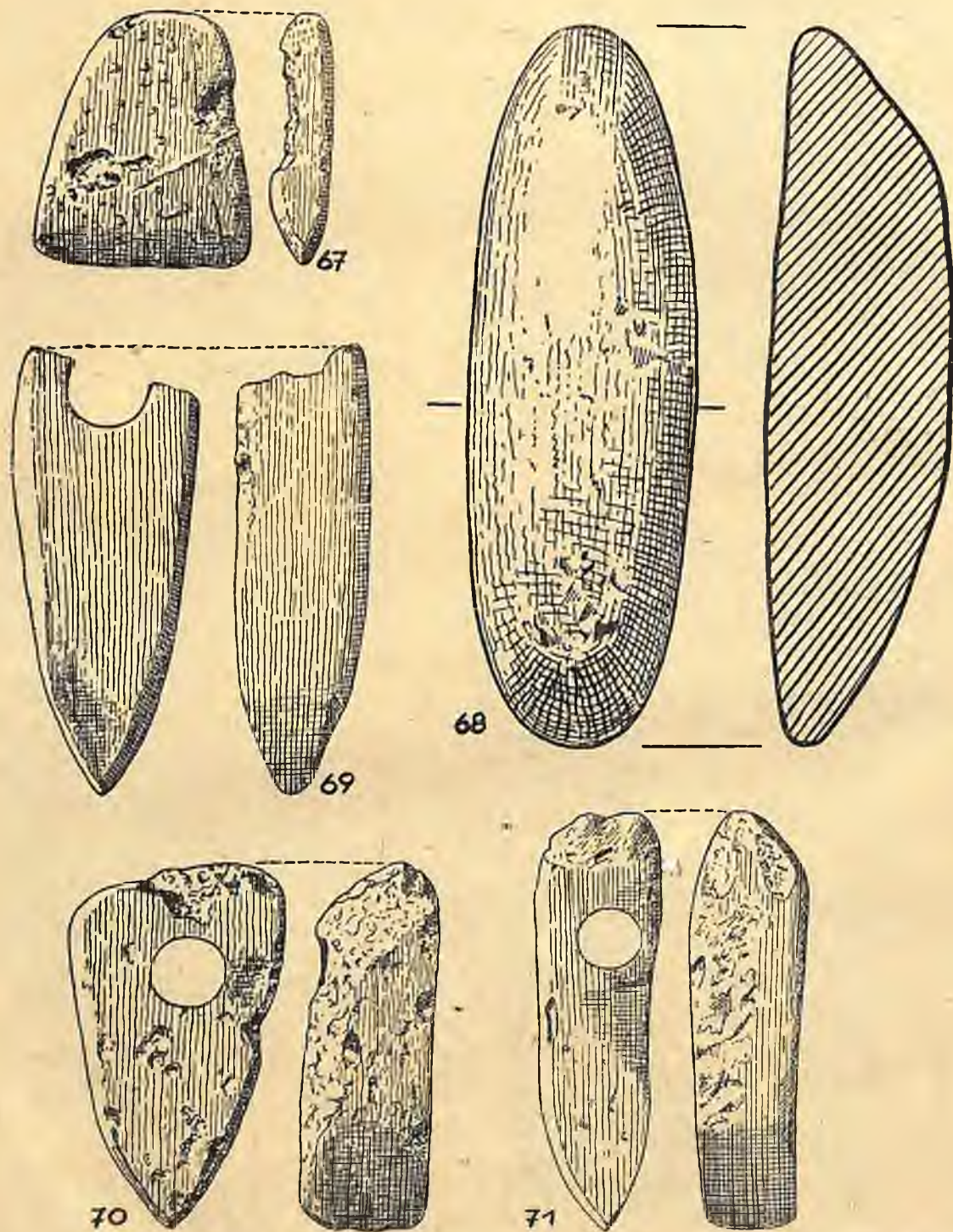
Inwentarz: Asymetryczny topór z łupku o ukośnym obuchu. Otwór stożkowaty ukoś-

nie wywiercony, przesunięty do jednego z boków, znajduje się w odległości 3,7 cm od obucha. Narzędzie zostało prawdopodobnie przerobione z innego i nosi wyraźne ślady zużycia. Powierzchnia nieregularna. Wymiary: dł. 14,4 cm. szer. (najw.) 3,9 cm. wys.

(najw.) 2,7 cm, średn. otworu 2,2—2,6 cm (ryc. 71).

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: M. A. P. nr inw. 1939:17.

Ryc. 67. Gulcz, pow. Czarnków. Motyka kam. $\frac{1}{2}$ w. n. Houe en pierre. $\frac{1}{2}$ gr. nat.
 68—70. Heliodorowo, pow. Chodzież. Motykowaty przedmiot kam. i toporki kam. (68 w $\frac{2}{3}$, 69—70 ok. $\frac{1}{2}$ w. n.), — Objet en forme de houe et haches-marteaux en pierre (68 $\frac{2}{3}$, 69—70 env. $\frac{1}{2}$ gr. at., 71. Imielenko, pow. Gniezno. Toporek kam. $\frac{1}{2}$ w. n. — Hache-marteau en pierre. $\frac{1}{2}$ gr. nat.

Imielno, pow. Gniezno

Rodz. znal.: znalezione luźno w torfie.

Inwentarz: Asymetryczny topór kamienny z ukośnie ściętym obuchem i ukośnym (zuży-tym) ostrzem. Otwór stożkowaty. Wymiary: dł. 14,6 cm, szer. 5,8 cm, wys. 6,8 cm, śred-nica otworu 1,9 cm — 2,2 cm (ryc. 72).

Kult. ceramiki wstęgowej — grupa nieokre-ślona.

Zbiory: M. A. P. nr inw. T. P. N. 1889 : 6.

72

Ryc. 72. Imielno, pow. Gniezno. Toporek kam. Ok. $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 72. Imielno, distr. de Gniezno. Hache-marteau. Env. $\frac{1}{2}$ gr. nat.

Okolice Inowrocławia

Rodz. znal.: groby szkieletowe.

Inwentarz:

a) 4 wisiorki trapezowate z blachy miedzianej (ryc. 73).

b) 10 paciorków miedzianych (tamże),

c) 7 paciorków płaskich z muszli (ryc. 74).

Kult.: nadcisańska — grupa brzesko-kujaw-ska.

Zbiory: M. A. P. nr inw. 1897 : 383—86, 387, 388.

Lit.: K. F. M. — Ausstell Führer 3. Auflage, str. 35, Z. Hist. Ges. Pos XXV (1910), str. 3. — D. Kreis Hohensalza 1911, str. 6. — Mannus IX, 154—156, rys. 21—23 — Kostrzewski — Wielkopolska I str 20—21, ryc. 48, 50, 52. — Kostrzewski — Wielko-polska II, str. 34, ryc. 89—94. — Przewodnik po Dziale Przedh. Poznań 1935, tab I. — T. Waga — Kult. nadodr. ceramiki sznur. str. 11, ryc. 4.

Inowrocław - Mątwy

Położ.: żwirowisko.

Rodz. znal.: znalezione luźno, może ze zni-szczonego grobu szkieletowego.

Inwentarz: 2 przekłute muszle (Spondylus)

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokre-ślona.

Zbiory: Ongiś w Muzeum w Bydgoszczy nr 1233.

Lit.: Jhrb. Netzedistrikt 1894, str. 88, nr 17. — Man-nus t. II (1910), str. 61. — Kostrzewski — Wielko-polska II, str. 34.

73

74

Ryc. 73—74. Okolice Inowrocławia. 73. Ozdoby miedziane, 74. Paciorki z muszli, $\frac{3}{4}$ w. n. — Fig. 73—74. Environs d'Inowrocław. 73. Ornaments en cuivre, 74. Grains fabriqués de coquillages, $\frac{3}{4}$ gr. nat.

Iwno, pow. Szubin

Rodz. znal.: Grób znaleziony w piasku.

Inwentarz:

a) Amfora w przybliżeniu podwójniestożkowa-ta, zdobiona na górnej części brzuśca po-dwójnymi rzędami poziomych i ukośnych nakłuc. Przy załamie brzuśca znajdują się 4 małe guzki symetrycznie umieszczone.

U nasady szyjki są dwa uszka.

b) Topór z łupku długości 12 cm.

c) Motyka z łupku z asymetrycznym ostrzem dłu-g. 8 cm.

Kult.: ceramiki wstęgowej, kłutej.

Zbiory: Przed wojną P. Muzeum Prehist. w Berlinie.

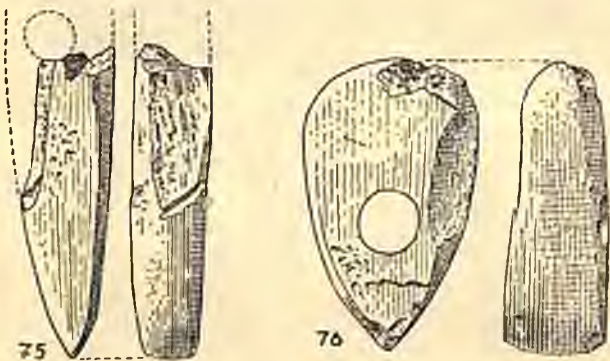
Lit.: Kostrzewski — Wielkopolska II, str. 33 — Manus t. II, str. 60, ryc. 1. — Zeitschr. f. Ethnol 1905 str. 904 ryc. 8.

Iwno, pow. Szubin

Inwentarz: Ułamek asymetrycznego toporka kamiennego (skała osadowa). Zachował się jeszcze ślad po otworze. Wymiary: dł. (jeszcze) 12,3 cm (ryc. 75).

Kult. ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: M. A. P.

Ryc. 75. Iwno, pow. Szubin. Fragment toporka kam. $\frac{1}{3}$ w. n. — Fragment d'une hache-marteau en pierre. $\frac{1}{3}$ gr. nat., 76. Jacewo, pow. Inowrocław. Toporek kam. $\frac{1}{3}$ w. n. — Hache-marteau en pierre. $\frac{1}{3}$ gr. nat.

Jacewo, pow. Inowrocław

Inwentarz: Asymetryczny topór kamienny o zaokrąglonym i uszkodzonym obuchu. Stożkowaty otwór umieszczony w odległości 3,4 cm od ostrza. Powierzchnia narzędzia jest silnie uszkodzona. Wymiary: dł. 10,7 cm, szer. 6,2 cm, wys. 3,7 cm (ryc. 76).

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: M. A. P. nr inw. 1920 : 148.

Lit.: Przegląd Archeologiczny II, Poznań 1922—1924 str. 110.

Jakubowo, pow. Inowrocław

Inwentarz: Topór kamienny z ukośnym obuchem.

Zbiory: ongiś Muz. w Bydgoszczy, nr 1784.

Lit.: Jahrb. d. Hist. Ges. f. d. Netzedistrikt 1891, str. 64, nr 4.

Janikowo, pow. Inowrocław

Inwentarz: Asymetryczny duży topór roboczy o wymiarach: dł. 23,8 cm, szer. 7,8 cm, wys. 7,5 cm. Otwór nieco ukośny. Średnica otworu: 2,8 cm. Obuch silnie uszkodzony. Ostrze ukośne, zużyte. Powierzchnia po jednej stronie chropowata (ryc. 77).

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: M. A. P. Nr inw. 1920 : 101.

Lit.: Blume — Ausstellung Posen, str. 145, nr 2881 Przegląd Archeologiczny II, Poznań 1922—1924 str. 110.

Janikowo, pow. Mogilno

Położ.: wzgórze naprzeciwko wyspy (zniesione wiosną 1882 r.).

Ryc. 77. Janikowo, pow. Inowrocław. Toporek kam. Ok. $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 77. Janikowo, distr. d'Inowrocław. Hache-marteau. Env. $\frac{1}{2}$ gr. nat.

Rodz. znal.: cmentarzysko szkieletowe z 3 szkieletami.

Inwentarz:

a) naczynie (ryc. 78) z baniastym brzuścem i cylindryczną szyjką, zaopatrzone w 4 występy ma karbowanym brzegu, zdobione u nasady szyjki rzędem kresek. Wys. 12,7 cm.

b) narzędzie rogowe.

c) 3 płaskie gładzikowate narzędzia kościane, jedno z dwoma otworami,

d) uł. 2 żarn,

e) uł. innych narzędzi kościanych.

Kult.: naddańska — grupa brzesko-kujawska.

Zbiory: Naczynie w M. A. P. (dawn. Märkisches Museum w Berlinie nr II, 13580).

Lit.: Kat. Pos. Ausst. 1909. str. 31, nr II. 13580 (tu błędnie datowane na młodszą epokę brązową). — Nachtrag Schwartz 1882, str. 519—521. — Verh. d. Berl. Anthr. Ges. 1882, str. 519—521 z ryc. — Jażdżewski — Wiadomości Archeologiczne, t. XV, str. 65

Jankowo, pow. Mogilno

Inwentarz: Motyka z asymetrycznym ostrzem jednostronnie wypukłą, o silnie ściętym ostrzu i ukośnym obuchu. Powierzchnia

Ryc. 78. Jankowo, pow. Mogilno. Naczynie gliniane. Ok. 1/2 w. n. — Fig. 78. Jankowo, distr. de Mogilno. Vase en argile. Env. 1/2 gr. nat.

gładka. Przy obuchu po stronie wypukłej nieco uszkodzona. Wymiary: dł. 9,7 cm, szer. 3,4—4,6 cm, wys. (najw.) 2,1 cm (ryc. 79).

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: M. A. P. nr inw. 1902 : 253.

Jankowo, pow. Mogilno

Inwentarz: Motyka kamienna z asymetrycznym ostrzem zewężającą się nieznacznie ku obuchowi. Ostrze wyraźnie ścięte. Boki lekko zeszlifowane. Powierzchnia gładka. Wymiary: dł. 7 cm, szer. 3,8—5,2 cm, wys. 0,9 cm (ryc. 80).

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: M. A. P. nr inw. H. G. 1873.

Jaroszewo, pow. Żnin. stan. 5

Inwentarz: Miniaturowa motyka płaska z asymetrycznym ostrzem.

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: M. A. P. nr kat. 1939 : 1053.

Jezióra, pow. Rawicz

Inwentarz:

1. Asymetryczna motyka kamienna (skała osadowa) zewężająca się silnie ku górze (o prawie prostym obuchu) Ostrze lekko ukośne. Powierzchnia gładka. Wymiary: dł. 12,5 cm, szer. 1,3—3,5 cm, wys. 2,2 cm (ryc. 81).

2. Ułamek topora kamiennego uszkodzonego przy obuchu. Wymiary: dł. (jeszcze) 11,7 cm, szer. 6,5 cm, wys. 4,3 cm, średn. otworu (w przybliżeniu) 3 cm (ryc. 82).

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: M. A. P. nr inw. 1920 : 204.

Lit.: Przegląd Archeologiczny II, Poznań 1922—1924, str. 110.

Jezińska Struga, pow. Inowrocław

Rodz. znal. — znalezisko luźne.

Inwentarz: Duża motyka o asymetrycznym ostrzu.

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: Muzeum w Bydgoszczy nr 2155, 8 i 17.

Lit.: J. Kostrzewski — Wielkopolska II, str. 243. przyp. 108.

Jędrzejewo, pow. Piła

Inwentarz: Motyka kamienna jednostronnie wypukła z otworem i poprzecznym ostrzem. Ostrze silnie ukośne, wyraźnie zużyte. Powierzchnia gładka. Wymiary: dł. 13,9 cm, szer. 7,3 cm, wys. 3,3, średnica otworu 2,8 cm (ryc. 83).

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: M. A. P. nr inw. 1947 : 97, nr kat. 1947 : 148 (ze zbiorów Muz. w Trzciance).

Lit.: Fontes Praehistorici I, Poznań, 1951, str. 174.

Jędrzychowice - Kowalewo, pow. Wschowa

Rodzaj znaleziska: Luźne.

Inwentarz: Toporek z miękkiego, łupkowego kamienia. Dł. 19 cm.

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: Przed wojną P. Muz. Prehistoryczne w Berlinie nr I d. 1529.

Lit.: Pfützenreiter — D. vor- u. frühgesch. Besiedlung d. Kr. Fraustadt, str. 25 i 93, tabl. 72.

Jędrzychowice - Kowalewo, pow. Wschowa

Inwentarz: Obuch motyki kamiennej z otworem; szerokość obucha 5,4 cm i płaska motyka kamienna.

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: Ongiś Muz. we Wschowie nr inw. 48:35.

Lit.: Altschlesien 7, 1938, str. 149 o 170, ryc. 7,3. — Pfützenreiter — Die vor- und frühgeschichtliche Besiedlung des Kreises Fraustadt. Piła, 1933, str. tabl. 65.

Jędrzychwice - Kowalewo,
pow. Wschowa

Rodzaj znaleziska: Luźne.

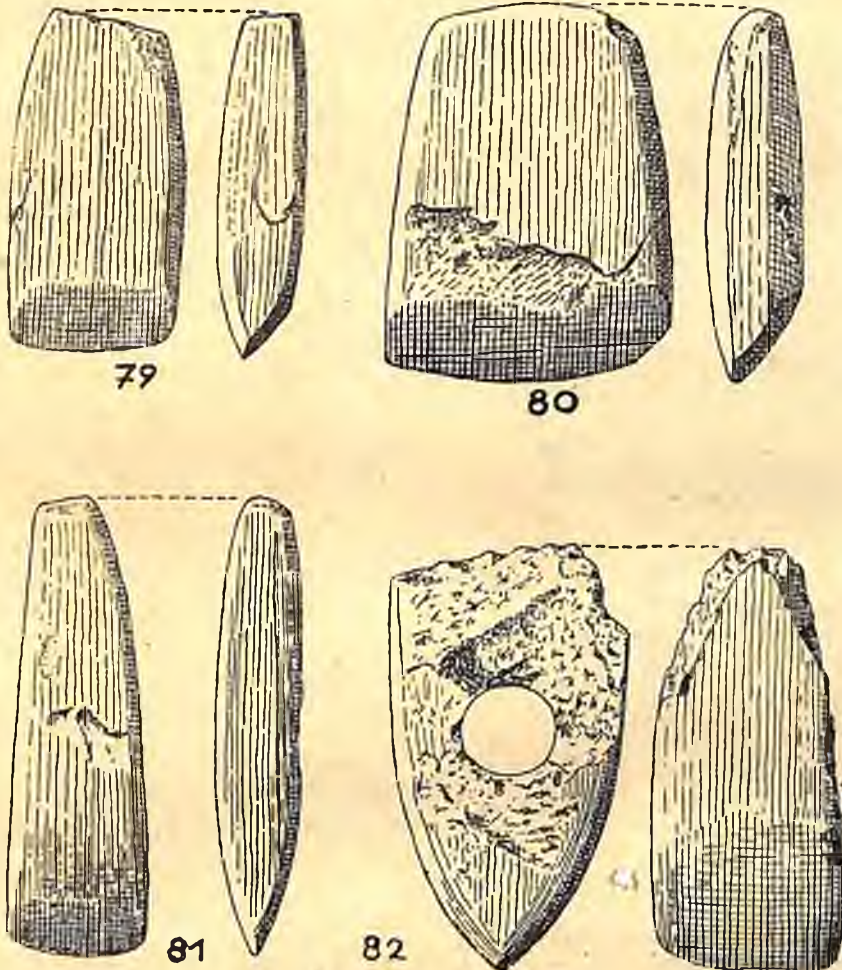
Kaczkowo, pow. Inowrocław

Inwentarz: Dłuto z asymetrycznym ostrzem z łupku, dł. 5,5 cm, motyka kam. przerobiona z toporka i uł. toporka kam.

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: W okresie międzywojennym w zbiorach Seminarium Prehistorycznego Uniw. wrocławskiego.

Lit.: Archiwum J. Kostrzewskiego.

Ryc. 79—80. Jankowo, pow. Mogilno. Motyki kam. $\frac{1}{2}$ w. n. — Houes en pierre. $\frac{1}{2}$ gr. nat., 81—82. Jeziora, pow. Rawicz. Motyka i toporek kam. $\frac{1}{2}$ w. n. — Hache et hache-marteau en pierre. $\frac{1}{2}$ gr. nat.

Inwentarz: Wielka motyka płaska z asymetrycznym ostrzem z kamienia amfibolito-wego. Dł. 27 cm, najw. szer. 9 cm, grub. 2,5 cm.

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: Przed wojną Muz. we Wschowie nr inw. 1:23.

Lit.: Schmitz-Frase — Landeskunde der Prov. Grenzmark Posen-Westpreussen. 1929, str. 117. — Grenz-märkische Heimatblätter IV. 1928, str. 95. — Pfützenreiter — D. vor- u. frühgesch. Besiedlung d. Kr. Fraustadt, str. 25 i 93—94, tabl. 6.5

Kanał Bydgoski

Inwentarz: Motyka płaska z łupku z jedną stroną płaską, drugą wypukłą.

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: Ongiś Muzeum w Bydgoszczy nr 1020.

Lit.: Archiwum J. Kostrzewskiego.

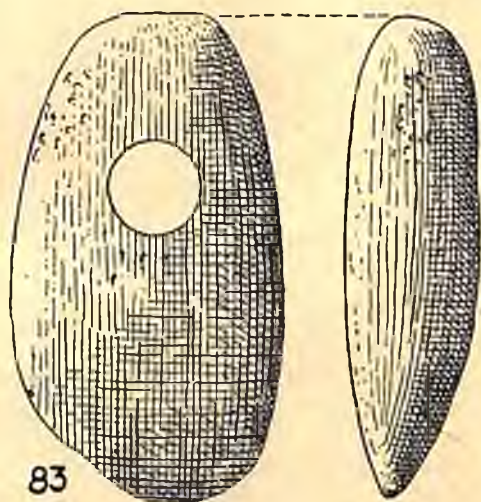
Kaźmierz, pow. Szamotuły

Inwentarz: Trójkątna siekierka kamienna, dwustronnie wypukła o ostrym obuchu. Wy-

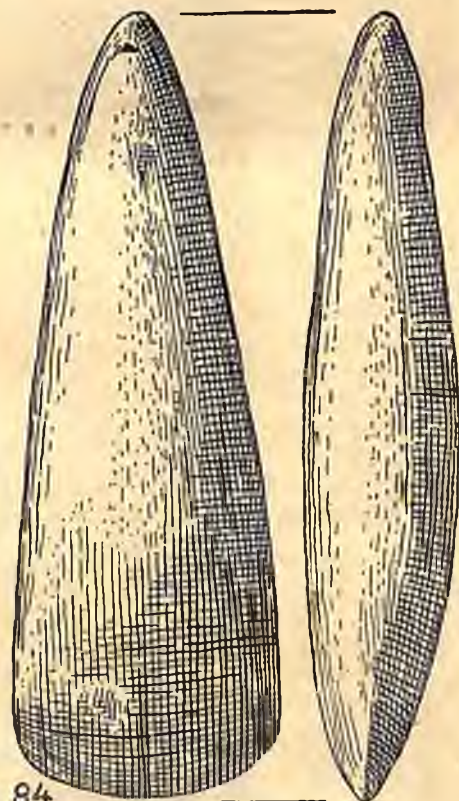
miary: dł. 15,4 cm, szer. (największa) 5,2 cm, wys. 2,3 cm (ryc. 84).

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: M. A. P. (ze zbiorów Kwileckiego).

83

84

Ryc. 83. Jędrzejewo, pow. Pila. Motyka kam. $\frac{1}{2}$ w. n. — Houe en pierre. $\frac{1}{2}$ gr. nat., 84. Kaźmierz, pow. Szamotuły. Siekierka o ostrym obuchu. $\frac{2}{3}$ w. n. — Hache à tête en pointe. $\frac{2}{3}$ gr. nat.

× Kąkolewo, pow. Nowy Tomyśl (pod Grodziskiem)

Inwentarz: Topór kamienny, asymetryczny o gładkich ściankach roboczych. Obuch nieco ukośny, otwór stożkowy również nieznacznie ukośny. Wymiary: dł. 18,6 cm, szer. 6,4 cm, wys. 4,6 cm, średnica otworu 3,2--3,5 cm (ryc. 85).

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: M. A. P. nr inw. 1901 : 424.

Lit.: J. Kostrzewski — Wielkopolska II, str. 240, przypisek 83.

85

Ryc. 85. Kąkolewo, pow. Nowy Tomyśl. Toporek kam. $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 85. Kąkolewo, distr. de Nowy Tomyśl. Hache-marteau en pierre. $\frac{1}{2}$ gr. nat.

Kędzierzyn, pow. Gniezno

Inwentarz: Siekierka z zielonkawego, półszlachetnego kamienia (nefrytu?).

Zbiory: M. A. P. nr inw. 1942 : 127, nr kat. 1942 : 443.

× Kępno m. p.

Inwentarz: Asymetryczny topór kamienny o bardzo zniszczonej powierzchni. Obuch uszkodzony, otwór nieco ukośny, stożkowy. Wymiary: dł. 16,2 cm, szer. 6,3 cm, wys. 3,6 cm, średnica otworu 2,2--2,7 cm.

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: M. A. P. nr inw. 1897 : 8.

Kije-Góry, pow. Świebodzin

Badanie: Odkrycie przypadkowe.

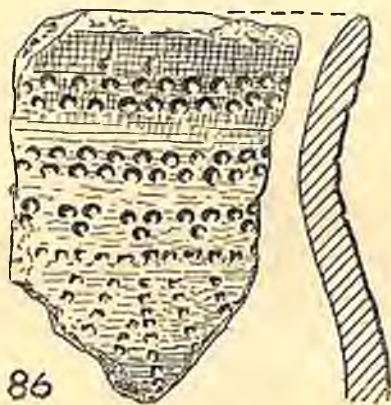
Rodzaj znaleziska: Grób szkieletowy ze skurczonym szkieletem ceramiki wstęgowej kłutej.

Inwentarz: Szkielet skurczony, z którego zachowała się tylko czaszka, i naczynie dwustożkowate z cylindryczną szyjką zdobione ornamentyką kłutą.

Kult.: ceramiki wstęgowej kłutej.

Zbiory: Przed wojną Muz. w Sulechowie nr 466.

Lit.: Nachrichtenblatt f. Deutsche Vorzeit r. 17. 1941, str. 188. — Umbreit: Neue Forschungen zur ostdeutschen Steinzeit und frühen Bronzezeit I iorsk, 1937, str. 176, tabl. 53c (jako z Niederguhren). — J. Kostrzewski — Pradzieje człowieka (Ziemia Lubuska, Poznań, 1950, str. 58).

Ryc. 86. Komorowo, pow. Szamotuły. Fragment naczyń. $\frac{3}{4}$ w. n. — Fig. 86. Komorowo, distr. de Szamotuły. Fragment d'un vase. $\frac{3}{4}$ gr. nat.

Komorowo, pow. Szamotuły

Położenie: na wyspie komorowskiej Jez. Bytyńskiego.

Inwentarz: Kilka ułamków naczyń zdobionych ornamentem kłutym (ryc. 86).

Kult.: ceramiki wstęgowej kłutej.

Zbiory: M. A. P. nr inw. 1932 : 116, nr kat. 1932 : 749—53.

Kostrzyn n/Odrą, pow. Gorzów

Rodzaj znaleziska: Luźne.

Inwentarz: Połowa płaskiej motyki kam. z poprzecznym ostrzem, z otworem dla trzonka

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: Przed wojną w P. Muz. Prehistorycznym w Berlinie, nr I f. 3632.

Lit.: Götz — Vorgeschichte der Neumark. Würzburg 1897, str. 10, ryc. 5.

Kowalewko, pow. Oborniki

Inwentarz: Motyka kamienna z otworem i poprzecznym ostrzem.

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: M. A. P.

Lit.: Przew. po Dziale Przedhist. Muzeum Wielkopolskie, tabl. 1.

Kowanówko, pow. Oborniki

Inwentarz: Motyka kamienna z otworem i poprzecznym ostrzem, dł. 17,1 cm. (ryc. 87).

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: M. A. P. nr inw. T. P. N. 1886 : 4.

Lit.: J. Kostrzewski — Wielkopolska w czasach przedhistorycznych II, str. 243, przypisek 109.

Koziegłowy, pow. Konin

Rodzaj znaleziska: Znaleziono luźno.

Inwentarz: Topór kamienny o uszkodzonym obuchu. Na jednym z boków ślady piłowania. Otwór stożkowaty. Wymiary: dł. 18,6 cm., szer. 7,9 cm., wys. 5,5 cm., średnica otworu około 3 cm. Otwór wiercony z jednej i drugiej strony (ryc. 88).

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: M. A. P. nr inw. 1953 : 172, nr kat. 1953 : 343.

Kraśnica, pow. Konin

Położenie: wydmy na pd. od wsi.

Badanie: dar Z. Pęcherskiego.

Inwentarz:

a) Dwa ułamki brzegów naczyń. Brzegi pokryte prostymi, krótkimi nacięciami. Gлина jasno-brunatna, ma silną domieszkę tłuczonego kamienia (ryc. 89).

b) kilka innych skorup niezdobionych (ryc. 90).

Kult.: nadcisańska.

Zbiory: M. A. P. nr inw. 1951 : 32, nr kat. 1951 : 59.

Krosinko, pow. Śrem

Rodzaj znaleziska: znalezione luźno na polu.

Inwentarz: Fragment topora kamiennego o bardzo gładkich ścianach roboczych. Otwór był stożkowaty. Dł. (jeszcze) 14,2 cm. najw. szer. 5,5 cm., grub. 3,1 cm (ryc. 91).

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: M. A. P. nr inw. 1933 : 147, nr kat. 1933 : 1042.

Krotoszyn m. p.

Rodzaj znaleziska: Luźno znalezione w r. 1927 w piasznicy.

Inwentarz: Siekierka z nefrytu, dł. 6,7 cm., szer. (przy ostrzu) 3,8 cm., grub. 1,5 cm (tabl. IV, 3).

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: Muzeum Śląskie we Wrocławiu nr 190 : 24.

Lit.: Altschlesien IV, 209 i X, 38 z ryc. 3 na str. 33. Altschlesische Blätter 1930, str. 47. — Zdz. Durczewski — Powiat krotoszyński w czasach przedhistorycznych (Przegl. A:ch. IV, str. 209 ryc. 2 i 220 — Nachrichtenblatt f. D. Vorzeit XIII, 1937, tabl. 611 (z mylnie podanym miejscem pochodzenia). Posener Jahrbuch für Vorgeschichte I, 99—100 — z ryc.

Kurpiszek, pow. Gorzów

Inwentarz: Płaska motyka z otworem i poprzecznym ostrzem.

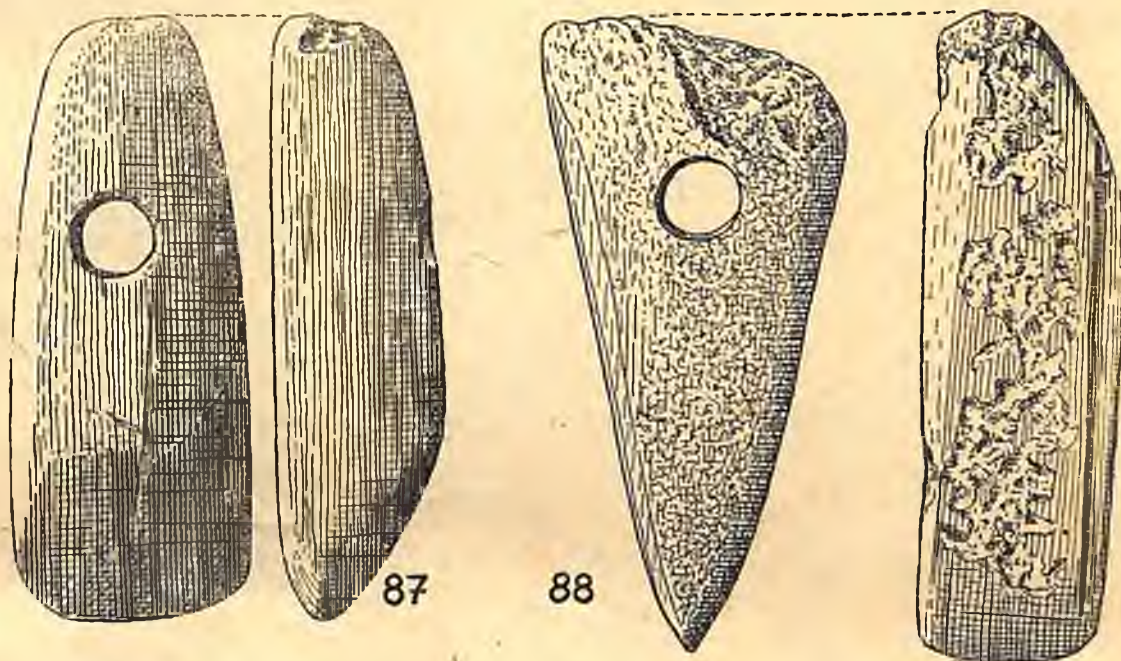
Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: Muz. w Gorzowie nr 1813.

Lit.: Sprockhoff: D jüng. Steinzeit in der Mark Brandenburg str. 175 nr 22.

Kwieciszewo, pow. Mogilno

Inwentarz: Przyplaszczona, asymetryczna motyka kamienna o zaokrąglonym obuchu.

Ryc. 87. Kowanówko, pow. Oborniki. Motyka kam. $\frac{1}{2}$ w. n. — Houe en pierre. $\frac{1}{2}$ gr. nat., 88. Koziegłowy, pow. Konin. Toporek kam. $\frac{1}{2}$ w. n. — Hache-marteau en pierre. $\frac{1}{2}$ gr. nat.

Uwaga: Udzielając dr Z. Durczewskiemu informacji o roku znalezienia, podała dyrekcja Muzeum Wrocławskiego celowo mylną datę znalezienia (1913) dla zatajenia faktu nielegalnego wywiezienia zabytku znalezionego w okresie międzywojennym z granic Polski.

Kruszwica, pow. Inowrocław

Inwentarz: Asymetryczna motyka z czarnego łupku, z jednej strony płaska. Obuch uszkodzony. Wymiary: dł. (jeszcze) 9,3 cm., szer. 6,5 cm., wys. 1,4 cm.; powierzchnia starannie gładzona (ryc. 92).

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: M. A. P. nr inw. H. G. 1614.

Ostrze silnie podcięte. Powierzchnia gładka. Wymiary: dł. 8 cm, szer. 3,9—5,4 cm, wys. 2,3 cm (ryc. 93).

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: M. A. P. nr inw. 1913 : 100, nr kat. 1913 : 241.

Lit.: Przegląd Archeologiczny t. II, Poznań 1922—1924, str. 132.

Lachmirowice, pow. Inowrocław

Inwentarz: Motyka z czarnego kamienia z asymetrycznym ostrzem.

Kult.: ceramiki wstęgowej, grupa nieokreślona.

Zbiory: Ongiś w Muzeum w Bydgoszczy nr 1404.

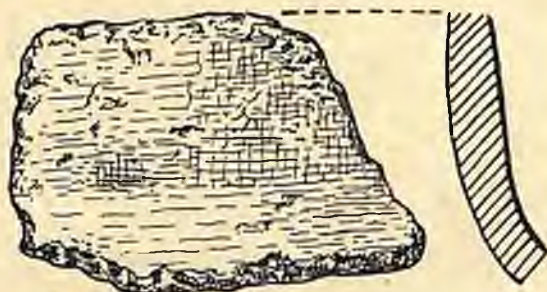
Lit.: Archiwum J. Kostrzewskiego.

Lgiń, pow. Wschowa

Rodzaj znaleziska: Luźne.

Inwentarz: Motyczka płaska z asymetrycznym ostrzem z czarniawego kamienia. Dł. 8,5 cm., grub. 2 cm.

Kult. ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

89

90

Ryc. 89—90. Kraśnica, pow. Konin. Ułamki naczyń. W. n. — Fig. 89—90. Kraśnica, distr. de Konin. Tessons de vases. Gr. nat.

Zbiory: Przed wojną Muz. we Wschowie nr inw. 3 : 25.

Lit.: Grenzmärkische Heimatblätter IV, 1928, str. 95. Pfützenreiter: D. vor- u. frühgesch. Besiedlung d. Kr. Fraustadt, str. 35 i 94, tabl. 64.

Lgiń, pow. Wschowa

Rodzaj znaleziska: Luźne.

Inwentarz: Toporek z białego, wapnistego kamienia. Dł. 23,2 cm, szer. 6,6 cm.

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: Ongiś Muz. we Wschowie nr 3 : 37. Lit.: Altschlesien, 1938, str. 152 i 168—170, ryc. 6.4 na str. 169.

Lipki Małe, pow. Gorzów

Inwentarz: 3 płaskie motyki kam. z otworem i poprzecznym ostrzem.

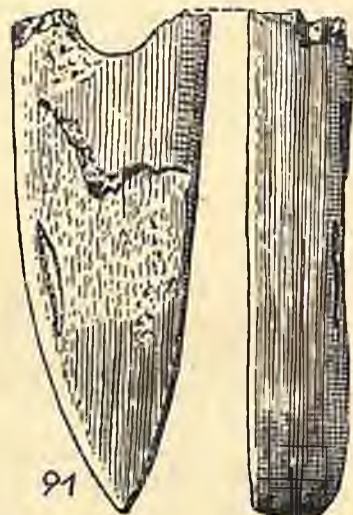
Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: Muzeum w Strzelcach.

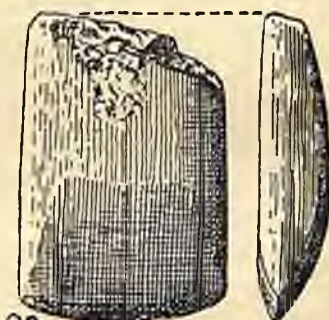
Lit.: Sprockhoff: D. jung. Steinzeit in der Mark Brandenburg str 175, nr. 20.

Liszkowa Wola, pow. Inowrocław

Inwentarz: Motyka kamienna bez otworu i motyka asymetryczna o ostrym obuchu, z jednej strony płaska, z drugiej wypukła.

91

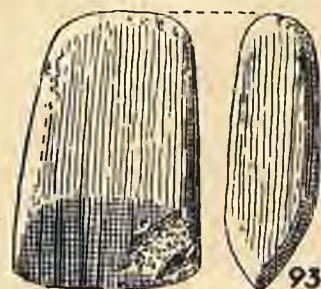
92

Ryc. 91. Krosinko, pow. Srem. Toporek kam. $\frac{1}{2}$ w. n. — Hache-marteau en pierre. $\frac{1}{2}$ gr. nat., 92. Kruszwica, pow. Inowrocław. Motyka kam. $\frac{1}{2}$ w. n. — Houe en pierre. $\frac{1}{2}$ gr. nat.

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: Ongiś w Muzeum w Bydgoszczy 1072.

Lit.: J. Kostrzewski — Wielkopolska II, str. 243, przyp. 108.

93

Ryc. 93. Kwieciszewo, pow. Mogilno. Motyka kam. $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 93. Kwieciszewo, distr. de Mogilno. Houe en pierre. $\frac{1}{2}$ gr. nat.

Lubiatówko, pow. Śrem

Inwentarz: Mała motyczka płaska z asymetrycznym ostrzem, dł. 4,8 cm, szer. (największa) 3,2 cm, wys. 0,6 cm (skała osadowa) Ryc. 94.

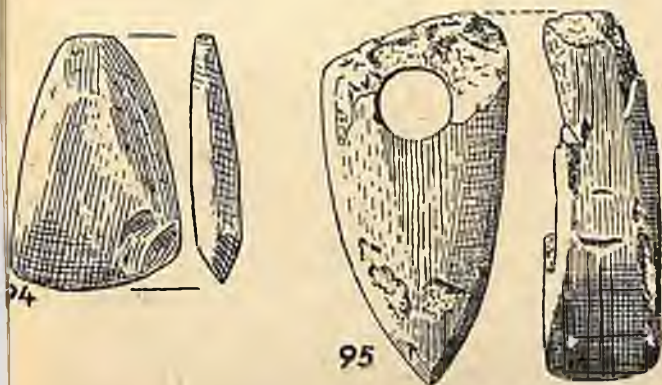
Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: M. A. P. nr inw. T. P. N. 1920 : 111.

Lubniewice, pow. Sulęcín

Położenie: Na wzgórzu między Górnym Folwarkiem a III młynem.

Rodzaj znaleziska: Luźne. Dar mgr Błaszczyka.

Ryc. 94. Lubiatówko, pow. Śrem. Motyczka kam. $\frac{2}{3}$ w. n. — Petite houe en pierre. $\frac{2}{3}$ gr. nat., 95. Lubostroń, pow. Szubin. Toporek kam. $\frac{1}{2}$ w. n. — Hache marteau en pierre. $\frac{1}{2}$ gr. nat.

Inwentarz: Skorupa.

Kult.: ceramiki wstęgowej rytej.

Zbiory: M. A. P. nr inw. 1948 : 219, nr kat. 1948.

Lit.: Fontes Praehistorici I, Poznań, 1951, str. 190 nr 48.

Lubostroń, pow. Szubin

Inwentarz: Asymetryczny toporek z łupku o powierzchni gładkiej, pootłukiwanej. Otwór nieco ukośny. Wymiary: dł. 10,7 cm szer. 5,3 cm, wys. 3,6 cm. Obuch niewykończony. Średnica otworu 2,4 cm (ryc. 95).

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

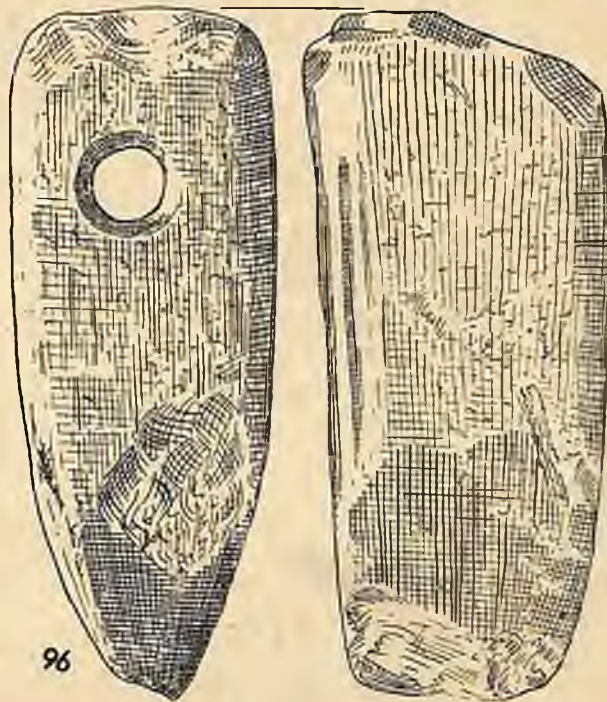
Zbiory M. A. P. nr inw. 1942 : 114, nr kat. 1942 : 393.

Okolice Lutogniewa,
pow. Krotoszyn

Rodz. znal. znalezione luźno.

Inwentarz: Topór kamienny asymetryczny. Obuch uszkodzony albo niewykończony.

Wymiary: dł. 16,7 cm, szer. 5,7 cm, wys. 6,8 cm. Średnica otworu 2,2—2,6 cm. Topór z jednej strony wykazuje ślady piłowania;

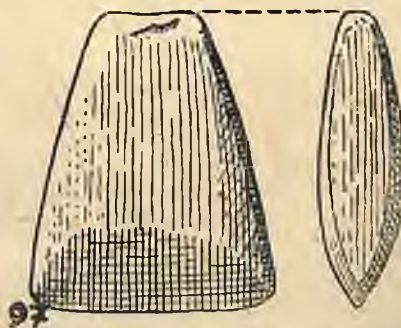

Ryc. 96. Okolice Lutogniewa, pow. Krotoszyn. Toporek kam. $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 96. Lutogniew, distr. de Krotoszyn. Hache-marteau en pierre. $\frac{1}{2}$ gr. nat.

z drugiej strony ślady te są mniej wyraźne (ryc. 96).

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: M. A. P. nr inw. 1924 : 18. nr kat. 1924 : 65.

Ryc. 97. Łagodzin, pow. Gorzów. Motyka kam. W. n. — Fig. 97. Łagodzin, distr. de Gorzów. Houe en pierre. Gr. nat.

Łagodzin, pow. Gorzów

Inwentarz: Asymetryczna motyka kamienna, zwążająca się ku cienkiemu obuchowi. Ostrze nieco ukośne. Powierzchnia gładka. Wymiary: dł. 5,7 cm, szer. 1,9—4 cm (ryc. 97).

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: M. A. P. nr inw. 1947:397, nr kat. 1947:1637 (z Muzeum w Gorzowie).

Lit.: Fontes Praehistorici I, Poznań 1951. str. 175.

Łąsko Wielkie, pow. Bydgoszcz

Inwentarz: Topór kamienny (tzw. radlica).

Zbiory: M. A. P. nr 1911:63.

Lit.: J. Kostrzewski: Wielkopolska II, str. 240, przypisek 84.

Łęg, pow. Śrem st. 4

Położenie: Pole piaszczyste.

Bad.: J. Kostrzewski i stud. prehist. U. P.

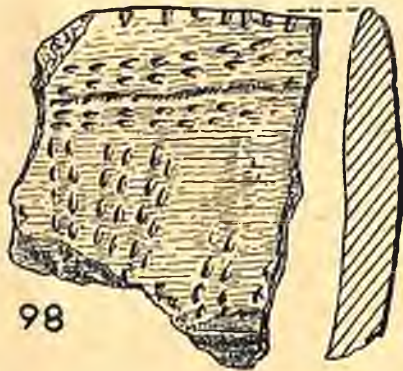
Rodzaj znaleziska: Luźne.

Inwentarz: Skorupa z ornamentyką kłutą w postaci rzędów podwójnych nakłuc (ryc. 98).

Kult.: ceramiki wstęgowej kłutej.

Zbiory: M. A. P. nr inw. 1950. 347, nr kat. 1950, 2443.

Lit.: Fontes Praehistorici, Poznań t. II, 1952 str. 288

Ryc. 98. Łęg, pow. Śrem. Fragment naczyńia. $\frac{3}{4}$ w. n. — Fig. 98. Łęg, distr. de Śrem. Fragment de vase. $\frac{3}{4}$ gr. nat.

Mała Kołuda, pow. Inowrocław

Inwentarz: Motyka w kształcie kopyta szerszego u góry.

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: Przed wojną Staatl. Museum für Vorgeschichte, Berlin, nr inw. Id 1871.

Lit.: J. Kostrzewski — Wielkopolska I, str. 15 ryc.22. II, str. 243, przyp. 108. — Blume: Kat. Pos. Ausstell., str. 27, Nr I d 1871.

Marzęcin, pow. Gorzów

Położenie: na zandrach.

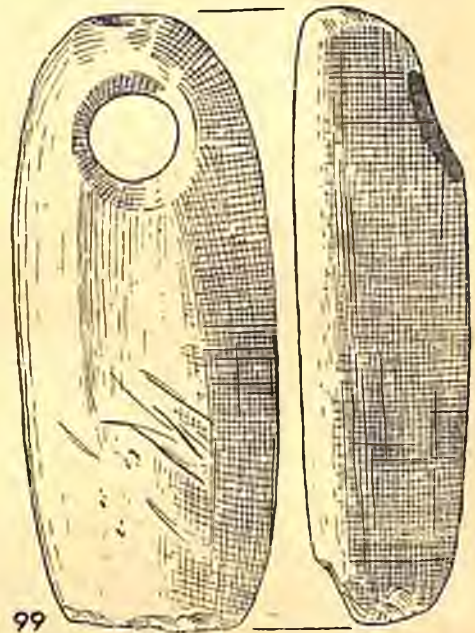
Rodzaj znaleziska: Osada kultury ceramiki wstęgowej kłutej.

Kult.: ceramiki wstęgowej kłutej,

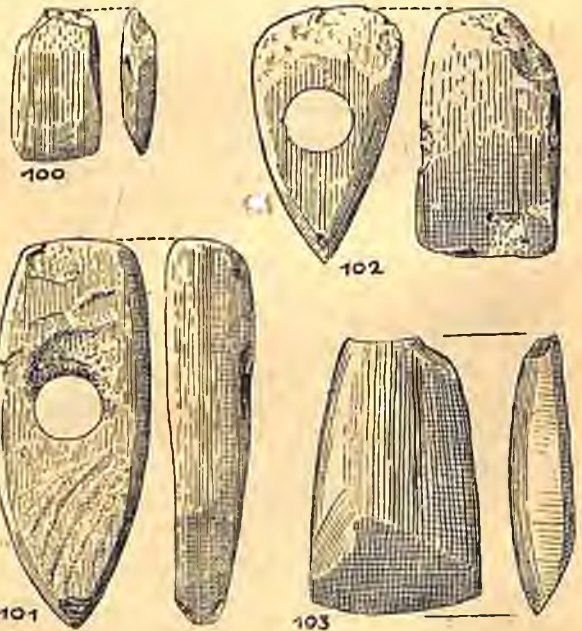
Lit.: Kunstdenkmäler der Provinz Brandenburg. Königsberg. Berlin, 1937, str. 8. — Sprockhoff: Die Kulturen der jüngeren Steinzeit in der Mark Brandenburg, Berlin 1926, tabl. 23 k. — Umbreit: Forschungen zur ostdeutschen Steinzeit und frühen Bronzezeit. Lipsk, 1937, str. 175.

Michalcza, pow. Gniezno

Inwentarz: Motyka kamienna z otworem i poprzecznym ostrzem, z jednej strony płaska, a z drugiej strony wypukła, zaokrąglona przy obuchu. Ostrze uszkodzone. Otwór nie-

Ryc. 99. Michalcza, pow. Gniezno. Motyka kam. $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 99. Michalcza, distr. de Gniezno. Houe en pierre. $\frac{1}{2}$ gr. nat.

Ryc. 100. Mirosławice, pow. Mogilno. Motyka kam. $\frac{1}{3}$ w. n. — Houe en pierre. $\frac{1}{3}$ gr. nat., 101. Mokronosy, pow. Wągrowiec. Motyka kam. $\frac{1}{3}$ w. n. — Houe en pierre $\frac{1}{3}$ gr. nat., 102. Mościszki, pow. Kościan. Toporek kam. $\frac{1}{3}$ w. n. — Hache-marteau en pierre. $\frac{1}{3}$ gr. nat., 103. Niemierzyce, pow. Nowy Tomyśl. Motyka z łupku. $\frac{1}{2}$ w. n. — Houe en ardoise $\frac{1}{2}$ gr. nat.

co ukośny, ma średnicę 2,6—3 cm. Wymiary: dł. (jeszcze) 16,1 cm, szer. 6,3 cm, wys. 3,7 cm (ryc. 99).

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: M. A. P. nr inw. T. P. N. 1895 : 2.

Mątwy, zob. Inowrocław - Mątwy.

Mirosławice, pow. Mogilno

Położenie: Pole VIII.

Inwentarz: Mała asymetryczna motyka z łupku o słabo zeszlifowanych bokach. Ostrze wyraźnie podcięte, nieco ukośne. Obuch nieregularny, poodbijany. Wymiary: dł. 5,7 cm, szer. 3,3 cm, wys. 1,1 cm (ryc. 100).

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: M. A. P. nr inw. 1950 : 61, nr kat. 1950 : 264—265 (ze zbiorów Z. Zakrzewskiego).

Lit.: Fontes Praehistorici II. Poznań 1952, str. 288.

Mokronosy, pow. Wągrowiec

Inwentarz: Toporek kamienny (skała osadowa) o prostym obuchu. Powierzchnia gładka. Otwór umieszczony w odległości 4,6 cm od obucha. Wymiary: dł. 14,8 cm, szer. 5,8 cm, wys. 2,8 cm, średn. otworu 2,6—2,8 cm (ryc. 101).

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: M. A. P. nr inw. H. G. 21.

Mościszki, pow. Kościan

Rodzaj znaleziska: Luźne.

Inwentarz: Asymetryczny nieco toporek kamienny ze słabo-zaokrąglonym, poodbijanym obuchem. Otwór ukośny i stożkowaty umieszczony jest blisko ostrza. Wymiary: dł. 10,2 cm, szer. 5,3 cm, wys. 5,3 cm, średn. otworu 2,4—2,7 cm. Robi wrażenie narzędzia przerabianego (ryc. 102).

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: M. A. P. nr inw. 1944 : 35, nr kat. 1944 : 114.

Niemierzyce, pow. Nowy Tomyśl

Rodz. znal.: Znalezione luźno.

Inwentarz: Motyka z łupku z asymetrycznym ostrzem i uszkodzonym obuchem. Wymiary: dł. (jeszcze) 6,9 cm, szer. (największa) 4,2 cm, wys. 0,8 cm. Boki nieco zeszlifowane (ryc. 103).

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

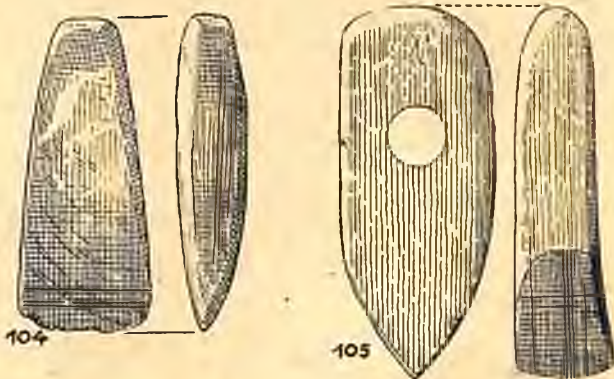
Zbiory: M. A. P. nr inw. 1937 : 79, nr kat. 1937 : 282.

Noskowo, pow. Września

Położ.: Znaleziono w dole do kopania żwiru nad Wrześnią.

Inwentarz: Motyka o wyraźnie asymetrycznym ostrzu (skała osadowa). Wymiary: dł. 7,9 cm, szer. (największa) 3,4 cm, wys. 1,7 cm. Ostrze ukośne (zużyte). Ryc. 104.

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Ryc. 104. Noskowo, pow. Września. Motyka kam. $\frac{1}{2}$ w. n. — Houe en pierre. $\frac{1}{2}$ gr. nat., 105. Oborniki. Toporek kam. $\frac{1}{3}$ w. n. — Hache-marteau en pierre. $\frac{1}{3}$ gr. nat.

Zbiory: M. A. P. nr inw. 1928 : 373, nr kat. 1928 : 1426.

Lit.: Przegląd Archeologiczny V, Poznań 1933—1936, str. 206 (nowe nabytki).

Nowa Wieś, pow. Wschowa. Stan 4

Położenie: W lesie.

Inwentarz: Motyka kamienna w kształcie kopyta szewskiego z otworem. Dł. 12,7 cm, szer. 3,7 cm.

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: Ongiś w Muzeum we Wschowie nr 47 : 33.

Lit.: Altschlesien t. 7, 1938 str. 154 i 168, ryc. 6, na str. 169.

Oborniki m. p.

Inwentarz: Asymetryczny toporek kamienny (skała osadowa) o zaokrąglonym obuchu. Otwór umieszczony w odległości 3,4 cm od obucha. Powierzchnia gładka (ryc. 105). Wymiary: dł. 14,5 cm, szer. 5,8 cm, wys. 3,4 cm, średn. otworu 2,5 cm.

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: M. A. P. nr inw. 1943 : 69, nr kat. 1943 : 462.

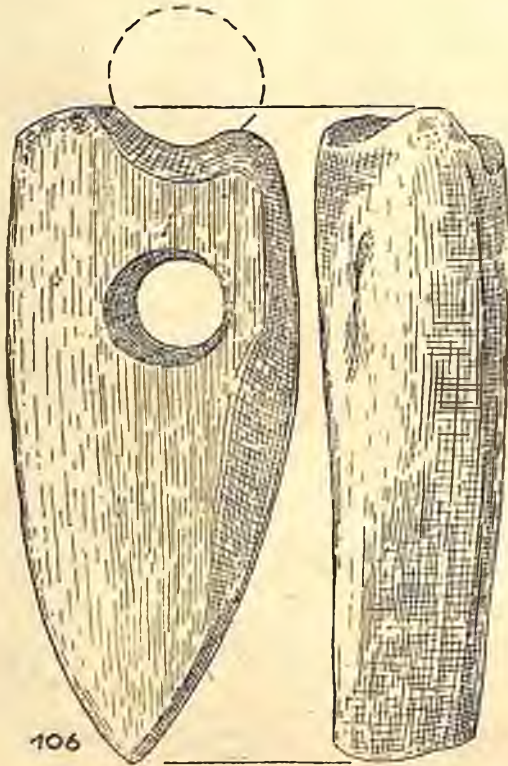
Opoczki, pow. Inowrocław

Rodz. znal.: Znalezione luźno w torfie.

Inwentarz: Toporek kamienny o ukośnie ściętym obuchu. Przy obuchu ślad wywierconego poprzednio otworu. W odległości 3,2 cm od obucha stożkowaty i nieco ukośny otwór o średnicy 2,6—3 cm. Wymiary: dł. 16,8 cm, szer. 6,6 cm, wys. 3,7 cm (ryc. 106).

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: M. A. P. nr inw. 1941:98, nr kat. 1941:644.

Ryc. 106. Opoczki, pow. Inowrocław. Toporek kam. 1/2 w. n. — Fig. 106. Opoczki, distr. d'Inowrocław. Mache-marteau en pierre. 1/2 gr. nat.

Orkowo, pow. Śrem

Inwentarz: Motyka kamienna z asymetrycznym ostrzem, zwężająca się nieco ku grubemu obuchowi. Powierzchnia gładka. Ostrze uszkodzone. Wymiary: dł. 12,4 cm, szer. 5,8 cm, wys. 5,4 cm (ryc. 107).

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: M. A. P. 1906:450.

Os... Wielki, pow. Bydgoszcz

Inwentarz: Motyka płaska z asymetrycznym ostrzem.

Zbiory: Muzeum w Bydgoszczy nr 1494g.

Lit.: Archiwum J. Kostrzewskiego.

Ostrowo n/Gopłem, pow. Inowrocław

Inwentarz: Dwie motyczki z asymetrycznym ostrzem z zielonkawego kamienia.

Zbiory: Ongiś w zbiorach dr. Trzecińskiego w Ostrowie n/Gopłem.

Lit.: J. Kostrzewski: Katalog wystawy zabytków przedhistorycznych ze zbiorów prywatnych. Poznań 1927, str. 50 nr 779 i str. 66, nr 1092 i archiwum J. Kostrzewskiego.

Ostrowo n/Gopłem, pow. Inowrocław

Inwentarz: Asymetryczna motyka kamienna, zwężająca się nieznacznie ku obuchowi. Ostrze ukośne, silnie podcięte. Powierzchnia gładka. Wymiary: dł. 7,6 cm, szer. 3,6—5 cm, wys. 1,6 cm (ryc. 108).

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: M. A. P. nr inw. 1940:1330.

Ostrowo n/Gopłem, pow. Inowrocław

Inwentarz: Motyka kamienna (skała osadowa) przypłaszczona; jeden bok delikatnie zeszlifowany. Obuch nieco uszkodzony. Powierzchnia gładka. Wymiary: dł. 6,3 cm, szer. 2,2—4,3 cm, wys. 1,2 cm (ryc. 109).

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: M. A. P. nr inw. 1940:1301.

Ostrowo n/Gopłem, pow. Inowrocław

Inwentarz: Asymetryczny topór kamienny o nieco ściętym obuchu. Stożkowaty otwór wywiercony jest pośrodku narzędzia. Powierzchnia gładka. Wymiary: dł. 9,5 cm, szer. 6 cm, wys. 4,2 cm, średn. otworu 3—3,4 cm (ryc. 110).

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: M. A. P. nr inw. 1940:1322.

Ostrowo n/Gopłem, pow. Inowrocław

Inwentarz: Asymetryczny topór kamienny o ściętym i uszkodzonym obuchu. Dwa przeciwległe sobie boki narzędzia wykazują wyraźne ślady piłowania. Stożkowaty otwór umieszczony jest przy obuchu. Powierzchnia narzędzia poobijana. Wymiary: dł. 11 cm, szer. 5 cm, wys. 5,4 cm, średn. otworu 2,4—2,7 cm (ryc. 111).

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: M. A. P. nr inw. 1940:1241.

Panigródz, pow. Wągrówiec

Rodz. znal.: znalezisko luźne.

Inwentarz:

- a) Fragment kulistego naczynia (czarki) o bardzo słabo wyodrębnionym dnie, pokrytego rytą ornamentyką spiralną (ryc. 112).
b) Ułamek naczynia o powierzchni niezdobionej.

Kult.: ceramiki wstęgowej rytej.

Zbiory: M. A. P. inw. 1936:242, nr kat. 1939:432.

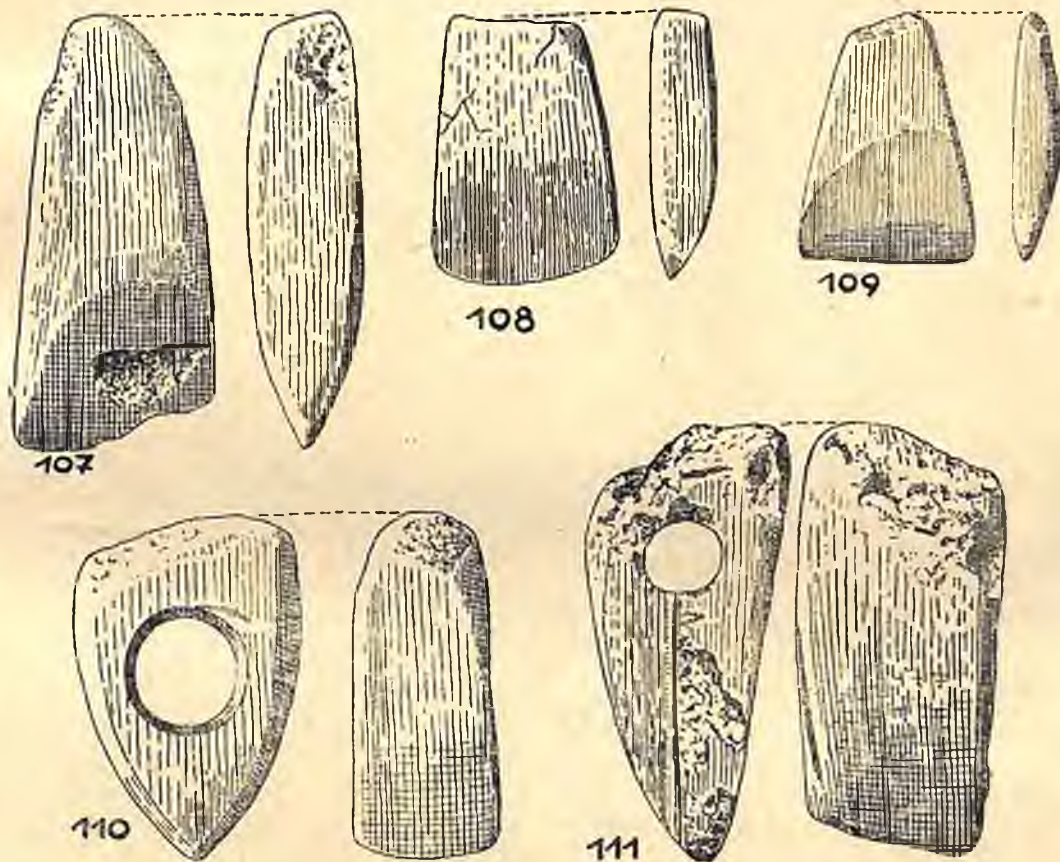
Lit.: Łucja Smoczyńska-Kujawska: Nowe materiały do poznania kult. ceramiki wstęgowej — Z Otchł. Wiek., rok XIX, zes. 3—4, str. 38.

Parchanie, pow. Inowrocław

Rodz. znal.: osada (jama).

Inwentarz:

- a) Fragment brzegu naczynia (czarki) bardzo delikatnego pokrytego ornamentyką rytą. Głina bardzo tusta. Powierzchnia starannie wygładzona, czarna (ryc. 114).
b) Ułamek naczynia ze słabo wyodrębnionym dnem (ryc. 115). Od spodu jest sześć małych dołczków, wykonanych patykiem. Głina brunatno-szara.
c) Cztery skorupy, z których dwie pokryte są ornamentem rytym. Głina tusta (ryc. 116).

Ryc. 107. Orkowo, pow. Śrem. Motyka kam. $\frac{1}{2}$ w. n. — Houe en pierre. $\frac{1}{2}$ gr. nat., 108—111. Ostrowo n/Gopie m, pow. Inowrocław. 108—109 Motyki kam., 110—111. Toporki kam. $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 108—109. Houes, fig. 110—111. Haches-marteaux en pierre. $\frac{1}{2}$ gr. nat.

Parchanie, pow. Inowrocław

Rodz. znal.: Znalezione luźno.

Inwentarz: Mała motyka kamienna o wyraźnie asymetrycznym ostrzu. Wymiary: dł. 5,1 cm, szer. (największa) 4,1 cm, wys. 0,8 cm (ryc. 113).

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: M. A. P. nr inw. 1920:150.

Lit.: J. Kostrzewski: Wielkopolska II, str. 243, przyp. 108. Przegląd Archeologiczny II, Poznań 1922—1924, str. 111, str. 59, ryc. 6. (nowe nabytki).

- d) Ułamek brzuśca naczynia (baniastego) bardzo grubej roboty, pokrytego ornamentyką palcową. Od wewnątrz wyraźne odciski części organicznych (trawy, słomy). Przełom czarny. Grubość ścian od 1—1,5 cm. Powierzchnia jasno-brunatna. W glinie domieszka piasku (ryc. 117).

- e) Ułamek brzegu naczynia bardzo grubej roboty. Poniżej cieńszego od ścianek brzegu jest poziomy rząd odcisków palca. Od wewnątrz i wewnątrz odciski części organicz-

ných. Przełom czarny. Grubość ścian od 1,5—2 cm. Powierzchnia ciemno-brunatna.

f) Toporek rogowy z wydłużonym otworem dla trzonka i opadającym ku dołowi jednym końcem (ryc. 118).

Kult.: ceramiki wstęgowej rytej.

Zbiory: M. A. P. nr inw. T. P. N. 1927 : 2, nr kat. 1927 : 39—40.

Lit.: H. Kalliefe: Kujawische Funde (Prähistorische Zeitschrift, t. X, str. 174).

Parchanki, pow. Inowrocław

Inwentarz: Kamienna motyka z asymetrycznym ostrzem.

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: Muzeum w Bydgoszczy 1227c.

Lit.: J. Kostrzewski — Wielkopolska II, str. 243, przyp. 108, (jako Parchanskie Parcele).

Ryc. 112. Panigródz, pow. Wągrowiec. Ułamek naczynia. $\frac{2}{3}$ w. r. — Fig. 112. Panigródz, distr. de Wągrowiec. Fragment d'un vase. $\frac{2}{3}$ gr. nat.

Parkowo, pow. Oborniki

Inwentarz: Toporek kamienny, asymetryczny o obitym (zużyтым albo niewykończonym) obuchu. Otwór ukośnie umieszczony jest stożkowaty. Wymiary: dł. 10,3 cm, szer. (największa) 4,8 cm, wys. 2,9 cm, średn. otworu 1,8—2,1 cm. Powierzchnia dosyć gładka (ryc. 119).

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: M. A. P. nr inw. T. P. N. 1899 : 7.

Parsko, pow. Kościan

Inwentarz: Duży asymetryczny topór z łupku o gładkich płaszczyznach roboczych i prosto obciętym obuchu. Prawdopodobnie jest to narzędzie przerabiane. Otwór nieco ukośny i stożkowaty. Wymiary: dł. 13,6 cm, szer. 9,9 cm, wys. 4,6 cm, średn. otworu 3,4—3,7 cm. Przy ostrzu z jednej strony uszkodzony (ryc. 120).

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: M. A. P. nr inw. 1913 : 187, nr kat. 1913 : 158.

Lit.: Przegląd Archeologiczny II, Poznań 1922—1924, str. 132, (nowe nabytki).

Pawłówko, pow. Bydgoszcz

Inwentarz: Motyczka z asymetrycznym ostrzem.

Zbiory: Ongis Muzeum w Bydgoszczy nr 2931.

Lit.: Archiwum J. Kostrzewskiego.

Piastowice, pow. Wągrowiec

Inwentarz: Duża płaska motyka z łupku z asymetrycznym ostrzem. Wymiary: dł. 15 cm, szer. (największa) 5,7 cm, wys. 1,4 cm.

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: M. A. P. nr inw. 1939 : 37, nr kat. 1939 : 85.

Pietrzyków, pow. Września. St. XI.

Położ.: na wydmie.

Bad.: J. Kostrzewski.

Inwentarz: Ułamki naczynia pokryte

ornamentem kłutym, z krawędzią karbowaną i zaopatrzoną w występ (ryc. 121).

Kult.: ceramiki wstęgowej, kłutej.

Zbiory: M. A. P. nr inw. 1929 : 378, nr kat. 1929 : 1170a.

Lit.: Z. O. W. r. IV, 1929, z. 4, str. 70.

Piła, m. p.

Inwentarz: Duża siekierka pięknej roboty z czarnego kamienia, o soczewkowatym przekroju z ostrym obuchem (tabl. IV, 1).

Zbiory: Ongis Muzeum w Pile nr H. K. 34.410.

Lit.: Archiwum J. Kostrzewskiego.

Piła, m. p.

Inwentarz: Topór kamienny o ściętym nieco obuchu. Otwór stożkowaty. Powierzchnia gładka. Wymiary: dł. 9,7 cm, szer. 6,8 cm, wys. 5,8 cm, średn. otworu 2,4—2,6 cm (ryc. 122).

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

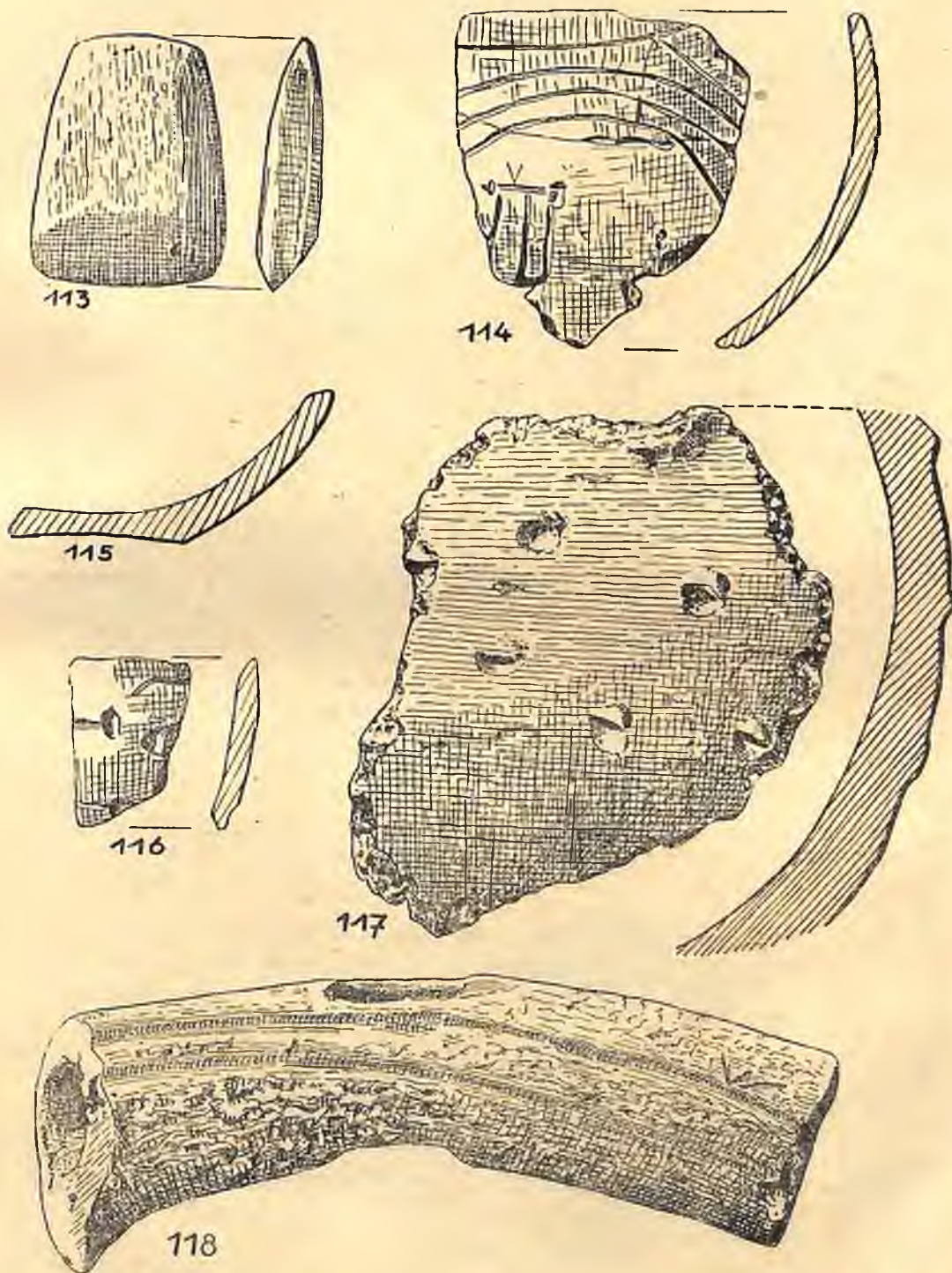
Zbiory: M. A. P. nr inw. T. P. N. 1920 : 54a.

Lit.: Przegląd Archeologiczny II, Poznań. 1922—1924, str. 111.

Pławno, pow. Oborniki

Inwentarz: Asymetryczny topór kamienny z niewykończonym albo zużytym obuchem. Wymiary: dł. 10,6 cm, szer. (największa) 3,9 cm, wys. 2,9 cm. Otwór ukośny,

stożkowaty o średn. 1,7 cm. Płaszczyzna robocza gładka, pozostałe ścianki poobijane. Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreśl. Zbiory: M. A. P. nr inw. 1911:224, nr kat. 1911:538. Lit.: Przegląd Archeologiczny II, Poznań, 1922—1924, str. 126 (nowe nabytki).

Ryc. 113—118. Parchanie, pow. Inowrocław. 113. Motyczka kam., 114—117. Fragmenty naczyń, 118. Toporek rogowy. $\frac{2}{3}$ w. n. — Fig. 113—118. Parchanie, distr. d'Inowrocław. Petite houe en pierre, 114—117. Fragments de vases, 118. Hache-marteau en corne. $\frac{2}{3}$ gr. nat.

Płonkowo, pow. Inowrocław

Inwentarz: Asymetryczny topór kamienny, przerobiony z innego, większego narzędzia. Na obuchu ślady po stożkowatym, niedowierconym otworze. Powierzchnia gładka. Ostrze wyraźnie zużyte, skośne. Wymiary: dł. 11,7 cm, szer. 6,7 cm, wys. 6,4 cm (ryc. 123).

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: M. A. P. nr inw. 1903:152.

Płonkowo, pow. Inowrocław

Inwentarz: Duża motyka płaska z łupku z asymetrycznym ostrzem, motyczka uszkodzona w kształcie kopyta szewskiego i trzy motyczki kamienne z asymetrycznym ostrzem.

delikatnie zeszlifowane. Powierzchnia gładka. Wymiary: dł. 6,9 cm, szer. 3,5—5 cm, wys. 1,7 cm (ryc. 124).

2. Asymetryczna motyka kamienna zwężająca się ku górze. Obuch uszkodzony. Wymiary: dł. 7,9 cm, szer. 1,2 cm—2,7 cm, wys. 1,5 cm (ryc. 125).

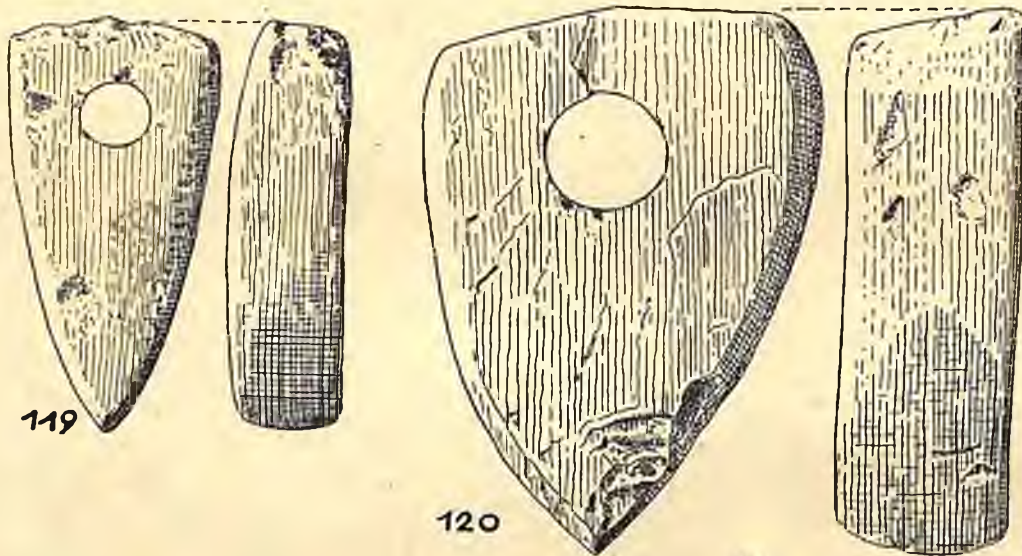
3. Ułamek asymetrycznej motyki kamiennej o ukośnym, zużytym ostrzu. Wymiary: dł. (jeszcze) 5,8 cm, szer. ostrza 5,2 cm, wys. zachowana) 1,2 cm (ryc. 126).

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: M. A. P. nr inw. T. P. N. 1901:4.

Podrzewie, pow. Szamotuły

Inwentarz: Topór kamienny z ukośnie wywierconym otworem.

Ryc. 119. Parkowo, pow. Oborniki. Toporek kam. $\frac{1}{2}$ w. n. — Hache-marteau en pierre. $\frac{1}{2}$ gr. nat. 120. Parkowo, pow. Kościan. Topór kam. $\frac{1}{2}$ w. n. — Hache-marteau en pierre. $\frac{1}{2}$ gr. nat.

Zbiory: W okresie międzywojennym w zbiorach Seminarium Prehistorycznego Uniwersytetu Wrocławskiego nr 56, 63, 122, 159 i 204.

Lit.: Archiwum J. Kostrzewskiego.

Zbiory: Przed wojną w Staatliches Museum für Vorgeschichte w Berlinie nr 1d 2113.

Płonkówko, pow. Inowrocław

Inwentarz: Motyczka płaska z asymetrycznym ostrzem z czarnego łupku.

Zbiory: W okresie międzywojennym w zbiorach Seminarium Prehistorycznego Uniwersytetu Wrocławskiego.

Lit.: Archiwum J. Kostrzewskiego.

Płonkówko, pow. Inowrocław

Inwentarz:

1. Asymetryczna motyka kamienna, zwężająca się ku obuchowi. Ostrze silnie podcięte. Boki

Polska Wieś, pow. Gniezno

Inwentarz:

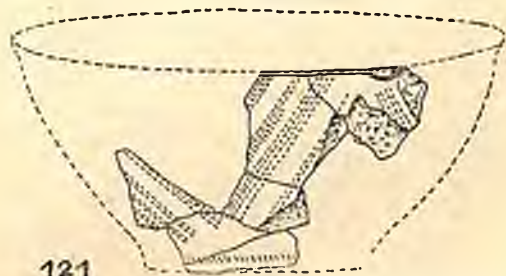
1. Asymetryczna motyka z łupku, zwężająca się ku obuchowi. Powierzchnia gładka. Na obuchu ślad po otworze. Siekierka jest więc narzędziem przerobionym i wtórnie użytym. Wymiary: dł. 8,9 cm, szer. 4,2—5,7 cm, wys. 1,9 cm (ryc. 127).

Zbiory: M. A. P. nr inw. H. G. 1534.

2. Motyka kamienna (skała osadowa) jednostronnie wypukła. Obuch uszkodzony. Wymiary: dł. 9,7 cm, szer. 3,2—5,5 cm, wys. 1,2 cm (ryc. 128).

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: M. A. P. nr inw. H. G. 1533.

121

Ryc. 121. Pietrzyków, pow. Września. Ułamek naczynia. $\frac{2}{3}$ w. n. — Fig. 121. Pietrzyków, distr. de Września. Tessons de vase. $\frac{2}{3}$ gr. nat.

Powidz, pow. Gniezno

Położenie: O 1 km na północ od miasta, nad jeziorem.

Poznań - Dębiec. St. I.

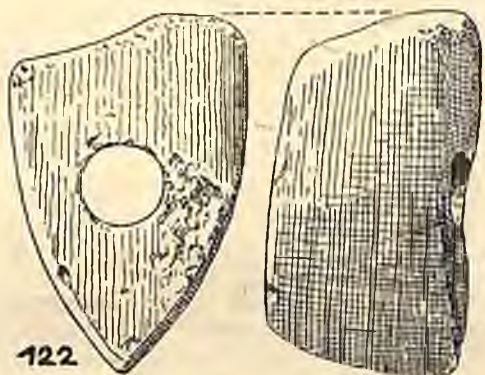
Położ.: na pn. od toru kolejowego z Poznania do Ostrowa.

Rodz. znal. osada (3 jamy).

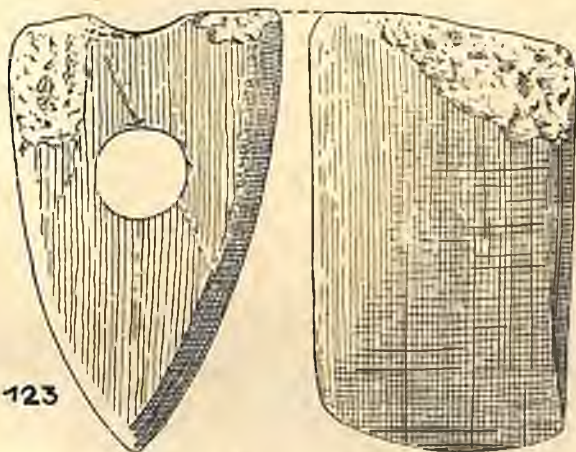
Bad.: urzędowe — J. Kostrzewski, 1931 r.

Inwentarz:

Jama I. — Jama w przybliżeniu okrągła, głęboka około 270 cm (ryc. 129). Wypełnisko jej stanowiły naczynia, skorupy, asymetryczny siekieromłot, narzędzia krzemienne, polepa, węgle drzewne i gruba warstwa muszli. Na dnie jamy znajdowało się zagłębienie, którego wysokość wynosiła 70 cm, zwężające się ku dołowi (szer. 85—55 cm), wypełnione zielonkawym iłem (Ryc. 130—131). Na dnie tego zagłębienia znaleziono dwie skorupy, z których jedna zdobiona była ornamentem kłutym, kilka muszli i narzędzi krzemienych.

122

123

Ryc. 122. Piła, m. p. Toporek kam. $\frac{1}{2}$ w. n. — Hache-marteau en pierre. $\frac{1}{2}$ w. n., 123. Płonkowo, pow. Inowrocław. Topór kam. $\frac{1}{2}$ w. n. — Hache-marteau en pierre. $\frac{1}{2}$ gr. nat.

Inwentarz: Kamienna motyka z otworem i poprzecznym ostrzem.

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: Ongiś w Muzeum w Bydgoszczy 2198.

Lit.: J. Kostrzewski — Wielkopolska II — str. 243. przyp. 109.

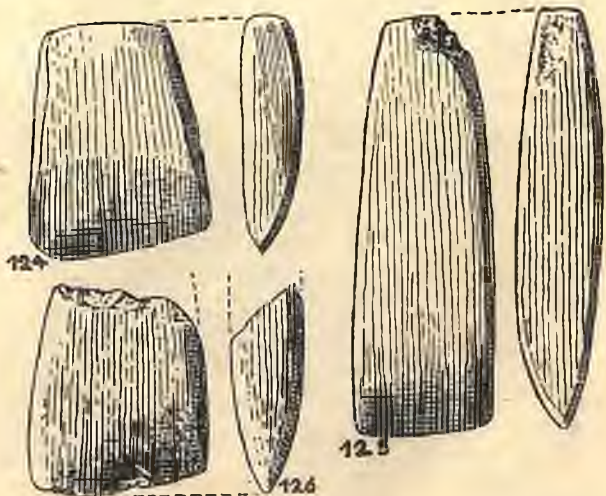
Poznań (z Cybiny)

Inwentarz: Topór kamienny.

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: M. A. P. nr inw. 1910 : 244.

Lit.: J. Kostrzewski: Wielkopolska w czasach przedhistorycznych II. Poznań 1923, przypisek 84. — M. Piaszykówna, Pradzieje m. Poznania. Poznań, 1953, str. 94, tabl. I, 4.

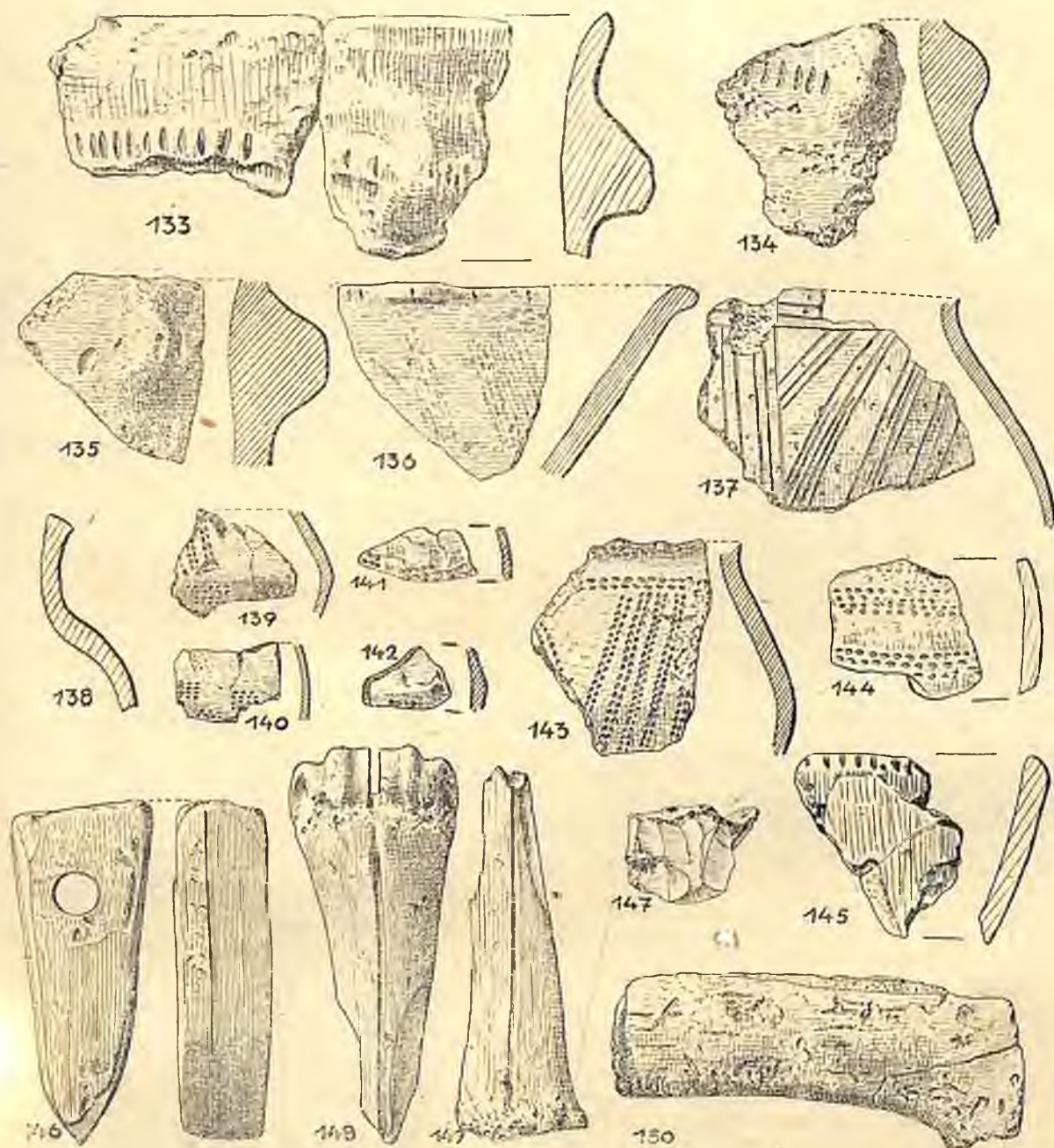
Ryc. 124—126. Płonkówko, pow. Inowrocław. Motyki kam. Ryc. 124 i 126 $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 124—126. Płonkówko, distr. d'Inowrocław. Hoes en pierre. Fig. 124 et 126. $\frac{1}{2}$ gr. nat., 125 $\frac{2}{3}$ gr. nat.

b) ułamki prawdopodobnie płyty kamiennej do polerowania i rozcieracza kamiennego. (Nr kat. 1931 : 1051).

c) większa ilość odłupków krzemienych. (Nr kat. 1931 : 1058).

6. Narzędzia krzemienne:

7. Narzędzia kościane — prawdopodobnie 2 szydła względnie ich ułamki (ryc. 148—149)

Ryc. 133—150. Poznań - Dębiec. Stan. I. 133—145. Ułamki naczyń, 146. Toporek kam., 147. Rdzeń krzem., 148—149. Niedokończone narzędzia kość. 150. Część toporka rogowego. $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 133—150. Poznań - Dębiec. Station I. 133—145. Tessons de vases, 146. Hache-marteau en pierre, 147. Nucléus de silex, 148—149. Ebauches d'outils en os, 150. Fragment d'une hache-marteau en corne. $\frac{1}{2}$ gr. nat.

a) większa ilość załuskanych i niezaluskanych wiórów krzemienych. (Nr kat. 1931 : 1055, 1057).

8. Piasek krzemienne. Rys. 147. (Nr kat. 1931 : 1056).

i część toporka rogowego (ryc. 150). Inne ułamki kości są tak zniszczone, że nie można ich bliżej określić. (Nr kat. 1931 : 1052).

8. Piasek z różnych spalonych składników. (Nr kat. 1931 : 1054).

9. Ząb zwierzęcy. (Nr kat. 1931 : 1048).
 10. Duża ilość muszli rzecznych. (Nr kat. 1931 : 1067). Ryc. 151.

Jama II.

Jama w przybliżeniu okrągława znajdowała się na głębokości 180 cm. Na wypełnisko jej złożyły się 3 naczynia, znajdujące się na jednym poziomie, ułamki ceramiki, kości zwierzęce, wióry i odłupki krzemienne oraz gruba warstwa muszli (ryc. 152a—b).

Inwentarz jamy:

1. Naczynia:

- a) amfora w przybliżeniu podwójnie stożkowa z zaokrąglonym załomem brzuśca. Szyjka wysoka, cylindryczna zdobiona czterema rzędami poziomych nakłuc. U na-

151

Ryc. 151. Poznań-Dębiec, stan. I, jama 1. Muzeum. Ok. 1/2 w. n. — Fig. 151. Poznań-Dębiec. Station I, Fosse no 1. Coquilles. 1/2 gr. nat.

sady szyjki dwa pionowe rzędy nakłuc, z których zwieszają się trójkąty wypełnione kreseczkami. Podobny rząd trójkątów wypełnionych kreseczkami, tylko stojących mieści się przy dnie naczynia. Przestrzeń między obu rzędami trójkątów wypełniają duże romby z poczwórnych rzędów nakłuc, a wewnątrz ich znajdują się mniejsze romby wypełnione kreskami. Ornamenty te są tak rozmieszczone, że załom brzuśca dzieli ornament na dwie połowy, tak, że górna połowa rombów przypada powyżej, a dolna poniżej załomu. U nasady brzuśca znajdują się dwa uszka. Dzięki symetrii i bogactwu ornamentyki naczynie to należy do najpiękniejszych okazów ceramiki neolitycznej w Polsce. Wymiary: średn. brzuśca 13,8 cm, wys. 13,5 cm, średnica otworu 7,6 cm, średnica dna 4 cm. Szyjka i dolna część brzuśca nieco uszkodzona. (Nr kat. 1931 : 1059). Ryc. 153.

- b) podłużna głęboka miseczka gliniana z czterema różkami wychodzącymi poziomo z krawędzi górnej — uzupełniona nieco gipsem. Dno nie wyodrębnione, nieznacznie przyplaszczone. Dłuższe ścianki misy są wyższe od pozostałych. Głina

szara. Wymiary: dł. 22,5 cm, wys. 5,7 cm, szer. 12,4 cm. (Nr kat. 1931 : 1060). Ryc. 154.

Ryc. 152a. Poznań-Dębiec, stan. I, jama 2. Część wnętrza jamy. — Fig. 152a. Poznań-Dębiec. Station I. Intérieur de la fosse no 2.

2. Skorupy:

- a) kilkanaście drobnych niezdobionych skorup, wśród nich fragmenty prostej szyjki (ryc. 155) i ułamek naczynia w kształcie odcinka kuli (ryc. 156). Powierzchnia gładka.

Ryc. 152b. Poznań-Dębiec, stan. I, jama 2. Widok z profilu. — Fig. 152b. Poznań-Dębiec. Station I. Une prise de profil de la fosse no 2.

- b) dwa ułamki brzuśca zdobione poczwórnymi rzędami niewyraźnych nakłuc (ryc. 157). Głina ciemno-brunatna wykazuje znaczną domieszkę drobno tłuczonego kamienia (Nr kat. 1931 : 1061).

3. Kawałki polepy różnej wielkości (Nr kat. 1931 : 1061).

4. Narzędzia krzemienne:

a) dwa małe wióry krzemienne (Nr kat. 1931 : 1063).

średnica otworu 9,3 cm × 10,9 cm (Nr kat. 1931 : 1065) Ryc. 159.

2. Próbki różnych gatunków kamieni. (Nr kat. 1931 : 1066).

153

154

Ryc. 153—154. Poznań-Dębiec, stan. I, jama II. Naczynia. Ok. 1/2 w. n. —
Fig. 153—154. Poznań-Dębiec, Station I, Fond de cabane II. Vases. Env.
1/2 gr. nat.

b) odłupki krzemienne (Nr kat. 1931 : 1064). Znalezione luźno na st. I.

Jama III. Okrągła jama zagłębiona w ziemię na ca 1 m (ryc. 158). Wypełnisko jej składało się z kamieni, kości zwierzęcych, muszli, a na głębokości 10 cm znaleziono wąską glinianą. Średn. 1,20 m.

I. Antarz jamy:

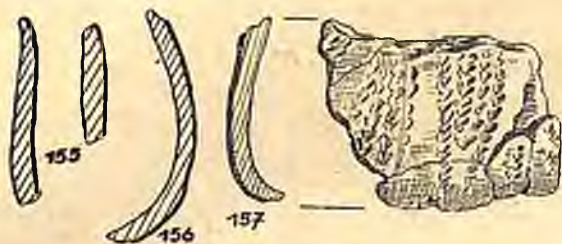
1. Głęboka łyżka gliniana z trzonkiem nianym, w znacznej mierze uzupełniona psem. Wymiary: dł. 14,8 cm, wys. 5 cm,

1. Dwie małe niezdobione skorupy barwy brunatnej. W glinie nieznaczna domieszka piasku.

2. Fragment owalnej misy z ułamkiem płaskiego dna. Nieco ponad nim zachował się na prostej ścianie spłaszczony, podobny do listewki, poziomo umieszczony sęcdek. Cały ułamek naczynia pokryty jest ukośnymi rzędami nieregularnych nakłuc, bardzo słabo

widocznych. Powierzchnia szaro-popielata. W glinie silna domieszka piasku, skorupa zniszczona. Ryc. 160.

3. Dwa ułamki misy z brzegami zdobionymi krótkimi pionowymi nacięciami. Ryc. 161.

Ryc. 155—157. Poznań-Dębiec, stan. I, jama II. Fragmenty naczyń. 1/2 w. n. — Fig. 155—157. Poznań-Dębiec. Station I. Fosse no II. Tessons de vases. 1/2 gr. nat.

4. Odlupki krzemienne.

Kult.: ceramiki wstęgowej kłutej.

Zbiory: M. A. P. nr inw. 1931 : 219, nr kat. 1931 : 1047—1068.

Lit.: Z. O. W. r. VI, zesz. 6.

J. Kostrzewski — Od mezolitu do wędrówek ludów. Kraków 1939—1948, str. 131.

J. Kostrzewski: Prehistoria ziem polskich (Encykl. Polska P.A.U., t. IV, tabl. 52, 6—7).

Ilustracja Wielkopolska Nr 4, Poznań 1932.

J. Kostrzewski: Przewodnik po Dziale Przedhist. Muzeum Wielkop., Poznań, 1935, tabl. I.

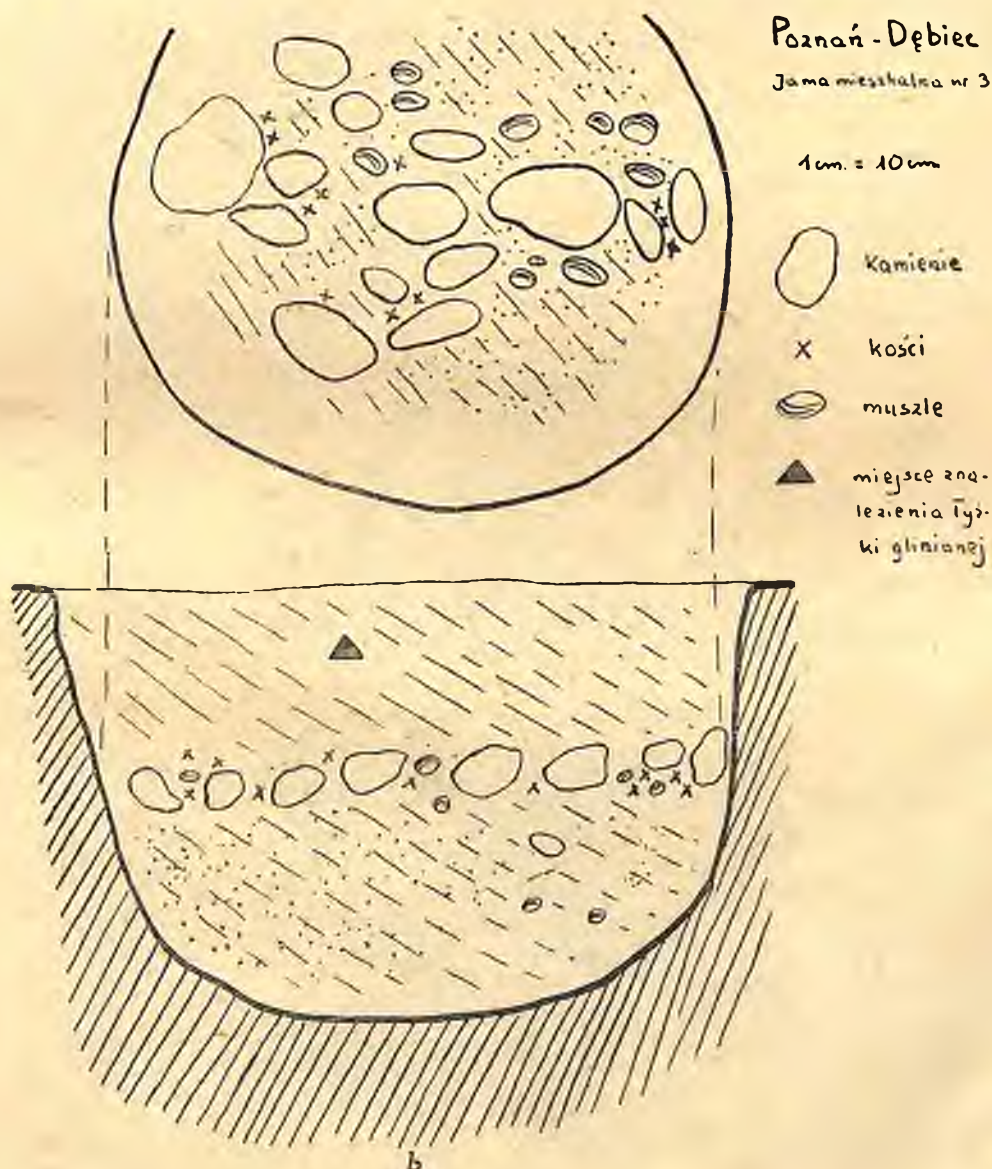
M. Piaszykówna — Pradzieje miasta Poznania. Poznań, 1952, str. 94—96.

Poznań—Dębiec st. II.

Położenie: 1/2 km na pd. od st. I.

Rodz. znal.: osada (ziemianka).

Badania: J. Kostrzewski 1931 r.

Ryc. 158. Poznań-Dębiec. Stan. I. Przekrój i rzut poziomy jamy III kultury ceramiki wstęgowej kłutej. — Fig. 158. Poznań-Dębiec. Station I. Coupe et plan de la fosse no III de la civilisation de la céramique pointillée.

Inwentarz: Jama kształtu okrągłego składała się z dwóch nierównych zagłębień wybranych w glinie, przedzielonych rodzajem ławy. Wypełnisko jej stanowiły ułamki naczyń glinianych, toporek kamienny (uszk-

kamiennym pochodzącym z okresu rzymskiego (ryc. 162).

Inwentarz jamy:

1. Naczynia:

a) Naczynie w przybliżeniu podwójnie stożkowate o łagodnym załomie brzuśca z dolną częścią prawie w kształcie odcinka kuli, bez zaznaczonego dna. Szyjka jest dosyć wysoka, oddzielona od brzuśca trzema podwójnymi liniami kłutymi. Pod nimi zwieszają się trójkąty, również wypełnione kreskami. Nad załomem są trójkąty stojące, wypełnione ukośnymi kreskami. Między obu rzędami trójkątów wolne miejsce w kształcie pasma zygzakowego. Na załomie brzuśca są pionowe nacięcia. Poniżej załomu ornament jak na szyjce. Kolor gliny brunatny. Sklejone z licznych ułamków i uzupełnione gipsem (ryc. 163). Wymiary: średn. brzuśca 16,7 cm, wys. 13,8 cm, średn. otworu 10,8 cm. (Nr kat. 1931 : 348).

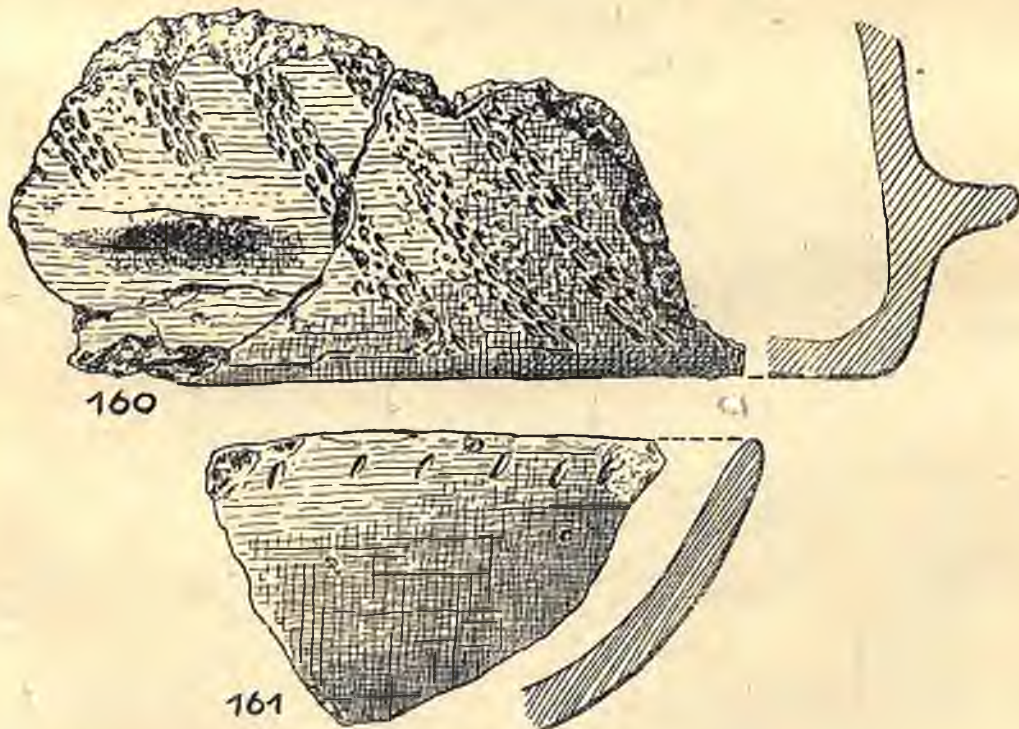
b) Kubek o baniastym brzuścu i odchylającej się nieznacznie na zewnątrz krawędzi górnej. Przy samym brzegu są cztery pionowo przekłute uszka. Dno bardzo słabo zaznaczone. Gлина brunatna. Powierzch-

159

Ryc. 159. Poznań-Dębiec, stan. I, jama 3. Łyżka glin. Ok. 1/2 w. n. — Fig. 159. Poznań-Dębiec. Station I, Fosse no 3. Cuiller en argile. 1/2 gr. nat. env.

dzony), narzędzia krzemienne i odpadki powstałe przy ich fabrykacji, ułamki płyt do gładzenia, rozcieracz do żarna, kawałki popely, węgle drzewne i kości oraz zęby zwi-

160

161

Ryc. 160—161. Poznań-Dębiec, stan. I. Ułamki mis. 2/3 w. n. — Fig. 160—161. Poznań-Dębiec. Station I. Tessons de jattes. 2/3 gr. nat.

Wśród krzemieni znaleziono grocik ławaty — typowy dla kultury tardenuwej (mezolit). Obok jamy znaleziono prawie całe naczynie pokryte ornamentyką kłutą. Jama była częściowo nakryta brukiem

nia gładka. Naczynie sklejone z ułamków i uzupełnione gipsem. Wymiary: średn. brzuśca 11,2 cm, wys. 10,5 cm, średn. otworu — 11,5 cm. Ryc. 164 (Nr kat. 1931 : 349).

2. Skorupy:

- a) Ułamki różnych naczyń o niewyodrębnionej szyjce zdobionej poniżej brzegu dwoma rzędami okrągłych i podłużnych do-

mi rzędami bardzo drobnych nakłuć. Gлина koloru brunatno-czerwonego wykazuje silną domieszkę piasku i drobnych kamyczków (ryc. 170). Nr kat. 1931 : 351.

Ryc. 162a. Poznań-Dębiec. Stan. II. Jama kultury ceramiki wstęgowej, przykryta brukiem domu z okresu rzymskiego. — Fig. 162a. Poznań-Dębiec. Station II. Fond de cabane de la civilisation de la céramique pointillée, recouvert d'un pavé d'une maison de l'époque romaine.

łeczków. Jeden z nich ma tuż pod krawędzią ucho poziomo przekłute (ryc. 165), a na drugim mamy ślad takiego ucha (ryc. 166). Powierzchnia gładka. Głina brunatna, jaśniejsza i ciemniejsza. W glinie domieszka piasku i miki. Nr kat. 1931 : 350.

- b) Ułamek brzegu naczynia o prostej szyjce. Poniżej krawędzi górnej są owalne dołeczki i podłużny guzek, również pokryty takim samym ornamentem (ryc. 167). Nr kat. 1931 : 350.
- c) Fragment brzegu naczynia pokryty karbami (ryc. 168). Nr kat. 1931 : 350.
- d) Fragmenty brzegów innych naczyń o prostej szyjce i prawdopodobnie baniastym brzuścu (ryc. 169). Nr kat. 1931 : 350.
- e) Fragment misy w kształcie odcinka kuli o brzegu zagiętym do wnętrza. Strona zewnętrzna zdobiona częściowo podwójny-

Ryc. 162b. Poznań-Dębiec, stan. II. Widok jamy z boku. — Fig. 162b. Poznań-Dębiec. Station II. Vue du fond de cabane prise de côté.

- f) Dwa ułamki misy zdobionej pod krawędzią ornamentem paznokciowym. Na jednym z nich widoczny jest jeszcze maleńki guzek (ryc. 171—172). Nr kart. 1931:351.
- g) Ułamek dużej misy o brzegu pokrytym krótkimi skośnymi nacięciami. Poniżej brzegu zachował się jeden mały, stożkowaty guzek. Głina brunatna z domieszką piasku i miki (ryc. 173). Nr kat. 1931:352.
- h) Ułamki innych m'is (ryc. 174). Nr kat. 1931 : 352.
- i) Fragment naczynia o bardzo słabo zaznaczającej się szyjce. Tuż pod krawędzią jest podłużny, listewkowaty uchwyt. Ko-
- m) Dwa ułamki naczyń o bardzo słabo wyodrębnionej szyjce. Poniżej krawędzi górnej mają po jednym podłużnym guzku. Głina brunatno-czerwonawa ze znaczną domieszką miki i piasku (ryc. 180). Nr kat. 1931 : 354.
- n) Ułamek naczynia zdobionego poniżej krawędzi górnej podwójnym rzędem małych, okrągłych dołeczków. Głina brunatna mieszana z piaskiem (ryc. 181). Nr kat. 1931 : 354.
- o) Fragment naczynia o krawędzi wgiętej nieco do wnętrza. Poniżej brzegu jest poziome soczewkowate zagłębienie (może od-

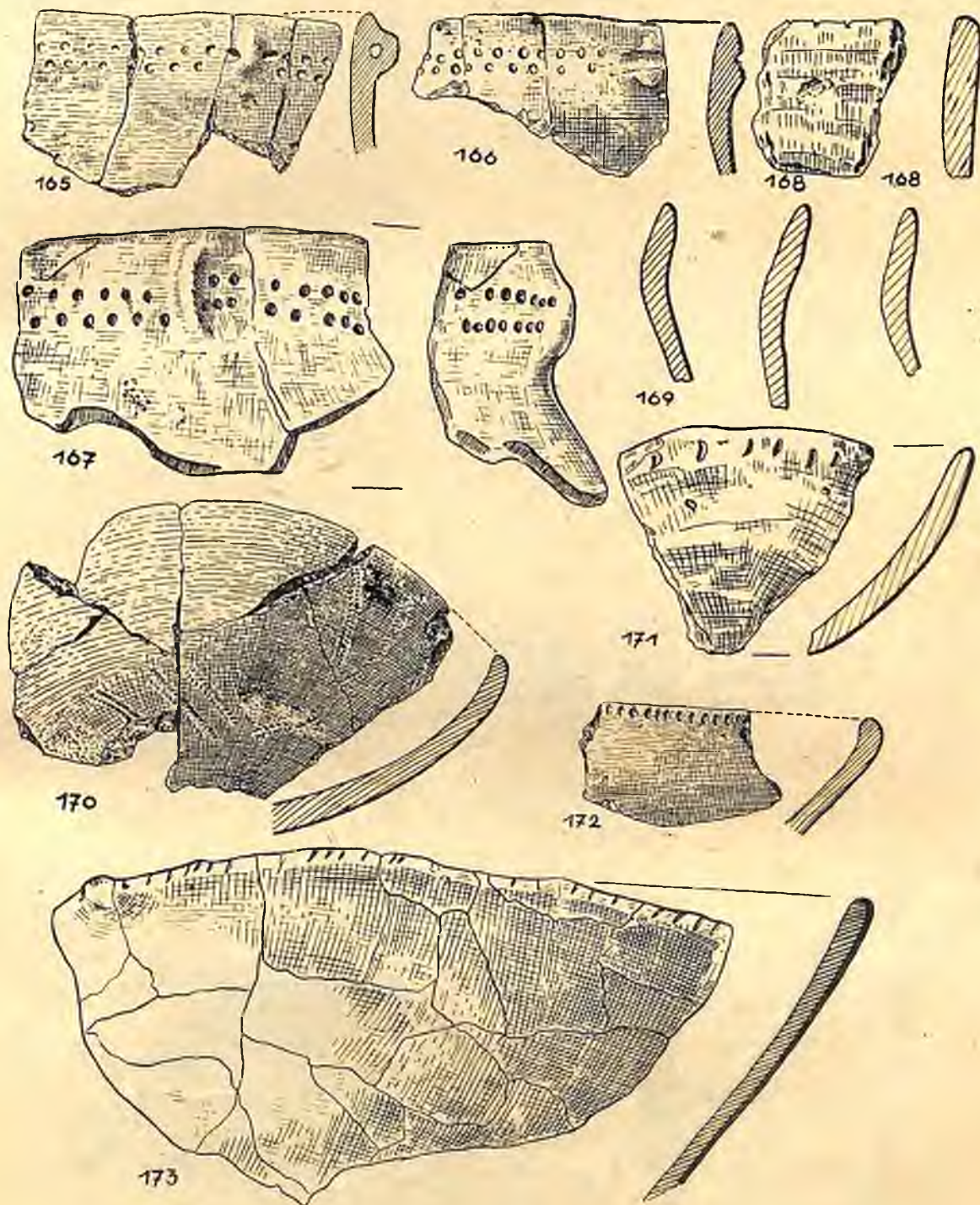

Ryc. 163—164. Poznań - Dębiec, stan. II. Naczynia. $\frac{1}{2}$ i $\frac{2}{5}$ w. n. — Fig. 163—164. Poznań - Dębiec. Station II. Vases. $\frac{1}{2}$ et $\frac{2}{5}$ gr nat.

- lor gliny wewnątrz i zewnątrz naczynia brunatno-szary (ryc. 175). Nr kat. 1931 : 353.
- j) Ułamek baniastego naczynia dosyć dużych rozmiarów. Szyjka prosta, słabo zaznaczona zlewa się z brzuścem (ryc. 176). Nr kat. 1931 : 353.
- k) Ułamek naczynia zdobionego paznokciowym ornamentem. Głina żółto-brunatna, silnie mieszana z miką i grubszymi ziarnkami piasku (ryc. 177). Nr kat. 1931 : 353.
- l) Ułamek naczynia zdobionego poniżej zgrubiałej i odchylonej nieznacznie krawędzi pionowymi nacięciami. Poniżej jest ornament palcowy. Głina brunatno-czerwonawa z domieszką grubego piasku (ryc. 178) Nr kat. 1931 : 354.
- m) Drobne ułamki naczyń zdobione pionowymi i poziomymi rzędami drobnych nacięć. Głina brunatna (jedna skorupa czarna) wykazuje domieszkę piasku (ryc. 179). Nr kat. 1931 : 354.
- nisk ziarna?) Głina brunatna, silnie mieszana z piaskiem i miką (ryc. 182). Nr kat. 1931 : 354.
- p) Ułamki innych naczyń, niezdobione. Głina brunatna i czerwonawa, mieszana z piaskiem i drobnymi kamykami. (Nr kat. 1931 : 354).
3. Drobne kawałki polepy (Nr kat. 1931 : 355).
 4. Zęby i drobne ułamki kości zwierzęcych (Nr kat. 1931 : 356).
 5. Węgle drzewne (Nr kat. 1931 : 357).
 6. Narzędzia kamienne.
 - a) Część asymetrycznego toporka z łupku ilastego. Powierzchnia starannie wygładzona. Wymiary: dł. 10,9 cm, wys. 4,4 cm, szer. 5,6 cm, (Nr kat. 1931:358) (ryc. 183).
 - b) Granitowy rozcieracz ze śladami użytkowania. Ryc. 184 (Nr kat. 1931 : 359).
 - c) Podkładka z piaskowca drobnoziarnistego, służąca do gładzenia i polerowania narzędzi kamiennych. Wymiary: dł. 14,5 cm, szer. 12,7 cm ryc. 59 (Nr kat. 1931 : 360). Ryc. 185.

d) Płytką łupkowa ze śladami używania (Nr kat. 1931 : 361). Ryc. 186.

b) Grocik igielkowy z brunatnego krzemienia. Ryc. 189 (Nr kat. 1931 : 364).

Ryc. 165—173. Poznań-Dębiec, stan. II. Fragmenty naczyń. $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 165—173. Poznań-Dębiec. Station II. Fragments de vases. $\frac{1}{2}$ gr. nat.

e) Część narzędzia kamiennego — prawdopodobnie siekiere (bardzo zniszczonej) Ryc. 187. (Nr kat. 1931 : 362).

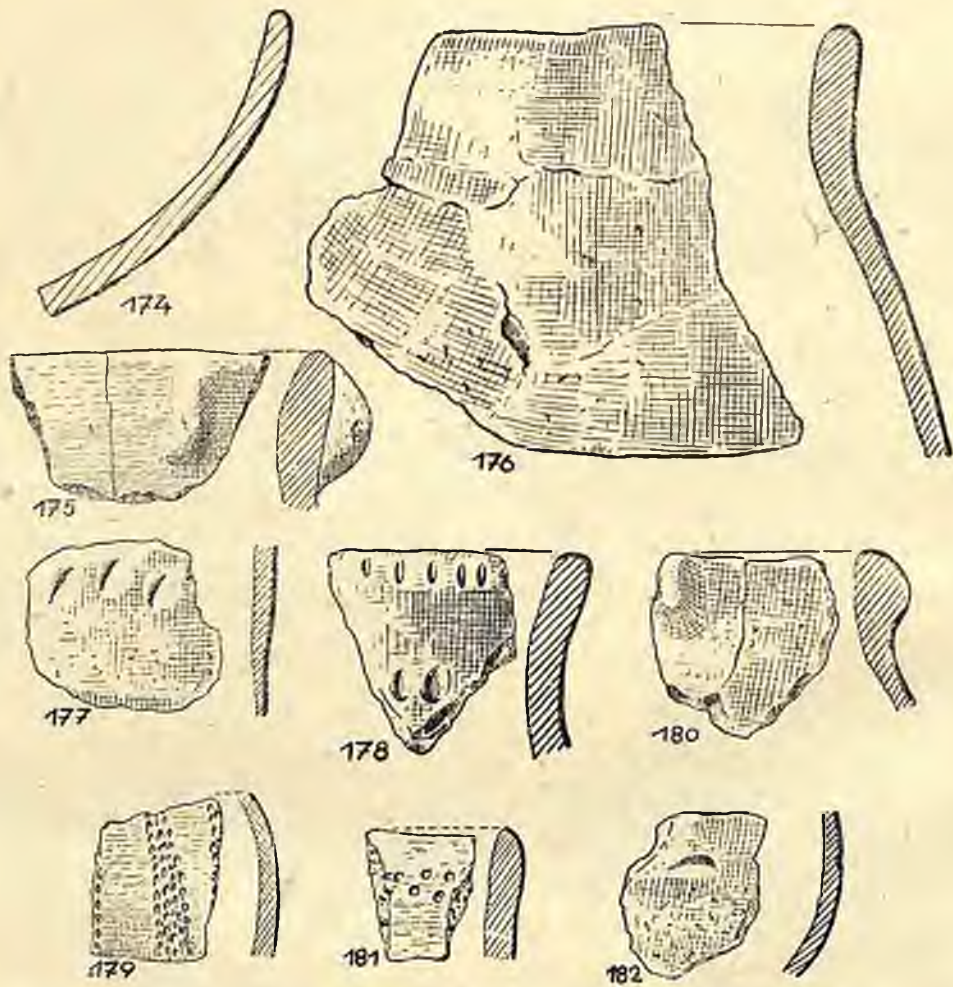
c) Trzy rdzenie krzemienne (Nr kat. 1931 : 365). Ryc. 190.

f) Narzędzia krzemienne:

a) Dwa skrobacze wiórowe i nożyk wiórowy. Ryc. 188. (Nr kat. 1931 : 363).

d) Cztery wąskie wióry krzemienne (Nr kat. 1931 : 366).

e) Odłupki i wióry krzemienne (Nr kat. 1931 : 367).

Ryc. 174—182. Poznań-Dębiec, stan. II. Ułamki naczyń. $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 174—182. Poznań-Dębiec. Station II. Tessons de vases. $\frac{1}{2}$ gr. nat.

183

184

Ryc. 183—184. Poznań-Dębiec, stan. II., 183. Część toporka kam., 184. Rozcieracz kam. $\frac{2}{3}$ w. n. — Fig. 183—184. Poznań-Dębiec. Station II. 183. Fragment d'une hache-marteau en pierre, 184. Broyeur en pierre. $\frac{2}{3}$ gr. nat.

Kult.: ceramiki wstęgowej, klutej.

Zbiory: M. A. P. nr inw. 1931:97, nr kat. 1931:348—367.

Lit.: J. Kostrzewski — Od mezolitu do wędrowek ludów, Kraków 1939—1948, str. 131.

Z. O. W. r. V. zes. 3 (1931 r).

M. Piaszykówna — Pradzieje miasta Poznania. Poznań, 1952, str. 96—98.

Poznań — Miasteczko (Św. Roch)

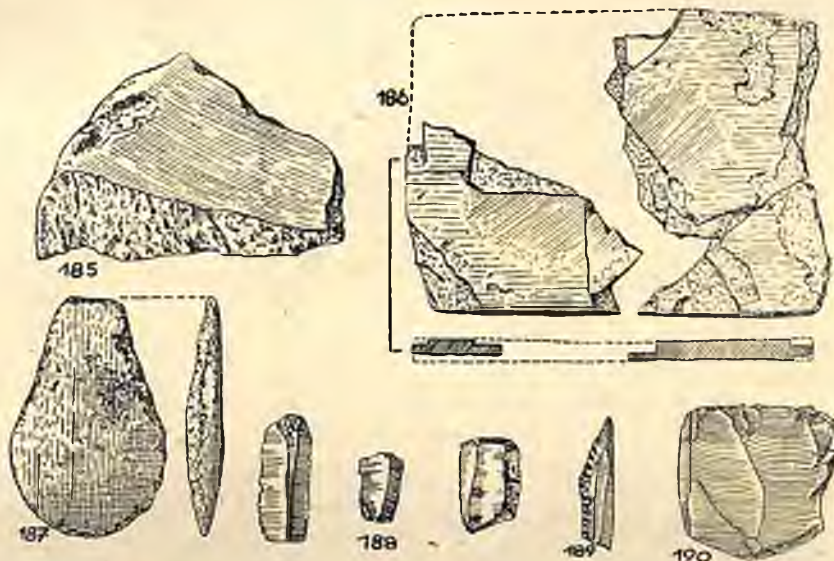
Położ.: Na wtórnym złożu przy drodze dębńskiej między b. boiskiem Sokoła a restau-

Inwentarz: Asymetryczny topór kamienny, o ściętym obuchu i bardzo nieregularnym kształcie. Jest to prawdopodobnie narzędzie przerobione z innego i wtórnie używane. Otwór jest stożkowaty. Wymiary: dł. 12,6 cm, szer. 6,3 cm, wys. około 3 cm. Ryc. 192.

Kult. ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: M. A. P. nr inw. T. P. N. 1892:12.

Lit.: M. Piaszykówna. Pradzieje miasta Poznania, (Poznań 1952), str. 120.

Ryc. 185—190. Poznań—Dębiec, stan. II. 185. Ułamki płyty do gładzenia narzędzi — Fragments d'un polissoir, 186. Płytko łupkowa. — Plaque en ardoise, 187. Ułamek siekierki (?) kam. — Fragment d'une hache (?) en pierre, 188. Narzędzia krzemienne. — Instruments en silex, 189. Grocik igielkowy. — Pointe de flèche en silex, 190. Rdzeń krzem. — Nucléus de silex. 189 w. r., reszta w 1/2 w. n. — Fig. 189. gr. nat., le reste 1/2 gr. nat.

racją „Columbią“, w ziemi nawieżonej z Miasteczka.

Rodz. znal.: znalezione luźno.

Bad.: depozyt Miśkowiaka.

Inwentarz: Asymetryczny toporek kamienny dł. 12,2 cm, szer. 5,6 cm, wys. 6 cm. Przy obuchu ślad wywierconego poprzednio otworu. Otwór właściwy umieszczony asymetrycznie jest nieco ukośny i stożkowaty, średnica jego wynosi 2,1—2,6 cm. Ryc. 191.

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: M. A. P. nr inw. 1932:123, nr kat. 1932:770.

Lit.: M. Piaszykówna — Pradzieje miasta Poznania Poznań 1952, str. 118.

Poznań — Naramowice

Położenie: Na polu gliniastym w pobliżu Różanego Młyna.

Rodzaj znaleziska: Luźne. Nabyte od gospod. M. Chrościaka z Winiar w r. 1892.

Poznań — Szelaż

Położ.: Na kupie piasku (zapewne na wtórnym złożu, na zboczu Cytadeli między Bramą Szelażowską a Szelażem w Poznaniu).

Rodz. znal.: znalezisko luźne.

Inwentarz: Fragment brzuśca naczynia (kubka) zdobionego poniżej brzegu ornamentem złożonym z odcisków palca w postaci dwóch nad sobą położonych wgłębnień. Na brzuścu jest czopowaty sęczek z dwoma małymi zagłębieniami na końcu. Ryc. 193.

Kult.: ceramiki wstęgowej, rytej.

Zbiory: M. A. P. nr inw. 1910:601.

Lit.: J. Kostrzewski — Pierwsi Małopolanie w Wielkopolsce i na Pomorzu przed czterema tysiącami lat (Ilustracja Polska 1932 R. V. nr 4, str. 5).

M. Piaszykówna — Pradzieje miasta Poznania. Poznań, 1952, str. 126.

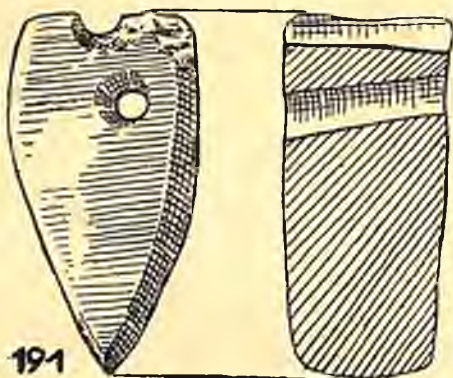
L. Smoczyńska-Kujawska: Nowe materiały do poznania kult. ceramiki wstęgowej (tu mylnie zaliczono do cer. wstęgowej klutej).

Z. O. W. Poznań r. XIX, str. 38.

Prochy, pow. Kościan

Inwentarz: Kamienna motyka z otworem i poprzecznym ostrzem.

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

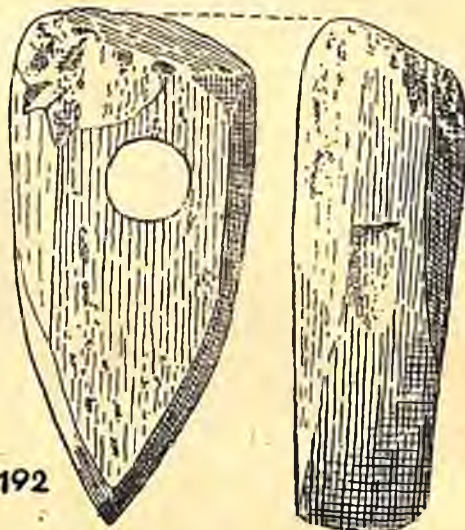
191

Przybysław, pow. Inowrocław

Rodz. znal.: znalezione luźno.

Bad.: Dar nauczyciela Zielonki.

Inwentarz: Fragment czarki zdobionej ornamentyką ryta.

192

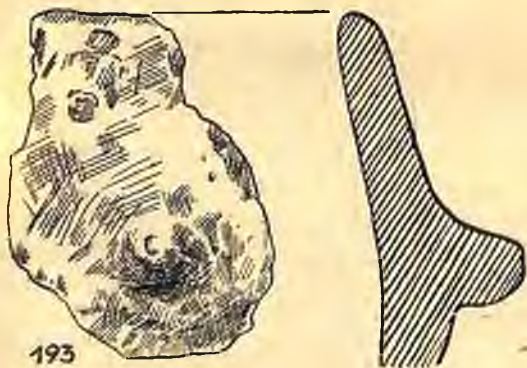
Ryc. 191. Poznań - Miasteczko. Toporek kam. Ok. $\frac{1}{2}$ w. n. — Hache-marteau en pierre. Env. $\frac{1}{2}$ gr. nat. 192. Poznań - Naramowice. Toporek kam. Ok. $\frac{1}{2}$ w. n. — Hache-marteau en pierre. Env. $\frac{1}{2}$ gr. nat.

Zbiory: Muzeum T. P. N. nr 1919 : 1.

Lit.: Przegląd Archeologiczny II. Poznań 1922—1924, str. 108 (nowe nabytki).

Promno, pow. Czarnków

Inwentarz: Asymetryczny topór kamienny o słabo ukośnym niewykończonym lub zużytym obuchu. Wymiary: dł. 11,2 cm, szer.

193

Ryc. 193. Poznań - Szelaż. Ułamek naczynia. $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 193. Poznań - Szelaż. Tesson de vase. $\frac{1}{2}$ gr. nat.

3 cm, wys. 3,8 cm, średn. otworu 2 cm. ryc. 194).

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: M. A. P. nr inw. 1905 : 15.

Kult.: ceramiki wstęgowej rytej.

Zbiory: M. A. P. nr inw. 1940 : 117, nr kat. 1940 : 1477 g.

Przyczyna Górna, pow. Wschowa
Położenie: Stan. 6.

Inwentarz: Płaska motyka z asymetrycznym ostrzem z czarnego łupku diabazowego. Dł. 20,7 cm, szer. 7,1 cm, grub. 2 cm.

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: Ongiś Muz. we Wschowie nr 2 : 37.

Lit.: Altschlesien 7, 1938, str. 154 i 170, ryc. 6,3.

Raczym, pow. Chodzież

Rodz. znal.: Luźno przy budowie chlewa na podwórzu gosp. Mixa.

Bad.: Notatki w Archiwum Muz. i J. Kostrzewskiego.

Inwentarz: Toporek kamienny o prostokątnym przekroju. Przy obuchu ślad poprzednio wywierconego otworu. Ryc. 195.

Kult.: Ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: Ongiś w Muzeum w Bydgoszczy nr 2161.

Lit.: Mannus II, str. 223, poz. 18.

Radzicz, pow. Wyrzysk

Rodzaj znal.: Luźne.

Inwentarz: Motyka kamienna w kształcie kopyta szewskiego, wymiary: Dł. 8,2 cm, szer. 2,9 cm, wys. 3 cm. Ryc. 196.

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

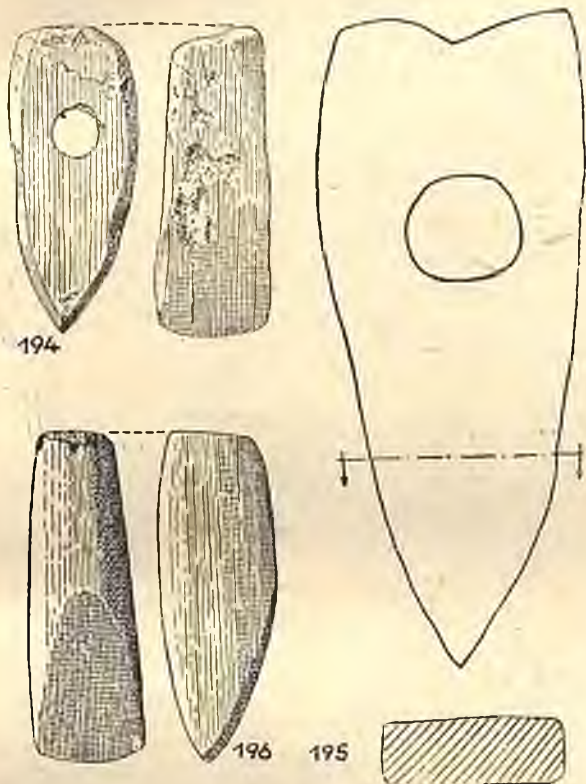
Zbiory: M. A. P. nr inw. 1948, 188, nr kat. 1948 : 558.

Lit.: Fontes Praehistorici I. Poznań, 1951, str. 192 nr 92.

Radzim, pow. Oborniki

Inwentarz: 2 motyki z otworem i poprzecznym ostrzem.

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Ryc. 194. Promno, pow. Czarnków. Toporek kam. $\frac{1}{3}$ w. n. — Hache-marteau en pierre. $\frac{1}{3}$ gr. nat. 195. Raczyn, pow. Chodzież. Toporek kam. $\frac{1}{2}$ w. n. — Hache-marteau en pierre $\frac{1}{2}$ gr. nat. 196. Radzicz, pow. Wyrzysk. Motyka w kształcie kopyta szewskiego. $\frac{1}{3}$ w. n. — Houe ayant l'aspect de forme de cordonnier. $\frac{1}{3}$ gr. nat.

Zbiory: Przed wojną Staatl. Mus. für Vorgeschichte w Berlinie nr I d. 2090—2091.

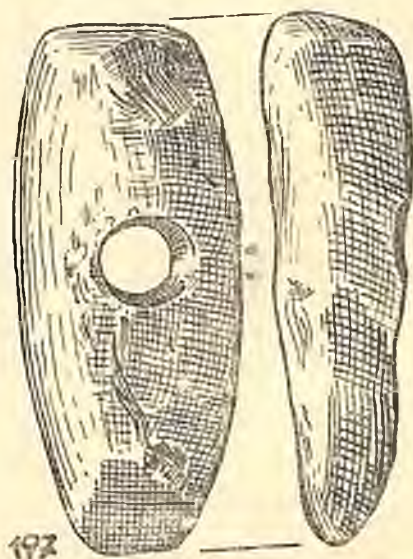
Lit.: J. Kostrzewski: Wielkopolska II, str. 243, przypisek 109.

Radzim, pow. Oborniki

Inwentarz: Motyka kamienna z otworem i poprzecznym ostrzem. Wymiary: dł. 10,4 cm, szer. (największa) 4,3 cm, wys. 2,6 cm. Otwór stożkowaty o średn.: 1,4—1,9 cm (ryc. 197).

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: M. A. P. nr inw. 1912 : 289, nr kat. 1912 : 1058.

Ryc. 197. Radzim, pow. Oborniki. Motyka kam. $\frac{2}{3}$ w. n. — Fig. 197. Radzim, distr. d'Oborniki. Houe en pierre. $\frac{2}{3}$ gr. nat.

Rogierówko, pow. Poznań

Inwentarz: Topór asymetryczny z czarnej skały osadowej z ukośnym otworem. Dł.

Ryc. 198. Rogoźno, pow. Oborniki. Toporek kam. $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 198. Rogoźno, distr. d'Oborniki. Hache-marteau en pierre. $\frac{1}{2}$ gr. nat.

23,1 cm, szer. (największa) 8,2 cm, wys. 8,2 cm.

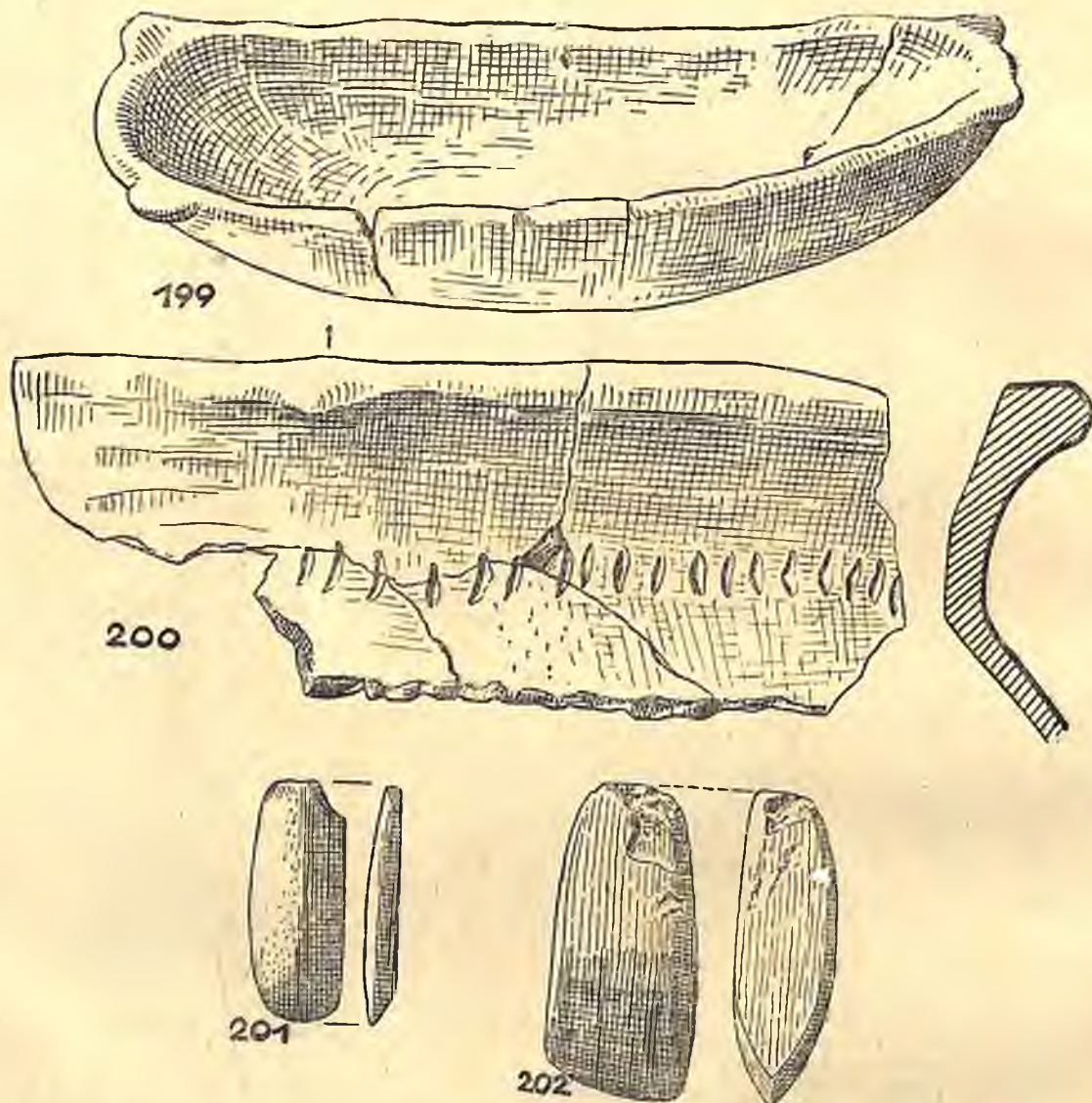
Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: M. A. P. nr 1926 : 121.

Rogoźno, pow. Oborniki

Inwentarz: Asymetryczny topór kamienny o ukośnie ściętym obuchu, dł. 12,4 cm, szer. 6,7 cm, wys. 4,2 cm. Ukośny otwór jest umieszczony w odległości 2,6 cm od obucha. Średn. otworu 2,4 cm. Przy obuchu nieco uszkodzony. Powierzchnia gładka (ryc. 198).

- a) misa podłużna wanienkowata o kulistym dnie. Narożniki zakończone są płaskimi małymi językowatymi guzkami. Powierzchnia gładka, brunatna (ryc. 199). Wymiary: dł. 16,5 cm, szer. 8,5 cm, wys. 3,5 cm.
b) Fragment brzegu dużego naczynia o szyjce prawie prostej. U nasady szyjki są pionowe, mniej więcej centymetrowej długości wy-

Ryc. 199—202. Rojewo, pow. Inowrocław. 199—200. Naczynie wanienkowate i ułamek naczynia. $\frac{2}{3}$ w. n., 201—202. Dłutko i motyka kam. $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 199—202. Rojewo, distr. d'Inowrocław. 199—200. Jatte et fragment de vase. $\frac{2}{3}$ gr. nat., 201—202. Ciseau et houe en pierre $\frac{1}{2}$ gr. nat.

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: M. A. P. nr inw. T. P. N. 1922 : 56, nr kat. T. P. N. 1922 : 131.

Rojewo, pow. Inowrocław

Rodz. znal.: znalezione luźno.

Inwentarz:

raźne nacięcia. Brzeg naczynia zaopatrzony był w dosyć duże uchwyty w postaci rozplaszczonych guzków. Barwa jasno-brun. W glinie domieszka piasku i drobnych kamieni. Ryc. 200.

Kult.: nadcisańska — grupa brzesko-kujawska.

Zbiory: M. A. P. Nr inw. 1908 : 49—50.

Lit.: Mannus I, str. 139, poz. 21.

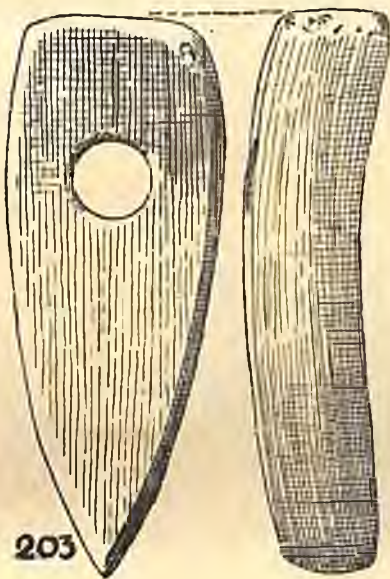
Rojewo, pow. Inowrocław

Inwentarz:

1. Małe dółtko z łupku jednostronnie płaskie o bokach nieco asymetrycznych. Obuch uszkodzony. Wymiary: dł. (jeszcze) 4,8 cm, szer. 1,6 cm, wys. 0,6 cm. Ryc. 201.
2. Asymetryczna motyka z czarnego kamienia zwężająca się nieznacznie ku górze. Obuch gruby, nieco uszkodzony. Ostrze ukośne silnie zużyte. Powierzchnia gładka. Wymiary: dł. 9,1 cm, szer. 2,5—3 cm, wys. 2,8 cm (ryc. 202).

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: M. A. P. Nr inw. T. P. N. 1901 : 5.

203

204

Ryc. 203. Ruchoćice, pow. Wolsztyn. Toporek kam. — Hache-marteau en pierre, 204. Ruda Koźłanka, pow. Wągrówiec. Motyka kam. $\frac{1}{2}$ w. n. — Houe en pierre. $\frac{1}{2}$ gr. nat.

Rojewo, pow. Inowrocław

Inwentarz: Dwie płaskie motyki kamienne z asymetrycznym ostrzem.

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: ongiś zbiór naucz. Drogana w Rojewie.

Lit.: J. Kostrzewski — Wielkopolska II. str. 243. przyp. 108.

Ruchoćice, pow. Wolsztyn

Rodzaj znaleziska: Znajdźisko luźne nazw. „Kulturach“.

Inwentarz: Asymetryczny topór kamienny (skała osadowa) o nieco ukośnym obuchu. Stożkowaty otwór umieszczony jest skośnie. Powierzchnia gładka. Boki narzędzia są łukowato wygięte. Wymiary: dł. 16,4 cm, szer. 5,4 cm, wys. 3,1 cm, średn. otworu 2,3 do 2,6 cm (ryc. 203).

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: M. A. P. nr inw. 1934 : 304. nr kat. 1934 : 1000.

Ruda-Koźłanka, pow. Wągrówiec

Inwentarz: Przyplaszczona asymetryczna motyka kamienna, zwężająca się ku obu-

205

Ryc. 205. Okol. Ryczywołu, pow. Oborniki. Motyka kam. $\frac{5}{7}$ w. n. — Fig. 205. Environs de Ryczywół, distr. d'Oborniki. Houe en pierre. $\frac{5}{7}$ gr. nat.

wi. Powierzchnia gładka. Wymiary: dł. 5,4 cm, szer. 3—3,9 cm, wys. 0,7 cm (ryc. 204).

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: M. A. P. nr inw. H. G. 31.

Lit.: Archiwum J. Kostrzewskiego.

Rusinowo, pow. Mogilno

Inwentarz: Siekierka z zielonego kamienia (nefrytu?).

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: P. Muz. Archeol. w Warszawie.

Lit.: Archiwum J. Kostrzewskiego.

Okolica Ryczywołu, pow. Oborniki

Rodz. znal.: znalezione luźno.

Bad.: depozyt J. Delekty.

Inwentarz: Przyplaszczona motyka prawie trójkątna o nieco asymetrycznym ostrzu.

Wymiary: dł. 7,7 cm, szer. 1,6—5,4 cm, wys. 1,7 cm. Boki nieco zeszlifowane. Ryc. 205.
Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Sątoppy, pow. Nowy Tomyśl
Inwentarz: Asymetryczny topór kamienny o bardzo gładkiej powierzchni. Obuch z jednego narożnika ukośny. Otwór również

206

207

208

Ryc. 206—208. Sędowo, pow. Mogilno. Naczynia gliniane. Ok. 1/2 w. n. — Fig.
206—208. Sędowo, distr. de Mogilno. Vases en argile. Env. 1/2 gr. nat.

Zbiory: M. A. P. nr inw. 1927 : 403, nr kat. 1927 : 2168.

lit.: Przegląd Archeologiczny IV, Poznań 1928—1932 str. 258 (nowe nabytki).

Samoklęski, pow. Szubin

Inwentarz: Motyczka płaska z naturalnego otoczaka, tylko z zaostrowanym, asymetrycznym ostrzem.

Zbiory: Muzeum w Bydgoszczy nr 1069 d.

Santocko, pow. Gorzów

Rodzaj znaleziska: Luźne.

Inwentarz: Płaska motyka kam. z otworami i ostrzem poprzecznym.

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

lit.: Sprockhoff: D. jüngere Steinzeit in der Mark Brandenburg, str. 175, nr 21.

nieco ukośny. Wymiary: dł. 15,7 cm, szer. 5,3 cm, wys. 2,4 cm, średn. otworu 2,5 cm.
Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: M. A. P. Nr inw. H. G. 15.

Sędowo, pow. Mogilno

Bad.: J. Fitzke,
Rodz. znaleziska: osada (3 jamy oznaczone na planie nr 2, 3, 4) i 2 groby.

Inwentarz:
Jama 2 — w której — uchwycono tylko dno ziemianki, w której znaleziono kilka skorup niezdobionych, jedna skorupę kultury pucharów lej-
Jama 3: została zniszczona przed metodycznymi badaniami. Wzdobyto z niej kilka skorup niezdobionych i jeden okrzesek.

Jama 4: zachowana jeszcze na głębokości 20 cm. Znaleziono w niej cztery niezdobione

skorupy (w glinie bardzo gruba domieszka) i kilka kości zwierzęcych.

Groby: Na głębokości 1 m natrafiono na dwa groby szkieletowe, położone obok siebie, które uległy zniszczeniu. Groby wyposażone były w naczynia, po dwa w każdym. Uratowano następujące zabytki:

1. Naczynie w przybliżeniu dwustożkowate o silnie zaokrąglonym brzuścu i lekko spłaszczonej, prawie kulistej części dolnej. Szyjka słabo wyodrębniona, a krawędź górna nieznacznie wygięta na zewnątrz. Na załomie brzuśca jest karbowany wałeczek i maleńkie, nalepiane guzki. U nasady szyjki i ponad nią są dwa pasma poziomych rzędów nakłuć. Między szyjką a załomem są naprzemianległe, ukośne pasma nakłuć. Poniżej załomu brzuśca są grupy, krótkich, poziomych rzędów nakłuć. Wymiary: wys. 10,2 cm, średn. otworu 9 cm, średn. brzuśca 12,4 cm. Ryc. 206.

2. Naczynie w przybliżeniu dwustożkowe o silnie zaokrąglonym brzuścu. Wymiary: wys. 9 cm, średn. otworu 9 cm. Dolna część naczynia lekko spłaszczona, prawie kulista. Szyjka niska słabo wyodrębniona, oddzielona od brzuśca dwoma rzędami poziomych nakłuć. Załom brzuśca zaznaczony jest rzędem nakłuć i maleńkimi guzkami. Między szyjką a załomem są pasma naprzemianległych, ukośnych nakłuć. Poniżej załomu brzuśca są dwa rzędy poziomych nakłuć (Naczynie zrekonstruowane) Ryc. 207.

3. Głęboka, półkulista misa, niezdobiona. W glinie silna domieszka miki i kamienia. Powierzchnia wewnętrzna gładka, zewnętrzna chropowata. (Naczynie zrekonstruowane). Ryc. 208.

4. Dwa fragmenty naczynia stożkowatego o zaokrąglonym brzuścu. Załom brzuśca zaznaczony jest rzędem podwójnych nakłuć, między którymi są maleńkie sęczki. Szyjka, nieco wychylona na zewnątrz, oddzielona jest od brzuśca dwoma rzędami poziomych nacięć. Między szyjką a brzuścem są ukośne naprzemianległe linie podwójnych nacięć.

5. Ułamek szczęki ludzkiej i kości.

6. W przekopanej ziemi obok skorupy znaleziono prześlik krążkowy z otworkiem w środku, od którego wybiegały promieniste linie ryte (zaginał).

Kult.: ceramiki wstęgowej kłutej.

Zbiory: M. A. P. Nr inw. 1935 : 132, nr kat. 1939 : 51—55.

Lit.: J. Fitzke: Stanowisko kultury ceramiki kreskowo-kłutej w Sędowie w pow. mogileńskim (woj. poznań) Z Otchł. Wieków XI, 1936, str. 15 i 21—24, ryc. 1—3, I. K. C. Nr 269 z dn. 28. IX. 35 — Pałaczanin r. IX, nr 113 z dn. 24. IX. 35.

Siedlimowo, pow. Mogilno

Inwentarz: Ułamek motyczki płaskiej z asymetrycznym ostrzem.

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: Ongiś w Muzeum w Bydgoszczy nr 1057 b.

Lit.: Archiwum J. Kostrzewskiego.

Siemianowo, pow. Gniezno, st. I.

Inwentarz: Mała motyka z łupku zielonego wyraźnie asymetryczna o wymiarach: dł.

Ryc. 209—210. 209. Siemianowo, pow. Gniezno. Motyka kam. — Houe en pierre. 210. Sieraków, pow. Międzychód. Toporek kamienny. 1/2 w. n. — Hache-marteau en pierre. 1/2 gr. nat.

9,6 cm, szer. (największa) 3,6 cm, wys. 1,9 cm. Boki są nieco zeszlifowane (ryc. 209).

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: M. A. P. nr inw. 1938 : 79, nr kat. 1939 : 1558.

Sieraków, pow. Międzychód

Inwentarz: Toporek z łupku słabo asymetryczny, o powierzchni gładkiej i uszkodzonym obuchu. Otwór nieznacznie stożkowaty. Wymiary: dł. 13,6 cm, szer. (największa) 5,6 cm, wys. 4,1 cm. Średn. otworu 2,6—2,3. Ryc. 210.

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: M. A. P. nr inw. 1936 : 150, nr kat. 1936 : 1613.

Lit.: J. Kostrzewski: Wielkopolska III str. 243, przypis 108.

Sipiory, pow. Szubin

Inwentarz: Kamienna motyka z otworem i poprzecznym ostrzem.

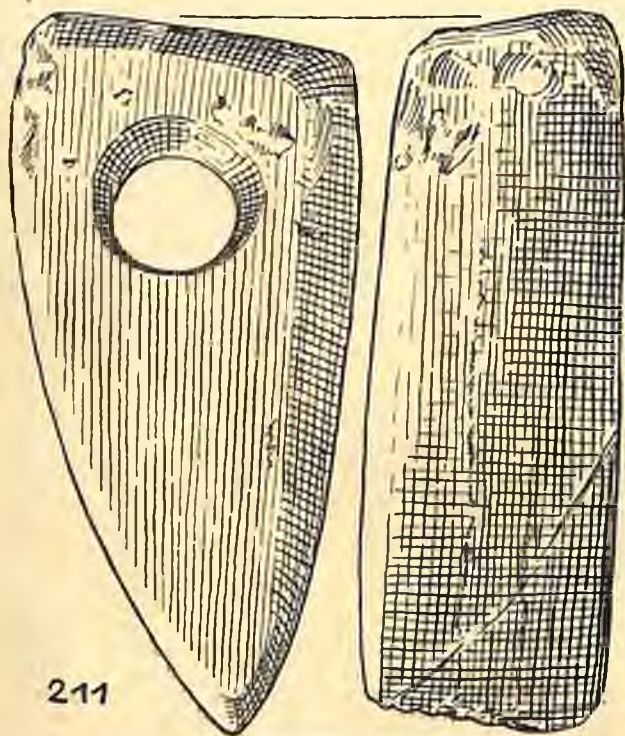
Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: Ongiś Muzeum w Bydgoszczy 831 b.

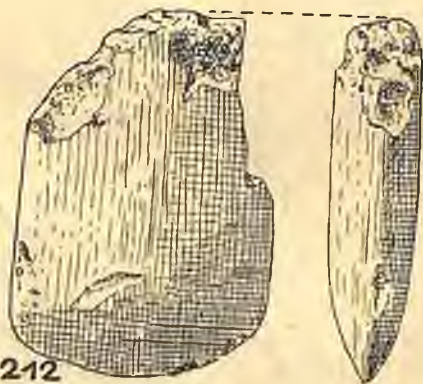
Lit.: J. Kostrzewski: Wielkopolska II, str. 243, przyp. 108.

Sipiory, pow. Szubin

Inwentarz: Ułamek krawędzi naczynia z karbowanym brzegiem.

211

212

Ryc. 211—212. Słopotowo, pow. Szamotuły. Toporek i motyka kam. Ryc. 211 = $\frac{2}{3}$ w. n., 212 = $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 211—212. Słopotowo, distr. de Szamotuły. Hache-marteau et houe en pierre. Fig. 211 = $\frac{2}{3}$ gr. nat., 212 = $\frac{1}{2}$ gr. nat.

Kult.: ceramiki wstęgowej, grupa nadcisańska.

Zbiory. Przed wojną w zbiorach prof. gimn. Fr. Cieśli w Nakle.

Lit.: Archiwum J. Kostrzewskiego.

Skarbienice, pow. Żnin

Inwentarz: Motyczka kamienna płaska z łupku z asymetrycznym ostrzem.

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: Muzeum Państw. w Toruniu nr II B 339.

Lit.: Archiwum J. Kostrzewskiego.

Słopotowo, pow. Szamotuły

Inwentarz: Asymetryczny topór kamienny o obuchu płasko ściętym i stożkowatym i nieco ukośnym otworze. Wymiary: dł. 14 cm, szer. 6,1 cm, wys. 4,6 cm (ryc. 211).

213

Ryc. 213. Smolnica, pow. Szamotuły. Toporek kamienny. $\frac{1}{3}$ w. n. — Fig. 213. Smolnica, distr. de Szamotuły. Hache-marteau en pierre. $\frac{1}{3}$ gr. nat.

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: M. A. P. nr inw. 1942:86, nr kat. 1942:305 a.

Słopotowo, pow. Szamotuły

Bad.: urzędowe dr Kerstena

Ułamek motyki kamiennej z asymetrycznym ostrzem prawie płaskiej z jednej strony. Szer. ostrza 7,7 cm (ryc. 212).

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: M. A. P. nr inw. 1942:149, nr kat. 1942:1251.

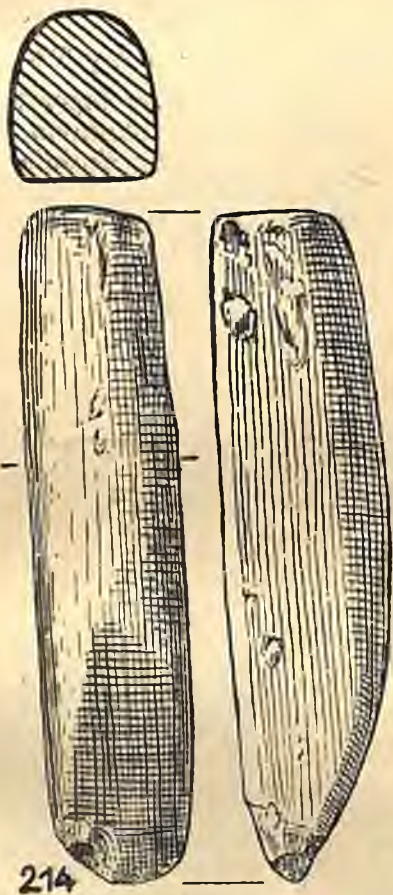
Smolnica, pow. Szamotuły

Inwentarz: Asymetryczny topór kamienny o gładkich ścianach roboczych. Obuch ukośnie ścięty. Otwór stożkowaty. Wymiary: dł. 22,4 cm, szer. (największa) 7,2 cm, wys. 6,6 cm, średn. otworu 2,8—3,1 cm (ryc. 213).

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: M. A. P. (ongiś Muz. w Gdańsku nr V. S. 8626).

Lit.: J. Kostrzewski: Wielkopolska II, str. 240, przyp. 84. — Wł. Antoniewicz: Archeologia Polski, Warszawa, 1928, tabl. VIII. 26.

Ryc. 214. Smolniki, pow. Szubin. Motyka w kształcie kopyta szewskiego. $\frac{2}{3}$ w. n. — Fig. 214. Smolniki, distr. de Szubin. Houe à aspect de forme de cordonnier. $\frac{2}{3}$ gr. nat.

Smolniki, pow. Szubin st. I.

Rodz. znal. — znaleziono w piaśnicy.

Bad.: — Dar Kierown. szkoły w Szubinie.

Inwentarz: Motyka kamienna w kształcie kopyta szewskiego (ryc. 214).

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: M. A. P. nr inw. 1951 : 460.

Sobiejuchy, pow. Szubin

Położ.: Owalne wzniesienie wśród bagiennych łąk, na przesmyku między jeziorem Dobrylewskim i Sobiejuskim, przecięte drogą.

Rodz. znal.: znaleziono luźno.

Bad.: urzędowe L. Łuki.

Inwentarz: Dłutko jednostronnie płaskie z łupku o wymiarach, dł. 6,3 cm, szer. 1,3 cm, wys. 1,1 cm (ryc. 215).

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: M. A. P. nr inw. 1950 : 614.

Sokole-Kuźnica, pow. Bydgoszcz

Inwentarz: Motyczka kamienna z otworem i poprzecznym ostrzem, nieco zużyta przy obuchu ok. 10,5 cm długa (tabl. I, 4).

215

Ryc. 215. Sobiejuchy, pow. Szubin. Dłutko kam. W. n. — Fig. 215. Sobiejuchy, distr. de Szubin. Ciseau en pierre. Gr. nat.

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: ongiś w Muzeum Prehistorycznym w Gdańsku nr I 60.

Lit.: Blume: Ausstellung, str. 39 nr I. 600. — J. Kostrzewski: Wielkopolska II, str. 243, przyp. 109.

Strzelce, pow. Mogilno

Inwentarz: Mała asymetryczna motyka kamienna, przypłaszczona. Wymiary: dł. 4,1 cm, szer. 2,1—3,9 cm, wys. 0,6 cm. Ryc. 216.

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: M. A. P. nr inw. T. P. N. 1925 : 88, nr kat. T. P. N. 1925 : 260.

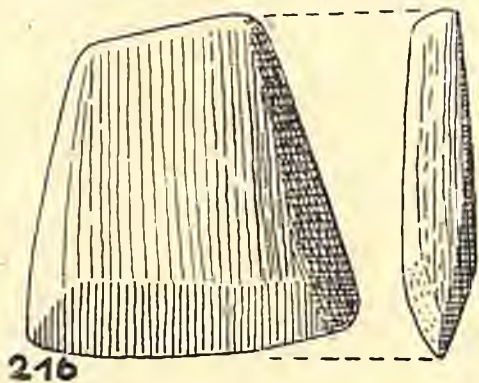
Lit.: Przegląd Archeologiczny III. Poznań, 1925—1927, str. 231.

Strzelce, pow. Mogilno

Położenie: na polu Kamzelewskiego, nad jeziorem, pod kurhanem nr 2 kultury amfor kulistych i obok kurhanu.

Badanie: A. Dymaczewski i T. Wiślański 1952 r.

Rodzaj znaleziska: osada.

Ryc. 216. Strzelce, pow. Mogilno. Motyka kam. W. N. — Fig. 216. Strzelce, distr. de Mogilno. Houe en pierre. Gr. nat.

Kult.: ceramiki wstęgowej rytej.

Zbiory: M. A. P. nr inw. 1952 : 301.

U w a g a: Szczegółowe opracowanie ukaże się w monografii powiatu mogileńskiego (T. Wiślański). Za pozwolenie reprodukcji dwóch naczyń składam mgr. Wiślańskiemu serdeczne podziękowanie.

Strzelno, pow. Mogilno

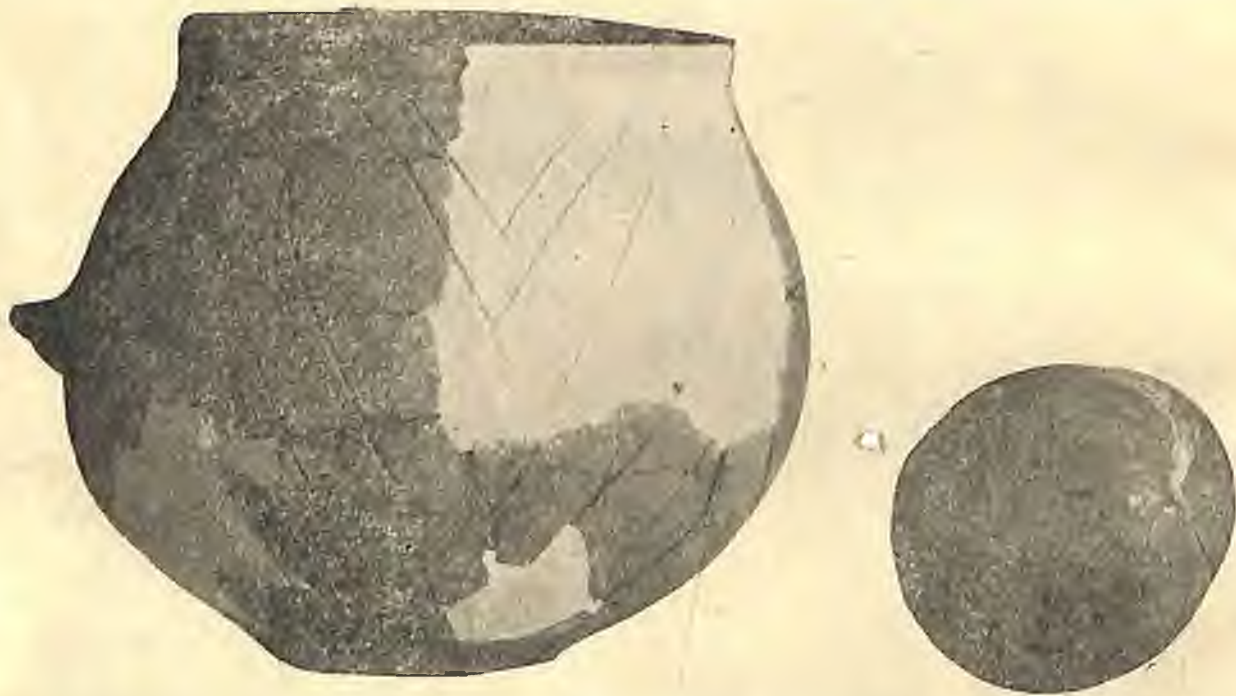
Inwentarz: Topór kamienny z otworem, dł. 18,5 cm, najw. szer. 7,5 cm, wys. 5,5 cm.

Kult.: ceramiki wstęgowej, grupa nieokreślona.

Zbiory: Gab. Arch. Zakł. Archeologii Polskiej Un. Pozn. nr 1952. 10.

Strzyżewo, pow. Nowy Tomyśl

Inwentarz: Asymetryczny topór kamienny (skała osadowa) o lekko ukośnym, gładkim obuchu. Otwór stożkowaty, skośnie wywiercony. Wymiary: dł. 13 cm., szer. 4,4 cm., wys. 2,9 cm., średn. otworu 1,9—2,3 cm. (ryc. 219).

Ryc. 217—218. Strzelce, pow. Mogilno. Naczynia. $\frac{1}{3}$ w. n. — Fig. 217—218. Strzelce, distr. de Mogilno. Vases en argile. $\frac{1}{3}$ gr. nat.

Inwentarz: Owalna jama mieszkalna z paleniskiem. W wypełniku jej znaleziono głównie skorupy, między którymi kilka den naczyń grubej roboty (naczyń zasobowych), mała ilość odłupków krzemiennych, oraz kości zwierzęce. W okolicy jamy znaleziono również znaczną ilość ułamków różnych naczyń, rozcieracze kamienne itd. Ze skorup udało się wykleić niewielką misę w kształcie odcinka kuli ze zdobionym dnem (rycina 218) oraz dużą amforę z 2 uszkami pionowo przekutymi (ryc. 217).

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: M. A. P. nr inw. 1934 : 357, nr kat. 1934 : 1477.

Ok. Strzyżewa, pow. Nowy Tomyśl

Badanie: Powierzchniowe Koła Prehist. S. U. P.

Rodzaj znaleziska: Luźne. Dar' naucz. Wł. Raskiego ze Strzyżewa.

Inwentarz:

1. Ułamek jednostronnie wypukłej motyki kamiennej z otworem i poprzecznym ostrzem. Jeden bok jest odłupany względnie odpiłowany. Wymiary: dł. (jeszcze) 10,7 cm., szer. 6,2 cm., wys. 2,1 cm. (ryc. 220).
2. Motyka kamienna o asymetrycznym ostrzu.

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: M. A. P. nr inw. 1948 : 348, nr kat. 1948 : 1952.

Lit.: Fontes Praehistorici I, Poznań 1951, str. 192, nr 104.

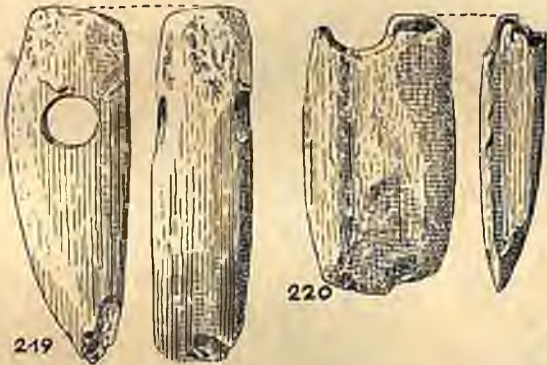
Szadłowice, pow. Inowrocław

Inwentarz: Siekierka kamienna z czarnego, porowatego kamienia o ostrym obuchu i soczewkowatym przekroju. Dł. 9 cm., szer. (największa) 4,8 cm., wys. 2,7 cm (tabl. IV, 2).

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: Muzeum T. P. N.

Lit.: J. Kostrzewski — Wielkopolska II, str. 243, przyp. 110.

Ryc. 219—220. Strzyżewo, pow. Nowy Tomyśl. Toporek i motyka kam. $\frac{1}{3}$ w. n. — Fig. 219—220. Strzyżewo, distr. de Nowy Tomyśl. Hache-marteau et houe en pierre. $\frac{1}{3}$ gr. nat.

Szadłowice, pow. Inowrocław

Inwentarz:

- 1) Asymetryczna motyczka kamienna, jednostronnie wypukła. Obuch nieco uszkodzony. Powierzchnia gładka. Wymiary: dł. 4,2 cm., szer. 2,5—3,2 cm., wys. 0,6 cm. (ryc. 221).
- 2) Ułamek asymetrycznego toporka kamiennego o bardzo gładkiej powierzchni zachowanego na dł. 12,8 cm., szer. 5,2 cm., wys. 3,1 cm. Otwór był stożkowaty (ryc. 222).

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: M. A. P. nr inw. T. P. N. 1886 : 27.

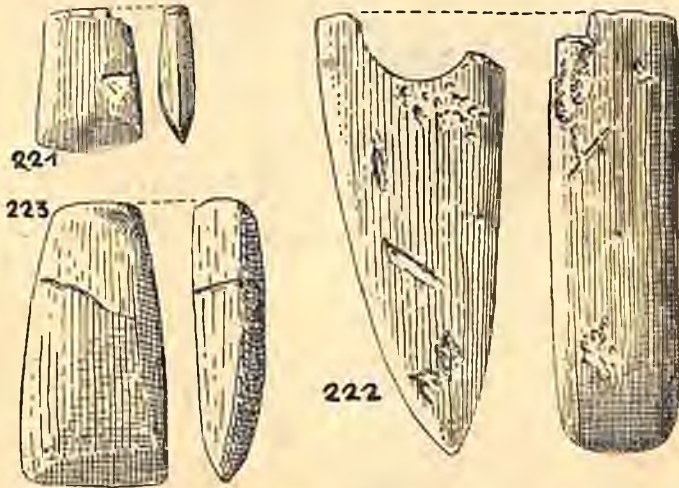
Szadłowice, pow. Inowrocław

Inwentarz: Motyka w kształcie kopyta szewskiego.

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: M. A. P.

Lit.: J. Kostrzewski: Wielkopolska II, str. 243, przyp. 107.

Ryc. 221—223. Szadłowice, pow. Inowrocław. Motyki i toporek kam. $\frac{1}{2}$ w. n. — Szadłowice, distr. d'Inowrocław. Fig. 221 et 223. Houes en pierre. 222. Hache-marteau en pierre. $\frac{1}{2}$ gr. nat.

Szadłowice, pow. Inowrocław

Inwentarz: Asymetryczna motyka kamienna, zwężająca się ku górze, o grubym obuchu. Po jednej stronie jest nieco spłaszczona. Powierzchnia gładka. Wymiary: dł. 8,3 cm, szer. 2,6—4,2 cm, wys. 1,9 cm (ryc. 223).

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: M. A. P. nr inw. T. P. N. 1901 : 14b.

Szamocin, pow. Chodzież

Rodzaj znaleziska: luźno na terenie leśniczówki.

Badanie: dar właściciela Schläbitz'a.

Inwentarz: Motyka kamienna z otworem i poprzecznym ostrzem, ułamana przy otworze. Przekrój płaskoowalny. Powierzchnia gładzona. Wymiary: dł. (jeszcze) 14 cm, szer. (największa) 4,9 cm, wys. 2,5 cm (ryc. 224).

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: M. A. P. nr inw. T. P. N. 1920 : 89.

Lit.: Blume: Kat. Pos. Ausst. 1909, Nr 631. — Przegl Arch. t. II. str. 112, poz. 63. Nowe zabytki. — J. Kostrzewski: Wielkopolska II, str. 243 przyp. 109. — M. Kowiańska — Pradzieje powiatu chodzieskiego (w rękopisie).

Szczodrowo, pow. Kościan

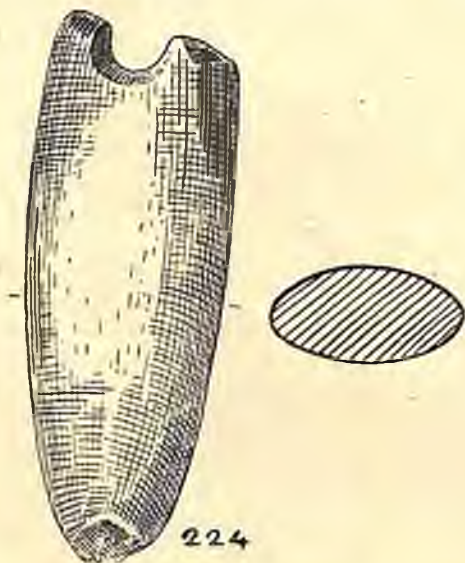
Rodzaj znaleziska: Luźne.

Inwentarz: Siekierka jadeitowa o cienkim obuchu, dł. 8,1 cm., szer. najw. 4,5 cm., wys. 1,7 cm. (tabl. IV, 4).

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: M. A. P. nr kat. 1908 : 813.

Lit.: Kaiser Friedrich Museum in Posen. 6. Jahresbericht (1908), str. 9. Mannus I. 138, nr 9. — J. Kostrzewski: Wielkopolska II wyd. str. 33 i przyp. 111.

224

Ryc. 224. Szamocin, pow. Chodzież. Motyka kam. 1/2 w. n. — Fig. 224. Szamocin, distr. de Chodzież. Houe en pierre. 1/2 gr. nat.

Szelejewo, pow. Żnin st. 1.

Badanie: J. Kostrzewski i J. Żurek.

Rodzaj znaleziska: Osada, 2 jamy większe — VI i VII i 2 mniejsze — IV i X.

Inwentarz:

Jama VI.

- a) Fragment brzegu naczynia zaopatrzonego w półkolistą listewkę. Krawędź ozdobiona ornamentem palcowym, poniżej krawędzi ten sam ornament,
- b) fragment brzegu naczynia z półkolistą listewką. Brzeg i listewka zdobione poprzecznymi nacięciami,
- c) kilka fragmentów brzegów zdobionych owalnymi dołeczkami (ornam. palcowy?).
- d) fragment brzegu naczynia z ornamentem palcowym. Poniżej krawędzi guzek pokryty także ornamentem palcowym.
- e) kilka guzków spłaszczonych albo rozczłonowanych,
- f) fragment brzuśca naczynia z uchem,
- g) kilka skorup zdobionych ornamentem palcowym,
- h) fragment brzuśca zdobionego nakłuciami tworzącymi podwójne linie,

i) fragment brzuśca zdobionego nakłuciami tworzącymi po dwie linie poziome i odbiegające od nich w dół pionowe,

j) kilka fragmentów spłaszczonych, słabo wyodrębnionych den,

k) naczynie wanienkowate (zaginęło),

l) 2 skorupy kultury pucharów lejkowatych;

2. Kilkanaście mniejszych i większych kawałków polepy,

3. a) 1 skrobacz podwójny,

b) 1 skrobacz wiórowy,

c) kilka wiórów z retuszem krawędziowym,

d) odłupki,

e) rozcieracz kamienny mały i pół rozcieracza większego

4. Kości i zęby zwierzęce.

W pozostałych jamach znaleziono kilkanaście skorup, odłupków, kilka grudek polepy i nieznaczne ilości węgla drzewnego.

Kult.: nadcisańska.

Zbiory: M. A. P. nr inw. 1936 : 274, nr kat. 1939 : 470.

Lit.: K. Łukasiewicz: Nowe stanowiska kultury ceramiki wstęg. młod. w Wlkp. — Przyczynki do pradziejów Pol. zach. Poznań 1937, str. 4. — Z. O. W. rok XI. str. 113—114.

225

Ryc. 225. Szelejewo, pow. Żnin. Toporek kam. 1/2 w. n. — Fig. 225. Szelejewo, distr. de Żnin. Hache-marteau en pierre. 1/2 gr. nat.

Szelejewo, pow. Żnin

Rodzaj znaleziska: znalezione luźno na wzgórku przy drodze do Gąsawy na polu Stefana Wieczorka.

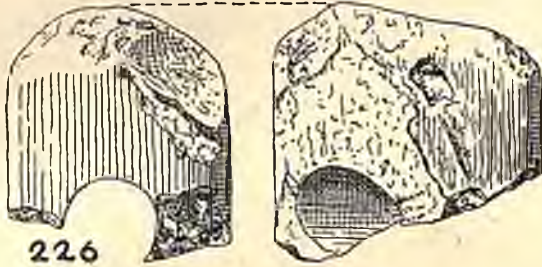
Inwentarz: Kamienny topór roboczy dosyć nieregularny o gładkiej powierzchni, częściowo poobijany. Wymiary: dł. 13,6 cm, szer. (największa) 7,8 cm, wys. 5,2 cm. Obuch zużyty. Otwór nieco ukośny o średn. 2,6 cm (ryc. 225).

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

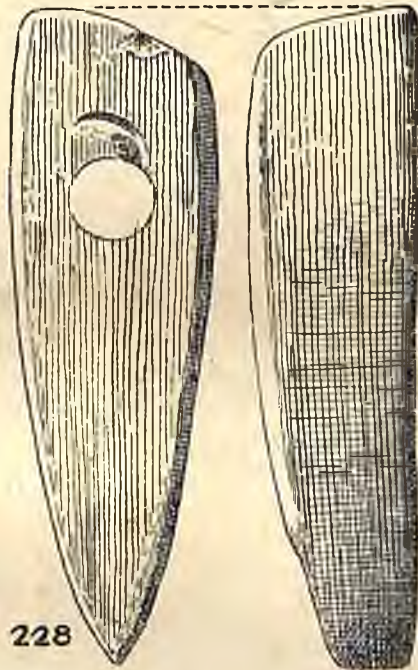
Zbiory: M. A. P. nr inw. 1937 : 170, nr kat. 1937 : 750.

Pow. Szubin

Inwentarz: Ułamek narzędzia kamiennego prawdopodobnie toporka. Obuch jest uszkodzony. W odległości 3,5 cm od niego był stoż-

226

228

Ryc. 226. Pow. Szubin. Ułamek toporka kam. — Fragment d'une hache-marteau en pierre. 227—229. Śrem, m. p. Toporki kam. $\frac{1}{2}$ w. n. — Haches-marteaux en pierre. $\frac{1}{2}$ gr. nat.

kowato wywiercony otwór. Wymiary: dł. (jeszcze) 7,2 cm, szer. (około 6,5 cm (ryc. 226).

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: M. A. P. nr inw. 1906 : 493.

Śrem m. p.

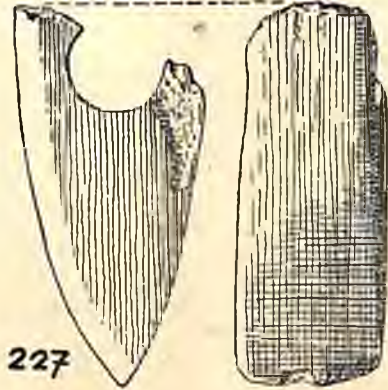
Rodzaj znaleziska: znalezione luźno. Inwentarz: Ułamek asymetrycznego toporka kamiennego o gładkiej powierzchni. Wymiary: dł. (jeszcze) 10,2 cm, szer. (największa) 5,2 cm, wys. 4,1 cm. Otwór był nieco stożkowy. Rys. 227.

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

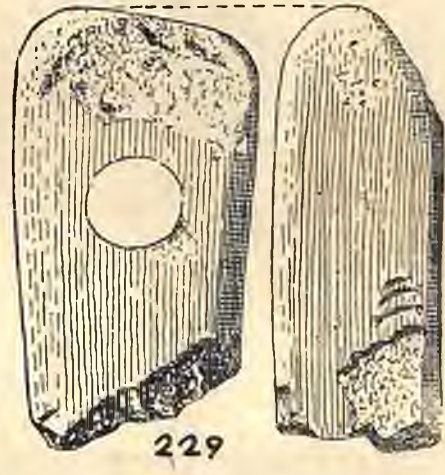
Zbiory: M. A. P. nr inw. 1943 : 60, nr kat. 1943 : 396.

Śrem, m. pow.

Inwentarz: Asymetryczny topór kamienny bardzo starannie obrobiony o wybitnie gładkiej powierzchni. Wymiary: dł. 18,5 cm, szer.

227

229

5,3 cm, wys. 3,9 cm. Otwór ukośny i stożkowato wywiercony w odległości 3,8 cm od obucha ma średn. 2,3—2,8 cm. Obuch ukośnie ścięty. Ryc. 228.

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: M. A. P. nr inw. H. G. 30.

Śrem, m. pow.

Rodzaj znaleziska: znalezione luźno. Inwentarz: Fragment toporka kamiennego, uszkodzonego przy obuchu. Otwór nieco ukośny, stożkowy, o średn. 2,3—3,2 cm.

Powierzchnia gładka. Dł. (jeszcze) 12,5 cm, szer. 6,8 cm, wys. 5 cm. Rys. 229.

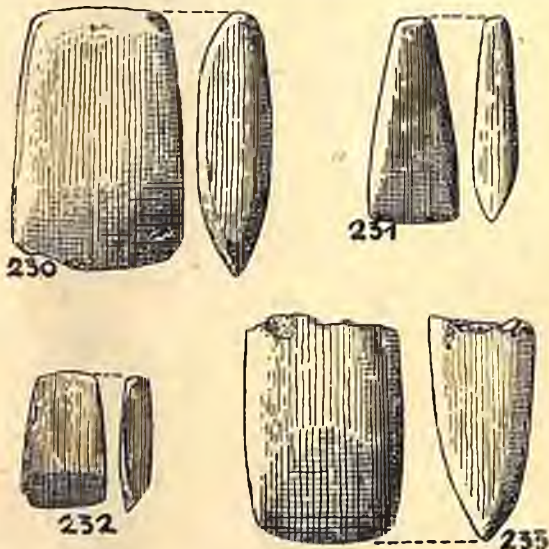
Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: M. A. P. nr inw. 1943 : 60, nr kat. 1943 : 399.

Topola, pow. Inowrocław

Inwentarz:

1. Asymetryczna motyka kamienna (skała osadowa) zwięzająca się ku obuchowi. Powierzchnia gładka. Wymiary: dł. 7,7 cm, szer. 3,6—4,9 cm, wys. 1,7 cm (ryc. 230).

Ryc. 230—233. Topola, pow. Inowrocław. Motyki kam. $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 230—233. Topola, distr. d'Inowrocław. Houes en pierre. $\frac{1}{2}$ gr. nat.

2. Asymetryczna motyka kamienna (skała osadowa) zwięzająca się ku obuchowi. Boki delikatnie zeszlifowane. Powierzchnia gładka. Wymiary: dł. 6 cm, szer. 1,1—2,5 cm, wys. 1,1 cm (ryc. 231).
3. Mała, przyplaszczona, asymetryczna motyka kamienna. Powierzchnia gładka. Wymiary: dł. 4 cm, szer. 1,9—2,5 cm, wys. 0,8 cm (ryc. 232).
4. Ułamek toporka kamiennego. Powierzchnia gładka. Wymiary: dł. (jeszcze) 6,3 cm, szer. 4,2 cm, wys. 2,1 cm (ryc. 233).

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: M. A. P. nr inw. T. P. N. 1901 : 17.

Tupadły, pow. Inowrocław

Inwentarz: Dłuto kamienne z asymetrycznym ostrzem, dł. 10,5 cm (tabl. I, 2).

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: Ogiś w Muzeum w Bydgoszczy nr inw. 1901 : 17.

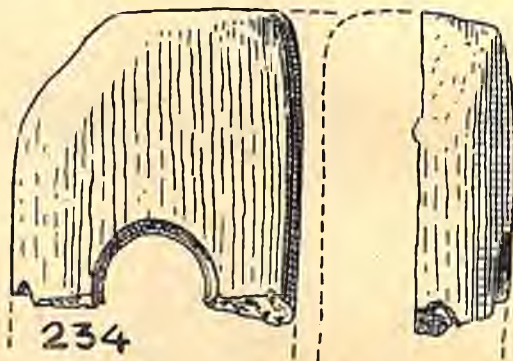
Ujazdowo, pow. Leszno

Inwentarz: Ułamek narzędzia kamiennego (skała osadowa) prawdopodobnie toporka, z zachowanym śladem po otworze. Narzędzie było po jednej stronie zupełnie płaskie, jak gdyby rozłupane. Wymiary dł. (jeszcze) 5,2 cm, szer. 5,3 cm, wys. 1,4—2 cm (ryc. 234).

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: M. A. P. nr inw. 1911 : 215.

Lit.: Przegląd Archeologiczny II, Poznań 1922—1924, str. 126.

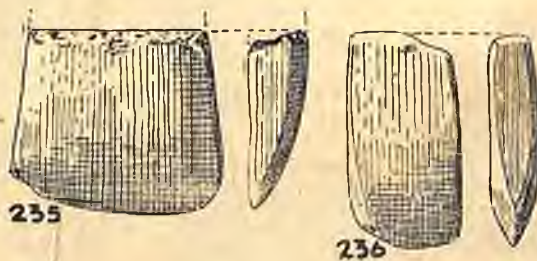
Ryc. 234. Ujazdowo, pow. Leszno. Ułamek toporka kam. W. n. — Fig. 234. Ujazdowo, distr. de Leszno. Fragment d'une hache-marteau. Gr. nat.

Uścięcice, pow. Nowy Tomyśl

Inwentarz: Ułamek jednostronnie płaskiej asymetrycznej motyki z łupku. Ostrze silnie zużyte, ukośne. Wymiary: dł. (zachowana) 5,6 cm, szer. ostrza 6,4 cm, wys. (zachowana) 0,8 cm (ryc. 235).

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: M. A. P. nr inw. 1886 : 50.

Ryc. 235—236. Uścięcice, pow. Nowy Tomyśl. Motyki kam. $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 235—236. Uścięcice, distr. de Nowy Tomyśl. Houes en pierre. $\frac{1}{2}$ gr. nat.

Uścięcice, pow. Nowy Tomyśl

Inwentarz: Mała, asymetryczna motyka z łupku, zwięzająca się nieznacznie ku obuchowi. Ostrze ukośne, wyraźnie zużyte. Obuch nieco nieregularny. Powierzchnia

gładka. Wymiary: dł. 6,2 cm, szer. 3,1—3,4 cm, wys. 1,3 cm (ryc. 236).

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: M. A. P. nr inw. T. P. N. 1887 : 24.

Warszówka, pow. Kalisz

Położenie: Znalezione na polu (1931 r.).

Inwentarz: Pucharek na pustej nóżce zdobiony ornamentem kątowym kłutym. Drugie naczynie zaginęło (tabl. IV, 5).

Kult.: ceramiki wstęgowej kłutej z wpływami ceramiki nadcisańskiej.

Zbiory: Muzeum Etnogr. w Łodzi.

Lit.: Z. O. W. IX, 14 (1931). — Z. Podkowińska: Pierwsza charakterystyka stanowiska eneolitycznego na polu Grodzisko we wsi Złota, pow. Sandomierz (Wiad. Arch. XIX, tabl. XVII, 1a—b).

Wenecja, pow. Żnin

Położenie: Przy drodze polnej z probostwa w Wenecji do kuźni przy szosie Żnin-Gąsawa.

Badanie: W. Hensel.

Rodzaj znaleziska: osada (1 jama).

Inwentarz:

- a) kilka drobnych skorup niezdobionych,
- b) skorupa zdobiona ornamentem paznokciowym na brzegu,
- c) fragment dna słabo wyodrębnionego,
- d) kilka drobnych grudek polepy,
- e) kilka odłupków.

Kult.: nadcisańska.

Zbiory: M. A. P. nr inw. 1936 : 344.

Lit.: K. Łukasiewicz: Nowe stanowiska kultury ceramiki wstęgowej młodszej w Wielkopolsce. Przyczynki do pradziejów P. zach. Poznań 1937. str. 4.

Wielkie, pow. Poznań

Położenie: znalezione na polu.

Rodzaj znaleziska: luźne.

Badanie: Dar K. Antoniewicza.

Inwentarz: Płaska, niewykończona motyka z łupku, z poprzecznym ostrzem i miedowiercym otworem. Przekrój soczewkowaty. Wymiary: dł. 22,3 cm, szer. 7,5 cm, wys. 4 cm (ryc. 237).

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: M. A. P. nr inw. T. P. N. 1900 : 1.

Lit.: Z. Hołowińska: Materiały do osadnictwa przedhistorycznego pow. poznańskiego 1951 (w rękopisie).

Wieszki, pow. Szubin

Inwentarz: Motyka w kształcie kopyta szewskiego z czarnego kamienia. Ostrze ukruszone. Wymiary: dł. (jeszcze) 12 cm, szer. 3,7 cm, wys. 3,3 cm (ryc. 238).

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: Muz. Wielkop. nr kat. H. G. 41.

Lit.: J. Kostrzewski: Wielkopolska w czasach przedhist. II, Poznań 1923, str. 243 przyp. 107.

Wojciechowo, pow. Międzyrzecz

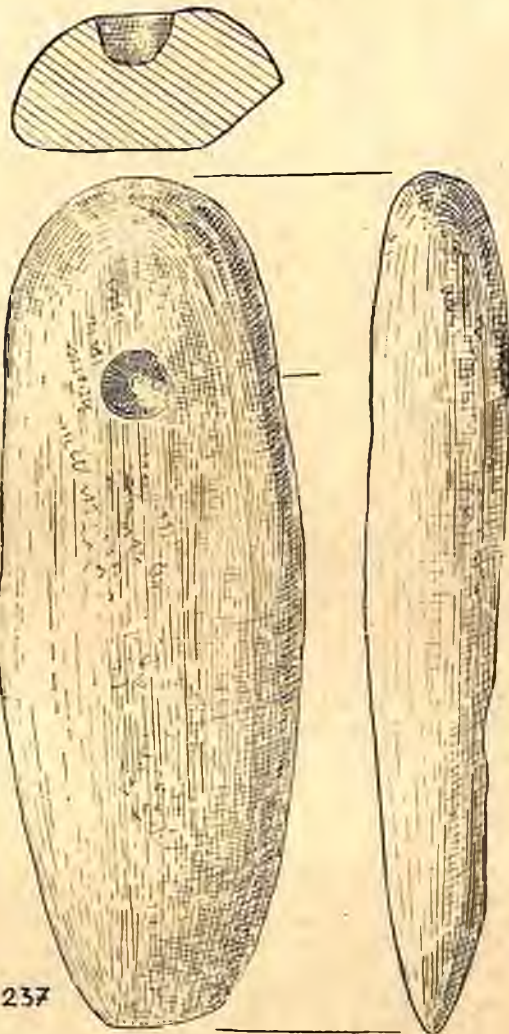
Rodzaj znaleziska: Luźne.

Inwentarz: Ułamek naczynia z ornamentyką kłutą.

Kult.: ceramiki wstęgowej kłutej.

Zbiory: Muz. w Międzyrzeczu.

Lit.: Unsere Heimat, Międzyrzecz, nr 164 z. 4. III. 1936.

Ryc. 237. Wielkie, pow. Poznań. Motyka z łupku. $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 237. Wielkie, distr. de Poznań. Houe en ardoise. $\frac{1}{2}$ gr. nat.

Wybranowo, pow. Inowrocław

Inwentarz: Asymetryczna motyczka kamienna (skała osadowa) jednostronnie wypukła, zwężająca się ku obuchowi. Powierzchnia gładka. Wymiary: dł. 8,3 cm, szer. 2,3—3 cm, wys. 0,8 cm (ryc. 239).

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: M. A. P. nr inw. T. P. N. 1901 : 26.

Zakrzewo, pow. Gniezno

Inwentarz: Motyka obustronnie wybrzuszona o owalnym przekroju i zaokrąglonym obuchu. Powierzchnia poobijana. Ostrze asy-

Ryc. 238. Wieszki, pow. Szubin. Motyka w kształcie kopyta szewskiego. — Houe à aspect d'une forme de cordonnier, 239. Wybranowo, pow. Inowrocław. Motyka kam. — Houe en pierre, 240. Zakrzewo, pow. Gniezno. Motyka kam. $\frac{1}{3}$ w. n. — Houe en pierre. $\frac{1}{3}$ gr. nat.

metryczne. Wymiary: dł. 21,2 cm, szer. (największa) 6,4 cm, wys. 4,4 cm. Ryc. 240.

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: M. A. P. nr inw. 1888 : 49.

Zamysłów, pow. Wschowa

Rodzaj znaleziska: Luźne, stan. 2.

Inwentarz: Wąska motyka płaska z asymetrycznym ostrzem z zielonkawego łupkowatego kamienia. Dł. 13,5 cm, grub. 1,7 cm.

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: Przed wojną Muzeum we Wschowie nr inw. 4 : 27.

Lit. (Grenzmärkische Heimatblätter IV. 1928. str. 95. — Pfützenreiter: D. vor- u. frühgesch. Besiedlung d. Kr. Fraustadt, str. 31 i 94. tabl. 6,6.

Zbąszyń, pow. Nowy Tomyśl stan. I.

Położenie: przy byłej mączkarni.

Inwentarz:

1) biały brzeg naczynia, wygięty nieco na zewnątrz, zdobiony zygzakowatymi na-

cięciami. Gлина jasno-brunatna, w przełomie czarna (ryc. 241).

b) brzeg naczynia zdobiony ukośnymi, krótkimi nacięciami, glina jasno-brunatna, w przełomie czarna (ryc. 242).

Dosyć duża domieszka grubego kamienia.

c) brzeg naczynia zdobiony nieregularnymi nacięciami, glina żółtawo-brunatna (ryc. 243).

Kult.: nadcisańska — grupa brzesko-kujawska.

Zbiory: M. A. P. nr inw. 1934 : 354, nr kat. 1934 : 1465.

Zbąszyń, pow. Nowy Tomyśl stan. VIII.

Położenie: na miejscu budowy nowego targowiska.

Inwentarz:

a) fragment naczynia o odchylonej na zewnątrz krawędzi górnej, zdobionej krótkimi, nieco ukośnymi nacięciami (ryc. 244).

Ryc. 241—243. Zbąszyń, pow. Nowy Tomyśl, stan. I. Ułamki naczyń. $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 241—243. Zbąszyń, distr. de Nowy Tomyśl. Tessons de vases. $\frac{1}{2}$ gr. nat.

b) fragmenty dwóch innych brzegów, pokrytych ukośnymi nacięciami (ryc. 245—246).

c) fragment brzośca naczynia zdobionego rzędem trójkątnych nakłuc, prawdopodobnie u nasady szyjki (ryc. 247),

d) fragment brzegu naczynia z wystającym poziomo stożkowatym sęczkiem (ryc. 248),

e) mały guzek pokryty czworokątnymi nakłuciami (ryc. 249),

f) fragment naczynia prawdopodobnie baniastego o cylindrycznej szyjce. Brzeg pokryty jest drobnymi nacięciami (ryc. 250),

g) brzeg naczynia o odchylonej na zewnątrz krawędzi górnej, pokrytej trójkątnymi nakłuciami (ryc. 251),

h) ułamek ucha zwięzającego się ku środkowi, przyczepionego do brzegu naczynia. Brzegi ucha zdobione są ornamentem paznokciowym (ryc. 252),

i) ułamek brzośca naczynia pokryty podwójnym rzędem owalnych, małych dołczków i podwójnym rzędem krótkich szerokich nacięć (ryc. 253),

j) kilkadziesiąt skorup niezdobionych. Wszystkie skorupy wykazują znaczną domieszkę drobno tłuczonego kamienia.

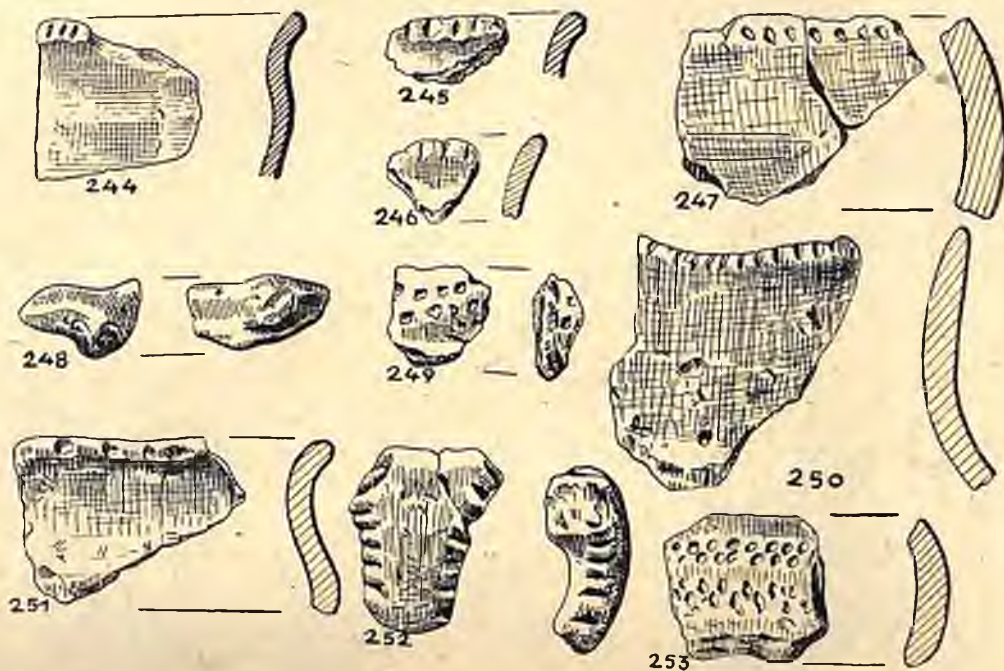
Kult.: nadcisańska, grupa brzesko-kujawska.
Zbiory: M. A. P. nr inw. 1933 : 200, nr inw. 1934 : 355, nr kat. 1933 : 1449, nr kat. 1934 : 1466.

Żrenica, pow. Środa

Położenie: Stan. 3. Na półn. brzegu Średzianki na polu gliniastym.

Badanie: J. Kostrzewski i St. Jasnosz.

Rodzaj znaleziska: Ziemiańska kultury nadcisańskiej (grupa brzesko-kujawska).

Ryc. 244—253. Z bąszyń, pow. Nowy Tomyśl, stan. VIII. Ułamki naczyń. $\frac{1}{2}$ w. n. —
Fig. 244—253. Z bąszyń, distr. de Nowy Tomyśl. Tessons de vases. $\frac{1}{2}$ gr. nat.

Zielonowo, pow. Piła

Inwentarz: Motyka kamienna z otworem i poprzecznym ostrzem. Obuch zaokrąglony. Powierzchnia silnie zwietrzała. Wymiary: dł. 13,2 cm, szer. 7,3 cm, wys. 2,6 cm. średn. otworu 2,8 cm (ryc. 254).

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: M. A. P. nr inw. 1909 : 257.

Zmyślona pow. Kępno

Rodzaj znaleziska: Luźne, znal. przy budowie szosy.

Inwentarz: Siekierka płaska z chloromełanitu (tabl. I, 5).

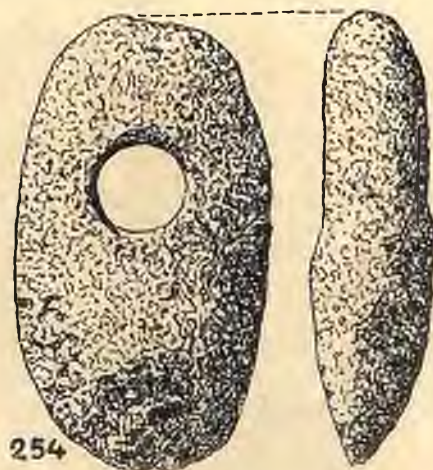
Zbiory: Muz. Śląskie we Wrocławiu nr inw. 2 : 93.

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Lit.: Schlesiens Vorzeit VI. 26 z ryc. i VII. 247 —
Verhandl. d. Berl. Anthr. Ges. 1889, str. 336 (z ryc.)⁵⁶
— Blume: Kat. wyst. poz. 1909, str. 34, nr 2 : 93 —
J. Kostrzewski, Wielkopolska II. wyd. str. 33 i przyp.
112 Kat. Ausstell. 1880, Berlin, str. 570 nr 1 (mylnie jako z „Trzcinicy“).

Inwentarz:

1. Fragment baniastego naczynia (amfory?) z odgiętą szyjką. Brzeg zdobiony nacięciami. Poniżej szyjki znajduje się szerokie ucho (ryc. 255),

Ryc. 254. Zielonowo, pow. Piła. Motyka kam. $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 254. Zielonowo, distr. de Piła. Houe en pierre. $\frac{1}{2}$ gr. nat.

2. Ułamek owalnej misy (ryc. 256),
3. Ułamek naczynia zaopatrzonego w poprzeczny guzek, służący jako uchwyt (ryc. 257),
4. Duży guzek przyplaszczony z zachowanym czopem do umocowania w ścianie naczynia (ryc. 258),
5. Fragment zgrubiałego brzegu naczynia, pokrytego owalnymi nacięciami (ryc. 259),
6. Rdzeń krzemienisty z negatywami wiórków, odłupywanych po jednej stronie

w odległości 2,1 cm od obucha. Średn. otworu 1,9—2,3 cm. Obuch ukośnie ścięty. Powierzchnia gładka. Ryc. 263.

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: M. A. P. nr inw. T. P. N. 1901 : 37.

Znin pow. Żnin

Rodzaj znaleziska: Znalezione luźno.

Inwentarz: Toporek kamienny asyme-

Ryc. 255—262. Żrenica, pow. Środa, stan. III. 255—259. Ułamki naczyń, 260—261. Narzędzia krzem., 262. Płytką kam. do polerowania (262 w $\frac{3}{5}$ w n., reszta w $\frac{1}{2}$ w n.) — Big. 255—262. Żrenica, distr. de Środa. Station III. 255—259. Tessonns de vases, 260—261. Outils en silex, 262. Polissoir en pierre (262 en $\frac{3}{5}$ gr. nat., le reste en $\frac{1}{2}$ gr. nat.).

wzdłuż rdzenia, a po drugiej w poprzek (ryc. 260),

7. Dwa skrobacze wiórowe (ryc. 261),
8. Ułamek płyty kamiennej do polerowania (ryc. 262),
9. Kości zwierzęce,
10. Polepa.

Kult.: nadcisańska — grupa brzesko-kujawska.

Zbiory: M. A. P. nr inw. 1953 : 153.

Żabno, pow. Mogilno

Inwentarz. Asymetryczny topór kamienny 9 cm. szer. 4 cm, wys. 3,3 cm z ukośnie ściętym obuchem i stożkowato wywierconym otworem

tryczny o ukośnie ściętym obuchu, dł. 11,3 cm, szer. 6,8 cm, wys. 5,4 cm, z ukośnym i stożkowato wywierconym otworem o średn. 2,4—3,2 cm. Nieco uszkodzony przy obuchu. Po jednej stronie widoczne są ślady piłowania (ryc. 264).

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: M. A. P. nr inw. 1920 : 102.

Żółwin, pow. Międzyrzecz

Inwentarz: Motyka kamienna z otworem i z poprzecznym ostrzem.

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

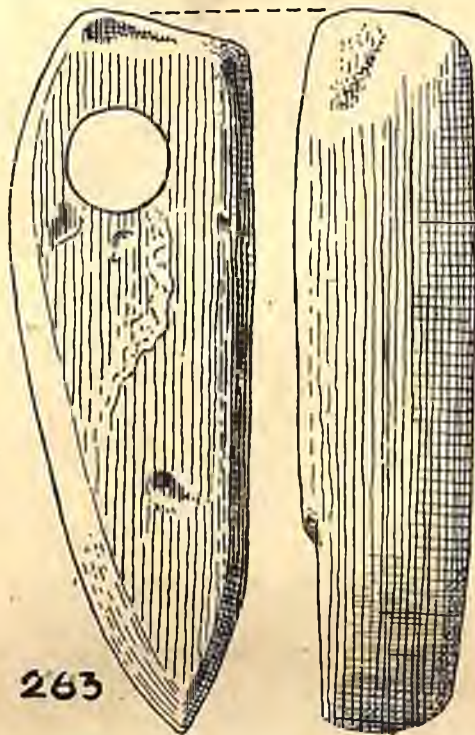
Zbiory: Przed wojną Muzeum w Pile.

Lit.: Archiwum J. Kostrzewskiego.

Wielkopolska miejscowość nieznana

Inwentarz: Motyka kamienna z otworem i z poprzecznym ostrzem.

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

263

Ryc. 263. Zabno, pow. Mogilno. Toporek kam. $\frac{2}{3}$ w. n. — Fig. 263. Zabno, distr. de Mogilno. Hachemarteau en pierre. $\frac{2}{3}$ gr. nat.

Zbiory: M. A. P. nr 1915. 40.

Lit.: Zapiski Muzealne I, 1916, str. 23, ryc. 27. — J. Kostrzewski: Przewodnik po zbiorach przedhistor. Muz. im. Mielżyńskich. Poznań 1918, tabl. II, 10, — J. Kostrzewski: Wielkopolska II ryc. 79.

Miejscowość nieznana
pow. Inowrocław

Inwentarz: Motyka w kształcie kopyta szewskiego i topór kamienny.

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: Dawniej Muzeum Powiatowe w Inowrocławiu nr 46 i 250.

Lit.: J. Kostrzewski: Wielkopolska II, str. 243 przypis 107.

Wielkopolska miejscowość nieznana

Inwentarz: Motyczka kamienna płaska z asymetrycznym ostrzem.

Zbiory: Przed wojną Staatl. Mus. für Vorgeschichte Berlin.

Lit.: Archiwum J. Kostrzewskiego.

Wielkopolska miejscowość nieznana

Inwentarz: Długi topór kamienny. Wymiary: dł. 35,1 cm, szer. 6,7 cm, wys. 5,4 cm (ryc. 265).

Zbiory: M. A. P. Ze zbiorów Zb. Kwileckiego.

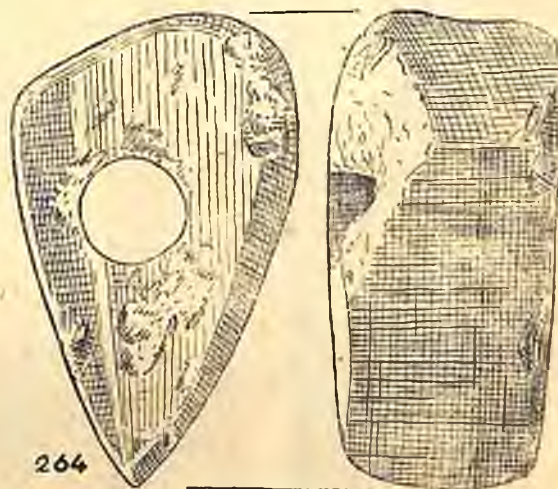
Wielkopolska miejscowość nieznana

Inwentarz: Motyka kamienna z asymetrycznym ostrzem.

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: Muzeum w Bydgoszczy 1533.

Lit.: J. Kostrzewski — Wielkopolska II, str. 243, przyp. 108.

264

Ryc. 264. Znin, m. p. Toporek kam. $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 264. Znin. Hache-marteau en pierre. $\frac{1}{2}$ gr. nat.

Wielkopolska miejscowość nieznana

Inwentarz: Kamienna motyka w kształcie kopyta szewskiego z otworem umieszczonym blisko ostrza.

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: M. A. P. nr inw. T. P. N. 1916. 5.

Lit.: J. Kostrzewski — Wielkopolska II, str. 243, przyp. 108. — Zapiski Muzealne zesz. 1, 1916, str. 23 ryc. 27.

Wielkopolska miejscowość nieznana

Badanie: dar F. Grochowskiego — kier. szkoły w Lipce Krajeńskiej.

Inwentarz:

1. Jednostronne wypukła, kamienna motyka z otworem. Ostrze nieco uszkodzone. Powierzchnia zniszczona, wypłukana przez wodę. Wymiary: dł. 12,1 cm, szer. 6,3 cm, wys. 2,3 cm, średn. otworu 3—3,5 cm, (w przybliżeniu) (ryc. 266).

Zbiory: M. A. P. nr inw. 1950 : 377, nr kat. 1950 : 2516.

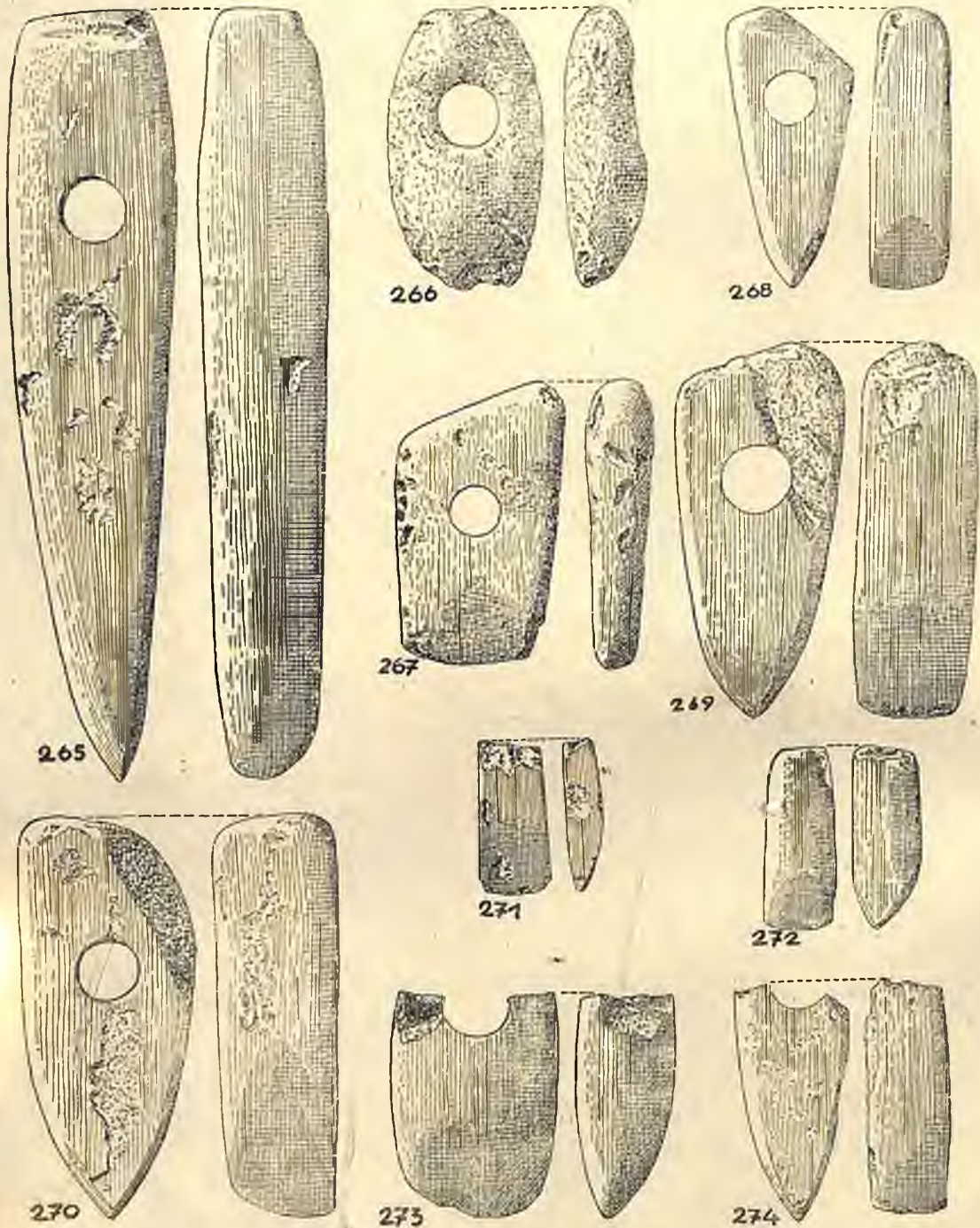
2. Motyka kamienna (przyplaszczona) o ściętym ukośnie obuchu, z otworem również ukośnym. Narzędzie to zostało prawdopodobnie przerobione z innego i wtórnie użyte jako motyka. Boki nieco uszkodzone. Wymiary: dł. 12,6 cm, szer. 6,5 cm,

wys. około 2 cm, średn. otworu 2,4 cm (rycina 267).

Zbiory: M. A. P. nr inw. 1950 : 377, nr kat. 1950 : 2515.

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Lit.: Fontes Praehistorici II, Poznań 1952, str. 288.

Ryc. 265—274. Wielkopolska — miejscowości nieznanne. 265, 268, 269, 270, 274. Toporki kam., 266, 267, 271, 272, 273. Motyki kam. $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 265—274. Grande Połogne — localités inconnues. 265, 268, 269, 270, 274. Haches-marteaux 266, 267, 271, 272, 273. Hoes en pierre. $\frac{1}{3}$ gr. nat.

Wielkopolska miejscowość nieznana

Inwentarz: Asymetryczny topór kamienny o ściętym obuchu. Otwór stożkowy, ukośny. Powierzchnia gładka. Wymiary: dł. 11,2 cm, szer. 4,7 cm, wys. 3 cm, średn. otworu 2,2—2,5 cm (ryc. 268).

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: M. A. P. nr inw. 1942 : 191, nr kat. 1942 : 1573.

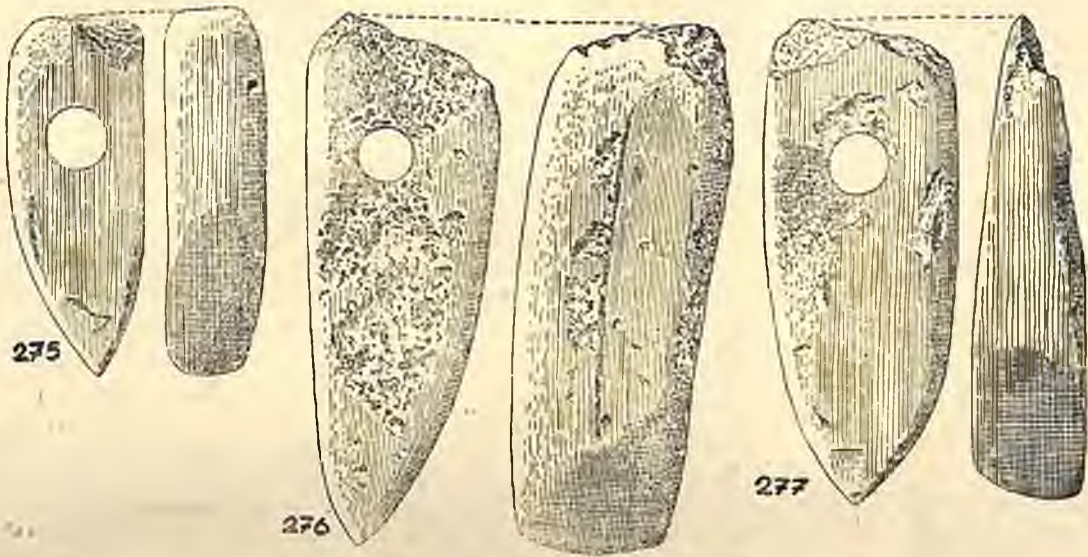
(ze zbiorów m. Kępna).

uszkodzony. Powierzchnia gładka. Wymiary: dł. 7,2 cm, szer. 2,7—3,2 cm, wys. 1,6 cm. (ryc. 271).

2. Motyka kamienna (skała osadowa) w kształcie kopyta szewskiego. Powierzchnia gładka. Wymiary: dł. 8,2 cm, szer. 2,7 cm, wys. 3,1 cm (ryc. 272).

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: M. A. P. nr inw. T. P. N. 1920 : 157.

Ryc. 275—277. Wielkopolska — miejscowości nieznane. Toporki kam. $\frac{1}{3}$ w. n. — Fig. 275—277. Grande Pologne. Localités inconnues. Haches-marteaux en pierre. $\frac{1}{3}$ gr. nat.

Wielkopolska miejscowość nieznana

Inwentarz:

1. Topór kamienny o uszkodzonym obuchu. Otwór stożkowy. Wymiary: dł. 15,9 cm, szer. 7,1 cm, wys. 4,7 cm, średn. otworu 2,8—3,3 cm (ryc. 269).
2. Asymetryczny topór kamienny o prostym obuchu. Jeden z boków uszkodzony. Otwór stożkowy. Wymiary: dł. 17,2 cm, szer. 6,5 cm, wys. 4,3 cm, średn. otworu 2,7—3 cm. Brzeg otworu o średnicy 2,7 wytarty. Ryc. 270.

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: M. A. P. nr inw. 1950 : 240, nr kat. 1950 : 2268—2269.

(ze zbiorów muzeum w Sulechowie).

Lit.: Fontes Praehistorici II. Poznań 1952, str. 288.

Wielkopolska miejscowość nieznana

Inwentarz:

1. Asymetryczna motyka kamienna, zwężająca się nieznacznie ku górze. Obuch

Wielkopolska miejscowość nieznana

Inwentarz:

1. Ułamek asymetrycznej jednostronnie wypukłej motyki kamiennej, z otworem. Ostrze skośne, zużyte. Wymiary: dł. (jeszcze) 9,7 cm, szer. 6,7 cm, wys. 3,4 cm (ryc. 273).
2. Ułamek toporka kamiennego (skała osadowa) z zachowanym śladem po otworze. Jeden z boków uszkodzony. Wymiary: dł. (jeszcze) 9,8 cm, szer. 4,4 cm, wys. 3,4 cm (ryc. 274).
3. Topór z czarnego kamienia o uszkodzonym obuchu. Jeden z boków wykazuje wyraźne ślady piłowania. Otwór stożkowy, ukośny. Wymiary: dł. 19,7 cm, szer. 6,4 cm, wys. 6,3 cm, średn. otworu 2,3—3,3 cm (ryc. 276).

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: M. A. P.

Wielkopolska miejscowość nieznana

Inwentarz:

1. Asymetryczny topór z czarnego kamienia, o prostym obuchu i starannie wygładzonej powierzchni. Otwór stożkowy umieszczony jest w odległości 3 cm, od obucha. Wymiary: dł. 13,2 cm, szer. 4,9 cm, wys. 3,5 cm, średn. otworu 2,3—2,6 cm (ryc. 275).
2. Asymetryczny topór kamienny, zniszczony przy obuchu. Otwór stożkowy. Wymiary: dł. (jeszcze) 18,1 cm, szer. 7,6 cm, wys. (najw.) 4,8 cm, średn. otworu w przybliżeniu 2,2—2,4 cm (ryc. 277).

Kult.: ceramiki wstęgowej — grupa nieokreślona.

Zbiory: M. A. P. (ze zbiorów Kwileckiego).

II. ANALIZA MATERIAŁU

A. Ceramika

1. Kultura ceramiki wstęgowej rytej.

Starszą ceramikę wstęgową znamy dotąd tylko z 6 (lub 7) stanowisk w Wielkopolsce: Gościmiec, pow. Strzelce Krajeńskie, Panigródz, pow. Wągrówiec, Parchanie, pow. Inowrocław, Poznań-Szeląg, Przybysław, pow. Inowrocław, Strzelce, pow. Mogilno i ew. Lubniewice, pow. Sulęcín. Są to wyłącznie osady, z których 3 przypadają na Kujawy, a 3 (4) na inne części Wielkopolski. W ceramice kultury wstęgowej rytej możemy wyróżnić następujące zasadnicze formy:

a) Czarki.

Czarki występują na terenie Wielkopolski na czterech stanowiskach kultury ceramiki wstęgowej rytej³⁾ (na 6—7 znanych). Są to najstarsza najbardziej typowe i rozpowszechnione w obrębie tej kultury. Na ogół formą swą odpowiadają podstawowej formie ceramicznej, tzn. odcinkowi kuli. Część naczyń ma jednak dno lekko spłaszczone. Obok cienkościennych naczyń „stołowych” z tłustej gliny bez domieszki, zdobionych ornamentyką spiralną i kątową, spotykamy podobne naczynia grubszej roboty lepiene z gliny z domieszką plew i innych części organicznych, zdobione dołkami palcowymi i zaornamentowane nieraz w sęczki zastępujące ucho (Kwilecki 1934), służące widocznie do celów kuchennych.

³⁾ Gościmiec, pow. Strzelce Krajeńskie, Panigródz, pow. Wągrówiec, Parchanie, pow. Inowrocław, Strzelce, pow. Mogilno i ew. Lubniewice, pow. Sulęcín.

b) Naczynia bamiaste z pionową szyjką, zdobione ornamentyką kątową z dwoma przeciwległymi pionowo przekłutymi uchami znamy tylko jedno ze Strzelec, w pow. Mogilno (ryc. 217).

c) Misy.

Mise znamy dotąd tylko jedną ze Strzelec, na dnie jej widnieje kilka dołków, których przeznaczenie trudno określić. Nie podobna ich bowiem uznać za ornament, skoro przy normalnym ustawieniu misy były one niewidoczne (ryc. 218).

2. Kultura ceramiki wstęgowej klutej.

Ceramikę wstęgową klutą znamy z 18 stanowisk z następujących miejscowości: Atanazyń, pow. Chodzież, Biskupin, pow. Żnin, Broniewice, pow. Mogilno (osada), Chwałowo, pow. Mogilno, Drużyma, pow. Wschowa (grób?), Goszczanowiec i Górecko, pow. Strzelce Krajeńskie, Iwno, pow. Szubin (grób), Kije-Góry, pow. Świebodzin, Komorowo, pow. Szamotuły, Łęg, pow. Śrem, Marzecin, pow. Gorzów (osada), Pietrzyków, pow. Konin, Poznań-Dębica (2 osady), Sędowo, pow. Mogilno (osada i groby), Warszówka, pow. Kalisz i Wojciechowo, pow. Międzyrzecz. W 4 wypadkach mamy do czynienia ze znaleziskami grobowymi (Drużyma, Iwno, Kije-Góry i Sędowo, w 5 z osadami (Broniewice, Marzecin, Poznań-Dębica stan. I i II, Sędowo), charakter reszty znalezisk jest niejasny. Z 18 stanowisk wyżej wymienionych tylko 3 pochodzą z Kujaw, 2 z sąsiednich Pałuk (z powiatów Szubin i Żnin) reszta natomiast rozdziela się na inne części Wielkopolski.

Ceramika wstęgowa kluta jest znacznie bardziej urozmaicona niż ceramika wstęgowa ryta. Można tu wyróżnić następujące formy:

a) Kubki.

Kubki występują w tej grupie kultury ceramiki wstęgowej dosyć licznie. Są to naczynia w przybliżeniu gruszkowate o kulistym dnie z wyjątkiem okazu z Poznania-Dębca (ryc. 164), u którego można wyróżnić dno, wprawdzie bardzo słabo przyspłaszczone. Uchwyty w postaci guzków (ryc. 23, Biskupin, pow. Żnin) lub poziomych występów (ryc. 132) nieraz przekłutych pionowo (ryc. 164), znajdują się przy samej krawędzi lub tuż pod nią. Naczynko z Biskupina

⁴⁾ W artykule: Nowe materiały do poznania kultury ceramiki wstęgowej, Z. O. W. XIX zesz. str. 38, zaliczyłam omyłkowo tę skorupę do kultury ceramiki wstęgowej klutej.

⁵⁾ J. Kostrzewski — Od mezolitu do wędrowek ludów, Kraków 1939—1948, str. 127.

(ryc. 23), pow. Żnin ma profil prawie esowaty i odchyłoną krawędź górną. Analogią do niego ze względu na kształt może być naczynie z Brześcia Kujawskiego⁶⁾. W zestawieniu z okazami z Poznania-Dębca jest to forma bardziej rozwinięta, a więc tym samym zapewne młodsza. Okazy z Poznania-Dębca reprezentują natomiast formy zbliżone jeszcze bardziej do naczyń kulistych. Należy zaznaczyć, że są to formy dosyć nieudolne, o powierzchni niezdobionej. Odpowiedniki więc do nich z Pomorza⁷⁾, Czech⁸⁾ i Niemiec⁹⁾ nie są zupełnie ścisłymi analogiami. Do naczyń tego typu należą też skorpury z Poznania-Dębca, z których nie dało się zrekonstruować żadnego okazu. Są to naczynia o prostych lub nieco wychylonych na zewnątrz szyjkach, zlewających się z brzuścem. Niektóre z nich mają tuż pod krawędzią uchwyty w postaci spłaszczonych, podłużnych seczków, poziomo przekłutych (ryc. 165—166). Na ornamentykę ich składają się okrągławe albo dosyć nieregularne dołeczki na szyjce. Inne są niezdobione.

b) Naczynia w przybliżeniu dwustożkowate.

Naczynia tego typu charakteryzują się dosyć wysoką, prostą lub prawie prostą, wyraźnie uwidaczniającą się szyjką i brzuścem mniej lub więcej zaokrąglonym. Załom brzuśca zaznaczony jest często małymi seczkami (ryc. 206) albo pionowymi krótkimi kreseczkami, (ryc. 163). W dwóch wypadkach występują na szyjce wystające, spłaszczone seczki. Na ornamentykę wykonaną w technice kreskowo-klutej składają się trójkąty wypełnione kreseczkami, albo naprzemianległe pasma podwójnych nakłuc. Szyjka oddzielona jest od brzuśca dwoma lub trzema poziomymi pasmami nakłuc (ryc. 163). Jeden fragment naczynia tego typu z Poznania-Dębca zdobiony jest na szyjce dołeczkami w przybliżeniu owalnymi. Inny wreszcie zupełnie pozbawiony jest ornamentyki (ryc. 176). Analogie do omówionych tu okazów z Sędowa, pow. Mo-

gilno i z Poznania-Dębca znajdujemy w pracach Jażdżewskiego¹⁰⁾, Buttlera¹¹⁾ i Seger'a¹²⁾.

c) Amfory.

Na terenie Wielkopolski znaleziono dwie amfory kultury ceramiki wstęgowej klutej: w Iwnie, pow. Szubin i w Poznaniu-Dębca (ryc. 153). Są to naczynia w przybliżeniu dwustożkowate o prostej, wysokiej szyjce i zaokrąglonym brzuścu. Motywem zdobniczym są trójkąty wypełnione kreseczkami zwieszające się od szyjki lub oparte podstawami o załom brzuśca, romby i naprzemianległe pasma nakłuc. Amfory z Iwna ma jeszcze na załomie brzuśca cztery małe guzki. Amfory te mają również różnie umieszczone uszka; przy samej nasadzie szyjki znajdują się uszka u amfory z Poznania, a poniżej nasady szyjki u amfory z Iwna. Odpowiedników do nich nie znalazłam.

Są to formy typowe dla najbardziej ku północy wysuniętych terenów, zajętych przez ludność kultury ceramiki wstęgowej klutej. Według Józefa Kostrzewskiego¹³⁾ wyodrębnienie się szyjki i dodanie dwóch uch u jej nasady nastąpiło pod wpływem kultury pucharów lejkowatych, z którą ludność kultury ceramiki wstęgowej klutej zetknęła się na tych terenach.

d) Misy.

Wśród mis wyróżnić można dwa typy: pierwszy w kształcie odcinka kuli i drugi — w kształcie ściętego stożka. Do typu pierwszego należą: misa z Sędowa, pow. Mogilno (ryc. 208) i kilka fragmentów mis z Poznania-Dębca (ryc. 161, 170—172). Wśród ostatnich na szczególną uwagę zasługuje ułamek misy o krawędzi zagiętej do wewnątrz (ryc. 172). Misę drugiego typu reprezentują fragmenty z Poznania-Dębca (ryc. 136 i 173). Są to głębokie misy dużych rozmiarów z małymi stożkowatymi guzkami przy samej krawędzi (zachowany tylko jeden). Natomiast u analogicznego naczynia z Opatowa¹⁴⁾ należącego do kultury ceramiki malowanej połudn.-morawskiej guzki umieszczone są nieco niżej. Podobny okaz znajdujemy również u Stockýego¹⁵⁾ w kulturze ceramiki wstęgowej klutej. Wszystkie omówione tu

⁶⁾ K. Jażdżewski — Cmentarzyska kultury ceramiki wstęgowej i związane z nimi ślady osadnictwa w Brześciu-Kujawskim. — Wiadomości Archeologiczne t. XV tabl. XXX ryc. 14. Ścisłe analogie do naczynia z Biskupina podałam już w artykule: Nowe materiały do poznania kultury ceramiki wstęgowej. Z. O. W. XIX zes. 3—4.

⁷⁾ Otto Kunkel — Pommersche Urgeschichte in Bildern tabl. 19, dołem na prawo — Ebert: Realikon der Vorgeschichte t. XI. tabl. 98A ryc.1.

⁸⁾ A. Stocký — Pravek země české — Praga 1926. tabl. L, fig. 3 (Praha-Troja).

⁹⁾ Bierbaum — Stichbandkeramische Brandgräber von Kötitz Kr. Meissen. Sachsens Vorzeit 1939 ryc. 2. nr 2.

¹⁰⁾ K. Jażdżewski — Op. cit., tabl. XXVIII ryc. 3.

¹¹⁾ W. Buttler — Der donauländische Kulturkreis Berlin — Lipsk 1938. tabl. VII. ryc. VIII (Wrocław).

¹²⁾ H. Seger — Die keramischen Stilarten der jüngeren Steinzeit Schlesiens. Schlesiens Vorzeit 1910 str. 23. ryc. 75 (Stary Jawor pow. Jawor) i ryc. 81 (Wrocław).

¹³⁾ J. Kostrzewski — Op. cit., str. 134.

¹⁴⁾ J. Kostrzewski — Op. cit. tabl. 53, ryc. 9. (Opatów).

¹⁵⁾ A. Stocký — Op. c. tabl. XXXII, fig. 5 (Čelakovice n. L.).

misy charakteryzują się bardzo skąpą ornamentyką. Tylko w jednym wypadku u misy półkulistej spotykamy się z bardzo słabo zachowanymi rzędami podwójnych, drobnutkich nakłuc (ryc. 170). Pozostałe naczynia są albo niezdobione, albo też zdobione pod krawędzią ornamentem paznokciowym względnie krótkimi, niedbałymi nacięciami. Misy te zaopatrzone są niekiedy w guzki. Osobną pozycję w podanym materiale zajmuje fragment owalnej misy z Poznania-Debca (ryc. 160), znalezionej luźno na st. I., ze względu na pokrewieństwo z naczyniami wanienkowatymi. Jest to misa dużych rozmiarów, owalna o silnie spłaszczonym dnie i prostych ściankach kilkucentymetrowej wysokości. Ścianki pokryte są ukośnymi rzędami nakłuc bardzo słabo widocznych. Na wspomnianym ułamku zachował się uchwyt w postaci płaskiej listewki, umieszczonej poziomo, nieco ponad dnem. Ułamek podobnej misy został znaleziony w Żrenicy, pow. Środa (ryc. 257).

e) Naczynia wanienkowate.

Z obszaru kultury ceramiki wstęgowej kłutej w Wielkopolsce znam tylko jedno naczynie tego typu z Poznania-Debca (ryc. 154). Jest to podłużna, płytka wanienska o zaokrąglonych narożnikach zaopatrzonych w poziomo wystające różki. Jest ona lekko przyspłaszczona. Naczynia wanienkowate wymienia Jażdżewski z Brześcia Kujawskiego¹⁶⁾, podając analogie z Małopolski jako obcy wtręt w kulturze promienistej i z Czech w kulturze jordanowskiej. Uzupełnić je można jeszcze okazami z Węgier¹⁷⁾, występującymi w kulturze nadcisańskiej.

f) Pucharki na pustej nóżce.

Jedynie naczynie tego typu znaleziono w Warszówce, pow. Kalisz. Reprezentuje ono formę zapożyczoną od grupy jordanowskiej kultury nadcisańskiej na Śląsku i stanowi dowód oddziaływania tej kultury na ceramikę kultury ceramiki kłutej. Analogiczny okaz znalazł się także na Pomorzu^{17a)}.

g) Łyżki.

Łyżkę znam tylko w jednym egzemplarzu z Poznania-Debca (ryc. 159). Jest to łyżka o nieprzedziurawionym trzonku. Natomiast prawie wszystkie okazy, jakie mogę przytoczyć jako analogie, mają trzonek przedziurawiony — przystosowany do osadzenia drewnianego uchwytu. Wyjątek stanowią

tylko dwie łyżki z Borsod przedstawione przez Tompę. Łyżki gliniane publikują: Jażdżewski¹⁸⁾, Passkova¹⁹⁾, Stocký²⁰⁾, Eisner²¹⁾, Schránil²²⁾, Červinka²³⁾ i Tompa²⁴⁾.

Występują one w kulturze ceramiki wstęgowej kłutej, południowo-morawskiej malowanej, żłobkowanej, trypolskiej i bukowogórskiej.

3. Kultura nadcisańska.

Ceramikę kultury nadcisańskiej znamy z omawianego obszaru ogółem z 14 stanowisk w następujących 11 miejscowościach: Biskupin, pow. Żnin (2 osady i 1 cmentarzysko), Broniewo, pow. Inowrocław (groby), Chełm Drezdenecki i Goszczanowiec, pow. Strzelce Krajeńskie, Jankowo, pow. Mogiła (cmentarzysko), Kraśnica, pow. Konin, Rojewo, pow. Inowrocław, Sipiory, pow. Szubin, Szelejewo, pow. Żnin (osada), Zbąszyń, pow. Nowy Tomyśl (2 osady), Żrenica, pow. Środa (osada). Do tego dochodzą jeszcze 3 stanowiska, które nie dostarczyły ceramiki lub z których ceramika nie dochowała się: Gocanowo, pow. Inowrocław (grób), Okol. Inowrocławia (grób), Inowrocław-Mątwy. Razem więc ilość stanowisk kultury nadcisańskiej wynosi 17 w 14 miejscowościach. W 5 wypadkach są to groby pojedyncze lub małe cmentarzyska (Biskupin, Broniewo, Gocanowo, okol. Inowrocławia, Jankowo), w 7 wypadkach osady (Biskupin 2 osady, Szelejewo, Wenecja, Zbąszyń 2 osady, Żrenica), charakter reszty stanowisk jest niepewny. Z tych 17 stanowisk przypada 6 na Kujawy, 5 na sąsiednie Pałuki, a tylko 6 na resztę Wielkopolski (Chełm Drezdenecki, Goszczanowiec, Kraśnica, Zbąszyń 2 stan. i Żrenica). Znaleźiska kultury nadcisańskiej koncentrują się więc wyraźnie w północno-wschodniej części Wielkopolski.

W ceramice kultury nadcisańskiej wyróżnić możemy następujące formy:

¹⁶⁾ K. Jażdżewski — Op. c., tab. XXIX, ryc. 20, 23, tabl. XXXIV, ryc. 11, tabl. XXXVI, ryc. 5.

¹⁷⁾ T. S. Passek — Pieriodyzacja tripolskich posielienij — Materialy i issledowanija po archielogii S. S. S. R. Moskwa 1949, ryc. 11 (Ariusd. Cucuteni-Ruginoa).

^{17a)} A. Stocký — Pravěk země české. Praga 1926 tekst str. 71, ryc. 32, fig. 3 (Černý Vůl).

¹⁸⁾ J. Eisner — Slovensko v pravěku 1933, tekst str. 24, 25, 35-37.

¹⁹⁾ J. Schránil — Die Vorgeschichte Böhmens und Mährens 1927, tabl. VII, ryc. 16 (Střelice, Boskovský, Oslavany).

²⁰⁾ J. L. Červinka — Morava za pravěku 1902 str. 82, ryc. 32 fig. 7 (Znojmo — Novosady).

²¹⁾ F. Tompa — Die Bandkeramik in Ungarn. Budapest 1929, str. 37, tabl. XXIII, ryc. 8,9 (Borsod) tabl. XXV, ryc. 1, 3-5 (Borsod) tabl. XXXI, ryc. 13 (Herрман Ottó — Höhle) tabl. XXXV, ryc. 9 (Rakamaz).

¹⁶⁾ K. Jażdżewski — Op. c., tabl. XXXII, ryc. 26, tabl. XXXIII, ryc. 16, tabl. XXXVI, ryc. 8.

¹⁷⁾ J. Eisner — Das Tisza-Maros-Körös-Gebiet bis zur Entwicklung der Bronzezeit. 1942, str. 39, tabl. I, ryc. 1-5.

^{17a)} A. Stocký — Erwerbungs- und Forschungsbericht über die Kultur der Bronzezeit in der Gegend von Szczecin, str. 12 (ryc.).

a) Naczynia w przybliżeniu dwustozłkowate z cylindryczną szyjką. Jedyne całe naczynie tego typu reprezentuje okaz z Jankowa, pow. Mogiło. Należy przypuszczać, że identyczną formę miało naczynie z Rojewa, pow. Inowrocław, zachowane fragmentarycznie (ryc. 200). Ułamek ten różni się od poprzednio wymienionego naczynia brakiem karbów na krawędzi. Jako analogię mogą przytoczyć ułamki z Brześcia Kujawskiego²⁵), które Jażdżewski określił jako należące do tego samego typu co naczynie z Jankowa. Można wreszcie zaryzykować przydzielenie do tej grupy naczyń skorupy ze Zbąszynia, pow. Nowy Tomyśl (ryc. 250). Możliwe jednak, że jest to naczynie innego typu.

b) Naczynia wanienkowate.

Naczynia wanienkowate kultury nadcisańskiej znam z Rojewa, pow. Inowrocław (ryc. 199) i z Szelejewa, pow. Żnin. Pierwszy z wymienionych okazów przypomina kształtem bardzo wanienkę z Poznania-Dębca, ale jest dużo mniejszy²⁶). Naczynie z Szelejewa zaginęło.

c) Misy.

W Żrenicy, pow. Środa, znaleziono oprócz ułamków mis w kształcie odcinka kuli ułamek misy, zapewne owalnej (wanienkowatej?) z płaskim dnem i pionową ścianą kilkucentymetrowej wysokości (ryc. 256).

d) Pozostała ceramika.

Pozostałe skorupy są tak małe, że nie można ich przydzielić do żadnego typu naczyń. Ułamek ze Zbąszynia, pow. Nowy Tomyśl przedstawiony na ryc. 247 z rzędem trójkątnych nacięć mógł należeć do naczyń baniastych, może amforek, wydaje się bowiem, że szyjka została utracona u samej nasady. To samo odnosi się do naczynia ze Żrenicy, pow. Środa (ryc. 255). Amforki takie publikuje Nosek²⁷). Na szczególną uwagę zasługuje fragment ucha ze Zbąszynia (ryc. 252), które mogło należeć do naczynia gruszkowatego z dwoma przeciwstawnymi uszkami przy krawędzi, znanego z Brześcia Kujawskiego²⁸), lub do dzbanu jedno albo dwuuszcznego. Dzbany takie znane są w ceramice jordanowskiej w Czechach²⁹) i na

²⁵) K. Jażdżewski — Op. c., tabl. XXVIII, ryc. 5.

²⁶) Analogie do naczyń wanienkowatych podałam przy omawianiu takiego naczynia z Poznania-Dębca.

²⁷) S. Nowak — Przyczynki do znajomości kultur z cyklu wstęgowych w Polsce południowej. Przegląd Archeologiczny t. VII, str. 173 ryc. 23, fig. 1. 2 (Wojciechów pow. Pinczów).

²⁸) K. Jażdżewski — Op. c., tabl. XXXVI, ryc. 2.

²⁹) J. Filip — Pradzieje Czechosłowacji. 1951 tabl. IX, ryc. 2 (Dąblice pod Pragą).

Śląsku³⁰). W ornamentyce naczyń występuje głównie różnego rodzaju karbowanie krawędzi (ryc. 2, 5, 90, 243—247, 250—251, 255, 259), następnie kilkakrotnie ornament palcowy np. (ryc. 19, 78. 200), dołeczki (ryc. 4—10, 16, 249, 253) oraz listewki i sęczki (ryc. 3, 7—10, 17, 257) różnych rozmiarów.

B. Prześliki.

Prześliki w liczbie trzech występują na dwóch stanowiskach: w Sędowie, pow. Mogiło jeden (zdobiony) i w Broniewie, pow. Inowrocław dwa. Są to znaleziska grobowe. Pierwsze z wymienionych stanowisk należy do kultury ceramiki wstęgowej kłutej a drugie jest nieokreślone — możliwe, że należy do kultury nadcisańskiej. Żaden z przesklików nie zachował się.

C. Narzędzia kamienne.

1. Narzędzia rolnicze.

Motyki.

Najliczniejszy rodzaj narzędzi kamiennych reprezentują motyki, używane jako narzędzia rolnicze. Można je podzielić na trzy zasadnicze typy:

- Motyki w kształcie kopyta szewskiego,
- Motyki z otworem umieszczonym poprzecznie do ostrza,
- Motyki płaskie bez otworu z asymetrycznym ostrzem.

- Motyki w kształcie kopyta szewskiego znamy z następujących miejscowości Buszków, pow. Bydgoszcz, Bydgoszcz m. p., Nowa Wieś, pow. Wschowa, Płonkowo, pow. Inowrocław, Radzisz, pow. Wyrzysk, Smolniki, pow. Szubin, Szadłowice pow. Inowrocław, Wieszki, pow. Szubin i miejscowość nieznana (Wielkopolska). Wszystkie prawie motyki w kształcie kopyta szewskiego pochodzą z obszaru Kujaw i Pałuk, a tylko dwie (z Nowej Wsi i Radzicza) z poza tego terytorium.
- Motyki z otworem umieszczonym poprzecznie w stosunku do ostrza są znacznie liczniejsze od motyk w kształcie kopyta szewskiego i znane są w trzydziestu kilku okazach. Można wśród nich wyróżnić motyki o szerokim, zaokrąglonym ostrzu (Michałcz, pow. Gniezno, ryc. 99) i motyki o zwężającym się ostrzu (Wielkie, pow. Poznań, ryc. 237). Przeważnie są one przynajmniej z jednej strony płaskie. Otwór najczęściej umieszczony jest przy obuchu (por. np. ryc. 83, 87, 99, 237 i 266). Analogiczny okaz podaje Stocky³¹). Jedyne wyjątek w zebranym materiale stanowi motyka z Radzi-

³⁰) H. Seger — Op. c., str. 4, ryc. 5 8 (Jordanów Śląski).

³¹) A. Stocky — Pravek země české Praga 1926. tabl. LXIV, fig. 24 (Praha — Vysočany).

mia, pow. Oborniki, u której otwór znajduje się pośrodku (ryc. 197). Motyki z otworem i ostrzem poprzecznym występują w następujących miejscowościach: Annowo, pow. Szubin, Bydgoszcz, m. p. Dąbrowa Biskupia, pow. Inowrocław, Dzierżno Małe, pow. Czarnków (2 egzempl.), Gorzów m. p., Goszczanowiec, pow. Strzelce (2 egzempl.), Goszczanowo, pow. Strzelce, Górecko, pow. Strzelce (2 egzempl.), Jędrzychowice-Kowalewo, pow. Wschowa, Jędrzejewo, pow. Piła, Kostrzyn n/Odrą, pow. Gorzów, Kowalewko, pow. Oborniki, Kowanówko, pow. Oborniki, Kurpiszek, pow. Gorzów, Lgiń, pow. Wschowa, Lipki Małe, pow. Gorzów (3 egzempl.), Michalcza, pow. Gniezno, Powidz, pow. Gniezno, Prochy, pow. Kościan, Radzim, pow. Oborniki (2 egz.), Santocko, pow. Gorzów, Sipiory, pow. Szubin, Sokole-Kuźnica, pow. Bydgoszcz, okolica Strzyżewa, pow. Nowy Tomyśl, Szamocin, pow. Chodzież, Wielkie, pow. Poznań, Zielonowo, pow. Piła, Żółwin, pow. Międzyrzecz. Wielkopolska, miejscowość nieznana (4 egzempl.).

Motyki płaskie bez otworów z asymetrycznym ostrzem są narzędziami występującymi najliczniej. Można wśród nich wyróżnić następujące typy:

1. obustronnie wypukłe.
2. jednostronnie wypukłe,
3. spłaszczone o zeszlifowanych bokach.

Do typu pierwszego należą: motyka z Gniewkowa, pow. Inowrocław (ryc. 53) i motyka z Zakrzewa, pow. Gniezno (ryc. 240). Analogie do nich podaje Schwarz³²⁾. Okaz ten wykazuje ślady przywiązywania. Najwięcej jest motyk drugiego typu, tzn. jednostronnie wypukłych. Rozpiętość ich wielkości jest znaczna, bowiem długość ich waha się w granicach od 4,5 cm do 25,5 cm. Najpospolitsze z nich są okazy szersze przy ostrzu i zwężające się przy okrągłym końcu. Obuch. Dąbrowa Biskupia, pow. Inowrocław (ryc. 36—37). Gulcz, pow. Czarnków (ryc. 67). Podobne motyki znajdujemy u Buttler'a³³⁾ i Stocky'ego³⁴⁾. Do motyk tego typu należą również miniaturowe motyczki z Dąbrowy Biskupiej (ryc. 38), Parchania, pow. Inowrocław (ryc. 113). Lubiatówka, pow. Śrem (ryc. 94) oraz z Biskupina, pow. Żnin. Od-

powiedniki do nich podają Seger³⁵⁾, Buttler³⁶⁾, Stocky³⁷⁾ i Verworn³⁸⁾.

Trzeci typ motyk reprezentowany jest przez następujące okazy: z Siemianowa, pow. Gniezno (ryc. 209), z Mirosławic, pow. Mogilno (ryc. 100), z okolicy Ryczywołu, pow. Oborniki (ryc. 205), z Płonkówka, pow. Inowrocław (ryc. 124), z Noskowa, pow. Września (ryc. 104), z Niemierzyc, pow. Nowy Tomyśl (ryc. 103), z Jankowa, pow. Mogilno (ryc. 79—80). Analogie do okazów z Siemianowa i Noskowa znalazłam u Filipa³⁹⁾.

Zestawienie płaskich motyk bez otworu z asymetrycznym ostrzem

Biskupin, pow. Żnin, 8 egz., Bogdanowo, pow. Oborniki, Broniewo, pow. Inowrocław 2 egz., Brzekiniec, pow. Chodzież, Dąbrowa Biskupia, pow. Inowrocław 6 egz., Dąbrówka, pow. Szubin, Dzierawy, pow. Koło, Dzierżno Małe, pow. Czarnków 2 egz., Edwinowo, pow. Inowrocław, Gałęzewo, pow. Żnin, Gąski, pow. Inowrocław, Glinno, pow. Poznań, Glinno Małe, pow. Inowrocław, Gniewkowice, pow. Inowrocław, Gniewkowo, pow. Inowrocław, Godzięba, pow. Inowrocław, Goszczanowiec, pow. Strzelce 2 egz., Góścimiec, pow. Strzelce, Górecko, pow. Strzelce, Grochowiska Szlacheckie, pow. Żnin, Gulcz, pow. Czarnków, Iwno, pow. Szubin, Jankowo, pow. Mogilno, 2 egz., Jaroszewo, pow. Żnin, Jeziora, pow. Rawicz, Jezuicka Struga, pow. Inowrocław, Jędrzychowice - Kowalewo, pow. Wschowa, Kanał Bydgoski, Kruszwica, pow. Inowrocław, Kwieciszewo, pow. Mogilno, Lachmirowice, pow. Inowrocław, Lgiń, pow. Wschowa, Liszkowa Wola, pow. Inowrocław, Lubiatówko, pow. Śrem, Łagodzin, pow. Gorzów, Mirosławice, pow. Mogilno, Niemierzyc, pow. Nowy Tomyśl, Noskowo, pow. Września, Orkowo, pow. Śrem, Oiek Wielki, pow. Bydgoszcz, Ostrowo nad Gopłem, pow. Inowrocław 4 egz., Parchanie, pow. Inowrocław, Parchanki, pow. Inowrocław, Pawłówko, pow. Bydgoszcz, Piastowice, pow. Wągrowiec, Płonkowo, pow. Inowrocław, Płonkówko, pow. Inowrocław 3 egz., Polska Wieś, pow. Gniezno 2 egz., Przyczyna Górna, pow. Wschowa, Rojewo, pow. Inowrocław 3 egz., Ruda Koźlanka, pow. Wągrowiec, okol. Ryczywołu, pow. Oborniki, Samokleski, pow. Szubin, Siedlimowo, pow. Mogilno, Siemianowo, pow. Gniezno, Skarbienice, pow. Żnin, Słapanowo, pow. Szamotuły, Strzelce, pow. Mogilno, okol. Strzyżewa, pow. Nowy Tomyśl, Szadłowice, pow. Inowrocław 2 egz., To-

³²⁾ K. Schwarz — Zur vor- und frühgeschichtliches Besiedlung des Fraustädter Ländchens — Alt-schlesien VII, zes. 2, str. 169, tabl. VI, fig. 5 (Jędrzychowice pow. Wschowa).

³³⁾ W. Buttler — Der donauländische Kulturkreis Berlin i 1938, str. 35, ryc. 18, fig. 1 (Wichterich pow. Eger).

³⁴⁾ A. Stocky — Pravek země české. Praga 1926, tabl. 44 (Chudonice).

³⁵⁾ A. Seger — Op. c., str. 12, ryc. 27 (Nosocice pow. Inowrocław).

³⁶⁾ W. Buttler — Op. c., str. 35, ryc. 18, fig. 2 (Köln — Lindenthal).

³⁷⁾ A. Stocky — Op. c., tabl. XXXVII ryc. 13 (Skřivany, Sidliště).

³⁸⁾ M. Verworn — Korrespondenzblatt der D. Ges. f. Anthrop. 1911, zes. 6, str. 48, ryc. 4b (Diemarden).

³⁹⁾ J. Filip — Op. c., str. 144, ryc. 21, fig. 12 (Mužsky pod Mnich. Hradištěm).

pola, pow. Inowrocław 3 egz., Uścięcice, pow. Nowy Tomyśl, Wybranowo, pow. Inowrocław. Zakrzewo, pow. Gniezno, Zamysłów, pow. Wschowa, Wielkopolska (miejsowość nieznana) 4 egz.

2. Narzędzia robocze użytku codziennego i broń

a) Toporki

Toporki podzielić można na dwie zasadnicze grupy:

1. o płaskim obuchu,
2. o zaokrąglonym obuchu.

Toporki o płaskim obuchu są nieraz narzędziami wtórnie używanymi przerobionymi po uszkodzeniu (np. Opoczki, pow. Inowrocław, ryc. 106). Natomiast toporki, które nie wykazują śladów przeróbki charakteryzuje większa symetria, aniżeli poprzednio wymienione. Okazy podobne do omawianych tutaj publikuje: Kunkel⁴⁰⁾, Stocky⁴¹⁾, Engel⁴²⁾, Seger⁴³⁾, Schranil⁴⁴⁾, Kozłowski⁴⁵⁾. Toporki o zaokrąglonym obuchu występują w ilości pięciu: Dziembowo, pow. Chodzież (ryc. 43). Jacewo, pow. Inowrocław (ryc. 76), Mościszki, pow. Konin (ryc. 102), Oborniki m. p. (ryc. 105), Żnin m. p. (ryc. 264).

Jak widać z rycin, dwa okazy mają bardzo nieregularny kształt. Toporki o zaokrąglonym obuchu podaje Filip⁴⁶⁾ i Stocky⁴⁷⁾.

Zestawienie toporków:

Baranowo, pow. Inowrocław, Bąblin, pow. Oborniki, Borkowo, pow. Inowrocław, Bożejewiczki, pow. Szubin, Buszkowo, pow. Bydgoszcz, Bytyń, pow. Szamotuły, Cerekwica, pow. Poznań, Chełmce, pow. Inowrocław, Chełminko, pow. Szamotuły, Czarnków, m. p., Czeszewo, pow. Wągrówiec, Dąbrowa Biskupia, pow. Inowrocław, Dobieszewo, pow. Szubin, Drzonek, pow. Śrem, Dziembowo, pow. Chodzież, Glinno, pow. Poznań, Gniewkowo, pow. Inowrocław, Gniezno m. p., Gostyń, m. p. Górecko, pow. Strzelce, 2 egz., Górki Zagajne, pow. Szubin, Górnica, pow. Piła, Granowo, pow. Nowy Tomyśl, Grocholin, pow. Szubin, Heliodorowo, pow. Chodzież 2 egz., Imielenko, pow. Gniezno, Imielno, pow. Gniezno, Iwno, pow. Szubin, Jacewo, pow.

⁴⁰⁾ Otto Kunkel — Die Bandkeramik in Pommern, Germania 1934, tabl. 17, fig. 7 (Zalęcino pow. Pyrzyce).

⁴¹⁾ A. Stocky — Op. c., tabl. LXIV, fig. 8 (Tachov).

⁴²⁾ K. Engel — Vorzeit an der Mittelalbe 1930, str. 79, ryc. 29, nr 4 (Bleiche bei Samswegen pow. Wolmirstedt), str. 73, ryc. 26a (Groß-Ammensleben pow. Wolmirstedt).

⁴³⁾ H. Seger — Op. c., ryc. 83 (Wrocław).

⁴⁴⁾ J. Schranil — Die Vorgeschichte Böhmens und Mährens 1927, tabl. VI, ryc. 15 (Boskovstyn. Hornokov).

⁴⁵⁾ L. Kozłowski — Młodsza epoka kamienna w Polsce 1924, tabl. XIII, ryc. 13 (Zwierzyniec pow. Kraków).

⁴⁶⁾ J. Filip — Op. c., str. 144, ryc. 21, fig. 17, 18, 19.

⁴⁷⁾ A. Stocky — Op. c., tabl. LXIV, ryc. 16 (Ploštět), ryc. 19 (Vetlā).

Inowrocław, Jakubowo, pow. Inowrocław, Janikowo, pow. Inowrocław, Jeziora, pow. Rawicz, Jędrzychowice-Kowalewo, pow. Wschowa, Kąkolewo, pow. Nowy Tomyśl, Kępno, m. p., Koziegłowy, pow. Konin, Krosinko, pow. Śrem, Lgiń, pow. Wschowa, Lubostroń, pow. Szubin, Okol. Lutogniewa, pow. Krotoszyn, Łagodzin, pow. Gorzów, Łąsko Wielkie, pow. Bydgoszcz, Mokronosy, pow. Wągrówiec, Mościszki, pow. Oborniki m. p., Opoczki, pow. Inowrocław, Ostrowo nad Gopłem 2 egz., Parkowo, pow. Oborniki, Parsko, pow. Kościan, Piła m. p., Pławno, pow. Oborniki, Płonkowo, pow. Inowrocław, Podrzewie, pow. Szamotuły, Poznań (z Cybiny), Poznań-Dębiec, stan. 1 i 2, Poznań-Miasteczko, Poznań-Naramowice, Promno, pow. Czarnków, Raczyn, pow. Chodzież, Rogierówko, pow. Poznań, Rogoźno, pow. Oborniki, Ruchocice, pow. Wolsztyn, Sątopy, pow. Nowy Tomyśl, Sieraków, pow. Międzychód, Słapanowo, pow. Szamotuły, Smolnica, pow. Szamotuły, Strzelno, pow. Mogilno, okol. Strzyżewa, pow. Nowy Tomyśl, Szadłowice, pow. Inowrocław, Szelejewo, pow. Żnin, pow. Szubin, Śrem, m. p. 3 egz., Topola, pow. Inowrocław, Ujazdowo, pow. Leszno, Żabno, pow. Mogilno, Żnin m. p., Wielkopolska (miejsowości nieznane) 8 egz.

b) Siekierki

Siekierki należą do rzadszych form w kulturze ceramiki wstęgowej, a przynajmniej trudno je wyróżnić od siekierok innych kultur, o ile chodzi o okazy luźno znalezione. Z całą pewnością przynależą do omawianej kultury jedynie

- a) siekierki o ostrym obuchu i owalnym lub soczewkowatym przekroju,
- b) siekierki z obuchem mniej lub więcej zwężonym i zaokrąglonymi często bokami (przekrój owalny), wykonane z półszlachetnych gatunków kamieni: nefrytu, jadeitu czy chloromelanitu.

Siekierki o ostrym obuchu znamy z następujących miejscowości:

Kaźmierz, pow. Szamotuły, Piła m. p. i Szadłowice, pow. Inowrocław. Oba duże okazy bardzo starannej roboty z Kaźmierza i Piły stanowią zapewne import z zachodu. Okaz z Szadłowic jest może naśladownictwem miejscowym. Analogie do dwóch pierwszych siekierok znalazłam w Nadrenii⁴⁸⁾, Alzacji⁴⁹⁾, Szwajcarii⁵⁰⁾, Turyn-

⁴⁸⁾ F. Schmidt — W. Dehn — Trierer Zeitschrift für Geschichte und Kunst des Trierer Landes und seiner Nachbargebiete, tabl. 1, fig. 1 (Quint), tabl. 3, fig. 1 (Pfalzkyll).

⁴⁹⁾ E. Anthes — Alte und neue steinzeitliche Funde aus Hessen, Prähistorische Zeitschrift II (1910), str. 58, ryc. 8. (Bennweiler w Alzacji).

⁵⁰⁾ Otto Tschumi — Der Übergang von der Stein- zur Bronzezeitkultur in der Schweiz, gestützt auf die Gräbervorkommnisse — Altschlesien V, tabl. XX, ryc. 2 (Niederried koło Aarberg).

gii⁵¹⁾, Francji⁵²⁾ i Czechach⁵³⁾. Do okazów należących podają analogie Stocký⁵⁴⁾ i Kunkel⁵⁵⁾.

Do drugiej grupy siekierok z półszlachetnych kamieni należą okazy z następujących miejscowości: Górczyna, pow. Wschowa (nefryt), Krotoszyn m. p. (nefryt), Szczodrowo, pow. Kościan (jadeit) i Zmysłona, pow. Kępno (chloromelanit). Nie jest jednak wyłączone, że jeszcze dalsze okazy koloru zielonkawego wykonane są z nefrytu: Kędzierzyn, pow. Gniezno i Rusinowo, pow. Mogilno. Przed analizą petrograficzną oczywiście nie można tego z całą pewnością rozstrzygnąć. Nefryt, jak wiadomo, występuje w Polsce w okolicy Jordanowa, w pow. dzierzoniczkim^{56a)}, okazy wielkopolskie stanowią więc najprawdopodobniej import ze Śląska. O pochodzeniu siekierki jadeitowej z Szczodrowa i chloromelanitowej ze Zmysłonej nie potrafię chwilowo nic pewnego powiedzieć. Złoża jadeitu spotyka się licznie w zachodnich Alpach i w liguryjskiej części Apeninu, może więc należy się liczyć z zachodnioeuropejskim pochodzeniem okazy ze Szczodrowa. Jeden i drugi rodzaj siekierok, pierwsze ze względu na staranne wykończenie, drugie ze względu na cenny surowiec, z którego je wykonano, zapewne nie służyły jako narzędzia, lecz chyba jako broń.

3. Dłuta

Dłuta reprezentowane są przez 5 okazów małych i jeden większy. Wszystkie są jednostronnie płaskie. Dłutka z Dąbrowy Biskupiej pow. Inowrocław (ryc. 39), z Kaczkowa, pow. Inowrocław i Tupadeł, pow. Inowrocław cechuje bardzo wysoki grzbiet i gruby obuch, pozostałe zaś są dużo cieńsze (Rojewo, pow. Inowrocław, ryc. 201 i Sobiejuchy, pow. Szubin ryc. 215). Okaz z Górska pow. Wolsztyn (ryc. 64) przerebiony jest z toporka. Po stronie spodniej wyraźny jest jeszcze ślad po otworze. Dłutka podobne do wymienianych publikuje M. Verworn⁵⁷⁾.

Zestawienie dłut:

Dąbrowa Biskupia, pow. Inowrocław,
Górsko, pow. Wolsztyn,
Kaczkowo, pow. Inowrocław
Rojewo, pow. Inowrocław,

⁵¹⁾ H. Mötefindt — Spitznackige dreieckige Beile in Thüringen: Praehistorische Zeitschrift, t. IV, str. 231 ryc. 1 (Bussleben pow. Erfurt).

⁵²⁾ J. Déchelette — Manuel d'Archéologie I. str. 514, ryc. 184 fig. 9, 10 (Manè-er-Hroek).

⁵³⁾ A. Stocký — Pravek Země České. Praga 1926 tabl. LXIII, fig. 17 (Miskovice).

⁵⁴⁾ A. Stocký — Op. c., tabl. XXXIII, 18, XLVIII, 23.

⁵⁵⁾ Otto Kunkel — Die Bandkeramik in Pommern. Germania 1934, tabl. 17, ryc. 8 (Zalęcino pow. Pyrzyce).

^{56a)} F. Geschwendt — Der schlesische Nephrit. . . (Altschlesien 10, str. 26—44).

⁵⁷⁾ M. Verworn — Korrespondenzblatt der D. Ges. f. Anthrop. 1911, zes. 6, str. 48, fig. 4c (Diemarden).

Sobiejuchy, pow. Szubin.
Tupadły, pow. Inowrocław

4. Płyty do polerowania narzędzi

Płyty kamienne do polerowania narzędzi znaleziono we fragmentach w Poznaniu-Dębca (ryc. 185—186), w Żrenicy, pow. Środa (ryc. 262) i w Broniewicach, pow. Mogilno. Są one śladem miejscowej obróbki narzędzi kamiennych.

5. Podział narzędzi kamiennych według funkcji

Podział narzędzi kamiennych według funkcji można przeprowadzić następująco:

1. narzędzia rolnicze,
2. narzędzia robocze użytku codziennego.

1. Do narzędzi rolniczych należą w pierwszym rzędzie wszystkie odmiany motyk. Wśród wymienionych przeze mnie motyk zasługuje na specjalną wzmiankę narzędzie z Heliodorowa, pow. Chodzież, przedstawione na ryc. 68, zbliżone wyglądem do typu motykowatych. Narzędzie to jest z jednej strony płaskie, a z drugiej bardzo silnie wybrzuszone. Obydwa końce są zaokrąglone. Na temat właściwej funkcji tego narzędzia trudno mi wypowiedzieć się. Nieco podobny okaz, określony przez Stockýgo⁶¹⁾ jako motyka, nie jest odpowiednikiem w całym tego słowa znaczeniu, ma bowiem jeden koniec nieco zwężony i przytępiony. W inwentarzu niemieckiego Muzeum Archeologicznego w Poznaniu figurował ten przedmiot jako rozcieracz. Ze względu zaś na materiał, z jakiego jest zrobiony (piaskowiec), może też być gładzikiem, motyki bowiem są najczęściej wykonane z łupku. Nie wiem również, o ile można uważać za narzędzia rolnicze miniaturowe motyczki, których ostrza wykazują jednak wyraźne ślady zużycia np. z Dąbrowy Biskupiej pow. Inowrocław. Ze względu na ich drobne rozmiary wydaje mi się, że ich przydatność przy uprawie ziemi była znikoma. Należy jednak pamiętać, że ludność kultury ceramiki wstęgowej nie prowadziła gospodarki rolnej na szerokoą skalę. Uprawiano po prostu tyle tylko, ile potrzebowano na własny użytek. Trzeba jeszcze brać pod uwagę fakt, że na niektórych przynajmniej glebach prowadzono go-

⁵⁷⁾ Otto Kunkel — Die Bandkeramik in Pommern. Germania 1934, tabl. 17, ryc. 1 (Wolin pow. Wolin), ryc. 6 (Bobolice pow. Koszalin), ryc. 10 (Ostroróg pow. Szczecinek).

⁵⁸⁾ B. v. Richthofen — Zur bandkeramischen Besiedlung im Bereich der unteren Weichsel und Oder. Blätter f. d. Vorgeschichte 1930, str. 27, ryc. 9 (Książki pow. Wąbrzeźno).

⁵⁹⁾ A. Stocký — Op. c., tabl. XXXIV, fig. 21, 22 (Nudvojovice).

⁶⁰⁾ F. Geschwendt — Die Vorgeschichte des Waldenburger Gebirges. Altschlesien 1936, t. VI, zes. 2, str. 205, ryc. 2 fig. 6 (Żystrzyca Górna, pow. Świdnica).

⁶¹⁾ A. Stocký — Op. c., tabl. LXII, ryc. 1a : 1b (Drażkowice u Chrudimi).

spodarkę żarową w tym sensie, że palono na polu słomę pozostałą po zebraniu kłosów i na tym popiele dokonywano nowych zasiewów. Uwzględniając takie warunki i okoliczności możnaby ewentualnie przyjąć, że istotnie posługiwano się wspomnianymi wyżej motyczkami jako narzędziami rolniczymi. Jeżeli chodzi o ustalenie chronologii motyk, to panują w literaturze dwa przeciwne poglądy: jedni uznawają motyki w kształcie kopyta szewskiego za starsze⁶²⁾ od innych typów motyk a drudzy odwrotnie⁶³⁾. Buttler⁶⁴⁾ natomiast twierdzi, że jeden i drugi typ występują równocześnie. Do narzędzi rolniczych mogą też należeć niektóre duże topory, znane w literaturze pod nazwą lemiesz albo radlic. Zagadnienie istnienia kamiennych radlic jest kwestią sporną i nierozstrzygniętą. Znaczna ilość badaczy opowiedziała się za ich uznaniem np. Quente⁶⁵⁾, Schumacher⁶⁶⁾, Falkowski⁶⁷⁾, Engel⁶⁸⁾, Richthofen⁶⁹⁾, Pietzsch⁷⁰⁾. Inni natomiast kategorycznie sprzeciwiają się temu pogładowi np. Reinecke⁷¹⁾, La Baume⁷²⁾, Buttler⁷³⁾, Tretiakov⁷⁴⁾, nie określają jednak ich przypuszczalnej funkcji.

Przytaczanie w tej pracy wszystkich argumentów przemawiających za lub przeciw istnieniu radlic, jakimi posługują się poszczególni badacze dla udowodnienia swych poglądów, uważam za bezcelowe. Literatura bowiem dotycząca tej kwestii jest bogata, ale nie daje definitywnego rozwiązania. Zresztą zagadnienie to nie da się rozstrzygnąć na wąskiej platformie, jaką stanowi opracowanie materiału z drobnej zaledwie części zasięgu kultury ceramiki wstę-

⁶²⁾ J. Eisner — Slovensko v pravěku 1933, str. 28 (tekst).

⁶³⁾ F. Tompa — Die Bandkeramik in Ungarn. Budapest 1929, str. 38 tekst.

⁶⁴⁾ W. Buttler — Der donauländische und westliche Kulturkreis der jüngeren Steinzeit. Berlin — Lipsk 1938, str. 34.

⁶⁵⁾ P. Quente — Steinzeitliche Ackerbaugeräte aus der Ostprignitz. Prähistorische Zeitschrift VI, str. 180.

⁶⁶⁾ K. Schumacher — Hacke und Pflug der jüngeren Steinzeit. Germania 1918, z. 1.

⁶⁷⁾ J. Falkowski — Narzędzia rolnicze typu rylcowego. Lwów 1931.

⁶⁸⁾ K. Engel — Vorzeit an der Mittelbe 1930 str. 72 tekst str. 79, ryc. 22, fig. 5. (Magdeburg).

⁶⁹⁾ B. v. Richthofen — Zur bandkeramischen Besiedlung im Bereich der unteren Weichsel und Oder. — Blätter f. d. Vorgeschichte 1930, zesz. 7 str. 18.

⁷⁰⁾ A. Pietzsch — Zur Entwicklung des Pfluges und der steinernen Pflugschar. — Jahresschrift für Mitteldeutsche Vorgeschichte, t. 34, Halle 1950 str. 9.

⁷¹⁾ P. Reinecke — Die Stufe der neolithischen Spiralkeramik im rechtsrheinischen Bayern. — Bayer. Vorgeschichtsfreund 1929 zesz. 8 str. 7.

⁷²⁾ W. La Baume — Die vorgeschichtlichen Pflüge. Blätter für deutsche Vorgeschichte 1937, z. 11, str. 18.

⁷³⁾ W. Buttler — Der donauländische und westliche Kulturkreis der jüngeren Steinzeit. Berlin i Lipsk 1938, str. 34.

⁷⁴⁾ P. Tretiakov — Podsjecznoje ziemliedielie w wostocznoj Jewropie 1932.

gowej. Ograniczam się więc zaledwie do kilku uwag. Przeciwno interpretacji części toporów, szczególnie większych okazów jako radlic przemawia bardzo silnie brak ciągłości między domniemanymi radlicami a występującymi w dwa tysiące lat później radlicami żelaznymi; z epoki brązowej bowiem i z dwóch pierwszych okresów epoki żelaznej podobnych narzędzi kamiennych czy metalowych nie znamy. Z drugiej strony uderza jednak, że wielkie topory uchodzące za radlice, związane są z typowo rolniczą kulturą ceramiki wstęgowej a w innych kulturach nie występują. Może więc służyły one, jak przyjmuje J. Kostrzewski⁷⁵⁾ do rozbijania twardych grud ziemi na terenach lessowych i gliniastych, gdzie w czasie dłuższej suszy ziemia twardnieje tak, że utrudnia uprawę. Ostateczne rozwiązanie sprawy rzekomych radlic kamiennych przyczyniłoby się w znacznej mierze do pełniejszego naświetlenia niektórych zawiłych problemów neolitu. Można je będzie rozstrzygnąć jedynie przy uwzględnieniu materiału z całego terytorium zasięgu kultury ceramiki wstęgowej.

Pozostaje jeszcze zastanowić się nad zagadnieniem asymetrii, tak typowej dla większości narzędzi kultury ceramiki wstęgowej. Narzędzia kamienne bez otworu, z jednej strony płaskie a z drugiej wypukłe, niewątpliwie lepiej przylegały do kolankowato zgiętej rękojeści drewnianej i stąd łatwiej je było umocować. Asymetria ich miała być więc charakter praktyczny. Względy praktyczne zdecydowały też zapewne o asymetrycznym kształcie motyk z otworem i z ostrzem poprzecznym w stosunku do trzonka. Natomiast trudniej wytłumaczyć asymetrię toporków kamiennych.

Reinecke⁷⁶⁾ przyjmuje, że asymetryczne narzędzia kultury ceramiki wstęgowej mają swe pierwowzory w narzędziach z kości i rogu, u których część pracująca, ze względu na taki właśnie materiał, musiała otrzymać kształt ukośny. Z naśladownictwa motyk rogowych czy kościanych w kamieniu miały powstać motyki w kształcie kopyta szewskiego.

Należy jednak pamiętać, że ze zjawiskiem asymetrii spotykamy się na południu także w późniejszych okresach i, że jest ono wyraźnym przeciwstawieniem do zachowującej zawsze symetrię północy. A trudno przecież przypuszczać, żeby na północy nie używano narzędzi kościanych czy rogowych. Być może więc, że występująca u wspomnianych narzędzi kamiennych mniej lub więcej wyraźna asymetria wpływa tylko z właściwości tak charakterystycznej dla południa.

2. Do narzędzi użytku codziennego należą toporki i dłuta. Roboczy charakter toporków nie

⁷⁵⁾ J. Kostrzewski — ustna informacja.

⁷⁶⁾ P. Reinecke — Die Stufe der neolithischen Spiralkeramik im rechtsrheinischen Bayern. — Bayer. Vorgeschichtsfreund 1929, zesz. 8, str. 7.

ulega wåtpliwości. Świadczą o tym przede wszystkim liczne ślady zużycia głównie w postaci pozbijanych obuchów, pootłukiwanej powierzchni oraz licznych szczerb. Są to narzędzia bardzo często niedbale odrobione. Natomiast dłuta występują nielicznie, podobnie jak siekierki. Wśród ostatnich wyróżniają się doskonałym odrobieniem i wykończeniem siekierki z Kaźmierza pow. Szamotuły i z Piły, będące na pewno importem zach.-europejskim, co już zresztą podkreślałam. Funkcji ich niestety nie potrafię określić, podobnie jak siekierek z półszlacheńskich gatunków kamieni wyżej opisanych. Być może, że stanowiły one broń.

Stosunkowo liczne toporki (szczególnie większe, okazy), a wyjątkowo także motyki płaskie z asymetrycznym ostrzem wykazują ślady piłowania. Z toporków z takimi śladami wymieniamy okazy z następujących miejscowości: Baranowo, pow. Inowrocław (ryc. 1), Bożejewiczki, pow. Szubin (ryc. 26), Chełminko, pow. Wągrowiec (ryc. 31), Dąbrowa Biskupia, pow. Inowrocław (ryc. 40), Gniezno (ryc. 54), Koziegłowy, pow. Konin (ryc. 88), Ostrowo nad Gopłem (ryc. 111), Żnin, m. p. (ryc. 264) i Wielkopolska miejscowość nieznana (ryc. 276). Z motyk płaskich bez otworu ślady piłowania widać u jednego okazu z Dąbrowy Biskupiej, pow. Inowrocław (ryc. 34). Najwidoczniej w celu otrzymania odpowiedniej bryły kamienia do wyrobu toporka czy motyki przepiłowywano nieraz większy kamień, a w innych wypadkach ślady piłowania stanowią świadectwo naprawy złamanego narzędzia. Wynika stąd, że ludność kultury ceramiki wstęgowej w wypadkach, gdy nie miała odpowiedniego kawałka kamienia do wyrobu potrzebnego narzędzia, nie szczydziła dużego nakładu pracy, jakiego wymagało w ówczesnych warunkach przepiłowanie większej bryły na dwie lub więcej części.

Jeżeli chodzi o przynależność kulturową zebranego w tej pracy materiału kamiennego, musimy ograniczyć się tylko do stwierdzenia, że należy do kultury ceramiki wstęgowej. Wymienione tu typy narzędzi występują bowiem we wszystkich grupach kultury ceramiki wstęgowej, jak to wynika z przytoczonej do analogii literatury.

c) Narzędzia krzemienne

Narzędzia krzemienne występują w postaci skrobaczy głównie wiórowych (ryc. 188 i 261), noży półtylcowych (ryc. 11), wiórów i odłupków załuskanych na krawędziach oraz innych nietypowych drobnych narzędzi, będących przeżytkami z czasów młodszo-paleolitycznych. W Poznaniu-Tarnobrzegu znalazł się jeden grocik igielkowany (ryc. 19). Nie wiadomo jednak, czy nie dostał się do jamy przypadkowo jako ślad dawniejszego pobytu ludzi w środkowej epoce kamiennej, dla tego obecność jego nie upoważnia do wyciągania daleko idących wniosków. Ten

niebogaty materiał krzemienisty, do którego należą jeszcze oprócz drobnych narzędzi rdzenie (ryc. 12, 147, 190), odłupki i wiórki, pochodzi wyłącznie z osad.

D. Przedmioty kościane i rogowe

1. Narzędzia

Szydła kościane względnie ich ułamki zostały znalezione w Poznaniu-Dębca (2 sztuki ryc. 148—149) i w Biskupinie, pow. Żnin (jedno ryc. 14). Poza tym z Biskupina pochodzi jeszcze fragment dłuta kościanego (ryc. 15). W Broniewie, pow. Inowrocław i w Jankowie pow. Mogilno znalazły się trzy gładziki kościane. Pozostałe narzędzia kościane z tych dwóch miejscowości są tak zniszczone, że nie można ich bliżej określić. Analogie do szydeł podają: Červinka⁷⁷⁾, Stocký⁷⁸⁾, Schráníl⁷⁹⁾, Seger⁸⁰⁾ i inni. Szydła kościane występują we wszystkich grupach kultury ceramiki wstęgowej. Toporki rogowe znane są z Parchania (ryc. 118) i Broniewa, pow. Inowrocław, (tabl. I, 1) a fragmenty ich z Broniewa i Poznania-Dębca (ryc. 150). Okazy z Parchania i z Poznania-Dębca są — jeżeli nie identyczne — to w każdym razie bardzo podobne. Ostrze jest bowiem niewykończony i otwór niedowiercony. Natomiast toporek z ukośnie ściętym ostrzem i z okrągłym otworem z Broniewa, pow. Inowrocław reprezentuje typ toporków z Brześcia Kujawskiego, do których odpowiedniki przytoczył już Jażdżewski⁸¹⁾ z Małopolski, ze Śląska, z Czechosłowacji i z Hesji nadreńskiej. Toporek z Broniewa ma według tegoż autora analogię na terenie Węgier w kulturze bodrogkereszturskiej.

Toporek z Parchania, pow. Inowrocław (ryc. 118) znaleziony został razem z ułamiakami naczyń starszej ceramiki wstęgowej w jamie należącej do tej kultury. Analogii do tego toporka nie udało mi się znaleźć dotąd w obrębie kultury starszej ceramiki wstęgowej. Przynależność kulturowa uszkodzonego toporka z Poznania-Dębca (ryc. 150) została określona przez zespół ceramiki wstęgowej klutej, z którym został znaleziony. Toporek z Broniewa, pow. Inowrocław znajduje ścisłe analogie w grupie brzesko-ku-

⁷⁷⁾ I. L. Červinka — Morava za pravěku. 1902 str. 82, ryc. 32, fig. 8, 9, 11, (Znojmo-Novosady).

⁷⁸⁾ A. Stocký — Pravěk země české. Praga 1926. tabl. X, ryc. 26, 27, 28 (Kamenmost), tabl. XLI, ryc. 9 (Čelákovice n. L.), tabl. XLIV, ryc. 12 (Lekty Libčice).

⁷⁹⁾ J. Schráníl — Die Vorgeschichte Böhmens und Mährens 1927, tabl. II, ryc. 7, 8, 9. (Statenice, Dřevčice).

⁸⁰⁾ H. Seger: Die keramischen Stilarten der jüngeren Steinzeit Schlesiens. — Schlesiens Vorzeit 1919 str. 31, ryc. 101 (Nosocice).

⁸¹⁾ K. Jażdżewski — Cmentarzyska kultury ceramiki wstęgowej i związane z nimi ślady osadnictwa w Brześciu Kujawskim. Wiadomości Archeologiczne. t. XV, str. 75—76.

jawskiej kultury nadcisańskiej. Jeżeli chodzi o funkcję toporków rogowych, przyjmuję za Jażdżewskim, że były to topory bojowe. Nie znamy bowiem innej broni w obrębie kultury ceramiki wstęgowej, a trudno przypuścić, ażeby ludność, której ekspansja sięgnęła terenów tak oddalonych od ziem zajmowanych pierwotnie, nie posiadała żadnej broni.

2. Ozdoby

Na trzech stanowiskach kultury brzesko-kujawskiej, a mianowicie w Broniewie pow. Inowrocław i w Biskupinie pow. Żnin (stan. 18 i 18a (ryc. 13 i tabl. II) zostały znalezione ułamki szerokich naramienników kościanych, zdobionych ornamentem wycinanym i rytym. Podobne okazy publikuje Jażdżewski z Brześcia Kujawskiego⁸²⁾, z analogiami w Jordanowie na Śląsku. Według Jażdżewskiego tego rodzaju ozdoby znane są tylko na terenie tej grupy kultury ceramiki wstęgowej.

Analogie do rurkowatych paciorków kościanych znanych z Broniewa pow. Inowrocław podaje Jażdżewski również z Brześcia Kujawskiego⁸³⁾.

3. Inne przedmioty

W Broniewie pow. Inowrocław znaleziono odpiłowaną część piszczela końskiego, nazwanego przez Wagę⁸⁴⁾ rodzajem naczynka kościanego. Przypuszczam jednak, że jest to jakiś niewykończony jeszcze przedmiot kościany.

E. Ozdoby z muszli i z miedzi

Ozdoby z muszli spondylusowych, które są śródziemnomorskiego i czerwonomorskiego pochodzenia, występują we wszystkich grupach kultury ceramiki wstęgowej i są świadectwem żywych kontaktów ludności tej kultury z południem a ściślej mówiąc z wschodnim basenem Morza Śródziemnego⁸⁵⁾. Ze wspomnianych muszli wyrabiano ozdoby w najróżnorodniejszej formie. Płaskie paciorki, opublikowane w niniejszej pracy pochodzą ze znalezisk grobowych z Biskupina (tabl. I, 7), z okolicy Inowrocławia (ryc. 74) i z Gocanowa, pow. Inowrocław (tabl. III, 2). W Inowrocławiu-Mątwach znaleziono również w grobie dwie przekłute muszle Spondylus, używane widocznie jako wisiorki. Poza Wielkopolską znaleziono przedziurawione małżowiny Spondylus

w Karsku, w pow. pyrzyckim⁸⁶⁾, a wisiorki i inne ozdoby w Brześciu Kujawskim, w pow. włocławskim^{86a)}. Ozdoby miedziane pochodzą z nieznannej miejscowości w okolicy Inowrocławia (ryc. 73). Są to cztery trapezowate wisiorki z blachy miedzianej z końcami zwiniętymi w uszko i dziesięć rurkowatych paciorków z naszyjnika z miedzi. Podobne zabytki miedziane wymienia Jażdżewski⁸⁷⁾ z Brześcia kujawskiego, podając do nich analogie ze Śląska w kulturze jordanowskiej.

III. STOSUNKI GOSPODARCZE

1. Osady

Przeważająca większość przedstawionego tutaj materiału głównie ceramicznego, pochodzi z osad. Osady kultury ceramiki wstęgowej klutej zbadane metodycznie i rozkopane, chociaż tylko częściowo, znane są na terenie Wielkopolski i Ziemi Lubuskiej, z Poznania-Dębca (ryc. 129—131 i 158) z Marzęcina, pow. Gorzów i z Sędowa, pow. Mogilno, a osady grupy brzesko-kujawskiej kultury nadcisańskiej z Biskupina, pow. Żnin, z Szelejewa, pow. Żnin, z Wenecji, pow. Żnin i z Żrenicy, pow. Środa. W osadach tych odkryto jamy o kształcie w przybliżeniu okrągłym lub nieregularne. Czy mamy tu do czynienia z jamami mieszkalnymi czy też tylko odpadkowymi, nie umiem z całą pewnością określić. Wydaje mi się jednak, że większość jam należy uznać za jamy odpadkowe ze względu na ich zawartość. Na wypełnisko ich bowiem składały się głównie ułamki ceramiki, polepa w niewielkich kawałkach i kości zwierzęce. Na dwóch stanowiskach, a mianowicie w Biskupinie, pow. Żnin i w Poznaniu-Dębca znaleziono w jamach trochę węgla drzewnego. Poza tym w jamie pierwszej w Poznaniu-Dębca na st. I. znajdowała się wielka ilość muszli (ryc. 151). Pod nią odkryto zagłębienie o wymiarach: szer. 85—75 cm, głęb. 70 cm interpretowane przez J. Kostkę⁸⁸⁾ jako studnia. Zagłębienie to wypełnione było zielonkawym iłem. Na dnie jego znajdowały się muszle i dwie skorupy, z których jedną pokrywał ornament kluty. Współczesność więc wspomnianego zagłębienia i jamy nad nim jest dostatecznie poświadczona. Podobnego wypadku do opisanego powyżej nie znam. O studniach należących wprawdzie do kultury pucharów lejkowatych wspomina Jażdżewski^{87a)}, ale zaznacza, że wszystkie one były wyłożone drzewem. Nie wiem więc, czy w odnie-

⁸²⁾ K. Jażdżewski — Op. c., str. 77, tabl. IV, ryc. 1 2.

⁸³⁾ K. Jażdżewski — Op. c., str. 78, tabl. III, ryc. 2, tabl. VI, ryc. 2h, tabl. XIV, ryc. 3, tabl. XIX, ryc. 8, tabl. XXV, ryc. 3b, tabl. XXVII, ryc. 5.

⁸⁴⁾ T. Waga — Kultura nadodrzańskiej ceramiki sznurowej w Wielkopolsce, str. 31 ryc. 3b.

⁸⁵⁾ W. Buttler — Beiträge zur Frage des jungsteinzeitlichen Handels (Marburger Studien. Darmstadt, 1938, str. 26—28, t. 12 i mapka, tabl. 15.

⁸⁶⁾ Ebert — Reallexikon der Vorgeschichte XI, str. 312, tabl. 98A, ryc. 5.

^{86a)} K. Jażdżewski — Op. c., str. 56 i 77.

⁸⁷⁾ K. Jażdżewski — Op. cit., tabl. XXXVIII, ryc. 15.

^{87a)} K. Jażdżewski — Kultura pucharów lejkowatych w Polsce zachodniej i środkowej, Poznań 1936 str. 294.

sieniu do wymienionego zagłębienia pod jamą I w Poznaniu-Dębca na st. I można zgodzić się ze stanowiskiem, jakie zajął prof. J. K o s t r z e w s k i. Co najmniej należało by je zmodyfikować w tym sensie, że był to może zbiornik wody w mieszkaniu, nie studnia we właściwym znaczeniu tego słowa. Nie ulega bowiem wątpliwości, że mamy tu do czynienia z jamą odmienną od pozostałych, mającą zapewne charakter ziemianki. Do celów mieszkalnych służyła też prawdopodobnie duża jama, odkryta w Żrenicy, w pow. średzkim.

2. Uprawa ziemi i hodowla zwierząt

Materiał z osad rzuca nam też pewne światło na niektóre zagadnienia związane z gospodarką i zajęciami ludności. Mam tutaj na myśli głównie uprawę ziemi i hodowlę, ze względu na to, że były to główne gałęzie gospodarki, bowiem rolniczy charakter kultury ceramiki wstęgowej nie podlega żadnej dyskusji. W związku z pierwszą z wymienionych tu gałęzi pozostają przede wszystkim narzędzia rolnicze, rozcieracze i wreszcie ziarna zbóż lub ich odciski na skorupach. W związku z drugą gałęzią gospodarki należy brać pod uwagę głównie materiał kostny zwierzęcy znajdujący się dość licznie w osadach. Materiał ten z obszaru Wielkopolski nie został jednak na ogół opracowany, poza znaleziskami kostnymi z Poznania-Dębca⁸⁸⁾. Ze zwierząt domowych stwierdził tu prof. E. Lubicz-Niezabito wski szczątki bydła, psa i zapewne świni. Z badań nad kośćmi zwierzęcymi z osad w innych częściach Polski wiemy, że ludność kultury ceramiki wstęgowej hodowała krowy, kozy, owce i świnię⁸⁹⁾. We wspomnianej osadzie w Poznaniu-Dębca znaleziono jednak również liczne szczątki zwierząt dzikich, jak jelenia, sarny, żbika, bobra, konia (tarpana leśnego), zająca, wiewiórki i kuny, a także ości i łuski rybie oraz dużą ilość muszli rzecznych (głównie śkójek). Wynikało by stąd, że przynajmniej ludność kultury ceramiki wstęgowej kłutej poza rolnictwem i hodowlą zwierząt domowych uprawiała także myśliwstwo i rybołówstwo. Dla zdobycia zwierzyny posługiwano się przede wszystkim paściami, bowiem broń myśliwska występuje w ogóle w kulturze ceramiki wstęgowej w znikomych ilościach. Na terenie Wielkopolski jedynie stanowisko w Poznaniu-Dębca dostarczyło jednego grocika igielkowatego (ryc. 189). Nie wiemy jednak, czy grociki te reprezentuje przeżytek formy mezolitycznej w środowisku neolitycznym, czy też są one tylko przypadkową domieszkę

ze starszej osady czy z przelotnego pobytu człowieka mezolitycznego.

Narzędzia rolnicze zostały już omówione przy analizie narzędzi kamiennych. Rozcieracze ze śladami używania znalazły się w Poznaniu-Dębca (ryc. 184), w Broniewicach i Strzelcach, pow. Mogilno. Dowodzą one niezbicie, że uprawiano zboże i rozcierano je na mąkę. Ziarna i ich odcisków na wymienionych stanowiskach kultury ceramiki wstęgowej nie znalazłam. Może należy to jednak przypisać niedostatecznemu zbadaniu tych stanowisk i w związku z tym fragmentaryczności znalezisk. Zboża jednakże znane są z innych osad omawianej kultury. Odpowiednie dane znalazłam w pracy H. Burchardó w n y⁹⁰⁾, która wymienia następujące znaleziska:

Proso — Zofipole k. Igołomi pow. Miechów,
Pszenica — Ojców (jaskinia Górna) pow. Olkusz
Jęczmień — Chełmża, pow. Toruń,
Owies dzikij — Chełmża, pow. Toruń

Należałoby jeszcze na tym miejscu zastanowić się nad formą gospodarki rolnej i sposobem uprawy ziemi. Ze względu na zajmowanie przez ludność kultury ceramiki wstęgowej lessów i czarnoziemów, można z dużą dozą prawdopodobieństwa wykluczyć gospodarkę żarową w ścisłym tego słowa znaczeniu. Są to bowiem tereny bezleśne. Tretiakov⁹¹⁾, podkreśla, że gospodarkę żarową charakteryzuje występowanie wielkiej ilości toporów roboczych dużych rozmiarów, służących do ścinania drzewa. Tego rodzaju narzędzi nie znajdujemy wśród zabytków kultury ceramiki wstęgowej. Być może jednak, że spalano na polu słomę pozostałą po zebraniu kłosów, jak to już zaznaczyłam, używając w ten sposób ziemi.

Jeżeli chodzi o sposób uprawy ziemi, to biorąc pod uwagę występowanie dużej ilości motyka, trzeba przyjąć istnienie kopieniactwa, polegającego na spulchnianiu ziemi motyką, kijem lub kopaczką kijową, która według Moszyńskiego⁹²⁾ jeszcze w obecnych czasach jest w użyciu na niektórych terenach, np. w Afryce, w Australii. Poza tym nie jest wyłączone, że w neolicie już znana była uprawa sprężajna. Świadczyć o tym mogą figurki wołów sprężonych jarzmem⁹³⁾. Wołki z Krężnicy Jarej, pow. Lublin należą wprawdzie do kultury pucharów lejkowatych, ale nie mniej są śladem oddziaływań południowo-wschodnich, a więc w pierwszym rzędzie kultury ceramiki wstęgowej, co podkreślał już Nosek⁹⁴⁾.

⁸⁸⁾ H. Burchard — Rośliny uprawne w pradziejach Polski (Przeł. Arch. IX, str. 155—159 i 162.

⁸⁹⁾ P. Tretiakov — Pcdsjecznoje ziemliedielie w wostocznoj Jewropie 1932.

⁹⁰⁾ K. Moszyński — Kultura ludowa Słowian część I. Kultura materialna, str. 11, 22, 147.

⁹¹⁾ St. Nosek — Ślady kultów religijnych wschodniej części basenu śródziemnomorskiego w neolicie Polski. Z. O. W. 1949, zes. 11—12, str. 184.

⁹²⁾ Porównaj przypisek 93.

⁸⁸⁾ Edw. Lubicz-Niezabito wski — Szczątki zwierząt z osady neolitycznej w Dębca pod Poznaniem. Z Oświeceni Wieków VII, 1932, str. 11—19.

⁸⁹⁾ J. K o s t r z e w s k i — Od mezolitu do wędrowek ludów. Kraków 1939—1948, str. 130.

Jeżeli przyjmuje się, że kultura ceramiki wstęgowej wykazuje nawiązania przednioazjatyckie, nie można wykluczać u jej przedstawicieli znajomości rolnictwa sprzężanego. Według Falkowskiego⁹⁵⁾ bowiem właśnie na obszarach Azji Przedniej, w okresie jeszcze przed początkiem neolitu europejskiego, miały powstać pierwsze narzędzia rolnicze z zaprzęgiem zwierzęcym. Jest rzeczą jasną, że musiały one powstać na obszarach rolniczych, na ziemiach nadających się pod taką uprawę. Pochodzenie zaś zbóż wskazuje wybitnie na azjatycką kolebką rolnictwa.

W odniesieniu do terenów wysuniętych bardziej ku północy można wysunąć hipotezę, że przybysze z południa pozbawieni nowych bodźców z terenów macierzystych mogli zaniechać posługiwania się sprzężaniem. Wiadomo bowiem, że im bardziej oddalone są peryferie od ośrodków centralnych, od ośrodków promieniowania, tym bardziej różnią się od nich i tym większe wykazują zacofanie. Jeżeli zaś domniemane radlice kamienne w istocie nimi były, mogły zachować się na tych terenach w formie przeżytkowej, jako narzędzia innego już użytku.

3. Stosunek osadnictwa do gleb

Kartograficzne ujęcie podanego w pracy niniejszej materiału (por. mapę) daje nam następujący rozkład stanowisk kultury ceramiki wstęgowej: największe ich zagęszczenie (36 stanowisk), występuje w pow. inowrocławskim, znanym ze swych urodzajnych czarnych ziem pochodzenia bagiennego. Dwa dalsze powiaty Kujaw zachodnich dostarczyły razem 16 stanowisk (powiat Mogilno 10, Bydgoszcz 6), czyli razem wypada ich na Kujawy 52. W sąsiednich Pałukach, obfitujących również w urodzajne ziemie, notujemy razem 26 stanowisk (powiat Szubin 13, Żnin 13), z 5 powiatów Kujaw i Pałuk pochodzi zatem razem 78 stanowisk, czyli $\frac{2}{5}$ ogólnej ilości 184 stanowisk kultury ceramiki wstęgowej z Wielkopolski. Jest to wymowne świadectwo stosunku omawianej kultury do gleb. To wybitne zamiłowanie do urodzajnych gruntów, związane z rolniczym trybem życia, przejawia się jednak znacznie silniej u ludności starszej kultury ceramiki wstęgowej i u przedstawicieli kultury nadcisańskiej, znacznie słabiej natomiast u twórców kultury ceramiki wstęgowej kłutej. Groby i osady ostatniej kultury występują bowiem nierzadko na zandrach (Marzęcin) i glebach piaszczystych (Biskupin, Chwałowo, Drużyna, Iwno, Łęg i Pietrzyków). Harmonizuje z tym spostrzeżeniem fakt wyżej wspomniany występowania wśród kości zwierzęcych z osady kultury ceramiki kłutej w Poznaniu-Dębcu

⁹⁵⁾ J. Falkowski — Narzędzia rolnicze typu rylcowego, Lwów 1931, str. 55.

obok szczątków zwierząt domowych także sporej ilości kości zwierząt łownych, co świadczy, że u ludności tej obok rolnictwa dużą rolę odgrywało też myślistwo, co może tłumaczyć się wpływem środowiska miejscowego, wśród którego znaleźli się przybysze z południa.

Rzut oka na mapę wskazuje, że obok jakości gleby dużą rolę w rozsiedleniu ludności odgrywała również sieć rzeczna i jeziora. Rola rzek i jezior wystąpiłaby jeszcze wyraźniej, gdybyśmy nanieśli na mapę także mniejsze rzeki i jeziora, czego jednak nie zrobiono ze względu na przejrzystość mapy.

4. Stosunki handlowe

Śladem istnienia ożywionych stosunków handlowych z południem są przede wszystkim ozdoby z muszli spondylusowych, pochodzących z nad Morza Śródziemnego albo Czerwonego oraz ozdoby z miedzi. Znajomość miedzi przysłała do nas z Węgier wraz z kulturą nadcisańską. Miedź występuje u nas znacznie później, aniżeli na Węgrzech ze względu na peryferyczność położenia naszych terenów w stosunku do ośrodka centralnego, jakim były okolice rzeki Cisy. Śladem wpływów południa są również siekiery z kamieni półszlachetnych, wymienione wyżej na str. 85.

Kontakty południowo-zachodnie (zachodnio-europejskie) reprezentują kamienne siekiery o ostrym obuchu (por. wyżej str. 85).

Rozpatrując na mapie rozkład stanowisk z zabytkami wyłącznie kamiennymi stwierdzamy, że skupiają się one przede wszystkim wzdłuż biegu Warty względnie jej dopływów, z których główną rolę odgrywa Noteć. Stanowiska odbiegające od tej reguły i nie związane z żadnym rodzajem wód stanowią wyjątek. Wniosek z tego, można wysnuć dwojaki. Richthofen⁹⁶⁾ uważa, że narzędzia te były przedmiotem handlu, Filip⁹⁷⁾ zaś zaznacza, że odosobnione znaleziska narzędzi kamiennych są śladem tymczasowego pobytu ludności kultury ceramiki wstęgowej w przejściu do miejsc ich stałego pobytu. Kunkel⁹⁸⁾ podkreśla nawet, że Noteć spełniała ważną rolę w wędrówce ludności tej kultury na Pomorze. Dla jednej i drugiej interpretacji rzeczą istotną jest występowanie zabytków kamiennych nad rzekami — a więc drogami komunikacyjnymi. Przyjęcie pierwszej z nich byłoby możliwe, gdybyśmy mieli do czynienia z materiałem pierwszej jakości. Tymczasem na terenie Wielkopolski tylko niektóre narzędzia kamienne wykonane są bez zarzutu (np. toporek z Drzenka, pow.

⁹⁶⁾ B. v. Richthofen — Zur bandkeramischen Besiedlung in Bereich der unteren Weichsel und Oder — Blätter f. d. Vorgeschichte 1930 str. 18.

⁹⁷⁾ J. Filip — Pradzieje Czechosłowacji 1951, str. 133.

⁹⁸⁾ Otto Kunkel — Die Bandkeramik in Pommern. Germania 1934, str. 177.

Śrem (ryc. 42), większość zaś charakteryzuje pewnego rodzaju niedbałość i niestaranność albo wręcz brak obróbki (np. toporki robocze z Heliodorowa, pow. Chodzież (ryc. 70) i z Szelejewa, pow. Żnin (ryc. 225). Stanowią one wyraźny kontrast do importowanych siekierok z Kaźmierza, pow. Szamotuły i z Piły, które niewątpliwie były przedmiotem handlu. Rozpatrzmy więc drugą próbę interpretacji takiego właśnie rozmieszczenia znalezisk kamiennych. Tu nasuwa się pytanie, dlaczego ślad pobytu chociażby tylko czasowego ludności omawianej kultury miałyby poświadczać wyłącznie narzędzia kamienne. Na tak znaczną (przeważającą w stosunku do pozostałych) ilość stanowisk z odosobnionymi znaleziskami kamiennymi nie znaleziono bowiem ani jednej skorupy. Częściowo tłumaczy jednak taki stan rzeczy fakt, że luźno znaleziono zabytki kamienne stanowią wyłącznie prawie znaleziska przypadkowe, odkryte przez amatorów, którzy mogli nie zwrócić uwagi na mniej okazałe zabytki, jakie stanowią ułamki naczyń czy drobne narzędzia krzemienne. Jeżeli zaś uwzględnimy, że największe zgęszczenie luźnych znalezisk narzędzi kamiennych spotykamy na ogół na tych samych obszarach, gdzie skupiają się też osady i groby kultury ceramiki wstęgowej, przede wszystkim zaś na Kujawach i Pałukach, wówczas większość przedmiotów kamiennych luźno znalezionych będziemy musieli uznać za ślady osadnictwa wstęgowców, co nie wyklucza oczywiście, że niektóre okazy rozeszły się drogą handlu poza obszar zasięgu ludności ceramiki wstęgowej.

IV. Obrządek pogrzebowy

Groby występujące na stanowiskach kultury ceramiki wstęgowej w Wielkopolsce wraz z Ziemią Lubuską mają wszystkie charakterystyczne cechy grobów płaskich z szkieletami skurczonymi. Część z nich (groby z Iwna, pow. Szubin, Sędowa, pow. Mogilno, Drużyny, pow. Wschowa i z Kijów-Gór, pow. Świebodzin) należy zaliczyć do kultury ceramiki wstęgowej kłutej. Natomiast groby z Biskupina, pow. Żnin, Broniewa, pow. Inowrocław, okolic Inowrocławia i Jankowa, pow. Mogilno, należą do grupy brzesko-kujawskiej kultury nadcisańskiej, co poświadczają analogie z Brześciem Kujawskim do zabytków stanowiących ich wyposażenie. W dwóch grobach z Biskupina i tyłuż z Broniewa stwierdzono identyczną orientację szkieletów, mianowicie układ w kierunku północ-południe, przy czym głowa była skierowana na południe, a nogi zwrócona ku wschodowi. Ten sam układ stwierdzono też w Brześciu Kujawskim. Oba groby biskupińskie, u których znamy orientację, zawierały zwłoki kobiet, na co wskazuje ich inwentarz, mianowicie w grobie 2 dwie pary bransolet kościanych i naszyj-

nik z 365 paciorków spondylusowych, a w gr. 3 ułamek bransolety. Uderza, że w obu wypadkach szkielety spoczywały na prawym boku. Jakkolwiek w Brześciu Kujawskim i na kilku innych cmentarzyskach kultury nadcisańskiej ze Śląska i Węgier zwłoki kobiet ułożone były w grobach stale na lewym boku. Także w Broniewie oba odkryte tam szkielety miały tę samą orientację, jakkolwiek jeden zapewne był męski, sądząc z obecności toporka rogowego, a drugi z bransoletami i paciorkami kościanymi należał niewątpliwie do kobiety. Z innych stanowisk nie posiadamy niestety bliższych danych o orientacji szkieletów. Jak już wspominaliśmy wyżej, grobów ludności starszej ceramiki wstęgowej z ornamentyką rytą dotąd na opisywanym obszarze nie znaleziono.

Chronologia.

Przystępując do omówienia zagadnienia chronologii, mogłam brać pod uwagę jedynie materiał ze stanowisk badanych metodycznie. A stanowisk tych, jak wykazuje część materiału niniejszej pracy, jest niewiele i nie posiadają one zabytków wybitnie datujących. Ceramika i jej formy występujące w Wielkopolsce nawiązują głównie do Śląska, Czech, Moraw, a częściowo i Niemiec południowych, co uwidacznia się wyraźnie w analogiach przytoczonych w analizie materiału. Należy więc przyjąć, że ludność kultury ceramiki wstęgowej (mam na myśli przede wszystkim kulturę ceramiki wstęgowej kłutej) przybyła do nas ze Śląska i Czechosłowacji. Kultura ceramiki wstęgowej rytej występuje w czystych zespołach bez obcej domieszki. Natomiast kultura ceramiki wstęgowej kłutej w Wielkopolsce nie reprezentuje formy czystej. Wykazuje bowiem bardzo liczne i wyraźne wpływy grupy brzesko-kujawskiej, co szczególnie unaocznia się w materiale z Poznania-Dębca, pochodzącym z zespołu i w znalezisku z Warszówki, pow. kaliski. Świadectwem tych bliskich kontaktów są przede wszystkim naczynia wanienkowate, zdobienie brzegów naczyń najróżniejszymi nacięciami i karbami a także puchar z Warszówki. Współczesność występowania tych dwóch grup na terenie Wielkopolski jest zupełnie pewna, a nawet może można by zaryzykować dopatrzenie się między nimi jeszcze jakiejś ściślejszej współzależności. Równocześnie stwierdzić można współistnienie kultury ceramiki wstęgowej kłutej z kulturą pucharów lejkwatych, co poświadczają zarówno formy amfor z Iwna, pow. Szubin i z Poznania-Dębca zaopatrzone w uszka, jak i występowanie skorup kultury pucharów lejkwatych wspólnie z ceramiką kłutą we wspólnych jamach odpadkowych w Sędowie i w Szelejewie. Także na Pomorzu ceramika obu kultur znajduje się czasem w tej samej jamie (Chełmża, pow. To-

ruń)⁹⁹⁾ a podobne spostrzeżenia poczyniono też w Ćmielowie, w pow. opatowskim, w jamie 170^{99a)}). Znaleźiska kultury nadcisańskiej w Wielkopolsce należą do grupy brzesko-kujawskiej tej kultury.

Jażdżewski¹⁰⁰⁾, omawiając chronologię tej grupy, wskazał w pierwszym rzędzie na jej bliskie pokrewieństwo z grupą jordanowską na Śląsku i stwierdził, że występuje ona tam równocześnie z kulturą ceramiki wstęgowej kłutej, a nawet rytej. W materiale ceramicznym z Wielkopolski podobnej sytuacji nie dało się zaobserwować. Na pięciu znanych stanowiskach kultury ceramiki wstęgowej rytej nie występuje żadna inna z cyklu wstęgowych i odwrotnie — na stanowiskach kultury ceramiki wstęgowej kłutej i kultury nadcisańskiej nie występuje nigdy kulturą ceramiki wstęgowej rytej. Znany więc powszechnie pogląd, że reprezentuje ona najstarszą fazę osadnictwa nad-dunajskiego pochodzenia, znajduje tu w pełni potwierdzenie. Natomiast kulturę ceramiki wstęgowej kłutej, występującą na omawianym obszarze, trzeba uznać za młodszą fazę rozwoju cyklu kultur ceramiki wstęgowej, ze względu na silnie zaznaczające się w niej wpływy kultury nadcisańskiej.

Wnioski ogólne.

Analiza i kartograficzne zestawienie materiału wykazuje, że:

1. Osadnictwo kultury ceramiki wstęgowej na terenie Wielkopolski reprezentują przede wszystkim młodsze chronologicznie kultury z tego cyklu. Jeżeli uwzględnimy poza zabytkami z grobów i osad także luźne znaleźiska narzędzi kamiennych, okaże się, że osadnictwo to było u nas stosunkowo liczne, o czym świadczy cyfra 184 stwierdzonych stanowisk. W rzeczywistości jednak stanowisk tych było niewątpliwie znacznie więcej, szczególnie w Ziemi Lubuskiej, jak wskazuje np. duże zagęszczenie zabytków na obszarze powiatu wschowskiego, które doczekały się publikacji a zatem mogły być uwzględnione w naszej pracy. Natomiast wobec częściowego lub całkowitego zniszczenia zbiorów muzealnych w Strzelcach, Pile, Sulechowie, Trzciance, Wschowie, Słończu i innych miejscowościach zebrane tam materiały, przeważnie nie opublikowane, niestety przepadły dla nauki z wyjątkiem stosunkowo małej ilości zabytków

uratowanych przez Muzeum Archeologiczne w Poznaniu.

2. Stanowiska kultury ceramiki wstęgowej związane są na ogół z dobrymi, urodzajnymi glebami, o czym świadczy chociażby znaczne skupienie znaleźisk na Kujawach i Pałukach. Jednakże przedstawiciele kultury ceramiki wstęgowej rytej i kultury nadcisańskiej w znacznie wyższym stopniu. Zdradzają zamiłowanie do ziem żyznych niż ludność kultury ceramiki wstęgowej kłutej, której osady i gleby spotyka się nierzadko na gruntach lekkich, piaszczystych. Tłumaczy się to tym, że obok rolnictwa i hodowli zwierząt ludność ta zajmowała się także myślistwem i rybołówstwem, jak wykazało zbadanie kości zwierzęcych z osad w Poznaniu-Dębcu.
3. Współwystępowanie ceramiki wstęgowej kłutej z ułamkami naczyń kultury pucharów lejkowatych świadczy o współczesności obu kultur.

Spis miejscowości do mapy.

Liste des trouvailles figurant sur la carte

1. Annowo pow. Szubin
2. Atanazyn pow. Chodzież
3. Baranowo pow. Inowrocław
4. Bąblin pow. Oborniki
5. Biskupin pow. Żnin
6. Bogdanowo pow. Oborniki
7. Borkowo pow. Inowrocław
8. Bożejewiczki pow. Żnin
9. Broniewice pow. Mogilno
10. Broniewo pow. Inowrocław
11. Brzekiniec pow. Chodzież
12. Buszkowo pow. Bydgoszcz ✓
13. Bydgoszcz m. p.
14. Bytyń pow. Szamotuły ✓
15. Cerekwica pow. Poznań
16. Chełm Drezdenecki pow. Strzelce Krajeńskie
17. Chelmce pow. Inowrocław
18. Chwałowo pow. Mogilno
19. Czarnków m. p.
20. Czeszewo pow. Wągrówiec
21. Dąbrowa Biskupia pow. Inowrocław
22. Dąbrówka pow. Szubin
23. Dobieszewo pow. Szubin
24. Drużyna pow. Wschowa
25. Drzonek pow. Srem
26. Dziembowo pow. Chodzież
27. Dzierawy pow. Koło
28. Dzierżąno Małe pow. Piła
29. Edwinowo pow. Inowrocław
30. Gałęzewo pow. Żnin
31. Gąski pow. Inowrocław
32. Glinno pow. Poznań
33. Glinno Małe pow. Inowrocław
34. Gniewkowice pow. Inowrocław
35. Gniewkowo pow. Inowrocław
36. Gniezno m. p.
37. Gocanowo pow. Inowrocław
38. Godzięba pow. Inowrocław
39. Gorzów m. p.
40. Gostyń m. p.
41. Goszczanowiec pow. Strzelce Krajeńskie
42. Goszczanowo pow. Strzelce Krajeńskie
43. Gościmiec pow. Strzelce Krajeńskie
44. Górczyna pow. Wschowa

⁹⁹⁾ J. Kostrzewski — Naczyńka z ornamentem kreskowym kłutym z Chełmży w pow. jarocińskim, (Przegląd Archeologiczny, t. I nr 2—3, str. 67—68).

^{99a)} Wiadom. Archeol. XVIII, 231.

¹⁰⁰⁾ K. Jażdżewski — Cmentarzyska kultury ceramiki wstęgowej i związane z nimi ślady osadnictwa w Brześciu Kujawskim. Wiadomości Archeologiczne, t. XV, str. 85.

45. Górecko pow. Strzelce Krajeńskie
 46. Górki Zagajne pow. Szubin
 47. Górnica pow. Piła
 48. Górsko pow. Wolsztyn
 49. skreślono
 50. Granowo pow. Nowy Tomyśl
 51. Grocholin pow. Szubin
 52. Grochowska Szlacheckie pow. Żnin
 53. skreślono
 54. Gulcz pow. Czarnków
 55. Heliodorowo pow. Chodzież
 56. Imielenko pow. Gniezno
 57. Imielno pow. Gniezno
 58. Okolice Inowrocławia
 59. Inowrocław-Mątwy
 60. Iwno pow. Szubin
 61. Jacewo pow. Inowrocław
 62. Janikowo pow. Inowrocław
 63. Jankowo pow. Mogilno
 — Jaraczewo pow. Żnin
 64. Jezicra pow. Rawicz
 65. Jezuicka Struga pow. Inowrocław
 66. Jędrzejewo pow. Piła
 67. Jędrzychowice — Kowalewo pow. Wschowa
 68. Kaczkowo pow. Inowrocław
 69. Kanał Bydgoski ✓
 70. Kaźmierz pow. Szamotuły
 71. Kąkolewo pow. Nowy Tomyśl
 72. Kędzierzyn pow. Gniezno
 73. Kępno m. p.
 74. Kije — Góry pow. Świebodzin
 75. Komorowo pow. Szamotuły
 76. Kostrzyn n/Odrą m. p.
 77. Kowalewko pow. Oborniki
 78. Kowanówko pow. Oborniki
 79. Koziegłowy pow. Konin
 80. Kraśnica pow. Konin
 81. Krosinko pow. Śrem
 82. Krotoszyn m. p.
 83. skreślono
 84. Kruszewice pow. Inowrocław
 85. Kurpiszek pow. Gorzów
 86. Kwieciszewo pow. Mogilno
 86a Lachmirowice pow. Inowrocław
 87. Lgiń pow. Wschowa
 88. Lipki Małe pow. Gorzów
 89. Liszkowa Woła pow. Inowrocław
 90. Lubiatówko pow. Śrem
 91. Lubniewice pow. Sulęcín
 92. Lutomieże pow. Inowrocław
 93. Lutogniewa pow. Krotoszyn
 94. Łabno pow. Szubin
 95. Łagódzin pow. Gorzów
 96. Łąsko Wielkie pow. Bydgoszcz ✓
 97. Łęg pow. Śrem
 97. Mała Kołuda pow. Inowrocław
 98. Marzęcin pow. Gorzów
 99. Mątwy zob. Inowrocław - Mątwy
 100. Michalcza pow. Gniezno
 101. Mirosławice pow. Mogilno
 102. Mokronosy pow. Wągrówiec
 103. Mościszki pow. Kościan
 104. Niemierzyce pow. Nowy Tomyśl
 105. Noskowo pow. Września
 106. Nowa Wieś pow. Wschowa
 107. skreślono
 108. Oborniki m. p.
 109. Osieczki pow. Inowrocław
 110. Ostrowo pow. Śrem
 111. Ostrowo n/Gopłem pow. Inowrocław
 112. Ostrowo n/Łęgą pow. Inowrocław
 113. Panigródz pow. Wągrówiec
 114. Parchanie pow. Inowrocław
 115. Parchanki pow. Inowrocław
 116. Parkowo pow. Oborniki
 117. Parsko pow. Kościan
 — Piastowice pow. Wągrówiec
 118. Pietrzyków pow. Września
 119. Piła m. p.
 120. Pławno pow. Oborniki
 121. Płonkowo pow. Inowrocław
 122. Płonkówko pow. Inowrocław
 123. Podrzewie pow. Szamotuły
 124. Polska Wieś pow. Gniezno
 125. Powidz pow. Gniezno
 126. Poznań (z Cybiny)
 127. Poznań - Dębiec
 128. Poznań - Miasteczko
 129. Poznań - Naramowice
 130. Poznań - Szeląg
 131. Prochy pow. Kościan
 132. Promno pow. Czarnków
 133. Przybysław pow. Inowrocław
 134. Przyczyna Górna pow. Wschowa
 135. Raczyn pow. Chodzież
 136. Radzicz pow. Wyrzysk
 137. Radzim pow. Oborniki
 — Rogierówko pow. Poznań
 138. Rogoźno pow. Oborniki
 139. Rojewo pow. Inowrocław
 140. Ruchocice pow. Wolsztyn
 141. Ruda Kozłanka pow. Wągrówiec
 142. Rusinowo pow. Inowrocław
 143. Okolice Ryczywołu pow. Oborniki
 144. Samokłęski pow. Szubin
 145. Santocko pow. Gorzów
 146. Sątopy pow. Nowy Tomyśl
 147. Sędowo pow. Mogilno
 148. Siedlimowo pow. Mogilno
 149. Siemianowo pow. Gniezno
 150. Sieraków pow. Międzyzichód
 151. Sipiory pow. Szubin
 152. Skarbienice pow. Żnin
 153. Słapanowo pow. Szamotuły
 154. Smolnica pow. Szamotuły
 155. Smolniki pow. Szubin
 156. Sobiejuchy pow. Szubin
 157. Sokole - Kuźnica pow. Bydgoszcz ✓
 158. Strzelce pow. Mogilno
 — Strzelno pow. Mogilno
 159. Strzyżewo pow. Nowy Tomyśl
 160. Szadłowice pow. Inowrocław
 161. Szamocin pow. Chodzież
 162. Szczodrowo pow. Kościan
 163. Szelejewo pow. Żnin
 164. Szymon m. p.
 165. Topola pow. Inowrocław
 165a Tupadły pow. Inowrocław
 166. Ujazdowo pow. Leszno
 167. Uścięce pow. Nowy Tomyśl
 168. Warszówka pow. Kalisz
 169. Wenecja pow. Żnin
 170. Wielkie pow. Poznań
 171. Wieszki pow. Szubin
 172. Wojciechowo pow. Międzyzrzecz
 173. Wybranowo pow. Inowrocław
 174. Zakrzewo pow. Gniezno
 175. Zamysłów pow. Wschowa
 176. Zbąszyń pow. Nowy Tomyśl
 177. Zielonowo pow. Piła
 178. Zmysłona pow. Kępno
 179. Żrenica pow. Środa
 180. Żabno pow. Mogilno
 181. Żnin m. p.
 182. Żółwin pow. Międzyzrzecz

Uwaga: Trzy miejscowości z północnej części powiatu bydgoskiego, leżące już na obszarze Pomorza historycznego, mianowicie nr 12 Buszkowo, nr 95, Łąsko Wielkie i nr 157 Sokole-Kuźnica nie zmieściły się już na mapie. Cztery dalsze miejscowości, które doszły już po wykonaniu mapy, zostały na niej również pominięte, a cztery pozycje skreślono.

LUCJA SMOczyńska

LA CIVILISATION DE LA CÉRAMIQUE
RUBANÉE EN GRANDE-POLOGNE

Résumé

Le présent ouvrage tient compte de l'ensemble du territoire historique de la Grande-Pologne, y compris la terre de Lubusz et la partie occidentale de la Couïavie, par conséquent il a trait à la voïevodie actuelle de Poznań, à la partie sud de la voïevodie de Bydgoszcz (districts de Wyrzysk, Bydgoszcz, Szubin, Żnin, Mogilno et Inowrocław), ainsi qu'à la voïevodie de Zielenka Góra, à l'exclusion des districts situés sur la rive gauche de l'Odra, faisant jadis partie de la Lusace ou de la Silésie.

La première partie de l'ouvrage présente dans l'ordre alphabétique tous les matériaux des trouvailles — ayant déjà fait ou non l'objet de publications — en fournissant pour la majorité de celles-ci des reproductions illustrées des matériaux non décrits jusqu'à présent. Dans la seconde partie l'auteur nous donne une analyse des matériaux. La céramique rubanée plus ancienne, avec des ornements gravés en spirale, est connue jusqu'à présent uniquement par 7 localités en Grande-Pologne: Gościmiec, distr. de Strzelce Krajeńskie, Lubniewice, distr. de Sulęcín, Panigródz, distr. de Wągrowiec, Parchanie, distr. d'Inowrocław, Poznań-Szeląg, Przybysław, distr. d'Inowrocław, et Strzelce, distr. de Mogilno. — La céramique plus récente, pointillée, a été découverte dans 18 stations se trouvant dans 17 localités: Atanazyń, distr. de Chodzież, Biskupin, distr. de Żnin, Broniewice, distr. de Mogilno (établissement), Chwałowo, distr. de Mogilno, Drużyna, distr. de Wschowa, Goszczanowiec et Górecko, distr. de Strzelce Krajeńskie, Iwno, distr. de Szubin (sépulture), Kije-Góry, distr. de Świebodzin (sépulture), Komorowo, distr. de Szamotuły, Łęg, distr. de Śrem, Marzęcin, distr. de Gorzów (établissement), Pietrzyków, distr. de Konin, Poznań-Dębiec (2 établissements), Sędowo, distr. de Mogilno (établissement et cimetière), Warszówka, distr. de Kalisz, Wojciechowo, distr. de Międzyrzecz.

La civilisation „de la Tisza“ (dans sa variété locale: de Brześć en Couïavie), contemporaine de celle de la céramique pointillée, est représentée par les stations suivantes: Biskupin, distr. de Żnin (2 établissements et 1 cimetière à squelettes), Broniewo, distr. d'Inowrocław (sépulture), Gocanowo, distr. d'Inowrocław (sépulture), environs d'Inowrocław (sépulture), Inowrocław-Mątwy (sépulture) Jankowo, distr. de Mogilno (cimetière), Kraśnica, distr. de Konin, Rojewo, distr. d'Inowrocław, Sipiory, distr. de Szubin, Szelejewo, distr. de Żnin (établissement), Wenecja, distr. de Żnin (établissement),

Zbąszyń, distr. de Nowy Tomyśl (2 établissements), Żrenica, distr. de Środa (établissement).

La civilisation de la céramique rubanée plus ancienne, avec des ornements gravés en spirale, nous est connue jusqu'à présent uniquement par des établissements, dont 3 sont situés en Couïavie occidentale et 4 dans le reste de la Grande-Pologne. La civilisation de la céramique pointillée plus récente nous est connue dans 4 cas par des sépultures à squelettes accroupis, dans 5 cas par des établissements et dans 3 cas par des trouvailles isolées. Trois stations de cette civilisation se trouvent en Couïavie, 2 dans la région avoisinante de Pałuki et 12 dans le reste de la Grande-Pologne. Aussi cette civilisation est-elle représentée d'une façon plus uniforme en Grande-Pologne. Par contre la civilisation de la Tisza, connue par 17 stations au total, se concentre principalement en Couïavie (6 stations), et dans la région de Pałuki (5 stations), tandis que 6 stations seulement reviennent au reste de la Grande-Pologne. Il en résulterait que la population de la céramique rubanée plus ancienne, ainsi que les porteurs de la civilisation de la céramique de la Tisza, étaient rattachés par des liens beaucoup plus étroits aux terres fertiles que la population de la céramique pointillée, autrement dit que l'agriculture jouait chez eux un rôle beaucoup plus important que chez ces derniers, dont les établissements et sépultures sont souvent découverts sur des terres sablonneuses (Marzęcin, Biskupin, Chwałowo, Drużyna, Iwno, Łęg, Pietrzyków). Il importe de souligner à cette occasion que l'examen des ossements d'animaux dans deux établissements de la civilisation de la céramique pointillée à Poznań-Dębiec a démontré que les porteurs de cette civilisation s'occupaient aussi, en dehors de l'agriculture, de chasse et de pêche.

Le rôle dominant de la Couïavie et de la région de Pałuki apparaîtra encore plus nettement, si nous prenons en considération l'ensemble des matériaux, c-à-d.: outre les établissements, les cimetières et les tessons d'un caractère indéterminé, également les trouvailles isolées d'outils de pierre, typiques pour la civilisation de la céramique rubanée. Il apparaîtra alors que du nombre général de 184 stations mentionnées dans l'ouvrage — 52 reviennent à trois districts occidentaux de la Couïavie (36 pour le district d'Inowrocław, 10 pour celui de Mogilno et 7 pour celui de Bydgoszcz) et 24 à la région de Pałuki (11 pour le district de Żnin et 13 pour le district de Szubin), par conséquent, que 5 districts de la partie nord-est de la Grande-Pologne ont procuré plus de 2/5 de l'ensemble des trouvailles sur tout le territoire en question, englobant 42 districts.

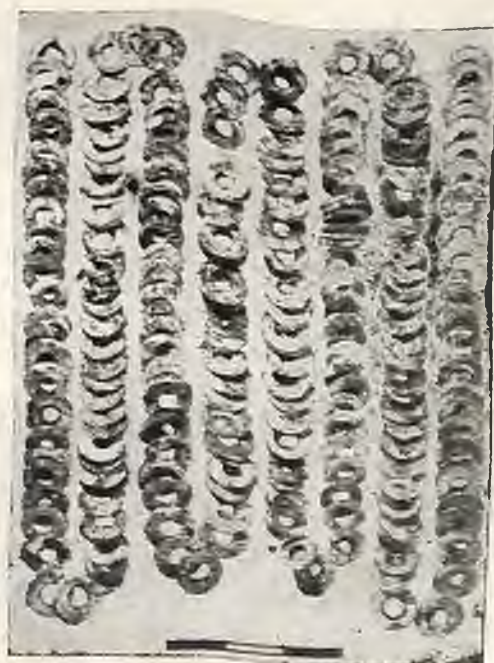
L'analyse des outils de pierre, constituant pour la plupart des trouvailles isolées, a

démontré que leur majorité est représentée par des haches de travail d'une facture peu soignée avec ouverture pour le manche (cf. le relevé à la p. 73), portant souvent des traces de scie et atteignant parfois de très grandes dimensions. Ces grands spécimens sont considérés parfois comme socs de houe, ce que l'auteur met en doute. Nombreuses aussi sont les houes plates sans ouverture avec tranchant asymétrique, dont le relevé nous est donné par l'auteur à la p. 72. Par contre, les houes ayant l'aspect de formes de cordonnier nous sont connues par 9 localités seulement (cf. le relevé à la p. 71), et les houes avec ouverture transversale par rapport au manche — par 30 localités (cf. le relevé p. 72). Finalement, il importe de citer plusieurs haches fabriquées avec de la pierre semi-précieuse: la néphrite (Górczyna, distr. de Wscho-wa, Krotoszyn), le jade (Szczodrowo, distr. de Kościan), la chloromélanite (Zmysłona, distr. de Kępno), parmi lesquelles il faut compter peut-être également trois autres hachettes de pierre verdâtre, non encore identifiées par le minéralogiste. Les outils en silex provenant des établissements de la civilisation de la céramique rubanée sont jusqu' à présent peu nombreux: plusieurs grattoirs à bout de lame (fig. 188 et 261), lames à dos obliquement coupé et rabattu (fig. 11) et lames retouchées. Dans un fond de cabane à Poznań-Dębiec a été trouvée une petite pointe triangulaire de type tardenoisien (fig. 189). Les objets en os et en corne sont aussi rares: fragments de 2 os polis (fig. 148—149), fragment d'un ciseau en os (fig. 15), lissoirs en os de Broniewo et de Jankowo, haches en bois de cerf de Parchanie (fig. 118), de Broniewo (pl. I, 1) et de Poznań-Dębiec (fig. 150); viennent ensuite des fragments de bracelets en os

richement ornés de Biskupin (fig. 13 et pl. II) et de Broniewo, et des perles tubulaires en os de Broniewo. A Biskupin (pl. I, 7), à Gocanowo, distr. d'Inowrocław (pl. III, 2) et dans les environs d'Inowrocław (fig. 74) ont été trouvées des perles plates, fabriquées de la coquille *Spondylus*, tandis que 2 coquilles perforées de cette espèce ont été découvertes aussi à Inowrocław-Matwy. Dans une localité inconnue des environs d'Inowrocław ont été décelés dans des sépultures à squelettes des objets de parure en cuivre, notamment des pendeloques trapézoïdales et des perles tubulaires (fig. 73).

Les haches de pierres semi-précieuses, les haches à tête en pointe (fig. 84 et pl. IV, 1—2), les perles faites de la coquille *Spondylus*, ainsi que les objets de parure en cuivre — témoignent des relations commerciales de la population de la céramique rubanée en Grande-Pologne avec le Midi.

Les trouvailles de la céramique rubanée plus ancienne en Grande-Pologne n'apparaissent jamais mêlés à d'autres groupes de la céramique rubanée. Par contre, la céramique pointillée est rencontrée parfois en compagnie de formes typiques de la céramique de la Tisza, et d'autre part, certains vases avec ornements pointillés caractéristiques accusent en même temps une forte influence de la céramique de la Tisza (cf. la coupe de Warszówka, pl. IV, 5), ce qui atteste la contemporanéité des deux groupes de la civilisation de la céramique rubanée. Dans les fosses à déchets de Sedowo et de Szalejewo on a trouvé, à côté des tessons de la céramique pointillée, ceux de la culture des coupes en forme d'entonnoir, ce qui témoigne de l'existence simultanée de cette civilisation avec celle de la céramique rubanée plus récente.

1. Broniewo, pow. Inowrocław. Toporek rogowy kultury nadcisańskiej, 2. Tupadły, pow. Inowrocław. Motyka kamienna, 3. Dąbrówka, pow. Szubin. Motyka kam., 4. Sokole-Kuźnica, pow. Bydgoszcz. Motyka kam., 5. Zmysłona, pow. Kępno. Siekierka chloromelanitowa. Ok. $\frac{1}{3}$ w. n., 6—7. Biskupin, pow. Żnin. Grób szkieletowy kultury nadcisańskiej nr 2 i naszyjnik z paciorków muszli *Spondylus* z tegoż grobu. — 1 Broniewo, distr. d'Inowrocław. Hache-marteau en corne de la civilisation de la Tisza, 2. Tupadły, distr. d'Inowrocław. Houe en pierre, 3. Dąbrówka, distr. de Szubin. Houe en pierre, 4. Sokole-Kuźnica, distr. de Bydgoszcz. Houe en pierre, 5. Zmysłona, distr. de Kępno. Hache en chloromélanite Env. $\frac{1}{3}$ gr. nat., 6—7. Biskupin, distr. de Żnin. Tombe à squelette de la civilisation de la Tisza et collier en perles de coquille *Spondylus* de cette même tombe.

1

2

3

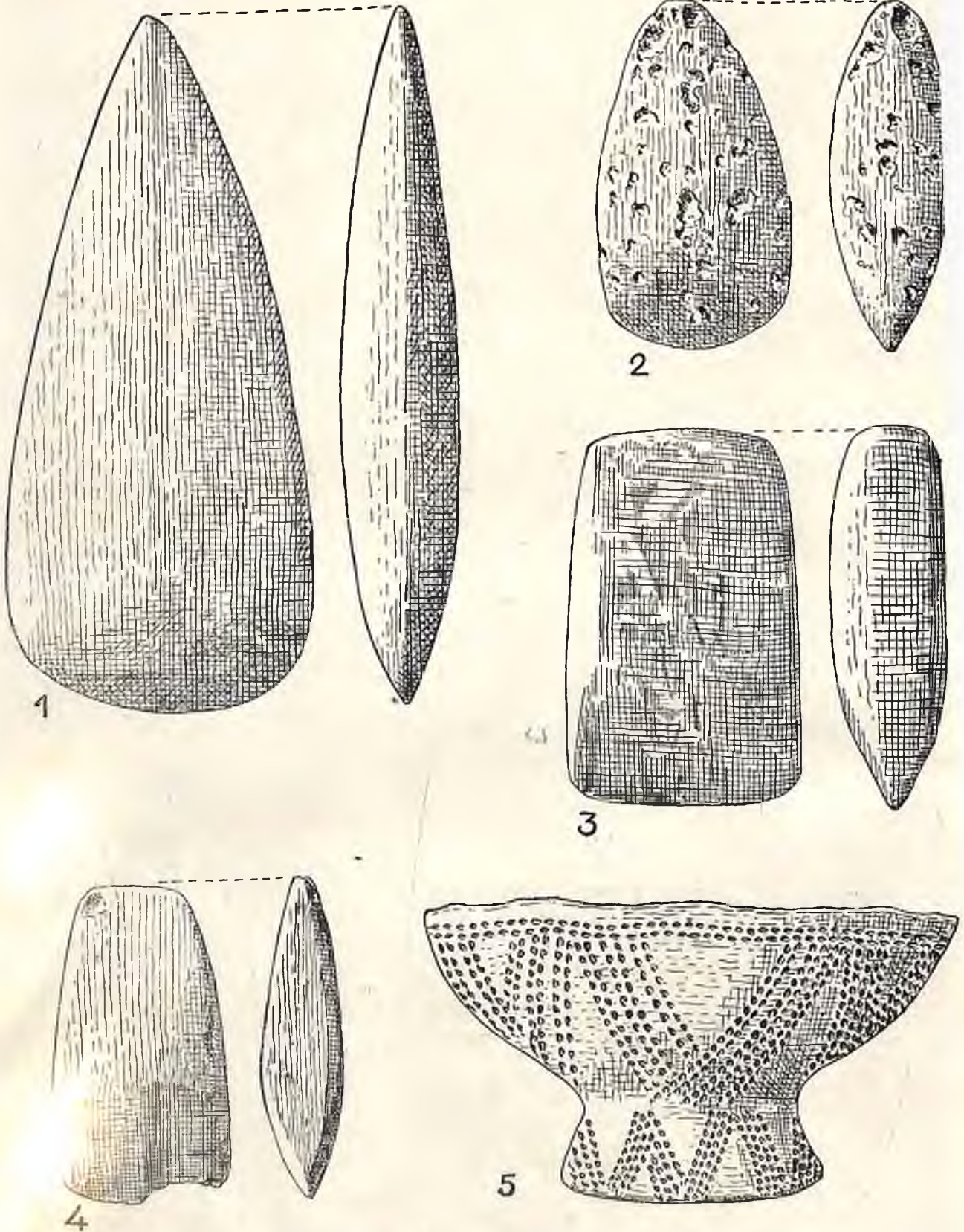

4

1—4. Biskupin, pow. Żnin. Stan. 15a. Bransolety kościane z grobu szkieletowego nr 2 kultury nadcisańskiej. W. n. — Biskupin, distr. de Żnin. Station 15a. Bracelets en os de la tombe no 2 de la civilisation de la Tisza Gr. nat.

- 1 Bydgoszcz, m. p. Motyka w kształcie kopyta szewskiego. — Houe à aspect de forme de cordonnier.
- 2 Gocanowo, pow. Inowrocław. Naszyjnik z paciorków z muszli. — Collier de grains faits de coquilles.
- 3 Kanał Bydgoski. Motyka w kształcie kopyta szewskiego. — Houe à aspect de forme de cordonnier.

1. Piła, m. p. Siekierka z ostrym obuchem. $\frac{2}{3}$ w. n. 2. Szadłowice, pow. Inowrocław. Siekierka z ostrym obuchem. $\frac{2}{3}$ w. n. 3. Szczodrowo, pow. Kościan. Siekierka jadeitowa. W. n. 4. Krotoszyn, m. p. Siekierka nefrytowa. W. n. 5. Warszówka, pow. Kalisz. Puchar. — 1. Piła. Hache à tête pointue. $\frac{2}{3}$ gr. nat., 2. Szadłowice, distr. d'Inowrocław. Hache à tête pointue. $\frac{2}{3}$ gr. nat., 3. Szczodrowo, distr. de Kościan. Hache de jade. Gr. nat., 4. Krotoszyn. Hache en néphrite. Gr. nat., 5. Warszówka, distr. de Kalisz. Vase à pied de la céramique pointillée.

Cmentarzysko kultury „łużyckiej”

w Borku, pow. Gorzów, Ziemia Lubuska

Un cimetière de la civilisation lusacienne à Borek, distr. de Gorzów

W roku 1951 koło miejscowości Borek, leżącej w powiecie gorzowskim przeprowadziło Muzeum Archeologiczne w Poznaniu ratunkowe badania cmentarzyska ciałopalnego.

Kpt. Kiełczewski, który natknął się na groby, zabezpieczył teren i powiadomił Muzeum, a w czasie badań służył największą pomocą, za co na tym miejscu należy mu się szczególne podziękowanie.

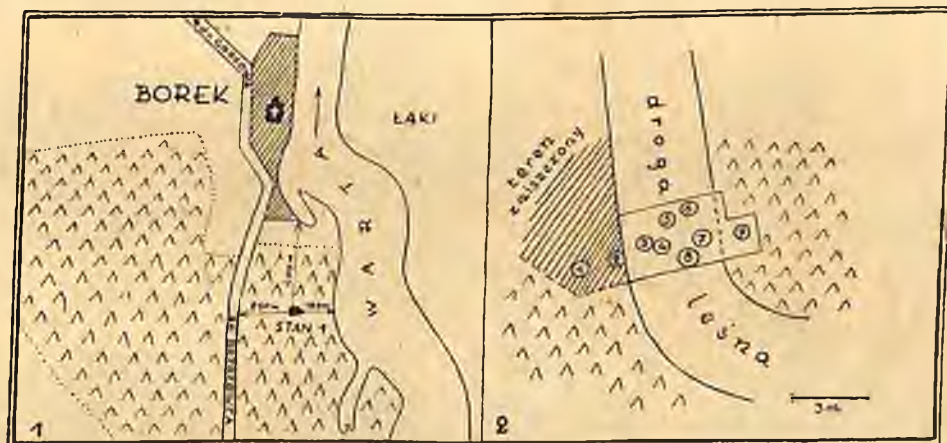
Badania, ze względu na swój charakter i czas, objęły tylko jeden odcinek, najwięcej narażony

kości wahającej się od 0,7 do 1,00 m. Płytsze ich występowanie na drodze przypisać należy niszcącemu działaniu ciężko załadowanych pojazdów, których koła głęboko wrzynają się w sypki piasek¹⁾.

INWENTARZ GROBOWY

Grób nr 1.

Grób ten został zupełnie zniszczony podczas rozkopywania terenu, tak że nie można dokład-

Ryc. 1. Szkice sytuacyjne. 1. Stan. 1 w Borku, pow. Gorzów, 2. Rozmieszczenie grobów na stan. 1. — Fig. 1. No 1. Situation du cimetière de Borek distr. de Gorzów. No 2. Plan du cimetière.

na zniszczenie, to znaczy, intensywnie używany odcinek drogi leśnej. Na terenie przydrożnym, poprzednio rozkopanym, znajdowały się dwa groby, na drodze odkryto ich 6 oraz 1 w większej odległości, po drugiej stronie drogi. Zagęszczenie grobów i tu i ówdzie znalezione skorupy, świadczą o istnieniu większego cmentarzyska z dużą ilością grobów. Cmentarzysko to leży w lesie, na nieznacznym wzniesieniu, w odległości około 120 metrów od lewego brzegu Warty i około 400 m na południe od wsi Borek (ryc. 1).

Wzniesienie, podobne jak cała przyległa okolica, jest piaszczyste. Poszczególne groby znajdowały się zasadniczo na tej samej głębo-

nie odtworzyć jego wyglądu. Z dużej liczby ułamków udało się zrekonstruować cztery naczynia, z których jedno było popielnicą, ponieważ znaleziono przy nim znaczną ilość spalonych kości. Z pozostałych ułamków wynika, że grób ten posiadał dużą liczbę przystawek.

Inwentarz:

I. Duże naczynie z wysoką, prawie cylindryczną szyjką, silnie wydętym, spłaszczonym

¹⁾ Tak np. „rozjechano” bardzo dużą część cmentarzyska kultury „łużyckiej” z IV i V okresu brązu w Biedrowie—Zakrzewie pow. Szamotuły. To nadzwyczaj bogate cmentarzysko tylko w części zostało rozkopane przez dawnego właściciela Kwileckiego i konserwatora Z. Zakrzewskiego w początkach bieżącego stulecia.

brzusem o zaokrąglonym profilu; na załomie brzusiec zdobiony ośmioma wypychanymi od środka guzami, przedzielanych grupami (po 4) głębokich pionowych żłobków; powierzchnia gładzona, koloru żółto-brunatnego, przy dnie grubo obmazywana; brak dna. Wys. 30,0 cm, śr. brzuśca 45,0 cm, otwór 27,6 cm. (Ryc. 2, 1).

2. Duże naczynie z prawie cylindryczną szyjką, baniastym brzusem i nieco wyodrębnionym dnem; powierzchnia koloru ciemno-

mych poprzecznie karbowaną główką szpili brązowej; między pasmami oraz poniżej nasady szyjki małe dołeczki; powierzchnia niezbyt starannie gładzona, szaro-brunatna. Wys. 16,0 cm, średn. brzuśca 15,0 cm, otwór 11,0 cm, dno 7,0 (Ryc. 2, 7).

4. Naczynie beczułkowatego kształtu z lekko wygiętym brzegiem; powierzchnia gładzona, żółto-brunatna. Wys. 12,2 cm, średn. 12,8 cm, otwór ok. 10,5 cm, dno 6,5 cm. (Ryc. 2, 4).

Ryc. 2. Borek, pow. Gorzów. Zawartość grobu I. nry 1—2 w $\frac{1}{6}$, reszta w $\frac{1}{4}$ w n.
— Fig. 2. Borek, distr. de Gorzów. Contenu de la tombe no I. Nos 1—2 = $\frac{1}{6}$,
le reste = $\frac{1}{4}$ gr. nat.

brunatnego i żółto-ceglastego, gładzona, a poniżej największej wydętości brzuśca pionowo obmazywana grubą warstwą gliny; przy dnie ciemno wygładzone. Wys. 32,0 cm, średn. brzuśca 38,0 cm, otwór 26,6 cm, dno 12,5 cm. (Ryc. 2, 2).

3. Amforka z wysoką cylindryczną szyjką, baniastym brzusem i wyodrębnioną podstawą; uszka osadzone przy nasadzie szyjki są szerokie i kolankowato zgięte; brzusiec zdobiony grupami pionowych pasm, wykonanych

Z pośród wielu innych ułamków wyróżnić można:

5. Ułamki naczynia z cylindryczną szyjką, baniastym brzusem, zdobionym wypychanymi guzami; powierzchnia gładzona, ciemno-brunatna.

6. Ułamki szerokootworowego naczynia z zaokrąglonym brzusem i leżowato wygiętą szyjką; powierzchnia szaro-brunatna, niezbyt starannie gładzona. Gлина posiada dużą domieszkę tłuczonego kamienia. (Ryc. 2, 3).

7. Większe fragmenty naczynia z brzuścem o największej średnicy w górnej części; szyjka nieco wygięta na zewnątrz; powierzchnia szaro-brunatna, wygładzona. Gлина z dużą domieszką tłuczonego kamienia. (Ryc. 2, 5).

8. Fragmenty naczynia z baniastym brzuścem i prostą, nieco na zewnątrz odchyłoną, krótką szyjką; wygięty brzeg posiada płaską krawędź; powierzchnia gładzona, brunatno-ceglasta. Ryc. 2, 6).

9. Fragment górnej części dzbanu z wysoką, rozszerzającą się ku górze szyjką; brzusiec posiadał wypychane od zewnątrz guzy; ucho osadzone nieco poniżej krawędzi jest bardzo szerokie; powierzchnia starannie gładzona, koloru brunatno-ceglastego. (Ryc. 2, 8).

Reszta ułamków naczyń, należących do tego grobu, jest zniszczona i mało charakterystyczna, oprócz ułamka czerpaka z dnem wgniecionym do środka.

Grób II.

Grób ten, podobnie jak i poprzedni został zupełnie zniszczony. Zachowała się w nim popielnica, wypełniona białymi kośćmi do wysokości szyjki a wśród nich mały kawałek taśmy brązowej. Grób ten obłożony był kamieniami, jak nadmienili przypadkowi odkrywcy.

Inwentarz:

1. Popielnica dwustożkowego kształtu o łagodnym załomie brzuśca, którego górna część przechodzi stopniowo w zwężającą się ku górze szyjkę; górna część brzuśca zdobiona ornamentem, złożonym z ukośnie zakreskowanych trójkątów, ujętych w dwie linie poziome; podstawa jest słabo wyodrębniona; powierzchnia powyżej załomu prawie lśniąca, poniżej mniej starannie gładzona; kolor powierzchni brunatno-szary i brunatno-ceglasty. Wys. 17,0 cm, średn. 20,5 cm, otwór 13,0 cm, dno 9,0 cm. (Ilyc. 3).

Wśród ułamków innych naczyń wyróżniają się:

2. Ułamek misy z brzegiem zagiętym do środka i krawędzią, zdobioną ukośnymi karami; powierzchnia gładzona, brunatna.

3. Ułamek naczynia z obmazywaną powierzchnią i guzkiem, imitującym uszko.

Grób III.

Grób ten znajdował się na skraju drogi i był częściowo uszkodzony (zniszczony kołami wozów). Popielnica z ciepłopalaniem obstawiona była 17 przystawkami, obok przystawek leżał sierp brązowy i także szpila. Całość obstawiona była z boków i górną zwykłymi kamieniami, od spodu nie było żadnego bruku, tak że naczynia spoczywały w piasku.

Inwentarz:

1. Dwustożkowa popielnica z zaokrąglonym brzuścem, wyodrębnioną, zwężającą się ku górze szyjką i nieznacznie wyodrębnioną pod-

stawą; brzusiec powyżej załomu zdobiony pasmem skuśnie zakreskowanych trójkątów, ujętych w dwie linie poziome; na szyjce, w pobliżu nasady pojedyncze, wydłużone dołeczki; powierzchnia powyżej załomu i przy podstawie gładzona, reszta chropowata; kolor powierzchni ciemno- i jasno-brunatny. Wys. 23,8 cm, średn. 29,4 cm, otwór 19,5 cm, dno 11,5 cm. (Ryc. 4, 1).

2. Naczynie z baniastym brzuścem, zwężającą się szyjką i słabo wyodrębnioną podstawą. Przy nasadzie szyjki dwa małe, taśmowate ucha; brzusiec powyżej załomu zdobiony gru-

Ryc. 3. Borek, pow. Gorzów. Z gr. II zniszczonego. 1/4 w. n — Fig. 3. Borek, distr. de Gorzów. Vase de la tombe détruite no II. 1/4 gr. nat.

pami pionowych i ukośnych kresek. Powierzchnia gładzona, szaro-brunatno-ceglasta. Wys. 16,0 cm, średn. 17,4 cm, otwór 11,5 cm, dno 7,7 cm. (Ryc. 4, 2).

3. Dwustożkowate naczynie z łagodnym załomem brzuśca, wyodrębnioną, zwężającą się ku górze szyjką z nieco rozchylonym brzegiem; brzusiec powyżej załomu zdobiony grupami pionowych i ukośnych kresek; powierzchnia gładzona, żółtawo-szara. Wys. 23,0 cm, średn. 28,0 cm, otwór 19,7 cm, dno 11,0 cm. (Ryc. 4, 3).

4. Górna część jajowatego naczynia z brzegiem słabo wygiętym na zewnątrz; naczynie posiada jedno grube uszko, osadzone poniżej brzegu. Na wysokości dolnej nasady ucha ornament, złożony z grup poziomo uszeregowanych dołeczek. Powierzchnia w górnej części gładzona, niżej szorstka; kolor powierzchni jasno-brunatny. Wys. zach. 17,3 cm, średn. 24,0 cm, otwór 20,0 cm. (Ryc. 4, 5).

5. Dwustożkowe naczynie z zaokrąglonym załomem brzuśca i zwężającą się szyjką; u nasady szyjki dwa małe uszka. Na ich wysokości ornament złożony z trzech wokół obiegających linii poziomych, powyżej których znajdują się pojedyncze wgłębienia a poniżej grupy podobnych dołków potrójnych; powierzchnia gładzona, żółto-brunatna i szara. Wys. 12,2 cm, średn. 13,6 cm, otwór 9,0 cm, dno 6,4 cm. (Ryc. 4, 8).

6. Dolna część większego naczynia jajowatego o powierzchni obmazywanej, gładzonej przy podstawie; kolor powierzchni szaro-brunatny. Wys. zach. 10,0 cm, dno 9,5 cm. (Ryc. 4, 7).

7. Misa z brzegiem zagiętym do środka i poprzecznie karbowaną krawędzią, na której znaj-

przemian skośnych, cienkich kresek, kolor powierzchni jasno-brunatny. Wys. 7,0 cm, średn. 19,4 cm, dno 6,7 cm. (Ryc. 4, 18).

10. Część misy z brzegiem zagiętym do środka o krawędzi zdobionej szerokimi skośnymi karbami. Powierzchnia dna gładzona, wewnątrz ciemno-szara, zewnątrz brunatno-

Ryc. 4. Borek, pow. Gorzów. Zawartość grobu III. Nry 1—18 w ok. $\frac{1}{6}$, 19—25 w ok. $\frac{1}{3}$ w. n. — Fig. 4. Borek, distr. de Gorzów. Contenu de la tombe no III.

Nos 1—18 = $\frac{1}{6}$, 19—25 = env. $\frac{1}{3}$ gr. nat.

dują się trzy małe, symetrycznie rozmieszczone guzki. Podstawa nieco wyodrębniona; powierzchnia brunatno-ceglasta. Wys. 7,3 cm, średn. 23,7 cm, dno 7,6 cm. (Ryc. 4, 4).

8. Większa misa z brzegiem zagiętym do środka, poprzecznie karbowaną krawędzią i wyodrębnioną podstawą. Powierzchnia po brzegu i przy podstawie gładzona, pas środkowy chropowaty, zdobiony grupami na

żółta. Wys. zach. 7,5 cm, średn. otworu ok. 27,5 cm. (Ryc. 4, 10).

11. Fragment misy z brzegiem zagiętym do środka o krawędzi z przerwami poprzecznie karbowanej. Powierzchnia gładzona, brunatna. (Ryc. 4, 13).

12. Mała miseczka w kształcie odcinka kuli z dnem wygniecionym do środka; powierzchnia gładzona, szaro-brunatna. Średn. otworu 11,0

cm, wysokość 4,2 cm, dno 2,4 cm. (Rycina 4, 11).

13. Mała miseczka w kształcie odcinka kuli. Brzeg nieco zagięty do środka, dno wgniezione. Powierzchnia lśniąca, jasno-żółta. Średn. otworu 8,6 cm, wys. 3,3 cm, dno 1,8 cm. (Ryc. 4, 12).

14. Mały, płytki kubek z taśmowatym, wystającym ponad krawędź uchem. Powierzchnia gładzona, jasno-brunatna. Wys. 7,0 cm, otwór 8,5 × 7,6 cm, dno 3,5 cm. (Ryc. 4, 9).

15. Czerpak w kształcie odcinka kuli z małym wgniecionym do środka dnem. Taśmowate ucho odtrącone. Na wewnętrznej stronie dna ornament, złożony z 5 grup szerokich żłobków, poprzedzielanych dołeczkami, układających się wokół stożkowato uformowanego dna. Powierzchnia gładzona, żółto-brunatna. Wys. 3,7 cm, średn. otworu 11,0 × 13,0 cm. (Ryc. 4, 15).

16. Czerpak w kształcie odcinka kuli, z wysokim, wystającym ponad krawędź uchem. Powierzchnia gładzona, żółto-brunatna. Wys. 3,5 cm, średn. otworu ok. 13,0 cm. (Ryc. 4, 14).

17. Czerpak w kształcie odcinka kuli z utraconym uchem, które wystawało ponad krawędź. Powierzchnia gładzona, żółto-brunatna. Wys. 3,5 cm, śr. otworu ok. 13,0 cm. (Ryc. 4, 16).

18. Miniaturowy czerpak z zaokrąglonym brzuścem, przechodzącym łagodnie w szyjkę o wygiętym brzegu. Szyjka oddzielona od brzucha dwiema poziomymi bruzdami. Brzusiec zdobiony grupami pionowych żłobków, przedzielonych szeregami dołeczek. Uszko odtrącone; dno wgniezione do środka. Powierzchnia gładzona, żółto-brunatna. Wys. 3,2 cm, średn. 6,4 cm, otwór 5,3 cm, dno 1,7 cm. (Ryc. 4, 17).

W zgniecionym naczyniu, opisanym pod nr 4 znajdowały się:

a) Przedmiot kamienny wrzecionowatego kształtu ze ściętymi końcami; cała powierzchnia bardzo starannie wygładzona. Długość 6,8 cm, średn. 4,2 cm. (Ryc. 4, 22).

b) Trzy płasko-kuliste kamyki (kwarcyt) o pow. starannie wygładzonej. (Ryc. 4, 23—25).

Obok przystawek w żółtym piasku znajdowały się luźno obok siebie:

c) Sierp brązowy z wysokim, stożkowatym guzkiem. Długość 9,5 cm, najw. szer. ostrza 1,6 cm, wys. guzka 1,3 cm. (Ryc. 4, 21).

d) Szpila brązowa z krótkim, nieco zgiętym trzonem i dwustożkową główką. Długość 8,3 cm, średn. główki 0,9 cm. (Ryc. 4, 20).

e) Okucie brązowe, kolisto uformowane z taśmą o zaokrąglonych końcach. Średn. okucia ok. 0,8 cm, szer. taśmy 1,0 cm. (Ryc. 4, 19).

Grób IV.

Z powodu płytkiego położenia grób ten był bardzo zgnieciony. Nieliczne kamienie, tworzące widocznie tylko pokrywę, wgniezione były w naczynia. Nie można było stwierdzić, które z nich zawierało spalone kości.

Inwentarz:

1. Dolna część większego naczynia jajowatego kształtu; powierzchnia chropowata, przy podstawie gładzona; kolor powierzchni jasno-brunatny. Wys. zach. ok. 17,0 cm, dno 13,0 cm. (Ryc. 5, 2)

2. Misa z brzegiem zgrubiałym, zagiętym do wnętrza. Krawędź zdobiona grupami poprzecznych karbów i dołeczek. Podstawa słabo wyodrębniona; powierzchnia gładzona, szaro-brunatna. Wys. 8,0 cm, średn. otworu 26,7 cm, dno 10,5 cm. (Ryc. 5, 1).

3. Mała misa, częściowo zachowana, z brzegiem zgrubiałym, zagiętym do środka i nieznacznie wyodrębnioną podstawą. Krawędź zdobiona miejscami skośnymi karbami. Powierzchnia gładzona, z zewnątrz jasno-brunatna, wewnątrz prawie ceglasta. Wys. 6,4 cm, średn. otworu ok. 15,0 cm, dno 5,4 cm. (Rycina 5, 6).

4. Głęboki kubek jajowatego kształtu z nieco wygiętym na zewnątrz brzegiem. Wystające ponad krawędź ucho jest utracone; brzusiec zdobiony trzema parami guzków. Powierzchnia gładzona, brunatno-szara. Wys. 11,8 cm, średn. otworu 13,2 × 15,2 cm, dno 6,6 cm. (Ryc. 5, 5).

5. Fragment większego, szerokootworowego naczynia, zwężającego się ku dołowi. Poniżej nieco zgrubiałego brzegu grupy dołeczek, wykonanych paznokciem. Powierzchnia skośnie obmazywana, brunatna. (Ryc. 5, 3).

6. Liczne ułamki kilku naczyń, m. in. fragment prawie cylindrycznej podstawy, zdobionej poziomymi żłobkami (ryc. 5, 4), ułamek misy, zdobionej na przemian skośnymi bruzdami, ułamki misy z karbowaną krawędzią, ułamki naczynia z powierzchnią zdobioną ornamentem paznokciowym, ułamki małych naczyń (kubków lub czerpaków), zdobionych ukośnymi kreskami, dna mis, ułamki naczyń o powierzchni obmazywanej itp.

Grób V.

Grób ten pomimo zniszczenia, jakiemu uległ, należy uznać jako grób jamowy, ponieważ spalone kości leżały luźno w piasku, który był zabarwiony na kolor ciemny, na skutek rozłożenia się węgla drzewnego. Ponadto z ułamków niezbyt licznych, nie udało się zrekonstruować żadnego naczynia w całości.

Inwentarz:

1. Część naczynia jajowatego kształtu z wyodrębnioną, prawie cylindryczną szyjką, z brzegiem nieco zgrubiałym i wygiętym na zewnątrz; poniżej szyjki ornament złożony z grup dołeczek; powierzchnia gładzona, brunatna. Wys. ok. 23,0 cm. (Ryc. 6, 3).

2. Ułamki kilku naczyń: misy z grubym, zagiętym do środka, skośnie karbowanym brzegiem (ryc. 6, 5), naczynia z chropowatą po-

wierzchnią zdobioną poniżej krawędzi szeregiem dołków paznokciowych (ryc. 6, 4), naczyń o powierzchni zdobionej ornamentem paznokciowym (ryc. 1, 1 i 2). naczynia o powierzchni gładzonej (Ryc. 6, 6).

Luźno w jamie grobowej znajdował się ułamek przedmiotu brązowego (bransoleta, trzon szpili?) o okrągłym przekroju. (Ryc. 6, 7).

Grób VI.

Znajdował się prawie na powierzchni drogi i był zupełnie zniszczony. Za tym, że był pra-

wydełości brzuśca pojedyncze wgłębienia. Powierzchnia gładzona, szaro-brunatna. Wys. 9,0 cm, średn. ok. 12,0 cm, dno 5,7 cm. (Ryc. 7, 4 i 6).

4. Mały, głęboki kubek z zaokrąglonym załamem brzuśca i zgrubiałym, wygiętym na zewnątrz brzegiem. Podstawa nieznacznie wyodrębniona. Powyżej załomu brzuśca i przy podstawie grupy okrągłych dołczków; brak uszka; powierzchnia gładzona, jasno-brunatna. Wys. 5,3 cm, średn. 9,1 cm, otwór 7,5 × 8,6 cm, dno 4 cm. (Ryc. 7, 5).

Ryc. 5. Borek, pow. Gorzów. Zawartość gr. IV 1/4 w. n. — Fig. 5. Borek, distr. de Gorzów. Contenu de la tombe no IV 1/4 gr. nat.

wdopodobnie grobem jamowym, przemawia zupełny brak jakiegokolwiek obstawy kamiennej. Kości były rozrzucone w czystym piasku, brak też większego naczynia, w którym mogły być złożone spalone szczątki. Być może, że kości złożone były w dużej misie. Wszystkie naczynia były zgniecione.

Inwentarz:

1. Półkulista misa ze zgrubiałą krawędzią, zdobioną trzema parami symetrycznie rozmieszczonych guzków i grupami ukośnych i poziomych karbów. Powierzchnia szorstka, często zdobiona ornamentem paznokciowym; kolor powierzchni jasno-brunatny. Wys. 7,0 cm, średn. otworu 20,0 cm. (Ryc. 7, 1).

2—3. Dwa bliźniacze, podobne naczynia z brzegiem nieco zgrubiałym. Na największej

5. Częściowo zrekonstruowany, płaski czerpak z półkulistym brzuścem i dnem wgniecionym do środka; powierzchnia gładzona, jasno-brunatna. Wys. 4,4 cm, śr. ok. 10,5 cm, dno 3,3 cm. (Ryc. 7, 3).

6. Fragmenty dużej misy z brzegiem zgrubiałym, o płasko ściętej krawędzi, zdobionej skośnymi karbami; powierzchnia niestarannie gładzona, zdobiona grupami ukośnych żłobków, objętych górną linią poziomą; powierzchnia koloru brunatno-ceglastego. (Ryc. 7, 2).

7. Drobne ułamki małego naczynia o powierzchni gładzonej i małej misy.

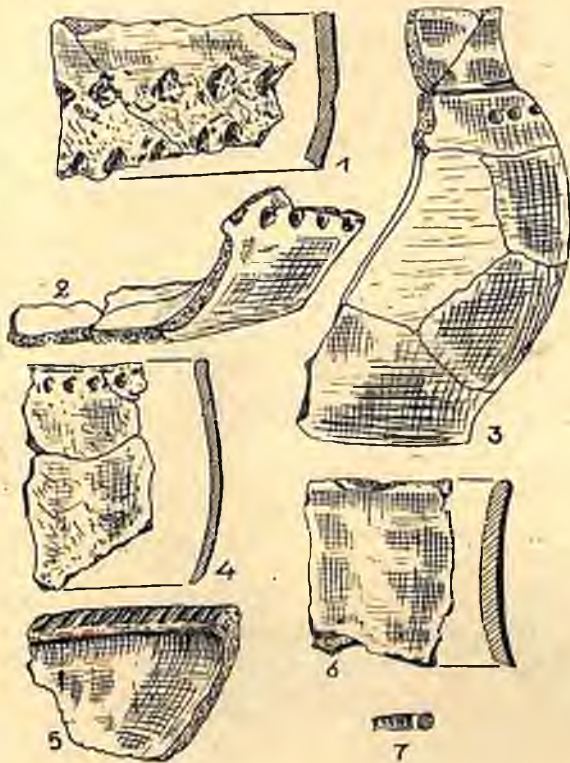
Grób VII.

Był to grób jamowy, nie uszkodzony. Jama posiadała około 70 cm średnicy i znajdowała się

na głęb. ok. 40 cm. Wnętrze zabarwione niezbyt silnie rozłożonym węglem drzewnym, z którego zachowały się małe kawałki, wypełnione było spalonymi kośćmi. W górnej części jamy znajdowały się skorupy.

Inwentarz:

1. Przybrzeżny ułamek dużej misy(?) ze zgrubiałą krawędzią, poniżej której znajdował

Ryc. 6. Borek, pow. Gorzów. Zawartość gr. V. Nry 2—5 w $\frac{1}{4}$, 1 i 6 w $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 6. Borek, distr. de Gorzów. Contenu de la tombe no V. Nos 2—5 = $\frac{1}{4}$, 1 et 6 = $\frac{1}{2}$ gr. nat.

się guzek imitujący uszko. Powierzchnia chropowata, żółto-brunatna. (Ryc. 8, 2).

2.- Dolna część baniastego naczynia z nieznacznie wyodrębnionym dnem. Powierzchnia gładzona, brunatno-szara. Wys. zach. 10,3 cm, dno 9,2 cm. (Ryc. 8, 1).

Grób VIII.

Na głębokości ok. 35 cm znajdowała się jama grobowa o średnicy około 1 m. Grubość warstwy ciemnego piasku, przemieszanego z małymi węgielkami drzewnymi i spalonymi kośćmi, wynosiła ok. 20 cm. Po całym wnętrzu rozrzucone były skorupy kilkunastu naczyń: mis, kubków, czepaków, większych naczyń itp. (Ryc. 9).

Grób IX.

Grób ten był najlepiej zachowany, leżał bowiem poza odcinkiem drogi, na terenie nieru-

szanym. Na głębokości ok. 70 cm wystąpiły dna odwróconych kilku naczyń. Spoczywały one wszystkie w liczbie 9, na ułożonym ze zwykłych kamieni, prawie okrągłym bruku.

Inwentarz:

1. Misa z szyjką zwężającą się, przechodzącą w płaski, silnie na zewnątrz wygięty brzeg. Podstawa wyraźnie wyodrębniona; dno płaskie; powierzchnia gładzona, żółta i brunatno-szara. Wys. 10,3 cm, otw. 31,0 cm, dno 10,0 cm. (Ryc. 10, 5).

2. Naczynie z baniastym brzuścem, niską szyjką i silnie wygiętym na zewnątrz brzegiem; podstawa wyodrębniona, powierzchnia gładzona, brunatno-szara. Wys. 18,6 cm, śr. 20,8 cm, otw. 17,0 cm, dno 6,5 cm. (Ryc. 10, 9).

3. Naczynie z baniastym brzuścem, przechodzącym w lejkowaty brzeg. Podstawa wyodrębniona; powierzchnia niezbyt starannie gładzona, brunatno-szara. Głina z dużą domieszką schudzącą. Wys. 14,2 cm, śr. ok. 15,0 cm, otw. 14,0 cm, dno 7,0 cm. (Ryc. 10, 8).

4. Naczynie szerokootworowe z prawie kulistym brzuścem, niską szyjką i silnie wygiętym brzegiem o płasko ściętej krawędzi. Podstawa wyodrębniona z płaskim dnem; powierzchnia gładzona, żółto-brunatna. Wys. 11,0 cm, śr. 16,0 cm, dno 6,6 cm. (Ryc. 10, 3).

5. Naczynie prawie kulistego kształtu z wyodrębnioną podstawą. Brzeg zagięty do środka; ścianki naczynia odznaczają się znaczną grubością; powierzchnia gładzona, brunatno-ceglasta. Wys. 10,0 cm, śr. 14,0 cm, otw. 10,5 cm, dno 7,0 cm, grubość ścianki w połowie wysokości 1,0 cm, przy dnie 1,8 cm. (Ryc. 10, 2).

6. Naczynie podobne do wyżej opisanego, o mniejszych wymiarach. Wys. 8,0 cm, śr. 12,6 cm, otw. 10,0 cm, dno 6,4 cm, grubość ścianki w połowie wysokości 1,0 cm. (Ryc. 10, 1).

7. Dzban z dwustożkowatym brzuścem o łagodnym załomie, na którym znajduje się sześć wytłoczonych od wewnątrz guzów, ujętych górą dwoma koncentrycznymi półkolami; szyjka wysoka, prawie cylindryczna, górą nieco wygięta na zewnątrz; górna nasada bardzo szerokiego ucha znajduje się poniżej brzegu, dolna — poniżej nasady szyjki. Podstawa słabo wyodrębniona, powierzchnia gładzona, jasno-brunatna. Wys. 18,2 cm, śr. (łącznie z guzami) 19,6 cm, otw. 12,6 cm, dno 7,6 cm. (Ryc. 10, 7).

8. Kubek jajowatego kształtu z brzegiem silnie wyodrębnionym i wygiętym na zewnątrz. Małe uszko osadzone na wysokości brzegu; powierzchnia gładzona, żółto-brunatna. Wys. 7,8 cm, śr. 8,9 cm, otw. 8,6 cm, dno 5,0 cm. (Ryc. 10, 4).

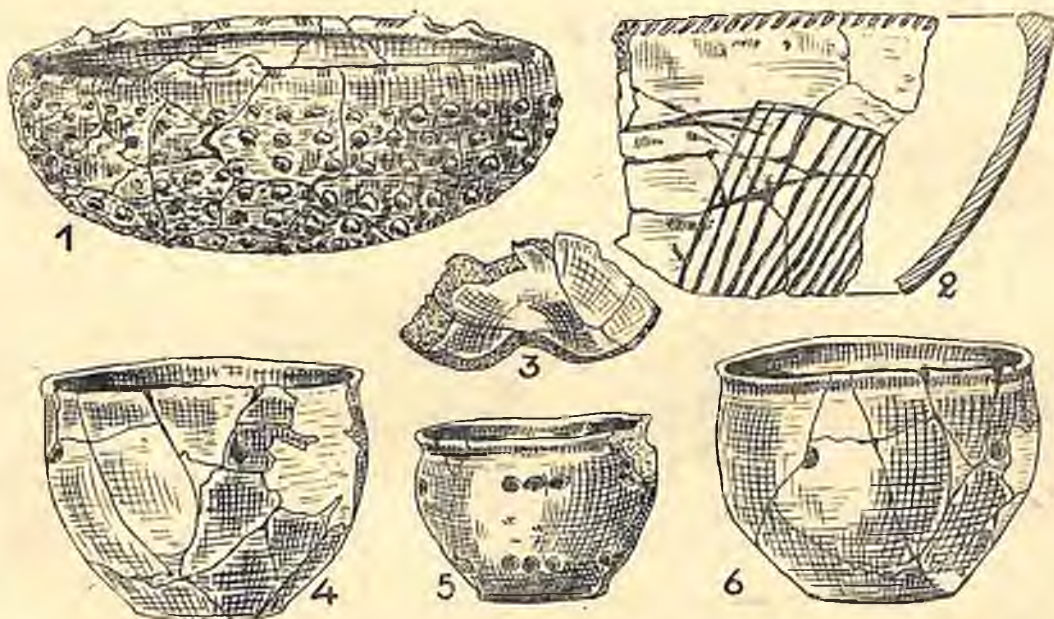
9. Mały kubek z dwustożkowym brzuścem, o łagodnym załomie, z wysoką, rozchylającą się na zewnątrz szyjką i wyodrębnioną podstawą. Ucho szerokie, taśmowate, powierzchnia gładzona, żółta. Wys. 6,6 cm, śr. 7,6 cm, otw. 6,0 cm, dno 2,4 cm. (Ryc. 10, 6).

10. Drobne ułamki zupełnie skruszałego kubka beczułkowatego z prosto ściętą krawędzią; powierzchnia gładzona, szaro-brunatna. W kubku tym znajdowały się drobne, spalone kości ludzkie.

Rozkopany odcinek¹⁾ stanowi część większego cmentarzyska ciałopalnego, chwilowo niedostępnego dla przeprowadzenia systematycznych badań, ponieważ znajduje się w dużym i gęstym lesie.

Cmentarzysko to, jak większość tego rodzaju cmentarzysk, nie zaznacza się niczym na po-

rzuczone spalone kości, przemieszane z węglkami i uławkami naczyń. Za tym, że mamy tu do czynienia z regularnymi grobami jamowymi przemawia z jednej strony brak popielnicy czy innego naczynia, w którym znalazłyby się szczątki kostne a z drugiej — obecność drobnych kawałków węgla drzewnego i ciemno zabarwionego piasku w jamie grobowej. Zabawienie to powstało na skutek rozłożenia się zwęglonych szczątków stosu ciałopalnego. Groby tego rodzaju, związane z pewnymi wierzeniami religijnymi, pojawiają się sporadycznie już w

Ryc. 7. Borek, pow. Gorzów. Zawartość gr. VI. $\frac{1}{3}$ w. n. — Fig. 7. Borek, distr. de Gorzów. Contenu de la tombe no VI. $\frac{1}{3}$ gr. nat.

wierzchni. Zagęszczenie grobów jest na nim prawdopodobnie duże, gdyż na rozkopanym odcinku o powierzchni około 8—9 m² znajdowało się 9 grobów, wkopanych na głębokość od 60 do 100 cm. Pierwotna głębokość była zapewne większa, lecz zmniejszała się w ciągu czasu, kiedy wzgórze ulegało niwelacji, spowodowanej rozmywaniem i rozwiewaniem. Podobnie przedstawia się sytuacja na innych cmentarzyskach z młodszych okresów epoki brązu.

Godną uwagi jest niejednorodność form rozkopanych grobów. Sześć z nich posiadało popielnicę (względnie użytą do zebrania kości misę — grób VI), w 3 natomiast znajdowały się roz-

korajny, ratowniczy charakter przeprowadzonych badań. Mała liczba zbadanych grobów i ich stan zaniedbany nie dostarczyły niezbyt wiele materiałów. Wskazywane jest jednak jego opublikowanie, chociażby bez przeprowadzenia szczegółowej analizy, gdyż i tak za ilość zabytków, pochodząca przeważnie z ratowniczych badań, często pozbawiona atrakcyjności przez długie lata zalega w magazynach muzealnych.

Ryc. 8. Borek, pow. Gorzów. Zawartość gr. VII $\frac{1}{4}$ w. n. — Fig. 8. Borek, distr. de Gorzów. Contenu de la tombe no VII $\frac{1}{4}$ gr. nat.

IV okresie epoki brązu²⁾. Nie tworzą zwartych skupisk na obszarze cmentarzysk, występują między grobami popielnicowymi. W pozostałych 6 grobach kości zebrane były w naczyniach (oprócz niepewnego grobu VI, gdzie czyste kości tworzyły małe skupienie, być może znajdowały się w misie, za czym przemawia spostrzeżenie,

pokrywę kamienną. Odrębnie wyglądał grób IX. Ustawione w nim naczynia spoczywały na bardzo starannie ułożonym bruku kamiennym. Miejsca wolne, powstałe przy zetknięciu się krawędzi większych kamieni uszczelnione były drobnymi kamykami. Podobnie wyrównano boki, tak że całość miała regularny, nieco wydłużo-

Ryc. 9. Borek, pow. Gorzów. Zawartość gr. VIII. $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 9. Borek, distr. de Gorzów. Contenu de la tombe no VIII. $\frac{1}{2}$ gr. nat.

że ułamki misy leżały tuż przy kościach, a nie, jak inne przystawki i skorupy, w pewnym oddaleniu), wokół których stały lub leżały przystawki, często w dużej liczbie, jak np. w grobach I i III.

Niektóre z grobów popielnicowych posiadały obwarowanie kamienne. Grób III obstawiony był górami i z boków, a grób IV posiadał jedynie

ny kształt kolisty. Z powodu małej ilości grobów zbadanych na niewielkim odcinku nie da się nic powiedzieć o istnieniu jakiegokolwiek porządku w poziomym układzie poszczególnych grobów.

Przystępując do omówienia form naczyń w celu uzyskania chronologii zbadanego odcinka cmentarzyska w Borku, najpierw zajmiemy się

²⁾ Zakrzewski Z. Ewolucja zwyczaju pogrzebowego na cmentarzyskach z kulturą łużycką, Wiadomości Archeologiczne, t. XII, str. 5. Kostrzewski J., Prehi-

storia ziem polskich, str. 231; tenże, Pradzieje Polski, str. 97.

popielnicami, następnie przystawkami i przedmiotami metalowymi³⁾.

Wśród popielnic wyróżniają się: popielnica z płasko-baniastym brzuścem, zdobionym ośmioma, wytłaczanymi od wewnątrz guzami i wysoką szyjką (grób I) i popielnice dwustożkowe z zaokrąglonym załomem brzuśca, znajdującym się w połowie wysokości lub nieco wyżej. Szyjka w jednym wypadku jest wyodrębniona (grób III) w drugim zlewa się z brzuścem (grób II). Naczynie z grobu I wyróżnia się przede wszystkim swą ornamentyką guzową i wysoką, cylindrycz-

życ i Brandenburgii⁵⁾. Popielnice dwustożkowe natomiast należą do typowych, rozwiniętych form IV i V okresu, reprezentowanych w dużych ilościach na cmentarzyskach kultury „łużyckiej“ z tego czasu⁶⁾.

Jako przystawki służyły naczynia podobne do popielnic (grób I i III), amforki (grób I), misy (grób III, IV, VI, VIII, IX), dzbany (grób I i IX), kubki (grób III, IV, IX), czerpaki (grób III), naczynia kształtu jajowatego (grób I, III, V i IX) i prawie kulistego (grób IX). Naczynie z baniastym brzuścem i cylindryczną szyjką z grobu I

Ryc. 10. Borek, pow. Gorzów. Zawartość gr. IX. $\frac{1}{4}$ w. n. — Fig. 10. Borek, distr. de Gorzów. Contenu de la tombe no IX. $\frac{1}{4}$ gr. nat.

ną szyjką. Przedstawia ono typ rozwinięty w III okresie epoki brązu, należący do najstarszej grupy ceramiki kultury „łużyckiej“⁴⁾. Zazwyczaj podobne naczynia bez uch zdobione są tylko 6 guzami, nasz okaz z 8 wykazuje pewną barokowość formy, jaką zwykle spotyka się pod koniec panującego stylu. Analogiczne okazy znane są z wielu cmentarzysk III okresu z terenów Ziemi Lubuskiej, Wielkopolski zachodniej, Łu-

nawiazuje jeszcze do kształtów powszechnych w III okresie, natomiast okaz podwójnie-stożkowaty z grobu III podobnie jak popielnica z tego grobu stanowi typ powszechny w IV i V okresie epoki brązu.

Pochodząca z grobu I amfotka o wysokiej szyjce i baniastym brzuścu, zdobionym ornamentem pseudosznurkowym i dołączkami powyżej załomu przypomina amfory z III okresu. Za-

W analizie tej ograniczymy się tylko do omówienia kilku przewodnich typów, potrzebnych do określenia chronologii, gdyż zadaniem pracy jest jedynie publikacja materiału.

⁴⁾ Kostrzewski J., Wielkopolska w czasach przedhistorycznych, wyd. II, str. 57.

⁵⁾ Bohm W., Die ältere Bronzezeit in der Mark Brandenburg, str. 94 i tabl. 31, 20.

⁶⁾ Łuka L., Cmentarzysko kultury „łużyckiej“ w Czarnkowie z IV—V okresu epoki brązu, Fontes Praehistorici, t. I, str. 120, ryc. 67.

stępowanie wytlaczanych guzów dołączkami upowszechnia się w okresie następnym⁷⁾.

Jeden z najliczniej reprezentowanych rodzajów przystawek stanowią misy. Najwcześniejszą formę przedstawia misa z grobu IX. Posiada bowiem brzeg silnie wygięty na zewnątrz (lejkowaty). Występuje często w zespołach grobowych z III okresu⁸⁾, rzadziej w okresie następnym⁹⁾. Pozostałe misy z brzegiem zagiętym do środka i karbowaną krawędzią, należą do popolicie spotykanych form na każdym cmentarzysku kultury „łużyckiej“ od IV okresu epoki brązu począwszy¹⁰⁾. Oryginalną misę spotykamy w grobie VI. Ma ona kształt półkulisty, brzeg jest zagięty ku środkowi, a krawędź zdobiona trzema parami guzków i grupami poprzecznych kresek; na powierzchni ornament poznokciowy. Podobne misy znane są z cmentarzysk z młodszego okresu epoki brązu z Mieszkowa, pow. Jarcocin^{10a)}, Kowanówka, Rudek i Obornik, pow. Oborniki¹¹⁾. Jako pewien rodzaj analogii przytoczyć można baniaste kubki z podobnym ornamentem i guzkami przy brzegu znalezione na cmentarzysku z IV—V okresu w Obornikach (stan. 3)^{11a)}.

Z dzbanów zachował się 1 cały okaz z grobu IX i fragment z grobu I. Pierwszy posiada brzusec z 6 wypchanymi od wewnątrz guzami, rozszerzającą się lejkowato wysoką szyjkę i szerokie, taśmowate ucho (ryc. 10, 7), z drugiego zachowała się część szyjki z uchem (ryc. 2, 8). Dzbany te stanowią przewodnią formę ceramiki III okresu i występują najliczniej na cmentarzyskach tego czasu w zachodniej Wielkopolsce, w Ziemi Lubuskiej, na Łużycach i w Brandenburgii¹²⁾. Do tej grupy ceramiki należy również zaliczyć mały dzbanuszek z dwustożkowym brzuścem z grobu IX (ryc. 10, 6), za którego przynależnością do form III okresu przemawia szerokie ucho, łączące krawędź z górną częścią brzuśca.

Z kubków zasługują na uwagę trzy okazy: pierwszy również z grobu IX, posiadający jajowaty brzusec i lejkowaty brzeg, nawiązujący kształtem do naczyń jajowatych z III okresu oraz dwa głębokie kubki z uchem wystającym ponad krawędź (grób III i VI), podobne do często spotykanych kubków w zespołach grobowych z IV i V okresu epoki brązu.

Spora jest liczba naczyń jajowatego kształtu. Tu wyróżnić możemy naczynia z wyodrębnioną

⁷⁾ J. w., str. 126.

⁸⁾ Kurnatowski S. Osadnictwo w Wielkopolsce w III okresie epoki brązu (w rękopisie).

⁹⁾ Kostrzewski I., Prehistoria ziem polskich, str. 230.

¹⁰⁾ Jak wyżej.

^{10a)} Roczniki T. P. N., t. XLIV str. 111, ryc. 3 (w górnym rzędzie na lewo).

¹¹⁾ Jasnosz St., Monografia archeologiczna powiatu obornickiego (w przygotowaniu).

^{11a)} Jak wyżej.

¹²⁾ Kostrzewski J., op. cit. str. 220.

szyjką i szerokim, lejkowatym brzegiem (grób I), posiadające liczne analogie w zachodniej Wielkopolsce i Ziemi Lubuskiej na cmentarzyskach z III okresu epoki brązu¹³⁾, oraz naczynia, posiadające tylko lejkowaty brzeg (grób IX), które także występują w zespołach III okresu¹⁴⁾. Natomiast naczynia z grobów III, IV, V, VIII stanowią formy rozwijające się w okresie następnym. Różnią się one między sobą wyglądem powierzchni, która często w okresie IV jest chropowata lub obmazywana oraz obecnością małych uch.

Ciekawy kształt posiadają dwa naczynia z grobu IX (ryc. 10, 1—2). Nie mają wcale szyjki a prawie półkulisty brzusec zwęża się górą silnie i przechodzi w krawędź. W zbiorach i znanej nam literaturze przedmiotu nie udało się znaleźć form podobnych. Z towarzyszących im naczyń wynika, że spotykamy tu inne formy, występujące pod koniec środkowej epoki brązu, nie posiadające odpowiedników w następnym okresie.

Kilka zdań wypada poświęcić ciekawszej ornamentyce, występującej na powyższych naczyniach. Najwięcej rzucający się w oczy jest ornament plastyczny w postaci wytlaczanych od wewnątrz guzów, jaki posiadają popielnice z grobu I i dzban z grobu IX. Jest to typowy ornament naczyń z środkowego okresu epoki brązu na obszarach zajętych przez ludność kultury „łużyckiej“¹⁵⁾. Prawie wszystkie naczynia, oglądane z góry posiadają kształt wieloboczny. Charakterystyczny ten ornament na ceramice następnego okresu ustępuje już na rzecz guzków nalepianych, a później dołączków¹⁶⁾.

Do często spotykanych należy ornament dołączkowy w połączeniu z innymi wątkami zdobniczymi, głównie grupami kresek pionowych i ukośnych. Dołączki uszeregowane są w grupy po trzy (ryc. 4, 8 i 7, 5), lub występują pojedynczo (ryc. 4, 1 i 7, 6). Ornamentykę dołączkową, będącą przejawem oddziaływania importowanych naczyń brązowych na ceramikę, uważać można za jeden z typowych motywów zdobniczych ceramiki młodszej epoki brązowej¹⁷⁾.

Ornament paznokciowy w dwóch wypadkach pokrywa całą powierzchnię naczyń (ryc. 7, 1 i 6, 1—2) w kilku innych wypadkach ogranicza się do szeregu dołączków (ryc. 6, 4 i 9, 1—3). Znany jest już od młodszej epoki kamiennej¹⁸⁾, ale dopiero w młodszej epoce brązowej staje się coraz bardziej powszechny, co między innymi potwierdzają powyższe okazy z Borku.

¹³⁾ Kurnatowski S., op. cit., Bohm W., op. cit., tabl. 20, 3.

¹⁴⁾ Jak wyżej, tabl. 30.17.

¹⁵⁾ Kostrzewski J., op. cit., str. 220.

¹⁶⁾ Łuka L., op. cit., str. 133.

¹⁷⁾ Voss A., Keramische Stilarten der Provinz Brandenburg und benachbarter Gebiete. Zeitschrift f. Ethnologie, t. 35, str. 180.

Rzadko spotykany w młodszych okresach epoki brązu jest tzw. ornament preudosznurowy, wykonany odciskami skośnie żłobkowanych naszyjników brązowych. Wśród zabytków z opisywanego cmentarzyska posiadamy jeden okaz zdobiony w sposób podobny. Nie użyto w tym wypadku naszyjnika skośnie żłobkowanego, ale szpili brązowej, wrzecionowato zgrubiałej z poprzecznie karbowaną główką, jakie znamy z III epoki brązu¹⁹⁾. Tak więc kształt naczynia jak i ornament pozwalają datować je na schyłek środkowej epoki brązu. Z tego czasu pochodzi bardzo niewielka ilość tak zdobionych naczyń²⁰⁾, co nadaje okazowi z Borku specjalne znaczenie.

Z przedmiotów metalowych największe znaczenie dla datowania posiada szpila brązowa z małą, podwójnie-stożkową główką z grobu III. Szpile takie obok form z główką kulistą stają się bardzo powszechne w IV okresie²¹⁾. Znaleziony w tym samym grobie brązowy sierp z guzem reprezentuje pospolity typ, występujący od środkowego okresu epoki brązu.

Po tym pobieżnym przeglądzie zabytków z rozkopanego odcinka cmentarzyska w Borku stwierdzić należy, że nie stanowią one zwartego zespołu chronologicznego. Zabytki ze zniszczonego grobu I i IX wykazują wiele cech właściwych zabytkom kultury „łużyckiej“ III okresu epoki brązu, reszta natomiast reprezentuje rozwinięte formy północno-zachodniej grupy kultury „łużyckiej“, tzw. grupy uradzkiej z IV i V okresu epoki brązu²²⁾ (ok. 1100—700 przed n. e.) Interesującym jest fakt występowania wyraźnych, schyłkowych form III okresu na cmentarzysku, wykazującym przewagę zabytków IV—V okresu. Pozwala to zaliczyć cmentarzysko w Borku do rzędu tych ciekawych stanowisk, na których będzie można dokładniej zaobserwować proces tworzenia się poszczególnych grup hodowlano-rolniczej kultury łużyckiej, której słowiański charakter jest coraz powszechniej uznawany²³⁾.

¹⁸⁾ Kostrzewski J., Prehistoria ziem polskich, tabl. LIV, 10; LVII, 19.

¹⁹⁾ Jak wyżej, tabl. LXVI, 22; Bohm W. op. cit., tabl. 10, 8.

²⁰⁾ Karpińska M., Cmentarzysko typu „łużyckiego“ z młodszego okresu halszackiego w Poznaniu-Główniej, str. 68.

²¹⁾ Kostrzewski J., Wielkopolska w czasach przedhistorycznych, wyd. II str. 80; tenże, Prehistoria ziem polskich, str. 231.

Najobszerniejsze opracowanie cmentarzyska uradzkiej podał Łuka L. w cytowanej wyżej pracy.

²²⁾ Koroluk W. i Miller I., O periodyzacji historii Polski, Zeszyty Historyczne Nowych Drog, nr V, rok 1952, str. 27.

Stanisław Janosz

UN CIMETIÈRE DE LA CIVILISATION „LUSACIENNE“

à Borek, distr. de Gorzów

R é s u m é

Sous les auspices du Musée Archeologique de Poznań furent entreprises en 1951 des investigations de sauvetage dans un cimetière à incinération, découvert par hasard dans les environs du village de Borek, distr. de Gorzów. Ces explorations n'avaient pu embrasser qu'un secteur restreint, notamment neuf tombes fortement endommagées par les roues de véhicules, longeant en trafic mouvementé la route forestière passant au dessus des tombes. Leur arrangement serré et la découverte de tessons céramiques gisant çà et là témoigne de l'existence d'une nécropole considérable, située dans le voisinage tout proche, au fond d'une forêt touffue, inexplorable pour le moment.

Comme la majorité des cimetières de ce genre, la nécropole de Borek n'est signalée par aucun détail à la surface. Sur un secteur d'à peine 8 m² furent déterrées 9 tombes, creusées en terre sur une profondeur de 60—100 cm. Elles ne possédaient pas un caractère uniforme: les unes révélaient des vases ou des plats cinéraires, les autres ne contenaient que des os brûlés et éparpillés, mélangés de charbons de bois et de débris céramiques. Ce sont ici des spécimens typiques de tombes à fosse, remplies de restes du bûcher. Les tombes de ce genre apparaissent sporadiquement dès la IV-e période de l'âge du bronze comme témoins de certaines croyances religieuses spécifiques. Dans les cimetières ces tombes ne se rencontrent pas en agglomération serrée, mais sont réparties d'une façon plutôt isolée parmi les tombes à urnes. Quelques-unes de ces dernières possédaient un encadrement en pierres, où l'ouvrage protégeait tantôt les côtés, tantôt le haut de la sépulture. La tombe IX en différait complètement car les vases reposaient sur un pavé en pierres soigneusement rassemblées.

Les vases cinéraires pansus, plutôt plats, à col haut et à ornement mamelonné repoussé de l'intérieur ainsi que les urnes biconiques à panse arrondie comptent parmi les plus caractéristiques. Les vases rituels accusaient des formes similaires aux urnes: c'étaient des amphores, des plats, des cruches, des gobelets, des puisoirs ainsi que des vases de forme ovoïde ou pansue. Sur les cruches nous constatons le même ornement mamelonné que sur les vases cinéraires cités plus haut; elles remontent à la III-e période de l'âge du bronze. Deux vases de la tombe IX se distinguent visible-

ment de tous les autres par le manque du col, remplacé par un rebord fortement rétréci d'une panse presque hémisphérique.

L'ornement plastique à mamelons repoussés de l'intérieur semble être le plus fréquent sur les vases de la nécropole de Borek; il est communément employé vers l'âge du bronze moyen sur toute l'étendue des territoires occupés par les peuples de la civilisation lusacienne. Regardés d'en haut, tous ces vases ont la forme polygonale. A côté des mamelons se rencontrent souvent les incisions profondes alternant avec des zones hachurées verticalement ou obliquement. L'ornement à empreintes digitales est appliqué parfois sur toute la surface du vase; il commence à apparaître déjà vers de déclin de l'âge de la pierre pour être fort répandu surtout à l'âge du bronze tardif. Parmi les plus rares à Borek compte l'ornement pseudo-cordé, exécuté au moyen de l'empreinte de colliers en bronze portant des incisions obliques; sur l'un des spécimens ce décor est fait à l'aide d'une épingle munie de pareilles incisions. La forme du vase, aussi bien que son ornement original, nous permettent d'en fixer la date pour le déclin de l'âge du bronze moyen. En général très rares, les vases de ce genre marquent le spécimen de Borek d'un cachet tout spécial.

Le nombre des objets en métal n'est que fort restreint dans les sépultures en question. Parmi eux se distingue, à cause de la chronologie qu'elle fournit, une épingle en bronze à tête, doublement conique, très répandue au cours de la IV-e période de l'âge du bronze.

Résumant ce bref récit sur les trouvailles faites dans le cimetière de Borek, il nous faut constater qu'il ne constitue pas un ensemble chronologiquement uniforme. Les vestiges des tombes I et IX montrent bien les traits déjà tardifs, mais propres à ceux de la civilisation „lusacienne“ de la III-e période de l'âge du bronze, tandis que le reste semble représenter en grande majorité les formes déjà développées du groupe nord-ouest de la dite civilisation, nommé groupe d'Urad (Aurith) de la IV-e et V-e période de l'âge du bronze, datées entre 1100 et 700 avant notre ère. Ces données multiples nous permettent de classer le cimetière de Borek parmi les stations archéologiques les plus intéressantes. Une fois exploré à fond, ce cimetière pourra certainement fournir des contributions toutes nouvelles au sujet du procès de la formation et de l'évolution de la civilisation lusacienne, dont le caractère slave ne semble plus susciter aucun doute spécial.

Cmentarzysko z wczesnego i środkowego okresu lateńskiego

w Sokołowicach, w pow. kościańskim

Un cimetière de l'époque de La Tène II et III à Sokołowice, distr. de Kościan

WSTĘP

W jesieni 1948 r. natrafiono w czasie karczowania lasu, należącego do nadleśnictwa w Włoszakowicach, w pow. kościańskim, a położonego na terenie Sokołowic w tymże samym powiecie, na ślady cmentarzyska ciałopalnego. Powiadomione o odkryciu Muzeum Archeologiczne w Poznaniu wysłało na miejsce delegata, który stwierdził istnienie cmentarzyska kultury pomorskiej i dokonał rozkopania jednego z najbardziej zagrożonych grobów (oznaczonego w niniejszej pracy jako grób 81). Ze względu na późną porę roku rozkopanie całego cmentarzyska pozostawiono do roku następnego.

W dniu 1 czerwca 1949 r. piszący te słowa przystąpił z ramienia Muzeum Archeologicznego, w którym pełnił wówczas funkcję asystenta, do systematycznego rozkopania cmentarzyska i prowadził prace badawcze do połowy sierpnia tegoż roku. W toku badań okazało się, że mamy do czynienia z stosunkowo rozległym cmentarzyskiem kultury pomorskiej z wczesnego i środkowego okresu lateńskiego oraz słabo zachowanymi śladami osadnictwa związanego z wymiennym cmentarzyskiem. Zarówno cmentarzysko jak i osada z powodu swego położenia na niezbyt dużej, stosunkowo głębokości, jak również na skutek prac związanych z wykarczowaniem rosnącego na tym miejscu lasu uległy znacznemu zniszczeniu. Stwierdzenie to dotyczy zwłaszcza osady. Z pierwotnej, prawdopodobnie znacznie większej liczby grobów udało się wyekspluować 84 groby. One też są przedmiotem niniejszego opracowania, natomiast opis odkrytej osady ukaże się w jednym z następnych roczników wydawnictwa „Fontes Praehistorici“ *).

Istnienie cmentarzyska stwierdzono już w roku 1877.

W pracach badawczych brali udział jako współpracownicy: mgr Zofia Hołowińska w czasie 26. VI. — 31. VII. 1949, mgr Mieczysława

*) Krótkie, tymczasowe sprawozdanie z wyników rozkopania cmentarzyska ukazało się na łamach czasopisma „Z otchłani wieków“, r. XVIII, str. 159—161.

Kowiańska-Piaszykowa od 7. VII. — 17. VII. 1949, mgr Halszka Szoldrska przez okres tygodnia oraz nieżyjący już dziś mgr Jacek Śląski od 7. VI. — 15. VI. 1949 r. Teren wykopaliskowy odwiedzili i w pracach odkrywczych brali udział szwedzcy studenci prehistorii pod kierunkiem prof. H. Arbmana i studenci prehistorii Uniwersytetu Poznańskiego pod kierunkiem prof. J. Kostrzewskiego. Wykopaliska odwiedził ponadto uczony bułgarski prof. D. Krandżałow w towarzystwie prof. W. Hensla.

Prace nasze spotkały się z bardzo życzliwym ustosunkowaniem i wielkim zainteresowaniem mieszkańców Sokołowic i najbliższej okolicy. Kilka osób pospieszyło nadto z wydatną pomocą, która w znacznej mierze ułatwiła przeprowadzenie prac badawczych. Osobne podziękowanie należy złożyć dyr. Zespołu PGR ob. L. A. Szubertowi, który udzielił członkom ekspedycji bezpłatnego mieszkania, przewodniczącemu Gminnej Rady Narodowej gminy Bucz, ob. Banaszkowi za liczne ułatwienia w pracy, leśniczemu ob. Swigonowi za nader życzliwą postawę wobec potrzeb ekspedycji oraz ob. M. Ziembkowskiemu z Sokołowic, za daleko idącą pomoc w zakresie aprowizacji członków ekspedycji. Wreszcie składamy wyrazy podziękowania pod adresem Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Kościanie za przeznaczenie kwoty 30 tys. złotych na pokrycie kosztów robocizny.

W części opisowej niniejszej pracy posługiwałem się następującymi skrótami: średn. = średnica, wys. = wysokość, otw. = otwór i d = dno. Do opisu dołączyłem rysunki prawie wszystkich przedmiotów. Rysunki te wykonał Stefania Kuhnówna i Bolesław Promiński. Ponadto zamieściłem w pracy plany niektórych grobów, ilustrujące przemiany obrządku pogrzebowego. Przerysowanie planów do druku zawdzięczam Ferdynandowi Neji. Dla kompletniejszego zobrazowania opisywanych grobów dołączyłem do pracy 26 fotografii, wykonanych przeze mnie.

OPIS GROBÓW

Grób I. (z obwarowaniem)

Na głębokości 40 cm pod powierzchnią ziemi odkryto większą ilość otoczków *), nie wykazujących żadnego układu. W północnej stronie skupienia znajdowało się studniowate obwarowanie zbudowane z otoczków, częściowo zniszczone, o wymiarach 60×60 cm, głębokie ca 35 cm, zawierające w swym wnętrzu popielnicę przykrytą misą. Spalone kości, złożone wewnątrz popielnicy, miały układ anatomiczny.

Ryc. 1. Zawartość grobu 1. 1. Misa $\frac{1}{5}$ w. n. 2. Popielnica $\frac{1}{4}$ w. n. — Fig. 1. Contenu de la tombe no 1. 1. Écuelle $\frac{1}{5}$ gr. nat. 2. Urne $\frac{1}{4}$ gr. nat.

Drobne wymiary zachowanych w popielnicy kości wskazywałyby na to, że mamy do czynienia z grobem dziecięcym.

Popielnica jajowatego kształtu z niską, stożkową szyjką. Powierzchnia naczynia gładzona, barwy ciemno-żółtej. U nasady szyjki zdobią naczynie 4 pary symetrycznie rozmieszczonych guzków i pojedynczych dołczków, umieszczonych między guzkami. Poniżej ornamentu guzowego ornament liniowy. Brzeg naczynia jest częściowo uszkodzony. Średn. 20,8; wys. jeszcze 19,0; otwór ca 15,2; d. 9,0 (ryc. 1, 2).

Spalone kości ludzkie młodocianego osobnika.

Głęboka miska z wklęsłą szyjką i małym uszkiem poniżej brzegu. Powierzchnia gładzona barwy brązowej. Naczynie sklezione i zrekonstruowane. Wys. 9,0; otwór 19,0; d. 9,0 (ryc. 1, 1).

*) Otoczkami nazywam kamienie otoczone przez lodowiec w przeciwstawieniu do kamieni łupanych.

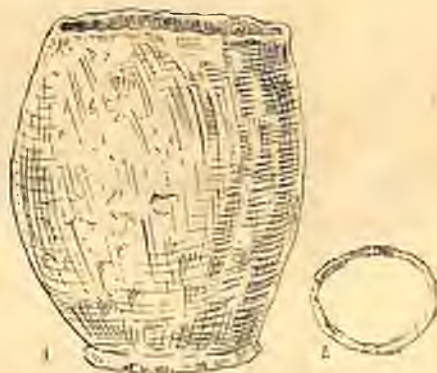
Grób 2 (z obwarowaniem)

Grób odznaczał się bardzo dużym obwarowaniem kamiennym położonym na głębokości 15 cm poniżej powierzchni ziemi. Kamienie płaszcza kamiennego były przeważnie dużych rozmiarów i tworzyły rodzaj bruku o formie czworokątnej o wymiarach 180×250 cm. Poniżej obwarowania, na głębokości ca 40 cm stała w piasku, w pośrodku bruku popielnica przykryta ułamkami misy odwróconej dnem do góry. Niektóre części misy, m. in. i dno, były wtłoczone do popielnicy, a pod nimi mieściły się drucikowe fragmenty brązowe, ułożone bezpośrednio na spalonych kościach ludzkich, wykazujących układ anatomiczny. Między kamieniami bruku znaleziono kilka skorup.

Popielnica reprezentuje duże naczynie w przybliżeniu jajowate, ukształtowane asymetrycznie, posiadające chropowatą powierzchnię z śladami wygładzania przy pomocy deszczułki. Naczynie ma powierzchnię brązową. Dno dość znacznie wyodrębnione, brzeg naczynia zdobiony karbowaniem. Średn. 22,3; wys. 27,2; otw. 18,3×19,0; d. 13,5 (ryc. 2, 1).

Spalone kości ludzkie.

Dno i ułamki misy z gładzoną, brązową powierzchnią. Poniżej fragmentarycznie zach-

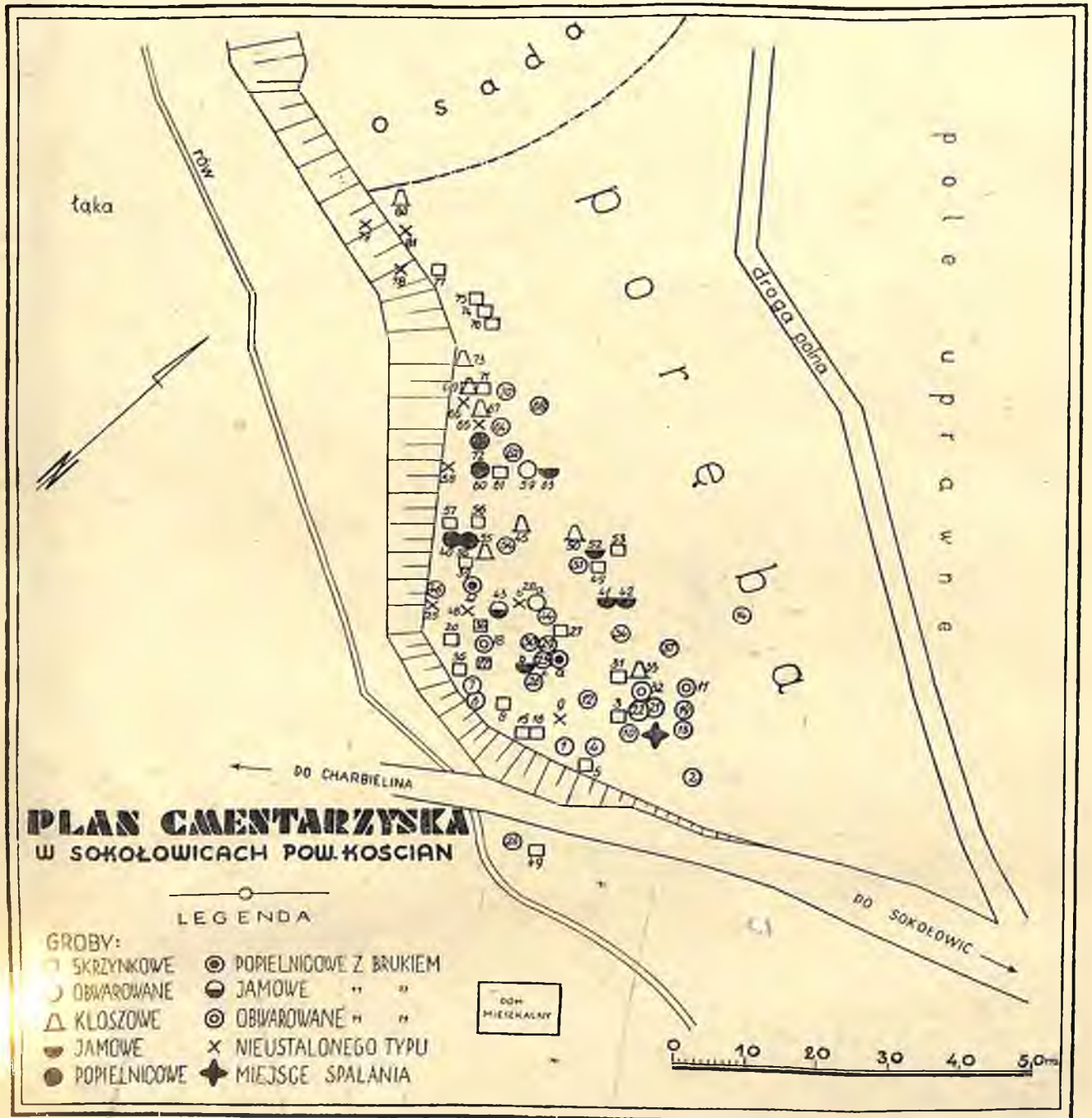
Ryc. 2. Zawartość grobu 2. 1. Popielnica $\frac{1}{6}$ w. n., 2. Kółko brązowe $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 2. Contenu de la tombe no 2. 1. Urne $\frac{1}{6}$ gr. nat. 2. Anneau en bronze $\frac{1}{2}$ gr. nat.

wanej krawędzi mieści się małe uszko. Szyjka wklęsła. Średn. dna 9,5.

Kółko brązowe z cienkiego drutu, okrągłego w przekroju (ryc. 2, 2) i fragmenty dalszych ozdób brązowych.

Grób 3 (skrzynkowy z obwarowaniem)

Na głębokości 44 cm poniżej powierzchni ziemi leżała duża płyta kamienna o wymiarach ca 40×50 cm (ryc. 3 u góry), nakrywająca głęboką skrzynię czworokątną zbudowaną z płaskich, łupanych kamieni. Wewnątrz skrzyni mieściła się duża popielnica nakryta misą, odwróconą

Plan cmentarzyska w Sokółowicach w pow. kościańskim. — Plan du cimetière de Sokółowice, distr. de Kościan.

Explication des signes:

Tombes:

□ à caisse

○ entourées de pierres

△ sans cloche

☉ urnes avec les cendres du bûcher

● urne

⊙ à urne recouvertes de pierres

● sans urne avec les cendres du bûcher, recouverts de pierres

⊙ entourées et recouvertes de pierres

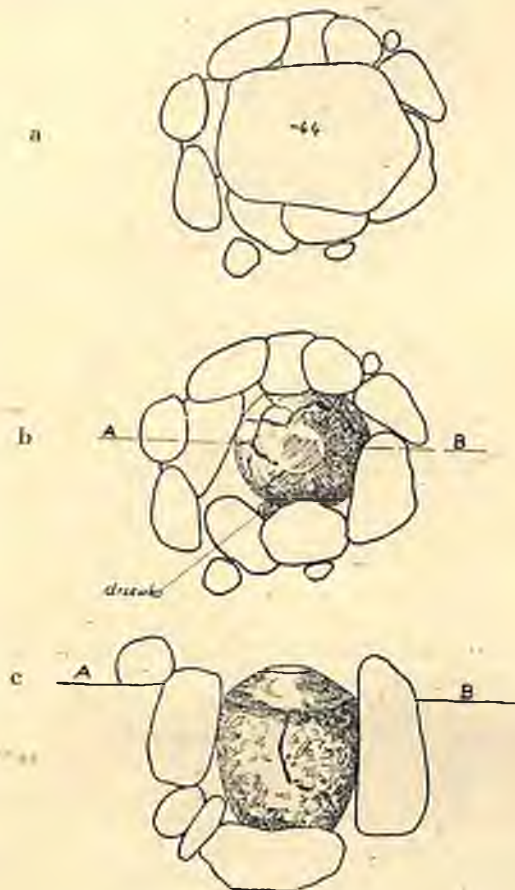
× de type indéfini

✚ Ustrine

dnem do góry (ryc. 3 u dołu). Wewnątrz popielnicy znaleziono dużą ilość spalonych kości ludzkich ułożonych w porządku anatomicznym.

Popielnica kształtu jajowatego z wyodrębnionym dnem. Powierzchnia chropowata,

trafiono na dno misy nakrywającej popielnicę stojącą na płycie kamiennej. Dno popielnicy mieściło się na głębokości 90 cm. Wewnątrz naczynia mieściły się spalone kości ludzkie ułożone w porządku anatomicznym.

Ryc. 3. a) Rzut poziomy obwarowania grobu skrzynkowego nr 3. b) Rzut poziomy tego samego grobu po zdjęciu płyty grobowej. c) Przekrój pionowy grobu przy zdjęciu płyty grobowej. Wszystkie w skali 1:20. — Fig. 3. Tombe no 3 a) Vue d'en haut. b) Vue après l'enlèvement de la dalle recouvrant la tombe. c) Coupe verticale de la tombe. 1:20 gr. nat.

barwy brunatno-czerwonej. Brzeg naczynia zdobi karbowanie. Naczynie sklezione i zrekonstruowane. Średn. 28,5; wys. 31,0; otw. 24,0; d. 17,0 (ryc. 4, 1).

Spalone kości ludzkie.

Duża, głęboka misa z wklęsłą szyjką i brunatną, niestarannie gładzoną powierzchnią. Pęknięcie zdradza ulepienie misy z jednego kawałka gliny. Naczynie sklezione i zrekonstruowane. Wys. 9,5; otw. 31,0; d. 9,0 (ryc. 4, 2).

Grób 4 (z obwarowaniem)

Na głębokości 40 cm zarysowało się koliste obwarowanie o średnicy 60 cm zbudowane z mniejszych otoczków. W obwarowaniu na-

Ryc. 4. Zawartość grobu 3. 1. Popielnica, 2. Misa. $\frac{1}{5}$ w. n. — Fig. 4. Contenu de la tombe no 3. 1. Urne, 2. Écuelle. $\frac{1}{5}$ gr. nat.

Popielnica ma kształt jajowaty i nieznacznie wyodrębnione dno. Powierzchnia jej o zabarwieniu czerwonym jest chropowata i nosi ślady obmazywania palcami. Brzeg naczynia zdobi karbowanie. Średn. 22,2; wys. 25,5; otw. 20,7; d. 12,3 (ryc. 5, 2).

Ryc. 5. Zawartość grobu 4. 1. Misa, 2. Popielnica. Wszystko $\frac{1}{6}$ w. n. — Fig. 5. Contenu de la tombe no 4. 1. Écuelle, 2. Urne. $\frac{1}{6}$ gr. nat.

Spalone kości ludzkie.

Stopiony kawałek szkła barwy niebieskiej.

Głęboka misa półkulista z wklęsłą szyjką i małym uszkiem poniżej krawędzi. Powierzchnia gładzona barwy jasno-żółtej. Otw. 21,8; wys. 8,7; d. 9,0 (ryc. 5, 1).

Grób 5 (skrzynkowy z obwarowaniem)

40 cm poniżej powierzchni ziemi duży kolisty bruk kamienny z mniejszych otoczków o średnicy 160 cm. Poniżej bruku, w jego wschodniej części, mieściła się mała skrzynia, zbudowana z płyt łupanych oraz z otoczków. Wewnątrz skrzyni stała zniszczona popielnica, przykryta misą, której ułamki wpadły do wnętrza popiel-

Ryc. 6. Zawartość grobu 5. 1. Szpila brązowa $\frac{1}{2}$ w. n., 2. Popielnica $\frac{1}{6}$ w. n. — Fig. 6. Contenu de la tombe no 5. 1. Épingle en bronze $\frac{1}{2}$ gr. nat., 2. Urne. $\frac{1}{6}$ gr. nat.

nicy. Popielnicę otaczały u dna drobne kamienie: analogiczne kamienie uszczelniały skrzynię. Spalone kości umieszczone w popielnicy miały kształt anatomiczny. Wśród kości leżała brązowa szpila z odłamaną główką.

Popielnica kształtu jajowatego z nieznacznie wyodrębnioną szyjką. Powierzchnia szyjki gładzona, brzusec chropowaty barwy jasno-żółtej. Naczynie sklezione i zrekonstruowane. Średn. 25,2; wys. 27,0; otw. 20,0; d. 11,5 (ryc. 6, 2).

Mniejsza ilość spalonych kości ludzkich drobnych rozmiarów.

Fragmenty misy z gładzoną, brunatną powierzchnią.

Szpila brązowa z wygiętym łukowato brzoścem. Główka szpili nie zachowała się. Długość szpili wynosi 8,0 cm (ryc. 6, 1).

Grób 6 (z obwarowaniem)

Na głębokości 30—38 cm bruk kamienny kształtu w przybliżeniu owalnego, zbudowany

z otoczków. Pod brukiem mieściła się komora grobowa, zbudowana z drobnych kamieni łupanych i okrągłych. Wewnątrz komory stała popielnica przykryta misą, zawierająca spalone

Ryc. 7. Zawartość grobu 6. 1. Misa $\frac{1}{6}$ w. n., 2. Popielnica $\frac{1}{6}$ w. n. — Fig. 7. Contenu de la tombe no 6. 1. Écuelle. $\frac{1}{6}$ gr. nat., 2. Urne. $\frac{1}{6}$ gr. nat.

kości ludzkie złożone w porządku anatomicznym. Popielnica była obstawiona u dna drobnymi kamieniami (podobnie jak w grobie nr 5). Dno popielnicy znajdowało się w głębokości 76 cm. W piasku wypełniającym komorę znaleziono poza popielnicą fragmenty dużego naczynia o powierzchni chropowatej.

Popielnica jajowata z wyraźnie oddzieloną, stożkową szyjką o gładzonej powierzchni. Brzusiec naczynia oddziela od szyjki listwa zdobiona karbowaniem. U nasady szyjki trzy nieprzekłute uszka, z zwisającymi poniżej, rozchodzącymi się palczasto frendzlami. Rozmieszczenie uch symetryczne. Powierzchnia naczynia (poza szyjką) chropowata. Naczynie sklezione

Ryc. 8. Zawartość grobu 7. 1. Misa $\frac{1}{6}$ w. n., 2. Popielnica $\frac{1}{6}$ w. n., 3. Szczypce żelazne $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 8. Contenu de la tombe no 7. 1. Écuelle $\frac{1}{6}$ gr. nat., 2. Urne $\frac{1}{6}$ gr. nat., 3. Pincen en fer $\frac{1}{2}$ gr. nat.

i częściowo zrekonstruowane. Średn. 24,2 wys. 24,4, otw. 18,0, d. 11,5 (ryc. 7, 2).

Głęboka misa stożkowatej formy z silnie wklęsłą szyjką i małym uszkiem poniżej kręwdzi. Powierzchnia misy gładzona, brunatna. Naczynie sklezione i częściowo zrekonstruowane. Wys. 8,8; otw. 22,0; d. 9,0 (ryc. 7, 1).

Fragment dna i ścianki dużego naczynia z chropowatą powierzchnią barwy czerwonej. Gлина zawiera dużą domieszkę gruboziarnistego piasku. Sklezione.

Spalone kości ludzkie.

Grób 7 (z obwarowaniem)

Na głębokości 33 cm pod powierzchnią ziemi mieściło się owalne skupienie kamieni (bruk) (tabl. I, 2) zbudowane z otczaków, nakrywające okrągłą komorę grobową, utworzoną z kamieni łupanych i okrągłych. Dno komory stanowiła duża płyta położona na głębokości 76 cm (tabl. I, 3). W skład inwentarza grobu wchodziła duża popielnica nakryta misą, zawierającą spalone kości ludzkie ułożone w porządku anatomicznym oraz szczypcę żelazną. W piasku wypełniającym komorę znaleziono dwie kosteczki i dwie skorupy.

Duża popielnica z baniastym brzuścem i niską, stożkową szyjką. Powierzchnia brzuśca poniżej załomu lekko chropowata, powyżej załomu gładzona, podobnie jak szyjka. U nasady szyjki trzy grupy potrójnych guzów. Naczynie sklezione i w części zrekonstruowane. Średn. 28,0; wys. 24,8; otw. 17,7; d. 15,0 (ryc. 8, 2).

Spalone kości ludzkie.

Stożkowata misa z wklęsłą szyjką i małym uszkiem umieszczonym poniżej brzegu. Powierzchnia gładzona barwy jasno-brunatnej. Sklejona. Wys. 9,0; otw. 20,0×20,5; d. 7,0 (ryc. 8, 1).

Szczypcę żelazną z taśmowatymi ramionami w przekroju czworokątnymi i trójkątnymi uchwytami. Długość szczypiec 9,7; szerokość rozszerzonych końców 1,7. Do szczypiec zachowanych w stanie uszkodzonym przyłączone są drobne spalone kości ludzkie (ryc. 8, 3).

Grób 8 (skrzynkowy z obwarowaniem)

Na stosunkowo niewielkiej głębokości (od 10—28 cm) poniżej powierzchni ziemi mieścił się bardzo duży bruk kamienny zbudowany z otczaków znaczących rozmiarów. Największe z tych kamieni ułożone były na skraju bruku. W południowo-wschodniej części bruku, mającego kształt owalny (wymiary: długość 1,80×2,90) mieściła się duża skrzynia (tabl. I, 4), o formie nieregularnego czworoboku, zbudowana z dużych płyt kamiennych. Długość skrzyni wynosiła 1,05 m, głębokość 0,55 m, dno skrzyni było położone na głębokości 92 cm od powierzchni ziemi. W komorze grobowej stało 7 naczyń glinianych, z których dwa większe

pełniły funkcję popielnic, a reszta była dostawiona w charakterze przystawek od strony południowo-wschodniej. Na przystawki składały się następujące naczynia: 2 misy, 2 kubki i jedno naczynie szerokootworowe. Obie popielnice zaopatrzone były w pokrywy. Popielnica większych rozmiarów zawierała tylko spalone kości ludzkie. W popielnicy mniejszej obok spalonych kości ludzkich mieściły się jeszcze: szpila żelazna z łabędzią szyjką oraz fragment kółka brązowego. Pod szpilą leżała wśród kości miniaturowa misa gliniana. Poniżej bruku kamiennego, w jego północno-zachodniej stronie leżała w piasku druga szpila żelazna analogicznej formy. Na całej przestrzeni bruku znaleziono skorupy, w tym jedną pochodzącą prawdopodobnie z II okresu epoki brązu. W północnej części bruku znaleziono węgle drzewne.

Wysoka, jajowata popielnica (nr I) z niską, stożkową szyjką o powierzchni gładzonej i brzuścem chropowatym (ryc. 9, 7b). Na granicy szyjki i brzuśca zdobi naczynie rząd małych głębokich dołeczków. Powierzchnia naczynia ma kolor ceglasty. Średn. 25,2; wys. 27,7; otw. 19,2; d. 12,8. Popielnicę nakrywała płaska pokrywa z nie zachowaną zakładką wewnętrzną. Na stronie zewnętrznej pokrywy mieści się w środku duży, płaski guz. Powierzchnia pokrywy jest gładzona i posiada barwę jasno-brunatną. Popielnica wraz z pokrywą zostały sklezione i zrekonstruowane. Wymiary pokrywy: średn. 18,5 i wys. 2,8 (ryc. 9, 7a).

Spalone kości ludzkie z popielnicy nr I.

Popielnica (nr 2) z brzuścem w przybliżeniu kulistym i z stożkową, uszkodzoną szyjką (ryc. 9, 9b). Powierzchnia czerwono-brunatna, gładzona. Średn. 23,7; d. 12,9. Do popielnicy tej należy płaska pokrywa z wysoką, cylindryczną zakładką. Popielnica skleciona, pokrywa ponadto zrekonstruowana. Wymiary pokrywy: średn. 17,2; średn. zakładki 14,5; wys. 4,5 (ryc. 9, 9a).

Spalone kości ludzkie z popielnicy nr 2.

Naczynie szerokootworowe z okrągłym załomem brzuśca i z niską, stożkową szyjką. Na załomie zdobi naczynie rząd kolistych dołeczków oraz trzy pary symetrycznie rozmieszczonych guzów. Powierzchnia gładzona koloru szarego. Naczynie sklezione. Średn. 16,6; wys. 11,5; otw. 13,0; d. 7,8 (ryc. 9, 4).

Miniaturowa misa z jasno-brunatną, gładzoną powierzchnią. Misa ma kształt stożkowaty. Naczynie sklezione i zrekonstruowane. Wys. 3,7; otw. 12,0×12,5; d. 6,2 (ryc. 9, 3).

Miniaturowa misa stożkowatego kształtu. Powierzchnia gładzona barwy jasno-żółtej. Wys. 3,2; otw. 6,5; d. 3,2 (ryc. 9, 6).

Miniaturowy kubek z podwójnie-stożkowym brzuścem i słabo wyodrębnioną, stożkową

szyjką. Ucho szerokie, taśmowate. Powierzchnia gładzona barwy szarej. Brzeg nieznacznie uszkodzony i powierzchnia popękana. Średn. 9,3; wys. 5,9; otwór 5,8; dno 4,0 (ryc. 9, 2).

Miniaturowy kubek analogiczny do naczynia wyżej opisanego. Średn. 6,3; wys. 4,7; otwór 5,0; dno 3,0 (ryc. 9, 10).

Skorupy różnych naczyń o powierzchni chropowatej i gładzonej, barwy brunatnej i ce-

Drobna ilość węgla drzewnych.

Grób 9 (skrzynkowy z obwarowaniem — zniszczony)

Grób zachował się w stanie zniszczonym na głębokości 38 cm pod powierzchnią ziemi. Pod dużym brukiem w kształcie owalu, zajmującym ca 12 m kw., zbudowanym z dużych otoczków

Ryc. 9. Zawartość grobu 8. 1. Fragment przedmiotu brązowego. $\frac{1}{2}$ w. n., 2. Kubek $\frac{1}{3}$ w. n., 3. Misa $\frac{1}{3}$ w. n., 4. Naczynie z baniastym brzusem $\frac{1}{4}$ w. n., 5. Szpila żelazna haczykowata $\frac{1}{2}$ w. n., 6. Miniaturowa misa $\frac{1}{2}$ w. n., 7a. Pokrywa wpuszczana $\frac{1}{6}$ w. n., 7b. Popielnica (nr 1) jajowata $\frac{1}{6}$ w. n., 8. Szpila żelazna haczykowata $\frac{1}{2}$ w. n., 9a. Pokrywa wpuszczana $\frac{1}{6}$ w. n., 9b. Popielnica (nr 2) z kulistym brzusem $\frac{1}{6}$ w. n., 10. Kubek miniaturowy $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 9. Contenu de la tombe no 8. 1. Fragment d'un objet en bronze. $\frac{1}{2}$ gr. nat., 2. Gobelet. $\frac{1}{3}$ gr. nat., 3. Écuille $\frac{1}{3}$ gr. nat., 4. Vase pansu $\frac{1}{4}$ gr. nat., 5. Épingle en fer $\frac{1}{2}$ gr. nat., 6. Écuille $\frac{1}{2}$ gr. nat., 7a Couvercle, 7b Urne (no 1) $\frac{1}{6}$ gr. nat., 8. Épingle en fer $\frac{1}{2}$ gr. nat., 9a. Couvercle $\frac{1}{6}$ gr. nat., 9b. Urne (no 2) $\frac{1}{6}$ gr. nat., 10. Gobelet $\frac{1}{2}$ gr. nat.

glasto-brunatnej. M. in. znalazł się fragment naczynia z II okresu epoki brązu w postaci brzegu naczynia zdobionego u masady szyjki listwą poziomą. Powierzchnia fragmentu gładzona, ceglasto-brązowa.

Mała żelazna szpila z łabędzią szyjką, z główką spłaszczoną i zwiniętą w uszko. Okaz silnie zardzewiał. Długość szpili wynosi 6,0 (ryc. 9, 8).

Analogiczna szpila żelazna o długości 9,3 (ryc. 9, 5).

Fragment kółka brązowego z śladami działania ognia (ryc. 9, 1).

odkryto ślady skrzyni grobowej zniszczonej w czasie karczowania lasu. Z inwentarza grobowego zachowały się jedynie skorupy kilku naczyń oraz dwie spalone kości ludzkie.

Skorupy różnych naczyń z gładzoną i chropowatą powierzchnią, barwy ceglastej i brunatnej; m. in. brzeg dużego naczynia z chropowatą powierzchnią, zdobiony karbowaniem. Dwie spalone kości ludzkie.

Grób 10 (z obwarowaniem)

Na głębokości 23 cm kolisty bruk z otoczków, poniżej studniowata komora grobowa o założe-

niu kolistym, mająca za dno płytę położoną na głębokości 82 cm. Na inwentarz grobu składała się popielnica nakryta misą, zawierająca spalone kości ludzkie ułożone w porządku anatomicznym. Wśród kości leżał kawałek stopionego szkła o odcieniu niebieskim.

Popielnica jajowata z silnie chropowatą powierzchnią wykazującą ślady obmazywania palcami. Brzeg naczynia zdobiony karbowaniem. Powierzchnia barwy brunatno-ceglastej. Sklejone i częściowo zrekonstruowane. Średn. 26,6; wys. 29,3; otwór 21,0; dno 16,0 (ryc. 10, 2).

Duża, stożkowata misa z wklęsłą szyjką i nieznacznie na zewnątrz odchylną krawędzią.

Ryc. 10. Zawartość grobu 10. 1. Misa, 2. Popielnica. Wszystko $\frac{1}{6}$ w. n. — Fig. 10. Contenu de la tombe no 10. 1. Ecuelle, 2. Urne $\frac{1}{6}$ gr. nat.

Poniżej brzegu małe uszko, a u jego nasady para guzków. Powierzchnia gładzona, barwy brunatnej. Wys. 10,6; otwór 24,8; dno 12,5 (ryc. 10, 1).

Stopiony kawałek szkła niebieskiego.

Spalone kości ludzkie.

Grób 11 (bezpopielnicowy

z obwarowaniem — zniszczony)

Na głębokości 18—22 cm krąg kamienny z otoczków o średnicy wewnętrznej 65 cm. Od strony wschodniej $\frac{1}{4}$ część pierścienia była zniszczona. Dno grobu stanowił bruk zbudowany z małych otoczków, położonych na głębokości 32—35 cm. Piasek wypełniający grób, zalegający warstwą o grubości 10—12 cm, zawierał spalone kości ludzkie, stopione paciorki ze szkła niebieskiego oraz fragmenty ozdób brązowych.

Spalone kości ludzkie

Dwa ułamki stopionego szkła niebieskiego, będące zapewne fragmentami paciorków.

Drucikowate, stopione fragmenty brązowe z przyczepionymi do nich spalonymi kośćmi ludzkimi; m. in. spirala brązowa.

Grób 12 (z obwarowaniem).

Na głębokości 15—20 cm zniszczony bruk z otoczków, pod nim komora zbudowana również z kamieni polnych, zawierająca trzy popielnice zachowane w stanie zgniecionym, przykryte misami odwróconymi dnem do góry (tabl. II, 1). Spalone kości ludzkie złożone w popielnicach nie wykazywały układu anatomicznego. W popielnicy nr I znaleziono wśród kości drucikowate fragmenty brązowe.

Fragmenty dużej, prawdopodobnie jajowatej popielnicy (nr I) z chropowatą powierzchnią barwy ceglasto-brunatnej. Gлина wykazuje dużą domieszkę drobnoziarnistego piasku.

Spalone kości ludzkie z popielnicy nr I.

Drucikowate fragmenty brązowe, w tym jeden zgięty haczykowato.

Głęboka, stożkowata misa z wklęsłą szyjką i małym uszkiem poniżej krawędzi. Powierzchnia gładzona barwy brunatnej. Naczynie sklejone i w części zrekonstruowane. Wys. 8,4; otwór 20,5; dno 8,5.

Szerokootworowa popielnica (nr 2) dwustojkowata z łagodnym załomem brzuśca. Zachowana fragmentarycznie szyjka jest starannie gładzona, brzeg nieznacznie odchylny na zewnątrz. Powierzchnię popielnicy zdobi u nasady szyjki rząd małych dołeczków. Na powierzchni zachował się ślad po utraconym uchu. Gлина ma zabarwienie brunatne. Naczynie sklejone. Średnica 24,3; wys. jeszcze 13,3 dno 15,5.

Spalone kości ludzkie z popielnicy nr 2.

Dolna część i fragmenty szyjki stożkowatej misy z powierzchnią gładzoną barwy brunatnej. Dno ca 7,5.

Popielnica (nr 3) jajowata (zachowana fragmentarycznie) z powierzchnią niestarannie gładzoną. U nasady szyjki zdobi naczynie ornament guzowy oraz rząd dołeczków. Dno znacznie wyodrębnione. Fragmenty sklejone.

Spalone kości ludzkie z popielnicy nr 3.

Grób 13 (z obwarowaniem).

Na głębokości około 30 cm owalny bruk kamienny. W jego północnej części komora zagłębiona do 65 cm, zawierająca tylko jedną skorupę.

Brzeg naczynia z ceglastej gliny z drobną domieszką gruboziarnistego piasku i z domieszką potłuczonych skorup. Powierzchnia skorupy starannie gładzona.

Grób 14 (z obwarowaniem).

Na stosunkowo niewielkiej głębokości (od 4—31 cm) bruk kamienny, nakrywający komorę kształtu kolistego o średnicy 70 cm. Komorę tworzyły kamienie łupane i otoczaki, a dno stanowiła duża, płaska płyta, na której stała popielnica przykryta misą. Wewnątrz popielnicy spalone kości ludzkie, ułamki stopionych ozdób z niebieskiego szkła oraz ułamki przedmiotów brązowych.

Popielnica z kulistym w przybliżeniu brzuścem i niską, cylindryczną szyjką, wyraź-

Ryc. 11. Dwie popielnice. 1. z grobu 16, 2. z grobu 14. Wszystkie $\frac{1}{6}$ w. n. — Fig. 11. Deux urnes. No 1 de la tombe no 16, no 2 de la tombe no 14. $\frac{1}{6}$ gr. nat.

nie odcinającą się do brzuśca. U nasady szyjki zdobi naczynie rząd owalnych dołeczków oraz dwie pary wklęsłych w pośrodku guzów, rozmieszczonych symetrycznie. Powierzchnia na-

Ryc. 12. Zawartość grobu 15. 1. Naczynie dwuuszne, 2. Popielnica. Wszystkie $\frac{1}{6}$ w. n. — Fig. 12. Contenu de la tombe no 15. 1. Amphore, 2. Urne $\frac{1}{6}$ gr. nat.

czynia gładzona, ceglasto-brunatna, w kilku miejscach poodbijana. Średn. 24,4; wys. 22,7; otwór 18,5; dno 13,4 (ryc. 11, 2).

Fragmenty misy z gładzoną powierzchnią czerwonawo-brunatnej. Sklejone.

Spalone kości ludzkie.

Ułamki ozdób z niebieskiego szkła.

Ułamki stopionych przedmiotów brązowych.

Grób 15 (skrzynkowy z obwarowaniem)

Na głębokości 10—30 cm kolisty bruk z kamieni łupanych o średnicy 80 cm (tabl. II, 2). Znajdującą się pod brukiem komorę tworzyły płasko łupane kamienie oraz otoczaki, a jej dno stanowiła duża, płaska płyta położona na głębokości 70 cm. Wewnątrz komory stała popielnica przykryta ułamkami dużego naczynia, zawierająca spalone kości ludzkie złożone w porządku anatomicznym.

Duża popielnica w przybliżeniu kulista koloru ceglasto-brunatnego, z niską, wyraźnie oddzieloną cylindryczną szyjką. Powierzchnia brzuśca chropowata, powierzchnia szyjki gładzona. Średn. 25,5; wys. 23,8; otwór 18,5; dno 14,0 (ryc. 12, 2).

Smukłe jajowate naczynie z nieznacznie wyodrębnioną szyjką i dwoma uchami na załomie brzuśca (jedno ucho nie zachowało się). Powierzchnia niestarannie gładzona koloru ceglasto-brunatnego. Dno zdradza technikę lepienia z jednego kawałka gliny. Naczynie sklejone i w części zrekonstruowane. Średn. 21,5; wys. 23,4; otwór 16,2 × 17,5; dno 11,5 (ryc. 12,1)

Spalone kości ludzkie.

Grób 16 (skrzynkowy z obwarowaniem)

Grób zaznaczył się na głębokości 15—24 cm jednowarstwowym brukiem kolistym o śred-

nicy 70 cm zbudowanym z otoczaków. W północno-zachodniej części bruku mała skrzynia kamienna zbudowana z płaskich kamieni mieszcząca popielnicę przykrytą misą, ze spalonymi kośćmi ludzkimi w układzie anatomicznym. W bruku kamiennym znaleziono kilka skorup misy.

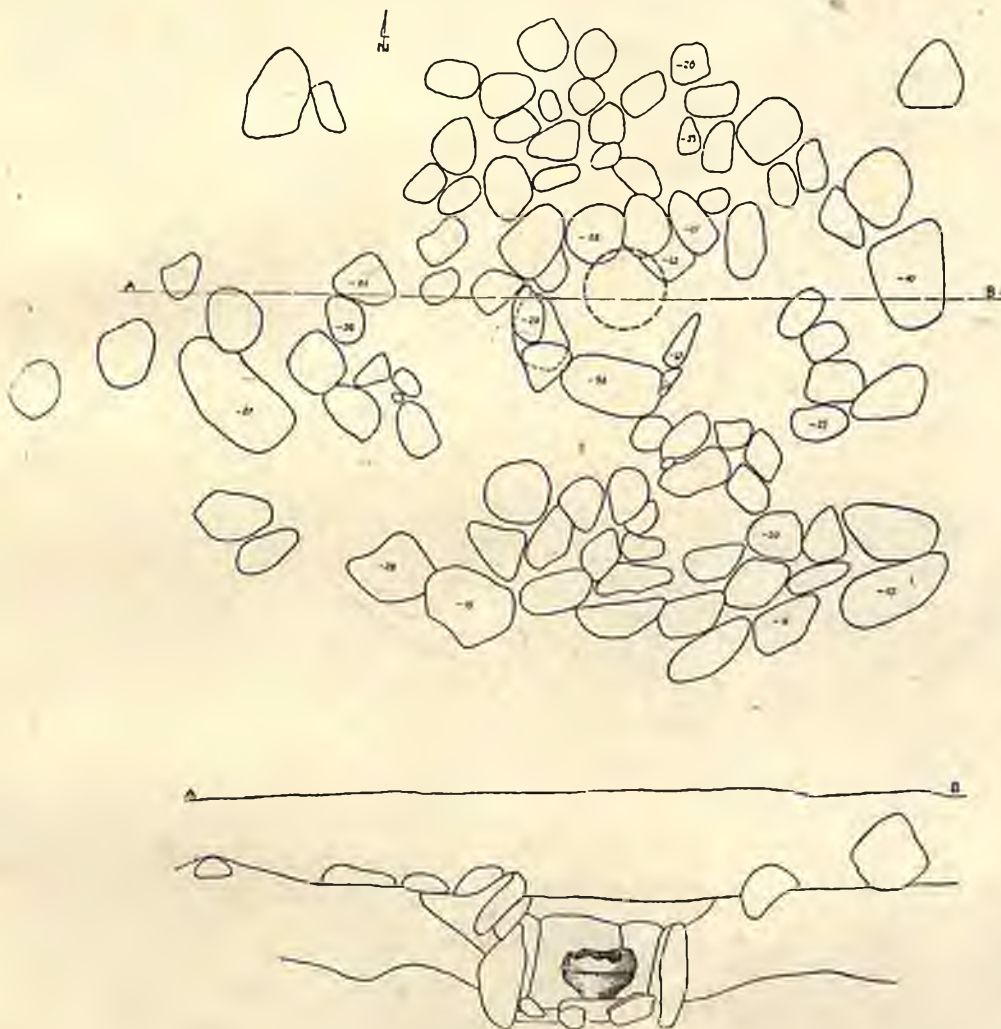
Naczynie jajowate znacznie zwężone u podstawy, z wyodrębnioną podstawą i karbowanym brzegiem. Powierzchnia naczynia chropowata, brunatna. Sklejone i w części zrekonstruowane. Średn. 20,6; wys. 23,0; otwór 19,0; dno 14,5 (ryc. 11, 1).

Głęboka misa z wklęsłą szyjką i nieznacznie zgrubiałym brzegiem. Powierzchnia gładzona; naczynie zachowało się tylko fragmentarycznie. Wys. 8,5; dno 11,0.

Spalone kości ludzkie.

grobowej stała duża popielnica nakryta ułamkami większego naczynia (tabl. II, 4 i ryc. 13 dołem). Popielnica zawierała kości spalone złożone w porządku anatomicznym oraz dwa drucikowate fragmenty brązowe okręcone naokoło siebie. W bruku znaleziono kilka skorup różnych naczyń.

Duża, baniasta popielnica z brzuścem chropowatym, niską, stożkową szyjką i karbowaną listwą u jej nasady (ryc. 14, 2). Powierzchnia szyjki gładzona, barwa naczynia

Ryc. 13. Rzut poziomy (u góry) i przekrój pionowy (u dołu) grobu skrzynkowego z obwarowaniem nr 17. Skala 1 : 20. — Fig. 13. Plan et coupe de la tombe à caisse entourée de pierres no 17. Échelle 1 : 20.

Grób 17 (skrzynkowy z obwarowaniem)

Poniżej warstwy humusu o grubości ca 25 cm odkryto duży, owalny bruk kamienny zbudowany z otoczaków (tabl. II, 3 i ryc. 13 u góry), o wymiarach 3,20 × 2,50 m. Pod brukiem duża skrzynia siedmioboczna, z dnem położonym na głębokości 65 cm. W samym środku komory

brunatna. Średn. 30,0; wys. 23,5; otwór 23,7; dno 13,0.

Dolna część większego naczynia z utraconym uchem umieszczonym na załomie brzuśca. Powierzchnia naczynia gładzona barwy brunatnej. Dno 12,8. Sklejona (ryc. 14, 1).

Skorupy różnych naczyń; m. in. brzeg naczynia przepalonego w ogniu.

Spalone kości ludzkie.

Drucikowaty fragment brązowy, złożony z dwóch kawałków drutu okręconych naokoło siebie.

Grób 18 (popielnicowy z brukiem).

Na głębokości 25—30 cm owalny bruk kamienny z otoczaków o wymiarach $2,0 \times 1,7$ m. Pod brukiem, na głębokości 45 cm, stała w ziemi bez żadnej obstawy mała popielnica przykryta misą, zawierająca spalone kości ludzkie, ułożone w porządku anatomicznym. Małe wymiary popielnicy oraz drobna ilość kości przemawia za tym, że mamy do czynienia z grobem dziecięcym. Ziemia otaczająca popielnicę miała zabarwienie brązowe; w bruku znaleziono sko-

Ryc. 14. Zawartość grobu 17. 1. Dolna część naczynia, 2. Popielnica. Wszystkie $\frac{1}{3}$ w. n. — Fig. 14. Contenu de la tombe no 17. 1. Partie inférieure d'un vase, 2. Urne $\frac{1}{3}$ gr. nat.

rupy różnych naczyń, fragment przedmiotu żelaznego i fragment szpili żelaznej.

Popielnica ma kształt jajowaty, nieznacznie wklęsłą szyjkę i wyodrębnione dno. Nieco zgrubiały brzeg zdobi karbowanie. Powierzchnia naczynia chropowata, koloru ceglatego. Głina zawiera znaczną domieszkę gruboziarnistego piasku. Naczynie sklezione. Średn. 19,8; wys. 22,0; otwór 17,5; dno 12,5 (ryc. 15, 1).

Głęboka misa z wklęsłą szyjką i dużym, gładkim uchem. Powierzchnia gładzona, ciemno-brunatna. Sklejona i częściowo zrekonstruowana (ryc. 15, 2).

Skorupy różnych naczyń. M. in.:

- skorupy większego naczynia z powierzchnią chropowatą, brązową.
- skorupy naczynia zdobionego na powierzchni ornamentem bruzdowatym.
- skorupy koloru ceglatego z śladem utraconego ucha.
- skorupa przepalona w ogniu.
- przykrawężny fragment naczynia z gładzoną powierzchnią koloru brązowego.

Drucikowaty fragment żelazny (zgięty) będący — być może — fragmentem szpili.

Ryc. 15. Zawartość grobu 18. 1. Popielnica $\frac{1}{6}$ w. n., 2. Misa $\frac{1}{4}$ w. n., 3. Fragment szpili żelaznej $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 15. Contenu de la tombe no 18. 1. Urne $\frac{1}{6}$ gr. nat., 2. Écuelle $\frac{1}{4}$ gr. nat., 3. Fragment d'une épingle de fer $\frac{1}{2}$ gr. nat.

Powierzchnia wykazuje ślady działania ognia. Długość 7,7; średn. drutu 0,3 (ryc. 15, 3).

Mały fragment przedmiotu żelaznego, silnie zardzewiały.

Spalone kości ludzkie.

Grób 19 (z obwarowaniem).

Na głębokości 83 cm stała na dużym kamieniu popielnica przykryta fragmentami misy. Popielnica stała w obwarowaniu kamiennym sięgającym do połowy jej wysokości. Spalone kości złożone w popielnicy wykazały układ anatomiczny.

Duża popielnica kształtu w przybliżeniu jajowatego, z silnie chropowatą powierzchnią koloru brązowego. Brzeg naczynia zdobi karbowanie. Sklejona i uzupełniana. Średn. 24,0; wys. 27,0; otwór 21,0; dno 15,5 (ryc. 16, 1).

Duża misa znacznej głębokości, z wklęsłą szyjką i nieznacznie na zewnątrz odchylnym brzegiem. Poniżej krawędzi mieści się małe, nieprzekłute uszko. Powierzchnia gładzona,

brunatna. Sklejona. Otwór 24,0; wys. 11,0; dno 8,8.

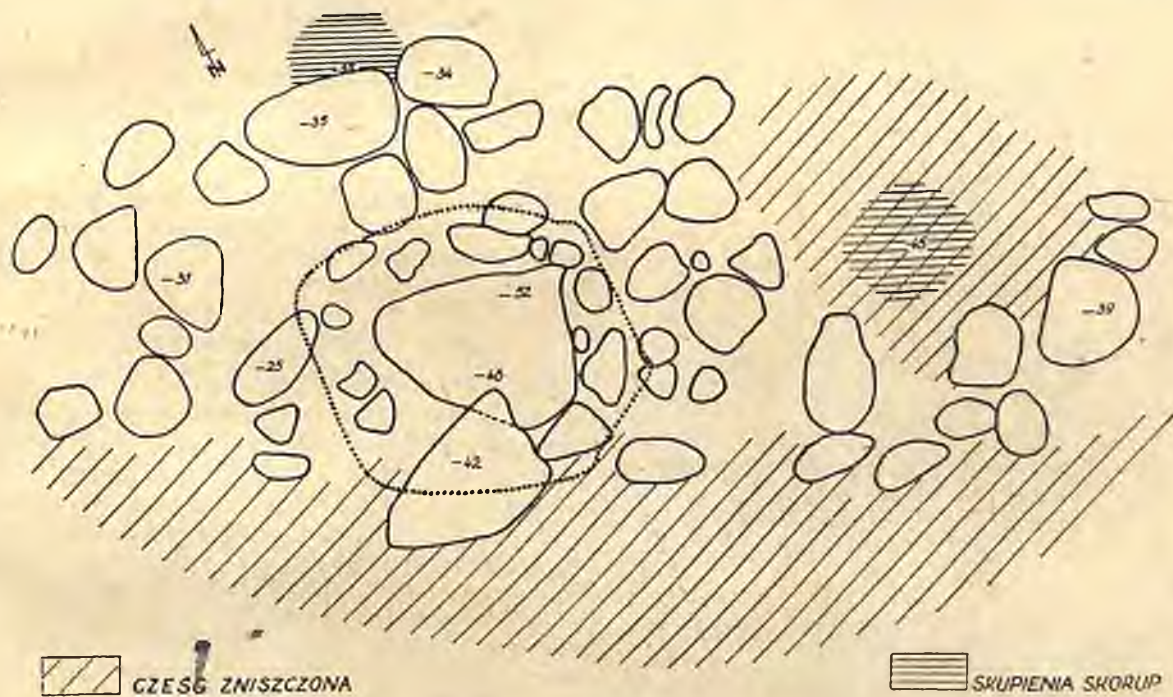
Spalone kości ludzkie.

Ryc. 16. 1. Popielnica z grobu 19, ok. $\frac{1}{8}$ w. n., 2. Popielnica z grobu 23a, $\frac{1}{6}$ w. n. — Fig. 16. 1. Urne de la tombe no 19, env. $\frac{1}{8}$ gr. nat., 2. Urne de la tombe no 23a, $\frac{1}{6}$ gr. nat.

zbudowana przeważnie z kamieni łupanych, mająca w rzucie poziomym plan nieregularnego sześcioboku (tabl. III, 2 i ryc. 17—18). Jedną ze ścian skrzyni stanowiły dwie, obok siebie równoległe ułożone płyty, natomiast dno grobu tworzyły cztery płaskie kamienie położone na głębokości 85 cm. Szczeliny między kamieniami tworzącymi skrzynię zostały uszczelnione drobnymi kamieniami. Wewnątrz skrzyni trzy popielnice przykryte misami oraz osiem przystawek zgrupowanych od strony południowo-wschodniej popielnic. Popielnice zawierały spalone kości ludzkie złożone w porządku anatomicznym. W jednej z popielnic znaleziono ponadto na kościach 2 ułamki stopionych ozdób ze szkła niebieskiego oraz ułamki stopionych przedmiotów brązowych. Niektóre z przystawek stały w innych.

Duża popielnica (nr I) z kulistym brzuscem i z silnie zwężoną niską, cylindryczną

Ryc. 17. Górna część (bruk) obwarowania grobu 20. Linia kropkowaną zaznaczono zarys skrzyni mieszczącej się pod brukiem. Skala 1 : 20. — Fig. 17. Partie supérieure de la couche de pierres recouvrant la tombe na 20. La ligne pointillée désigne les contours de la caisse, gisant au dessous. /// partie détruite, = amas de tessons. Échelle 1 : 20.

Grób 20 (skrzynkowy z obwarowaniem)

Na głębokości 25 cm duży bruk kamienny kształtu owalnego, zbudowany z otoczków, zorientowany w kierunku wschód-zachód. Duża część bruku, zwłaszcza jego partia południowa, wykazywała zniszczenie. W pośrodku bruku spoczywała duża płyta (tabl. III, 1), pod którą mieściła się skrzynia znacznych rozmiarów,

szyjką. Powierzchnia naczynia starannie gładzona, brunatna, brzeg częściowo uszkodzony. Średn. 26,7; wys. 24,5; otw. 15,5; dno 9,5 (rycina 19, 14).

Stożkowata misa z nieznaczną wklęsłością poniżej brzegu. Powierzchnia gładzona, brunatna. Wys. 6,8; otwór 19,4; dna 5,7 (ryc. 19, 15).

Znaczna ilość palonych kości ludzkich, między którymi zachowały się znaczne fragmenty czaszki. Do niektórych kości są

przyczepione stopione przedmioty brązowe oraz szczałki stopionych ozdób z niebieskiego szkła.

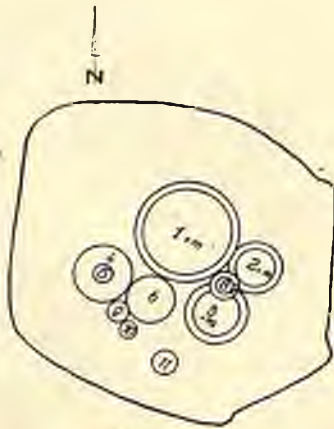
Mała popielnica (nr 2) z brzuścem kulistym i niską cylindryczną szyjką. Powierzchnia gładzona, brunatna. Brzeg uszkodzony. Średn. 15,8; wys. 15,0; otwór 10,0; dno 7,0 (ryc. 19, 2).

Mała, stożkowata misa z wklęsłą szyjką. Powierzchnia naczynia gładzona, szara. Wys. 4,3; otwór 12,5; dno 4,4 (ryc. 19, 4).

Spalone kości ludzkie młodocianego osobnika.

Popielnica (nr 3) z kulistym w przybliżeniu brzuścem i stożkową szyjką. Powierzchnia gładzona, barwy brudno-żółtej. Średn. 16,7; wys. 10,1; otwór 11,2; dno 8,8 (ryc. 19, 3).

Mała, stożkowata misa z silnie wyodrębnioną nóżką. Ścianki naczynia są znacznej grubości. Powierzchnia naczynia gładzona, brunatna. Wys. 4,5; otwór 15,0; dno 8,8 (rycina 19, 11).

Ryc. 18. Rozmieszczenie naczyń w grobie skrzynkowym z obwarowaniem (gr 20). Skala 1:20 — Fig. 18. Disposition des vases dans la tombe à caisse (no 20). Echelle 1:20.

Spalone kości ludzkie młodocianego osobnika.

Misa półkulista (zachowana w fragmentach) z wklęsłą szyjką i małym uszkiem poniżej krzywizny. Powierzchnia gładzona, czarna.

Miniaturowa misa stożkowatej formy z niestarannie gładzoną powierzchnią koloru jasno-żółtego. Otwór 7,7×7,3 wys. 2,0; dno 3,3 (ryc. 19, 12).

Miniaturowy dzban z płaskokulistym brzuścem i wysoką, cylindryczną szyjką. Brzeg nieznacznie odchyłony na zewnątrz. Ucho taśmowate. Naczynie sklejęne i zrekonstruowane. Średn. 7,7; wys. 7,2; otwór 6,1 (ryc. 19, 1).

Miniaturowy kubek z dwustożkowym brzuścem i zaokrąglonym załomie i wysoką, cylindryczną szyjką oraz odchyłonym na zewnątrz uszkiem. Ucho taśmowate. Powierzchnia gładzona, czarno-szara. Średn. 5,5; wys. 4,5; otwór dno 3,0 (ryc. 19, 5).

Miniaturowy dzban z dwustożkowym brzuścem o zaokrąglonym załomie. Szyjka cylindryczna. Ucho taśmowate. Powierzchnia gładzona, czarno-szara. Średn. 5,5; wys. 4,5; otwór 4,5; dno 2,8.

Miniaturowy kubek z płasko-kulistym brzuścem i cylindryczną szyjką. Ucho taśmowate. Powierzchnia gładzona, czerniona. Średn. 4,5; wys. 3,5; otwór 3,9; dno 2,0 (ryc. 19, 7).

Miniaturowe naczynie szeroko otworowe z cylindryczną szyjką i zaokrąglonym załomem brzuśca. Powierzchnia niestarannie gładzona koloru szaro-żółtego. Średn. 7,7; wys. 5,6; otwór 6,4; dno 3,7 (ryc. 19, 9).

Fragmenty miniaturowego naczynia z szarą powierzchnią. W chwili odkrywania naczynia dało się stwierdzić, że miało ono płasko-kulisty brzusiec i cylindryczną szyjkę (ryc. 19, 8).

Gładzik kamienny znaleziony między kamieniami na dnie grobu (ryc. 19, 10).

Wśród bruku kamiennego znaleziono następujące zabytki:

a) fragmenty różnych naczyń z chropowatą i gładzoną powierzchnią; m. in. brzeg misy z wklęsłą szyjką. Powierzchnia gładzona, ceglasta.

b) Mały przęślik gliniany z wklęsłą podstawą i wypukłą częścią górną. Średn. 2,8; wys. 1,0; średn. otworu 0,6. Powierzchnia gładzona, jasno-żółta (ryc. 19, 6).

Skupienie skorup nr I.

W północno-zachodniej części bruku, już na samej jego krawędzi, znaleziono skupienie skorup przynależnych do różnych naczyń. Skupienie to mieściło się na głęb. 55 cm w żółtym piasku. Wśród skorup zasługują na uwagę:

a) fragmenty cedzidła (sita) glinianego z niestarannie gładzoną powierzchnią barwy brunatnej. Cedzidło miało przypuszczalnie kształt półkulistej misy. Zachowany fragment cedzidła posiada 2 otwory i ślady dwóch dalszych, wykonanych przez nacisk od strony zewnętrznej. Otwór ca 14,0 (ryc. 20, 1).

b) Dwie, spalone w ogniu skorupy (rycina 20, 2).

c) fragment dużej, głębokiej misy z wklęsłą szyjką i stożkowatym zarysem ścianek. Powierzchnia gładzona, brunatna. Otw. ca 26,0.

Skupienie skorup nr 2.

W kierunku wschodnim od grobu, w stosunkowo niewielkiej odległości od kamiennego płaszcza grobu, mieściło się na głębokości 45 cm dalsze skupienie skorup oznaczone jako skupienie nr 2. Wśród znalezionych fragmentów należy wymienić:

a) fragment dzban z cylindryczną szyjką, płaskokulistym brzuścem oraz dużym, taśmowatym uchem, rozszerzającym się w miejscach

przyczepienia do naczynia. Powierzchnia gładzona, brunatna.

b) fragmenty kubka stożkowej formy, zaopatrzonego w duże, taśmowate ucho (zachowane w części). Powierzchnia gładzona, bru-

natna. Otwór 11,8; wys. 5,5; dno 5,5 (rycina 20, 4).

Skupienie skorup nr 3

Poza brukiem kamiennym grobu omawianego, w odległości 80 cm. w kierunku zachodnim na-

Ryc. 19. Zawartość grobu 20. 1. Dzban $\frac{1}{2}$ w. n., 2. Popielnica (nr 2) z kulistym brzuścem $\frac{1}{4}$ w. n., 3. Popielnica (nr 3) z kulistym w przybliżeniu brzuścem $\frac{1}{4}$ w. n., 4. Misa $\frac{1}{4}$ w. n., 5. Miniaturowy kubek $\frac{1}{2}$ w. n., 6. Płaski przęślik gliniany $\frac{1}{2}$ w. n., 7. Miniaturowy kubek $\frac{1}{2}$ w. n., 8. Fragment naczynka miniaturowego $\frac{1}{2}$ w. n., 9. Miniaturowe naczynko szerokootworowe $\frac{1}{2}$ w. n., 10. Gładzik kamienny $\frac{1}{2}$ w. n., 11. Misa stożkowa z wyodrębnioną podstawą $\frac{1}{3}$ w. n., 12. Miniaturowa misa stożkowa $\frac{1}{2}$ w. n., 13. Dzban $\frac{1}{2}$ w. n., 14. Popielnica (nr 1) z kulistym brzuścem $\frac{1}{6}$ w. n., 15. Misa $\frac{1}{3}$ w. n. — Fig. 19. Contenu de la tombe no 20. 1. Gobelet $\frac{1}{2}$ gr. nat., 2. Urne (no 2) $\frac{1}{4}$ gr. nat., 3. Urne (no 3) $\frac{1}{4}$ gr. nat., 4. Écuelle $\frac{1}{4}$ gr. nat., 5. Gobelet $\frac{1}{2}$ gr. nat., 6. Fusaïole en argile $\frac{1}{2}$ gr. nat., 7. Gobelet $\frac{1}{2}$ gr. nat., 8. Fragment d'un petit vase $\frac{1}{2}$ gr. nat., 9. Vase $\frac{1}{2}$ gr. nat., 10. Lissoir en pierre $\frac{1}{2}$ gr. nat., 11. Ecuelle à base élargie $\frac{1}{3}$ gr. nat., 12. Écuelle $\frac{1}{2}$ gr. nat., 13. Gobelet $\frac{1}{2}$ gr. nat., 14. Urne (no 1) $\frac{1}{6}$ gr. nat., 15. Écuelle $\frac{1}{3}$ gr. nat.

trafiono na trzecie skupienie skorup. Do najciekawszych fragmentów należą:

a) fragmenty płaskiego talerza glinianego z powierzchnią gładzoną, koloru brązowego. Brzeg talerza jest zgrubiały (rycina 20, 5).

b) fragment dużego naczynia z chropowatą powierzchnią koloru brązowego, noszącą ślady obmazywania palcami (ryc. 20, 3).

Ryc. 20. Część zawartości trzech skupień skorup odkrytych w pobliżu grobu 20. 1. Fragment cedzidła glin. 2. Skorupa spaczona w ogniu. 3. Fragment naczynia z chropowatą powierzchnią. 4. Kubek z utraconym uchem. 5. Fragment płaskiego talerza glin.

Fig. 20. Partie du contenu de trois amas de tessons trouvés près de la tombe no 30. 1. Fragment d'une passoire en argile. 2. Tesson altéré au feu du bûcher. 3. Fragment de vase à surface rugueuse. 4. Gobelet à anse abattue. 5. Fragment d'une assiette.

c) fragment stożkowatej misy z nieznaczną wklęsłością poniżej brzegu. Powierzchnia nie- starannie gładzona, brązowa.

d) skorupa przepalona w ogniu.

Grób 21 (z obwarowaniem).

Na głębokości 21 cm pod powierzchnią ziemi narysował się kolisty pierścień kamienny o śred. 40 cm, zbudowany z drobnych otoczków (tabl. III, 3). Poniżej mieściła się komora gro-

bowa formy studniowatej, mająca za dno dwie płaskie płyty kamienne, położone na głębokości 48 cm (tabl. III, 4). W komorze tej znaleziono w piasku kilkanaście skorup oraz kilka przepalonych ludzkich kości. W obwarowaniu grobu znalazły się ponadto dalsze skorupy.

Skorupy naczynia z wklęsłą szyjką (prawdopodobnie misy) z starannie gładzoną powierzchnią koloru brązowego.

Spalone kości ludzkie.

Grób 22 (skrzynkowy z obwarowaniem)

W zachodniej części owalnego obwarowania kamiennego (tabl. IV, 1), położonego na głębokości 12–38 cm mieściła się czworokątna skrzynia zbudowana z dużych, nielupanych kamieni płaskich, z dnem położonym na głębokości 54 cm. Grób nie posiadał pokrywy. Wewnątrz komory grobowej (tabl. IV, 2), znaleziono jedno naczynie większe (prawdopodobnie popielnicę) oraz trzy miniaturowe naczynka (misę i dwa kubki). Jeden z kubków był wstawiony do misy. Spalonych kości ludzkich nie znaleziono (pewnie wskutek ich rozłożenia się). W piasku wypełniającym grób znaleziono ponadto kilka węgli drzewnych.

Naczynie (popielnica?) z kulistym brzuścem i cylindryczną szyjką. Dolna część naczynia nie zachowała się. Powierzchnia naczynia gładzona koloru szarego. Średn. 14,5; otwór 10,7 (ryc. 21, 4).

Miniaturowy dzban z brzuścem podwójnie powierzchnią koloru jasno-żółtego. Otwór 9,2 × 9,9; wys. 3,2; dno 3,5 (ryc. 21, 3).

Miniaturowy dzban z brzuścem podwójnie stożkowatym (asymetrycznym) i cylindryczną szyjką. Ucho taśmowate. Powierzchnia gładzona, czerniona. Średn. 7,5; wys. 8,0; otwór 5,0 (ryc. 21, 2).

Miniaturowy kubek z dwustożkowatym brzuścem przechodzącym łagodnie w cylindryczną szyjkę. Ucho duże, taśmowate. Dno wklęsłe. Powierzchnia gładzona, czerniona. Średn. 4,1; wys. 3,5; otwór 3,3; dno 2,0 (rycina 21, 1).

Węgielki drzewne.

Groby 23 a—c.

(Grób 23 a — popielnicowy z brukiem, 23 b — jamowy, 23 c — z obwarowaniem).

Na głębokości 25 cm duży, w przybliżeniu trójkątny bruk kamienny złożony z otoczków (tabl. IV, 3). Pod brukiem trzy różne pod względem formy groby.

Grób 23 a. W wschodniej części bruku w czystym piasku popielnica (w głęb. 28 cm) zawierająca spalone kości ludzkie ułożone w porządku anatomicznym, oraz węgielki drzewne. Prócz tego w pobliżu popielnicy fragment małego naczynka.

Popielnica jajowata z chropowatą powierzchnią koloru brązowego. Na powierzchni widoczne ślady obmazywania palcami. Średn. 21,0; wys. 22,0; otwór 17,5; dno 12,0 (ryc. 16,2).

Spalone kości ludzkie.

Węgle drzewne.

Fragment małej misy z wklęsłą szyjką. Fragment jest silnie spaczony skutkiem powtórnego przepalenia w ogniu.

Grób 23 b.

W środkowej części bruku w głębokości 50 cm nieckowata, kolistą jamą o średnicy 50 cm, do 15 cm głęboka, wypełniona piaskiem o zabarwieniu szarym, zmieszany z drobną ilością węgla drzewnych. W jamie znaleziono skorupę i kilka spalonych kości ludzkich.

Skorupa z powierzchnią brązową, gładzoną.

Spalone kości ludzkie.

Węgle drzewne.

Grób 23 c.

W zachodniej części bruku komora zbudowana z otoczków; wewnątrz skorupy oraz spalone kości ludzkie. Pod płytą denną grobu znaleziono jeszcze dalsze spalone kości oraz węgielki drzewne, złożone w czystym piasku.

Skorupy różnych naczyń z gładzoną i chropowatą powierzchnią koloru brązowego.

Spalone kości ludzkie.

Węgle drzewne.

Grób 24 (z obwarowaniem)

W środku kolistego bruku kamiennego ułożonego na głębokości 31 cm, mieściła się okrągła komora zbudowana z otoczków. Wewnątrz (tabl. IV, 4) stały dwie popielnice. Jedną z nich nakrywały prócz misy fragmenty bardzo dużego naczynia, drugą tylko fragmenty większego naczynia. Spalone kości ludzkie złożone wewnątrz popielnic miały układ anatomiczny, przy czym na kościach jednej z popielnic leżały węgielki drzewne oraz ułamek stopionego przedmiotu brązowego.

Fragmenty dużej popielnicy o ściankach znacznej grubości. Powierzchnia silnie chropowata. Gлина wykazuje znaczną domieszkę gruboziarnistego piasku.

Spalone kości ludzkie.

Fragmenty misy większych rozmiarów z wklęsłą szyjką i małym uszkiem poniżej brzegu. Powierzchnia gładzona barwy czerwonej. Niektóre fragmenty misy są przepalone w ogniu, co spowodowało ich wypaczenie. Dno misy posiada po stronie wewnętrznej ornament ośmiu promieni symetrycznie wpisanych w koło. D. 8,5.

Fragment b. dużego naczynia o grubych ściankach. Powierzchnia brzośca chropowata, powierzchnia szyjki gładzona. Na granicy szyjki i brzośca karbowana listwa. Gлина brązowa.

Dolna część naczynia (popielnicy nr 2) z nieznacznie wyodrębnionym dnem. Powierzchnia brzośca i szczytkowo zachowanej szyjki gładzona, z śladami wygładzania deszczką. Gлина brązowa. Dno 11 cm.

Spalone kości ludzkie.

Ryc. 21. Zawartość grobu 22. 1—2. Kubek i dzban $\frac{1}{2}$ w. n., 3. Miniaturowa misa $\frac{1}{3}$ w. n., 4. Górna część popielnicy (?) $\frac{1}{4}$ w. n. — Fig. 21. Contenu de la tombe no 22. 1—2. Gobelets $\frac{1}{2}$ gr. nat., 3. Écuelle $\frac{1}{3}$ gr. nat., 4. Partie supérieure de l'urne (?) $\frac{1}{4}$ gr. nat.

Stopiony ułamek przedmiotu brązowego.

Dolna część naczynia z gładzoną powierzchnią koloru brązowego.

Skorupy różnych naczyń, m. in. brzeg dużego naczynia z gładzoną powierzchnią koloru brązowego.

Grób 25 (z obwarowaniem?)

Grób zaznaczal się dość rozległym brukiem kolistym (tabl. IV, 5), położonym na głębokości 21—25 cm, zbudowanym z mniejszych otoczków. W bruku odkryto większą ilość skorup. Pod brukiem ziemia miała zabarwienie rdzawe (być może na skutek rozłożonych skorup) i była przemieszana z małą ilością skorup i palonych kości ludzkich. Ze skorup znalezionych pod brukiem udało się zrekonstruować misę z wyodrębnioną nóżką.

Stożkowata misa z wyodrębnioną nóżką z bardzo grubymi ściankami. Powierzchnia gładzona, czarna. Poniżej krawędzi rząd małych otworów. Wys. 6,8; otwór 15,8; dno 7,0; (ryc. 22).

Skorupy różnych naczyń. m. in. fragmenty dużego naczynia z gładzoną powierzchnią barwy brunatnej.

Spalone kości ludzkie.

Grób 26 (z obwarowaniem — zniszczony)

W zniszczonym obwarowaniu zbudowanym z otoczków a położonym na głębokości 20—43 cm dało się wyróżnić miejsce położenia komory grobowej, mającej w rzucie poziomym kształt kolisty. Komora nie zawierała żadnego inwentarza; jedynie w bruku znaleziono kilka skorup.

Ryc. 22. Misa z grobu 25, ok. 1/3 w. n. — Fig. 22. Écu-elle de la tombe no 25. Env. 1/3 gr. nat.

Grób 27 (skrzynekowy z obwarowaniem — zniszczony)

Po zniszczonym grobie pozostała część bruku mająca w przybliżeniu kształt kolisty, zbudowana z otoczków. Średnica bruku wynosiła 150 cm. Poniżej środkowej części bruku natrafiono na zniszczoną skrzynię o założeniu czworokątnym, zbudowaną z płyt łupanych. Długość skrzyni wynosiła 80 cm, jej dno sięgało głębokości 81 cm. Wewnątrz komory znaleziono rozłożone resztki popielnicy, fragment naczynia i spalone kości ludzkie.

Ułamki rozłożonej popielnicy z gładzoną powierzchnią koloru czarnego.

Fragment naczynia z gładzoną powierzchnią barwy brunatnej.

Spalone kości ludzkie.

Grób 28 a—b (z obwarowaniem)

Grób 28 a—b zbudowany z otoczków był nakryty dużym brukiem kamiennym w przybliżeniu kwadratowym długości boku 3 m, położonym w głębokości 25 cm. Pod północną częścią bruku mieściła się większa ilość otoczków tworzących obwarowanie grobu 28 a. W obwarowaniu o postaci wydłużonego czworokąta, stały rzędem trzy popielnice, z których dwie nr 2 i 3 przykryte były misami, oraz kilka przystawek, z których niektóre stały w grupach. W popielnicach mieściły się spalone kości ludzkie złożone w porządku anatomicznym. Między kośćmi popielnicy nr 2 znaleziono

stopione przedmioty brązowe i ułamki ozdób z niebieskiego szkła, a wśród kości popielnicy nr 1 kilka węgli drzewnych. W bruku odkryto ponadto ułamki kilku naczyń.

Popielnica nr 1 posiada brzusiec kulisty i niską, stożkową szyjkę. Powierzchnia naczynia jest gładzona, brunatna. Średn. 29,0; wys. 26,0; otw. 19,0; d. 13,0 (ryc. 23,9).

Spalone kości ludzkie.

Węgle drzewne.

Ułamki popielnicy nr 2 z gładzoną powierzchnią koloru czarnego. U nasady szyjki ornament z krótkich, ukośnych i głęboko rytych kresek (ryc. 23,5).

Spalone kości ludzkie.

Fragment dużej, głębokiej misy z wklęsłą szyjką. Powierzchnia gładzona, brunatna. Wys. 9,2; dno 7,7; otwór 22,0.

Stopione ułamki przedmiotów brązowych i fragmenty ozdób ze szkła niebieskiego.

Drobne ułamki popielnicy nr 3 z powierzchnią gładzoną koloru czarnego. W czasie odkrywania stwierdzono, że popielnica miała kształt dwustożkowej z łagodnym załomem brzuśca i wąski otwór. Średn. 28,0; wys. 28,0; otw. 12,0.

Spalone kości ludzkie.

Dobrze zachowana głęboka misa z wklęsłą szyjką i małym uszkiem poniżej krawędzi. Powierzchnia gładzona koloru brunatnego. U nasady szyjki rząd ukośnych, głęboko rytych kresek. Wys. 7,0; otwór 16,8; dno 5,8 (ryc. 23,3).

Małe naczynko w formie głębokiego stożkowatego kubka z wklęsłą szyjką. Poniżej brzegu oraz powyżej dna guzowate zgrubienia będące pozostałością po uchu utraconym jeszcze przed wypaleniem naczynia. Powierzchnia gładzona, jasno-brunatna. Otwór 11,7; wys. 6,3; dno 5,8 (ryc. 23,7).

Miniaturowa misa stożkowata z niestaranie gładzoną powierzchnią koloru jasno-brunatnego. Wys. 4,0; otwór 10,8; dno 4,5 (ryc. 23,4).

Miniaturowy dzban z wysoką szyjką, kulistym brzuścem i taśmowatym uchem. Powierzchnia gładzona, czarna. Średn. 6,3; wys. 6,5; otwór 5,0; dno 3,5 (ryc. 23,6).

Miniaturowy kubek z kulistym brzuścem, niską, cylindryczną szyjką i taśmowatym uchem. Powierzchnia gładzona, czerniona. Średn. 5,3; wys. 4,6; otwór 4,7; dno 2,5 (ryc. 23,1).

Małe naczynko szerokotworowe z brzuścem łagodnie profilowanym i z niską, stożkową szyjką. Średn. 13,3; wys. 9,5; otwór 10,0; dno 6,3 (ryc. 23,2).

Naczynie szerokotworowe z wysoką, stożkową szyjką. Powierzchnia gładzona, brunatna. Średn. 14,0; wys. 11,5; otwór 11,3; dno 7,5 (ryc. 23,8).

Skorupy większego naczynia z powierzchnią gładzoną, brunatną.

Grób 28 b (zniszczony)

W południowej części bruku znaleziono w orzemieszanym piasku spalone kości ludzkie i skorupy.

Fragment większego naczynia z gładzoną powierzchnią koloru brunatnego.

Ułamki kilku naczyń, m. in. ułamek naczynia zdobionego na brzegu karbowaniem.

Spalone kości ludzkie.

pełniała ciemna ziemia, w której znaleziono 4 węgielki drzewne (ryc. 24). Poza obrębem grobu, w stronie wschodniej znaleziono w piasku przepaloną skorupę.

Popielnica ma brzusec asymetryczny, w przybliżeniu cylindryczny. Powierzchnia naczynia dość chropowata i nosi ślady wygładzania deszczułą. Dno i fragment ścianki ulepione z jednego kawałka gliny. Brzeg naczynia

Ryc. 23. Zawartość grobu 28a. 1. Miniaturowy kubek $\frac{1}{2}$ w. n., 2. Naczynie szeroko-otworowe $\frac{1}{3}$ w. n., 3. Misa $\frac{1}{4}$ w. n., 4. Misa $\frac{1}{2}$ w. n., 5. Fragment popielnicy (nr 2) $\frac{1}{2}$ w. n., 6. Dzban w. n., 7. Kubek z utraconym przed wypaleniem uchem $\frac{1}{3}$ w. n., 8. Naczynie szeroko-otworowe $\frac{1}{4}$ w. n., 9. Popielnica (nr 1) z kulistym brzuścem $\frac{1}{8}$ w. n. — Fig. 23. Contenu de la tombe no 28a. 1. Gobelet $\frac{1}{2}$ gr. nat., 2. Coupe $\frac{1}{3}$ gr. nat., 3. Écuelle $\frac{1}{4}$ gr. nat., 4. Écuelle $\frac{1}{2}$ gr. nat., 5. Fragment d'urne (no 2) $\frac{1}{2}$ gr. nat., 6. Gobelet $\frac{1}{2}$ gr. nat., 7. Gobelet à anse abattue $\frac{1}{3}$ gr. nat., 8. Vase $\frac{1}{4}$ gr. nat., 9. Urne (no 1) $\frac{1}{8}$ gr. nat.

Grób 29 (z obwarowaniem — zniszczony)

Na głębokości 28—42 cm małe, koliste skupienie otoczków, tworzące bruk nad okrągłą komorą, zbudowaną z płyt łupanych. Dno grobu, położone na głębokości 74 cm, tworzyły dwa płaskie kamienie. Na inwentarz grobu składała się popielnica kryta misą, zawierająca spalone kości ludzkie, ułożone w porządku anatomicznym. Poniżej dna grobu stwierdzono obecność małej, kolistej jamy o średnicy 28 cm i o największej głębokości 21 cm. Jamę tę wy-

zdobiony karbowaniem. Naczynie jest koloru brunatnego. Średnica 20,0; wys. 24,3; otwór 18,0; dno 12,0 (ryc. 25.1).

Duża misa o znacznej głębokości, formy w przybliżeniu stożkowatej. Szyjka misy jest wklęsła. Powierzchnia starannie gładzona, brunatna. Wysokość 10,8; otwór 25,5; dno 9,2 (ryc. 25,2).

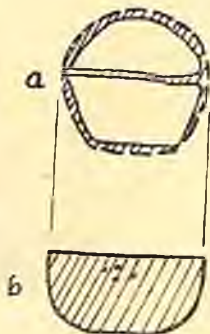
Spalone kości ludzkie.

Cztery węgielki drzewne.

Skorupa przepalona w ogniu.

Grób 30 (z obwarowaniem — zniszczony)

W głębokości 28—45 cm duży bruk kamienny zbudowany z otoczków. W południowo-zachodniej części grobu na głębokości 79 cm spo-

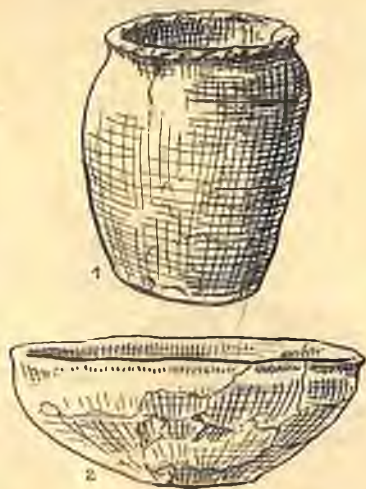
 ciemny piasek

 węgle drzewne

Ryc. 24. a) Dno grobu 29 widoczne na tle znajdującej się pod nim jamy, b) przekrój pionowy jamy położonej pod grobem 29. Wszystko w skali 1:20. — Fig. 24. Le fond de la tombe no 29 et coupe de la fosse remplie de terre noire au dessous. Echelle 1:20.

czywało jeszcze kilka kamieni będących pozostałością po komorze grobowej. Wśród kamieni znajdowały się resztki popielnicy z kośćmi oraz cztery przystawki zachowane w stanie uszkodzonym. Uszkodzenie grobu było spowodowane prawdopodobnie zapadnięciem się płyty dennej i obsunięciem się na skutek tego kamieni tworzących ściany komory.

Fragmenty dużej popielnicy z powierzchnią gładzoną koloru szarego. Sklejone.

25. Zawartość grobu 29. 1. Popielnica $\frac{1}{6}$ w. n., misa $\frac{1}{6}$ w. n. — Fig. 25. Contenu de la tombe no 29. 1. Urne $\frac{1}{6}$ gr. nat., 2. Écuelle $\frac{1}{6}$ gr. nat.

Małe naczynie beczułkowate z gładzoną powierzchnią barwy brunatnej. Wys. 9,9.

Spalone kości ludzkie.

Misa półkulista (zachowana fragmentarycznie) z wklęsłą szyjką. Powierzchnia gładzona barwy czerwono-brunatnej. Wys. 5,5; otw. 14,0.

Fragment miniaturowego kubka beczułkowatej formy. Powierzchnia gładzona barwy czerwonej. Wys. 4,0; otw. 7,0.

Miniaturowy kubek z kulistym brzuścem i niską, cylindryczną szyjką. Ucho duże, taśmowate. Powierzchnia gładzona. szara. Śred. 7,2; wys. 6,0; otw. 5,8 (ryc. 26,4).

Skorupy kilku naczyń znalezione luźno w bruku kamiennym. M. in. fragmenty dużej misy z wklęsłą szyjką, z powierzchnią gładzoną, brunatną.

Grób 31 (skrzynkowy z obwarowaniem — zniszczony)

Pod resztkami zniszczonego bruku, zbudowanego z otoczków, duża skrzynia zbudowana z płyt łupanych. W zachodniej części skrzyni udało się stwierdzić ślady trzech rozłożonych naczyń, przy czym w dwóch naczyniach mieściły się spalone kości ludzkie. Wschodnia część komory grobowej, która uległa zupełnemu zniszczeniu, nie zawierała żadnego inwentarza. Głębokość bruku wynosiła 23 cm, głębokość naczyń 60—80 cm.

Skorupy mocno rozłożonej popielnicy z powierzchnią chropowatą barwy brunatnej. Spalone kości ludzkie.

Skorupy mocno rozłożonej popielnicy z gładzoną powierzchnią barwy brunatnej.

Spalone kości ludzkie.

Grób 32 (bez popielnicowy z obwarowaniem)

Na głębokości 20 cm pod powierzchnią znaleziono brzeg okrągłej studzienki kamiennej o średnicy 45 cm i głębokości 53 cm. Studzienka była zbudowana z kamieni łupanych, obłożonych otoczkami. Dno grobu stanowiła duża płyta kamienna kształtu prostokątnego. Wewnątrz komory znaleziono w żółtym piasku tylko cztery spalone kości ludzkie, co wskazywałoby, że mamy do czynienia z grobem bezpopielnicowym, obwarowanym w którym kości (prawdopodobnie młodocianego osobnika) złożono worost na dnie grobu.

Spalone kości ludzkie.

Grób 33 (kloszowy)

Na głębokości 55 cm stała w czystym piasku popielnica dwuuszna, przykryta b. dużym naczyniem, zachowanym tylko w fragmentach, pełniącym zapewne funkcję klosza. Poza fragmentami klosza znaleziono jeszcze skorupy

misy. Popielnica zawierała spalone kości ludzkie ułożone w porządku anatomicznym.

Popielnica jajowata, dwuuszna, z powierzchnią gładzoną barwy brunatnej. Na powierzchni ślady wygładzania. Średn. 22,0; wys. 24,5; otw. 20,0; d. 12,0 (ryc. 26,3).

Fragmenty dużego klosza z miestarannie gładzoną powierzchnią barwy brunatnej, z śladami wygładzania.

Skorupy naczynia (prawdopodobnie misy) z gładzoną powierzchnią barwy brunatnej.

Spalone kości ludzkie.

Miniaturowa misa stożkowej formy z wklęsłą szyjką. Powierzchnia gładzona barwy brunatnej. Wysokość 4,7; otwór 11,0; dno 5,0 (ryc. 26,1).

Kubek z płasko-kulistym brzuścem i wysoką, cylindryczną szyjką. Ucho taśmowate. Powierzchnia gładzona, szara. Średn. 7,7; wys. 6,2; otwór 6,4.

Fragment szyjki i brzuśca naczynia z gładzoną powierzchnią koloru matowo-czarnego.

Ryc. 26. Zabytki z różnych grobów. 1. Misa z grobu 34 $\frac{1}{3}$ w. n., 2. Kubek z grobu 35 $\frac{1}{3}$ w. n., 3. Popielnica z grobu 33 $\frac{1}{6}$ w. n., 4. Kubek z grobu 30 $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 26. Poterie de différentes tombes, 1. Écuille de la tombe no 34 $\frac{1}{3}$ gr. nat., 2. Gobelet de la tombe no 35 $\frac{1}{3}$ gr. nat., 3. Urne de ta tombe no 33 $\frac{1}{6}$ gr. nat., 4. Gobelet de la tombe no 30 $\frac{1}{2}$ gr. nat.

Grób 34 (z obwarowaniem)

Na głębokości 12—20 cm okrągła komora z kamieni przeważnie łupanych o średnicy 1,20 m. Dno grobu stanowiły również kamienie płasko łupane, na których stała w wschodniej części grobu popielnica wraz z trzema przystawkami: misą, dzbanem i naczyniem miniaturowym (tabl. V, 1). Popielnice kryły resztki misy. Wewnątrz naczynia mieściły się spalone kości ludzkie ułożone w porządku anatomicznym.

Fragmenty dużej popielnicy z brzuścem kulistym i niską, cylindryczną szyjką. Powierzchnia starannie gładzona. Głina ze znaczną domieszką gruboziarnistego piasku.

Spalone kości ludzkie.

Ułamki większej misy z wklęsłą szyjką. Powierzchnia gładzona koloru brunatnego. Głina posiada znaczną domieszkę gruboziarnistego piasku.

Dwie skorupy różnych naczyń znalezione w bruku kamiennym.

Grób 35 (skrzynkowy z obwarowaniem)

Na głębokości 35 cm duży bruk owalny z otoczką. Pod nim mieściła się prostokątna skrzynia zbudowana z płyt łupanych, zabezpieczona dodatkową obstawą kamieni okrągłych (tabl. V, 2). Wewnątrz skrzyni stało tylko jedno naczynie (kubek), dwie skorupy innych naczyń i palona kość ludzka. W bruku i obwarowaniu znaleziono ponadto skorupy większego naczynia i dalszą paloną kość ludzką.

Kubek podwójnie-stożkowy z szyjką stożkową i znacznie odchyloną na zewnątrz krawędzią. Ucho taśmowate. Powierzchnia gładzona, szara. Sklejony. Średn. 8,5; wys. 7,2; otwór 7,0; dno 4,0 (ryc. 26,2).

Skorupy naczynia z chropowatą powierzchnią koloru brązowego. Głina wykazuje domieszkę gruboziarnistego piasku. Brzeg karbowany. Skorupy innych naczyń.

Dwie spalone kości ludzkie.

Grób 36 (skrzynkowy z obwarowaniem)

Grób był zaopatrzony w pierścieniowaty bruk zbudowany z otoczków, o średnicy 80 cm. Pod brukiem skrzynia w kształcie trapezu, zbudowana z kamieni łupanych i uszczelniona

Ryc. 27. Zawartość grobu 36. 1a—b. Pokrywa i popielnica, 2. Kubek, 3. Kubek, 4. Uszkodzony naszyjnik żelazny, 1—4 w $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 27. Contenu de la tombe no 36. 1a—b. Couvercle et urne, 2. Gobelet, 3. Gobelet, 4. Collier en fer endommagé. Nos 1—4 en $\frac{1}{2}$ gr. nat.

drobnymi kamieniami okrągłymi. Wewnątrz skrzyni dwie popielnice i dwie przystawki (tabl. V, 3). Większa popielnica, przykryta misą, zawierała tylko spalone kości ludzkie. W popielnicy mniejszej, nakrytej dość płaską pokrywą, mieściły się palone kości oraz fragment żelaznego naszyjnika dziecięcego. Poza popielnicami stały w grobie dwie przystawki: kubek i dzban.

Fragment dużej popielnicy z brzuścem w przybliżeniu kulistym i stosunkowo szerokim dnem. Szyjka niska, wklęsła. Powierzchnia gładka, ceglasta, zdobiona jednym guzem. Głina ze znaczną domieszką drobnoziarnistego piasku. Wys. jeszcze 15 cm.

Fragmenty dużej misy z wklęsłą szyjką. Powierzchnia gładzona niestarannie koloru jasno-brązowego.

Spalone kości ludzkie.

Mała popielnica beczułkowata z powierzchnią niestarannie gładzoną barwy brązowej. Brzeg naczynia utracony całkowicie. Średnica 13,7; dno 8,3 (ryc. 27.1 b).

Płaska pokrywa z nieznaczną wypukłością w części środkowej i z niską zakładką. Powierzchnia gładzona barwy brązowej. Średn. 12,6; średnica zakładki 4,8; wysokość 2,3 (ryc. 27.1 a).

Spalone kości ludzkie młodocianego osobnika.

Pół naszyjnika żelaznego wykonanego z drutu o przekroju okrągłym. Średnica zachowanej części naszyjnika wynosi 9,0 cm, średnica drutu w najszerszym miejscu 0,8, w najwęższym 0,3. Naszyjnik wykazuje ślady przepalenia w ogniu i posiada przyłączone kości ludzkie (ryc. 27,4).

Kubek z szerokim, taśmowatym uchem (utraconym). Brzusiec zaokrąglony, szyjka niska, cylindryczna. Powierzchnia naczynia gładzona, brązowa. Naczynie sklezione. Średn. 14,5; wysokość 10,7; otwór 10,6; dno 7,0 (ryc. 27,3).

Kubek z zaokrąglonym załomem brzuśca i niską, cylindryczną szyjką. Ucho duże, taśmowate. Powierzchnia gładzona, jasno-brązowa. Ścianki naczynia dość grube. Średn. 10,0; wysokość 7,5; otwór 8,6; dno 5,2 (ryc. 27,2).

Grób 37 (z obwarowaniem)

Na głębokości 20 cm owalny bruk kamienny o osi podłużnej długości 150 cm, zbudowany w większości z kamieni łupanych. Poniżej bruku, w obwarowaniu znaleziono popielnicę przykrytą misą, zawierającą spalone kości ludzkie i żelazną szpilę z łabędzią szyjką. Poza popielnicą grób zawierał jeszcze dwie przystawki i fragment trzeciej (tabl. V, 4).

Popielnica z baniastym brzuścem i miską, stożkową szyjką (prawie całkowicie zniszczoną). Powierzchnia naczynia gładzona, jasno-brązowa. Naczynie sklezione i zrekonstruowane. Średnica 27,5; wys. 19,7; dno 13,0 (ryc. 28,5).

Głęboka, stożkowata misa z nieznacznie wklęsłą szyjką. Powierzchnia gładzona, jasno-brązowa. Sklejona i zrekonstruowana. Otwór 19,8; wysokość 9,2; dno 8,5 (ryc. 28,3).

Spalone kości ludzkie.

Kubek z płasko-kulistym brzuścem, wysoką, stożkową szyjką i taśmowatym uchem. Powierzchnia gładzona, matowo-czarna. Średn. 9,0; otwór 6,7; wysokość 7,8; dno 6,0 (ryc. 28,4).

Miniaturowa stożkowata misa. Powierzchnia gładzona, jasno-żółta. Sklejona. Otwór 13,0; wysokość 4,0; dno 6,0 (ryc. 28,1).

Szpila żelazna z łabędzią szyjką i dwustozkową główką. Górna część szpili zardzewiała. Długość 10,8 (ryc. 28,2).

Grób 38 (popielnicowy bez obwarowania — zniszczony)

Na nieznacznej głębokości w czystym piasku popielnica z spalonymi kośćmi ludzkimi. Grób, pozbawiony obwarowania kamiennego.

Fragmety dużej popielnicy jajowatego kształtu z chropowatą powierzchnią barwy brunatnej.

Spalone kości ludzkie.

Duża, głęboka misa z wklęsłą szyjką. Powierzchnia gładzona jasnobrunatna. Sklejona, zrekonstruowana. Wys. 9,0; otw. 23,7; d. 8,3.

Skorupy różnych naczyń; m. in.:

a) fragmenty dużego naczynia z zaokrąglonym załomem brzuśca i wklęsłą szyjką. Powierzchnia gładzona, brunatna.

b) Dwa fragmenty przepalonych w ogniu skorup.

Spalone kości ludzkie.

Grób 41 (jamowy)

Jama grobowa, w przybliżeniu rombowa, zaznaczała się na głębokości 25 cm intensywnie

Ryc. 28. Zawartość grobu 37. 1. Miniaturowa misa $\frac{1}{4}$ w. n., 2. Szpila żelazna $\frac{1}{2}$ w. n., 3. Misa $\frac{1}{4}$ w. n., 4. Kubek $\frac{1}{4}$ w. n., 5. Popielnica $\frac{1}{6}$ w. n. — Fig. 28. Contenu de la tombe no 37. 1. Écuelle $\frac{1}{4}$ gr. nat., 2. Épingle en fer $\frac{1}{2}$ gr. nat., 3. Écuelle $\frac{1}{4}$ gr. nat., 4. Gobelet $\frac{1}{4}$ gr. nat., 5. Urne $\frac{1}{6}$ gr. nat.

Grób 39 (skrzynkowy z obwarowaniem — zniszczony)

Pod kolistym brukiem położonym na głębokości od 12—25 cm mała skrzynia w przybliżeniu prostokątna. Wewnątrz skrzyni znaleziono tylko jedną skorupę i jedną spaloną kość ludzką.

Grób 40 (popielnicowy bez obwarowania)

Na nieznacznej stosunkowo głębokości w czystym piasku popielnica przykryta misą. Obok popielnicy kilka skorup, wewnątrz niej palone kości ludzkie.

Fragmety dużej, jajowatej w przybliżeniu popielnicy. Powierzchnia niestarannie gładzona barwy ceglasto-brunatnej. Na powierzchni ślad po utraconym uchu. Naczynie sklejone i częściowo zrekonstruowane.

nie czarną ziemią. Największa głębokość jamy o przekroju pionowym półkolistym wynosiła 25 cm. W ziemi wypełniającej jamę kilka spalonych kości ludzkich oraz węgle drzewne. Na głębokości 18 cm znaleziono jeszcze fibulę żelazną. Piasek w najbliższym sąsiedztwie jamy miał zabarwienie brunatne.

Spalone kości ludzkie.

Węgle drzewne.

Fibula żelazna z łukowato wygiętym kabłąkiem i krótką, czterowojową sprężyną z cięciwą górną. Nóżka fibuli jest umocowana przy kabłąku w $\frac{1}{3}$ jego długości. Okaz silnie zardzewiał zachowany fragmentarycznie. Długość fibuli wynosi 12,4 cm (ryc. 29 c)

Grób 42 (jamowy — częściowo zniszczony)

Na głębokości 20 cm zarysowała się na tle żółtego pasku intensywnie ciemna jama kolistą o średnicy 70 cm. Jama miała 28 cm naj-

większej głębokości. Na inwentarz jamy składały się palone kości ludzkie, skorupy, brzytwa żelazna i przepalony kamień (ryc. 29 a).

Spalone kości ludzkie.

Skorupy naczyń o grubych ściankach, z niestarannie gładzoną powierzchnią, zdominowaną grupami krzyżujących się bruzd. Głina czerwona z domieszką gruboziarnistego piasku.

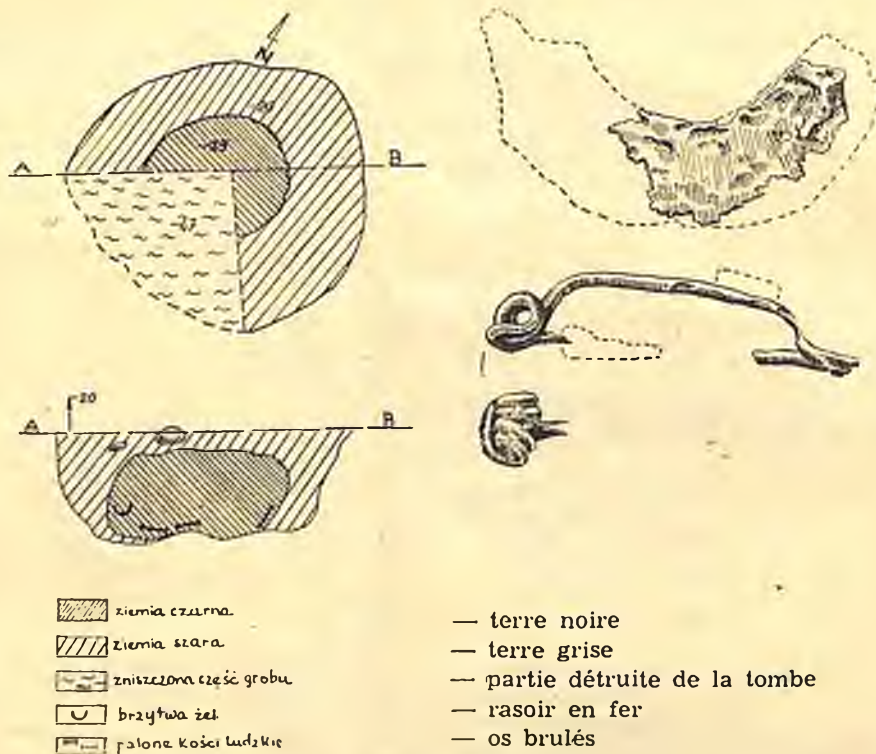
Półkolista, szeroka brzytwa żelazna z jednym końcem odłamanym. Okaz silnie zardzewiał zachowany fragmentarycznie (ryc. 29 b).

kiego zniszczenia. W pośrodku obwarowania rozbita popielnica ze spalonymi kośćmi oraz fragmenty dwóch naczyń.

Fragmenty popielnicy z chropowatym brzuścem i niską, cylindryczną szyjką. Ścianki naczyń mają znaczną grubość. Powierzchnia naczyń koloru brunatnego.

Fragmenty dużego naczyń (najprawdopodobniej misy) z wklęsłą szyjką. Powierzchnia gładzona, brunatna.

Fragmenty analogicznego naczyń.

Ryc. 29. a) Rzut poziomy grobu jamowego nr 41 (u góry), — przekrój pionowy tegoż grobu (u dołu). Skala 1:20, b) Brzytwa żel. z grobu 42, c) Fibula żel. z gr. 41. — Fig. 29. a) Plan et coupe de la tombe no 41. Echelle 1:20, b) Rasoir en fer de la tombe no 42. $\frac{3}{8}$ gr. nat., c) Fibule en fer de la tombe no 41. $\frac{3}{8}$ gr. nat.

Grób 43 (jamowy z obwarowaniem)

Na głębokości 12—21 cm mały, kolisty bruk z otoczaków. Bezpośrednio pod brukiem jama wypełniona ziemią barwy brunatnej, w przekroju pionowym półkolista. Wewnątrz jamy kilka skorup i spalone kości ludzkie. W bruku znaleziono ponadto skorupę. Średnica bruku wynosiła 70 cm, głębokość jamy 35 cm.

Fragment brzegu i szyjki naczyń przepalonych w ogniu. Skorupy innych naczyń przepalonych w ogniu.

Spalone kości ludzkie.

Grób 44 (z obwarowaniem — zniszczony)

Obwarowanie kamienne położone na głębokości 23—27 cm zachowało się w stanie wiel-

Spalone kości ludzkie.

Grób 45 (kloszowy)

Na głębokości 44 cm pod powierzchnią dno wielkiego klosza (tabl. V, 5) nakrywającego duży, stojący normalnie dzban, użyty jako popielnica. Wewnątrz popielnicy spalone kości ludzkie, na których stała mała misa przykryta z kolei większą misą.

Duży klosz w przybliżeniu jajowaty z silnie chropowatą powierzchnią koloru jasno-brunatnego. Brzeg naczyńia zdobi karbowanie. Dolna część naczyńia zachowała się w stanie zniszczonym. Wys. 24,6; otw. 27,0; d. 15,0.

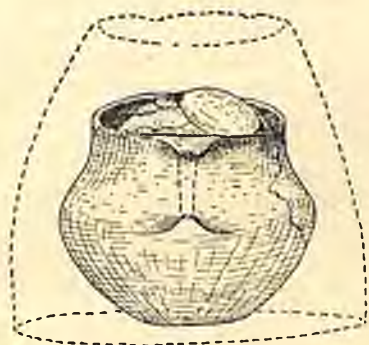
Popielnicę stanowił duży dzban z białym brzuścem, którego największa średnica przypada w połowie wysokości naczyńia.

Brzusiec przechodzi łagodnie w niską, cylindryczną szyjkę. Ucho duże, taśmowate, utracone. Powierzchnia gładzona, czerniona. Średn. 20,5; wys. 15,0; otw. 15,0; d. 7,0 (ryc. 30).

Spalone kości ludzkie.

Głęboka misa stożkowej formy, z wklęsłą szyjką i małym uchem poniżej krawędzi. Powierzchnia gładzona, brunatna. Sklejona i zrekonstruowana. Otw. 21,0, wys. 6,8, d. 8,4.

Głęboka misa stożkowa z niestarannie gładzoną powierzchnią barwy brunatnej. Na powierzchni widoczne ślady wygładzania przy pomocy deszczużki. Sklejona i zrekonstruowana. Otw. 18,0; wys. 6,4; d. 7,0.

Ryc. 30. Grób podkloszowy nr. 45; linią kropkowaną zaznaczono klosz $\frac{1}{6}$ w. n. — Fig. 30. Tombe sous cloche no 46. La ligne pointillée désigne la cloche $\frac{1}{6}$ gr. nat.

Grób 46 (z obwarowaniem — zniszczony).

Grób zachował się w stanie dość zniszczonym. Na głębokości 15—26 cm pod powierzchnią resztki bruku zbudowanego z otoczaków. W południowo-wschodniej części grobu, pod brukiem znaleziono kamienie łupane i otoczaki, które stanowiły zapewne komorę grobową. Wśród tych kamieni oraz w bruku znaleziono skorupy różnych naczyń.

a) skorupy większego naczynia (może popielnicy z powierzchnią chropowatą, brunatno-ceglastą.

b) skorupa z gładzoną powierzchnią koloru brunatnego, zdobiona rzędem ukośnych nakłuc.

c) skorupy większego naczynia z powierzchnią barwy brunatno-ceglastej.

Grób 47 (popielnicowy z brukiem — zniszczony)

Na głębokości 18—32 cm mieścił się niekompletny bruk kamienny w przybliżeniu owalny o wymiarach: 130×190 cm. Na obwarowanie grobu składały się otoczaki. Pod obwarowaniem, na głębokości 57 cm w piasku resztki

zniszczonej popielnicy zawierającej spalone kości ludzkie i nakrytej misą.

W północno-wschodniej części grobu w piasku liczne kawałki węgla drzewnego.

Popielnica zachowana tylko we fragmentach. Powierzchnia czarna, zdobiona poniżej nasady szyjki ornamentem dołkowym, ułożonym w rzędy i trójkąty. Sklejona i w części zrekonstruowana. Średn. 16 cm.

Fragmenty głębokiej misy kształtu stożkowego z wklęsłą szyjką. Powierzchnia brunatna, gładzona. Sklejona i w części zrekonstruowana.

Spalone kości ludzkie młodocianego osobnika.

Węgla drzewne.

Grób 48 (zniszczony)

Na głębokości 30 cm całkowicie zniszczony grób, po którym pozostały jedynie ułamki naczynia, pokrywy i większa ilość spalonych kości ludzkich. Na kilku kościach widoczne ślady stopionych przedmiotów brązowych.

Skorupy całkowicie rozłożonego naczynia z ceglastej gliny o powierzchni chropowatej.

Fragment płaskiej pokrywy z zakładką.

Spalone kości ludzkie.

Stopione przedmioty brązowe przyłączone do kilku kości.

Grób 49 (skrzynkowy z obwarowaniem — zniszczony).

Pod kolistym brukiem kamiennym, położonym na głębokości od 18—50 cm mała skrzynka w przybliżeniu czworokątna, o wymiarach 40×50 cm, zbudowana z otoczaków i kamieni łupanych. W brunatnym piasku wypełniającym komorę znaleziono skorupę i drobną ilość spalonych kości ludzkich. Grób nie posiadał dna. Dolny poziom kamieni tworzących skrzynię był położony na głębokości 72 cm.

Skorupa większego naczynia z chropowatą powierzchnią barwy jasno-brunatnej.

Spalone kości ludzkie.

Grób 50 (kloszowy — zniszczony)

Na stosunkowo nieznacznej głębokości (25 cm) stała wśród zniszczonego obwarowania zbudowanego z otoczaków dwuuszna popielnica przykryta szczątkami misy. U podstawy popielnicy leżały ułamki pierwotnie ją nakrywającego klosza.

Fragmenty dużego klosza z silnie chropowatą, brunatną powierzchnią.

Jajowata popielnica dwuuszna z wklęsłą szyjką i zgrubiałym, na zewnątrz odchylnym brzegiem. Powierzchnia gładzona, brunatna. Naczynie sklejone i zrekonstruowane. Średn. 20,8; wys. 23,3; otw. 15,7; d. 12,4 (ryc. 31,1).

Głęboka, stożkowata misa z wklęsłą szyjką i odchylonym na zewnątrz, zgrubiałym brzegiem. Powierzchnia niestarannie gładzona, brązowa. Sklejona i zrekonstruowana. Wys. 7,8; otw. 22,5; d. 8,0 (ryc. 31,2).

Spalone kości ludzkie.

Grób 51 (kloszowy z obwarowaniem)

Pod brukiem złożonym z 5 otoczków, położonych na głębokości 27—29 cm mieściła się w czystym, żółtym piasku popielnica nakryta

Ryc. 31. Zawartość grobu 50. 1. Popielnica, 2. Misa. Wszystko w 1/2 w. n. — Fig. 31. Contenu de la tombe no 50. 1. Urne, 2. Ecuelle 1/2 gr. nat.

misą. Popielnica stała na dwóch fragmentach większego naczynia (klosza) i zawierała wewnątrz spalone kości ludzkie. Z obwarowania zachowały się dwa kamienie stojące na wysokości popielnicy (tabl. VI, ryc. 1).

Popielnica kształtu beczułkowatego z brunatną powierzchnią, na której są widoczne ślady obmazywania palcami. Brzeg naczynia zdobi karbowanie. Średnica 22,8; wys. 17,2; otwór 19,5; dno 11,5) (ryc. 32,1).

Ułamki głębokiej misy z wklęsłą szyjką. Powierzchnia gładzona, brązowa, wys. 11,0; otwór 23,0; dno 10,0.

Fragmenty dużego klosza z brunatną, chropowatą powierzchnią i brzegiem zdobionym karbowaniem.

Fragment dużej, płaskiej pokrywy z wysoką zakładką formy cylindrycznej. Powierzchnia gładzona barwy brązowej. Wys. zakładki 1,7 (ryc. 32, 2).

Spalone kości ludzkie.

Grób 52 (jamowy)

Na głębokości 29 cm ciemna jama kształtu gruszkowatego o wymiarach 70×55 cm, wypełniona ziemią zmieszaną z kawałkami węgla drzewnego. Wewnątrz jamy znaleziono poza węglem drzewnym przepalone skorupy i liczne spalone kości ludzkie.

Przepalone skorupy kilku naczyń z gładką powierzchnią barwy jasno-żółtej.

Spalone kości ludzkie.

Węgłe drzewne.

Grób 53 (skrzynkowy z obwarowaniem)

Pod owalnym brukiem kamiennym o wymiarach 50×70 cm, zbudowanym z otoczków położonych na nierównej głębokości (od 12—27 cm) mała, czworokątna skrzynia zbudowana z kamieni łupanych. W skrzyni stała całkowicie rozłożona popielnica, ze spalonymi kośćmi ludzkimi ułożonymi anatomicznie.

Ułamki dużej popielnicy z gładzoną powierzchnią barwy brązowej.

Spalone kości ludzkie.

Ryc. 32. Zawartość grobu 51. 1. Popielnica 1/6 w. n., 2. Fragment pokrywy wpuszczanej 1/2 w. n. — Fig. 32. Contenu de la tombe no 51. 1. Urne 1/6 gr. nat., 32. Fragment du couvercle 1/2 gr. nat.

Grób 54 (z obwarowaniem)

Na głębokości od 10—30 cm owalny bruk zbudowany z otoczków, poniżej którego stały w obwarowaniu dwie popielnice przykryte misami, zawierające drobną ilość spalonych kości ludzkich. Zarówno popielnice jak i misy zachowały się w stanie silnego zniszczenia. W grobie znaleziono ponadto fragmenty naczynia o chropowatej powierzchni.

Ułamki rozłożonej popielnicy (nr 1) z chropowatą powierzchnią barwy brunatnej. Brzeg naczynia zdobi karbowanie.

Fragment misy z wklęsłą szyjką. Powierzchnia naczynia gładzona barwy brunatnej. Spalone kości ludzkie.

kości 44 cm ułamki popielnicy z małą ilością drobnych spalonych kości ludzkich przykrytej m'asą i fragmentami klosza. Piasek wokół popielnicy miał zabarwienie ciemno-brunatne.

Popielnicę stanowił dwustożkowy dzban z zaokrąglonym załosem brzuśca. Szyjka niska,

Ryc. 33. Rzut poziomy obwarowania grobu 56. Linia kreskowana zaznaczało położenie skrzyni. Skala 1:20. — Fig. 33. Plan des pierres entourant la tombe. La ligne hachurée désigne la situation de la caisse. Echelle 1:20.

Fragmenty popielnicy (nr 2) z gładzoną powierzchnią barwy czarnej.

Ułamki misy z powierzchnią gładzoną barwy brunatnej.

Spalone kości ludzkie.

Fragmenty naczynia kształtu beczułkowatego z powierzchnią chropowatą barwy brunatnej.

Grób 55 (kloszowy — zniszczony)

Wśród nieregularnego skupiska kamieni o kształcie wydłużonym, położonego na głąbo-

cylicyryczna. Powierzchnia gładzona koloru czarnego. Średn. 18,0; otwór 12,0; wys. jeszcze 9,0.

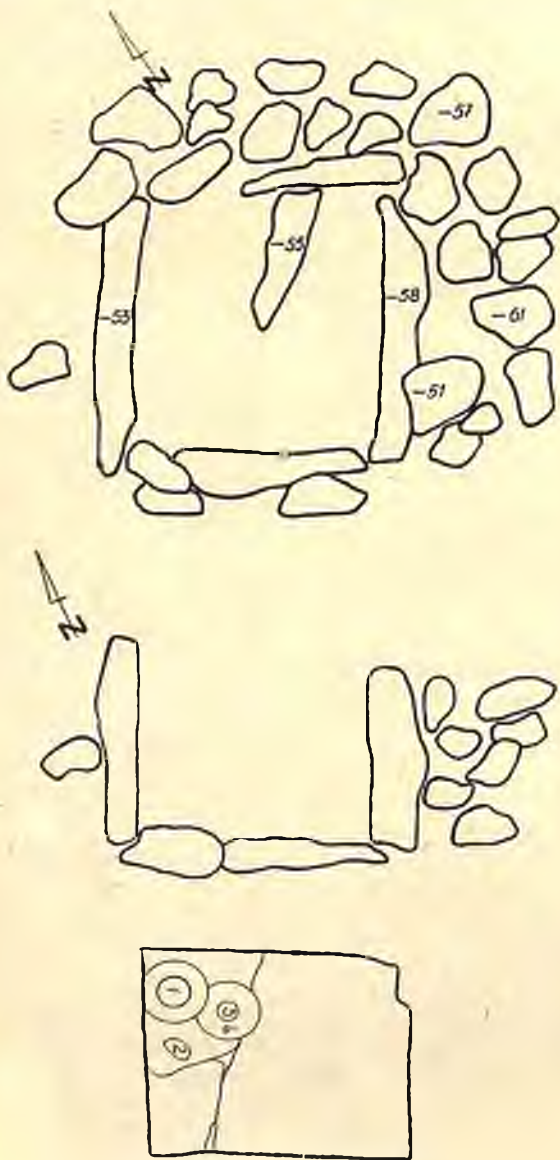
Fragmenty stożkowatej misy z wklęsłą szyjką i małym uszkiem poniżej brzegu. Powierzchnia gładzona, brunatna. Wys. 7,0; otwór 18,0; dno 6,5.

Fragmenty dużego klosza o grubych ściankach, z powierzchnią gładzoną, brunatną.

Mała ilość drobnych spalonych kości ludzkich.

Grób 56 (skrzynkowy z obwarowaniem)

Grób zaopatrzony w rozległy bruk kolisty o średnicy 270 cm (ryc. 33) położony na głębokości 91 cm.

Ryc. 34. Grób 56. a. Rzut poziomy obwarowania i skrzyni, b. Przekrój pionowy skrzyni, c. Rozmieszczenie naczyń w grobie. Wszystkie w skali 1 : 20. — Fig. 34. Tombe no 56. a. Plan et b. Coupe de la caisse, c. Disposition des vases dans la tombe. Échelle 1 : 20.

kości 10—30 cm, zbudowany z otoczaków. Część północno-zachodnia bruku uległa zniszczeniu w czasie prac nad karczowaniem lasu. W środkowej partii bruku, na głębokości 55 cm, odkryto dość dobrze zachowaną skrzynię o wymiarach 42 × 48 × 38 cm, mającą jeden bok przesunięty i zawierającą popielnicę (zniszczoną) i cztery przystawki. Spalone kości ludzkie znaleziono w rozrzuceniu w obwarowaniu. Dno skrzyni położone na głębokości 91 cm tworzyła

duża płyta i dwa małe, płaskie kamienie (ryc. 34).

Fragmenty dużej popielnicy z chropowatą powierzchnią brzuśca i niską, gładzoną szyjką. Na granicy szyjki i brzuśca zdobi naczynie rząd ukośnych, głębokich bruzd przerywany ornamentem guzowym. Powierzchnia ma zabarwienie brunatne.

Spalone kości ludzkie.

Naczynko z brzuścem lekko baniastym i stożkowatą szyjką. Powierzchnia gładzona, matowo-czarna. Średn. 13,0; wys. 10,0; otwór 10,0; dno 4,0.

Fragmenty naczynka z kulistym brzuścem i niską, cylindryczną szyjką. Powierzchnia gładzona, szara. Sklejone.

Miniaturowa misa w przybliżeniu stożkowata z gładzoną, brunatną powierzchnią. Sklejona i zrekonstruowana. Otwór 11,5; wys. 4,5; dno 4,8.

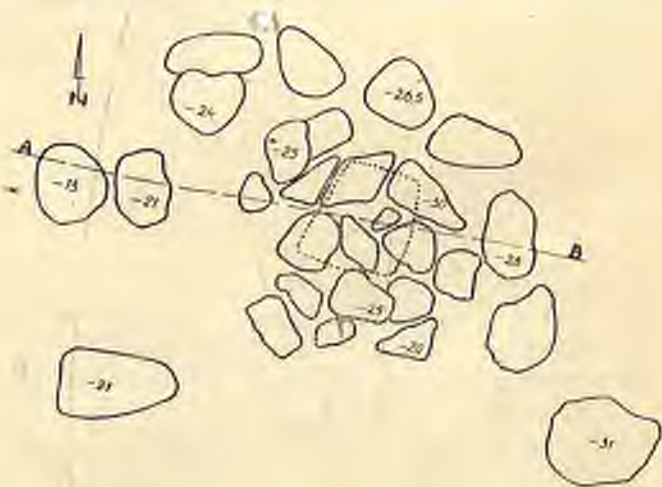
Skorupy różnych naczyń.

Grób 57 (skrzynkowy z obwarowaniem)

Grób zaopatrzony w owalny w przybliżeniu bruk (ryc. 35) zbudowany z otoczaków, położonych na różnej głębokości (od 13—31). Dłuższa oś bruku wynosiła 120 cm. Pod brukiem mała, czworokątna skrzynia zbudowana z cienkich kamieni łupanych (tabl. VI, 2). Dno skrzyni na głębokości 74 cm. Grób zawierał popielnicę nakrytą misą, mieszczącą spalone kości ludzkie.

Kulista popielnica z nieznacznie wyodrębnioną niską szyjką. Powierzchnia naczynia niestarannie gładzona barwy brunatnej. Naczynie sklejone i zrekonstruowane. Średn. 22,6; wys. 21,7; otwór 14,4 × 12,5; dno 11,3 (ryc. 36, 1).

Mała, stożkowata misa z wklęsłą szyjką i nieznacznie zgrubiałym brzegiem. Powierzchnia

Ryc. 35. Rzut poziomy górnej części obwarowania (bruku) grobu 57. Linia kropkowaną zaznaczono położenie skrzyni. Skala 1 : 20. — Fig. 35. Plan des pierres entourant et recouvrant la tombe no 57. La ligne pointillée indique la situation de la caisse. Échelle 1 : 20.

nia gładzona barwy brunatnej. Wys. 3,9; otwór 13,7; dno 4,5 (ryc. 36, 2).

Skorupy różnych naczyń znalezione w bruku.

Spalone kości ludzkie.

Grób 58 (nieustalonego typu — zniszczony).

Pod kulistym brukiem kamiennym o średnicy 100 cm całkowicie zniszczony grób nieustalonego typu. Wśród kamieni tworzących pierwotny grób szczątki dużego naczynia.

Ryc. 36. Zawartość grobu 57. 1. Popielnica $\frac{1}{6}$ w. n., 2. Misa $\frac{1}{4}$ w. n. — Fig. 36. Contenu de la tombe no 57. 1. Urne $\frac{1}{6}$ gr. nat., 2. Ecuelle $\frac{1}{4}$ gr. nat.

Fragmenty b. dużego naczynia z silnie chropowatą powierzchnią i nieco zgrubiałym brzegiem, zdobionym karbowaniem. Na powierzchni naczynia widoczne ślady obmazywania palcami. Sklejone. Dno 16,0. Ze względu na znaczne wymiary naczynia można przypuścić, że pełniło ono funkcję klosza w grobie kloszowym.

Grób 59 (z obwarowaniem — zniszczony).

Po zniszczonym grobie zachował się wielowarstwowy bruk zbudowany z otoczków w kształcie dużego owalu o średnicy 180×115 cm, zorientowany ze wschodu na zachód. Pod brukiem, w zachodniej części grobu, odkryto zbitą warstwę spalonych kości ludzkich oraz nieliczne skorupy. Dookoła kości (po popielnicy zachował się tylko ślad w postaci ziemi zabarwionej na kolor ceglasty) mieściły się rozrzucone kamienie obwarowania. W grobie znaleziono ponadto trzy naczynia pełniące rolę przystawek.

Spalone kości ludzkie.

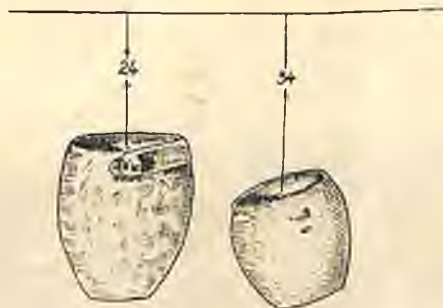
Miniaturowa misa formy w przybliżeniu cylindrycznej, ze zgrubiałym i silnie odchyłonym na zewnątrz brzegiem. Dno wklęsłe. Powierzchnia gładzona barwy brunatnej. Wys. 3,4; otwór 12,0; dno 6,0.

Pozostałe naczynia zachowały się tylko fragmentarycznie. Z obserwacji poczynionych w czasie eksploatacji grobu wiadomo, że miały one następujący wygląd:

a) przystawka większa miała kształt podwójnie-stożkowaty z zaokrąglonym załosem brzuśca. Powierzchnia matowo-czarna gładzona. Średn. 15,0; wys. 12,0; otwór 10,0; dno 6,0.

b) mały kubek z kulistym brzuścem i niską, wklęsłą szyjką. Powierzchnia gładzona, czarna. Otwór 5,0.

Skorupy znalezione luźno nad grobem pochodzą od kilku naczyń; m. in. znajduje się tu brzeg naczynia z chropowatą powierzchnią zdobioną karbowaniem: Gлина brunatna.

Ryc. 37. Ułożenie popielnic w czystym grobie popielnicowym (gr. 60). Skala 1:20. — Fig. 37. Disposition des urnes dans la tombe no 60. Echelle 1:20.

Grób 60 (popielnicowy).

Na głębokości 24 i 34 cm stały w czystym piasku dwie popielnice przykryte resztkami mis (ryc. 37) ze spalonymi kośćmi ludzkimi, przy czym w jednej z popielnic poza kośćmi drobnych rozmiarów mieściły się jeszcze następujące dary grobowe: bransoleta żelazna, trzy kółka brązowe i fragmenty dalszych oraz ułamek przedmiotu żelaznego.

Duża, jajowata popielnica (asymetryczna) z powierzchnią chropowatą barwy brunatnej. Brzeg naczynia zdobiony karbowaniem. Naczynie zostało sklejone i zrekonstruowane. Średn. 28,0; wys. 30,6; otwór 24,0; dno 13,0 (ryc. 38, 2).

Duża misa w kształcie odcinka kuli, z wklęsłą szyjką i taśmowatym uchem poniżej krawędzi. Powierzchnia naczynia gładzona, brunatna. Sklejona i zrekonstruowana. Wys. 6,0; otwór 22,6; dno 6,5 (ryc. 38, 1).

Spalone kości ludzkie.

Fragmenty dwuszej popielnicy z gładzoną, brunatną powierzchnią.

Spalone kości ludzkie młodocianego osobnika.

Mała, owalna bransoleta żelazna z drutu okrągłego w przekroju. Końce nieznacznie odgięte na zewnątrz. Zachowana w stanie uszkodzonym i silnie zardzewiałym. Średn. bransolety $4,5 \times 5,0$ (ryc. 38, 3).

Trzy kółka brązowe z końcami zachodzącymi na siebie, wykonane z cienkiego drutu brązowego o przekroju okrągłym. Na jednym z kółek wisi spirala brązowa. Średn. kółek wynosi $2,5$ (ryc. 38, 4).

Ryc. 38. Zawartość grobu 60. 1. Misa $\frac{1}{6}$ w. n., 2. Popielnica $\frac{1}{6}$ w. n., 3. Bransoleta żelazna z przyklepioną paloną kością ludzką, 4. Dwa kółka brąz. i fragment 3-go, 5. Fragmenty przedmiotów żel. Ryc. 3—5. $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 38. Contenu de la tombe no 60. 1. Écuelle $\frac{1}{6}$ gr. nat., 2. Urne $\frac{1}{6}$ gr. nat., 3. Bracelet en fer avec un os brûlé attaché $\frac{1}{2}$ gr. nat., 4. Deux anneaux en bronze et fragment d'un troisième $\frac{1}{2}$ gr. nat., 5. Fragments d'objets de fer $\frac{1}{2}$ gr. nat.

Fragmenty dalszych kółek brązowych.

Fragmenty żelaznego przedmiotu silnie zardzewiałego, będącego prawdopodobnie częścią szpili (ryc. 38, 5).

Grób 61 (skrzynkowy z obwarowaniem).

Grób zaopatrzony w bardzo rozległy bruk ze stosunkowo dużych otoczek. W rzucie poziomym przedstawiał kształt nieregularnego koła o średnicy ca $2,80$ m.

Kamienie tworzące bruk znajdowały się na niejednakowej głębokości (od 5 — 30 cm). W północno-zachodniej części bruku na głębokości 60 cm wieko skrzyni w rzucie poziomym w przybliżeniu kolistę o średnicy ca 70 cm. Piasek wypełniający skrzynię zbudowaną z lu-

panych kamieni zawierał drobną ilość palonych kości ludzkich i kilka skorup.

Fragmenty naczynia z gładzoną powierzchnią barwy szarej. Skorupy innych naczyń. Spalone kości ludzkie.

Grób 62 (z obwarowaniem)

Grób, odkryty na głębokości 17 cm, posiadał kształt wydłużonego sześciangu o osi podłużnej wynoszącej 155 cm. Kamienie użyte do budowy obwarowania były otoczkami, nie wykazującymi śladów obróbki (ryc. 39). W obwarowaniu znaleziono naczynia ustawione rzędem. Poczynając od strony zachodniej napotkano na małą misę z miniaturowym kubkiem w pośrodku. W dalszym ciągu stała popielnica nakryta misą, za którą stała dalsza misa z kubkiem w pośrodku. Wreszcie znajdowała się jeszcze druga popielnica przykryta misą, zawierająca spalone kości ludzkie. Popielnice zachowały się w stanie rozbitym.

Zupełnie rozłożona popielnica ze stożkową szyjką i baniastym brzuścem. Powierzchnia barwy czarnej, gładzona. U nasady szyjki ornament dotków.

Miniaturowa misa z wklęsłą szyjką. Powierzchnia gładzona, czarna. Naczynie zachowane w ułamkach. Pomiary dokonane w czasie odkrycia: otwór $12,0$; wys. $5,5$.

Niska, stożkowata misa z wklęsłą szyjką i nieznacznie zgrubiałym brzegiem. Powierzchnia gładzona, czarna. Zachowana fragmentarycznie.

Ułamki miniaturowego kubka z gładzoną powierzchnią barwy czarnej.

Spalone kości ludzkie.

Duża, jajowata popielnica z chropowatym brzuścem i gładzoną szyjką, dochowana tylko we fragmentach. Sklejona i częściowo zrekonstruowana. Średn. $31,0$; wys. jeszcze $27,0$; otwór $26,0$; dno $12,0$.

Duża, stożkowata misa z wklęsłą szyjką i nieznacznie zgrubiałym brzegiem. Powierzchnia gładzona, brunatna. Wys. $5,0$ otwór $23,7$; dno $6,7$.

Stożkowata misa z wklęsłą szyjką i małym uszk'em poniżej brzegu. Powierzchnia gładzona, barwy brunatnej. Wys. $6,2$; otwór $18,5$; dno $5,5$.

Fragmenty miniaturowego kubka ze stożkową szyjką i kulistym brzuścem. Ucho szerokie, taśmowate. Powierzchnia gładzona, czarna. Średn. $10,0$; otwór $8,0$; wys. $6,0$.

Spalone kości ludzkie.

Grób 63 (jamowy)

Grób tworzyła półkolistą w krzekroju pionowym jamą, wypełnioną ciemną ziemią przemieszaną z węgielkami drzewnymi. W jamie znaleziono skorupę i spalone kości ludzkie. W rzucie pionowym jama tworzyła owal o wy-

miarach 40×53 cm. Głębokość jamy wynosiła 35 cm.

Skorupa naczyń z chropowatą powierzchnią barwy brunatnej.

Węgielki drzewne.

Spalone kości ludzkie.

Grób 64 (z obwarowaniem).

Grób zbudowany z otoczków miał formę okrągłej skrzyni. Średnica grobu wynosiła

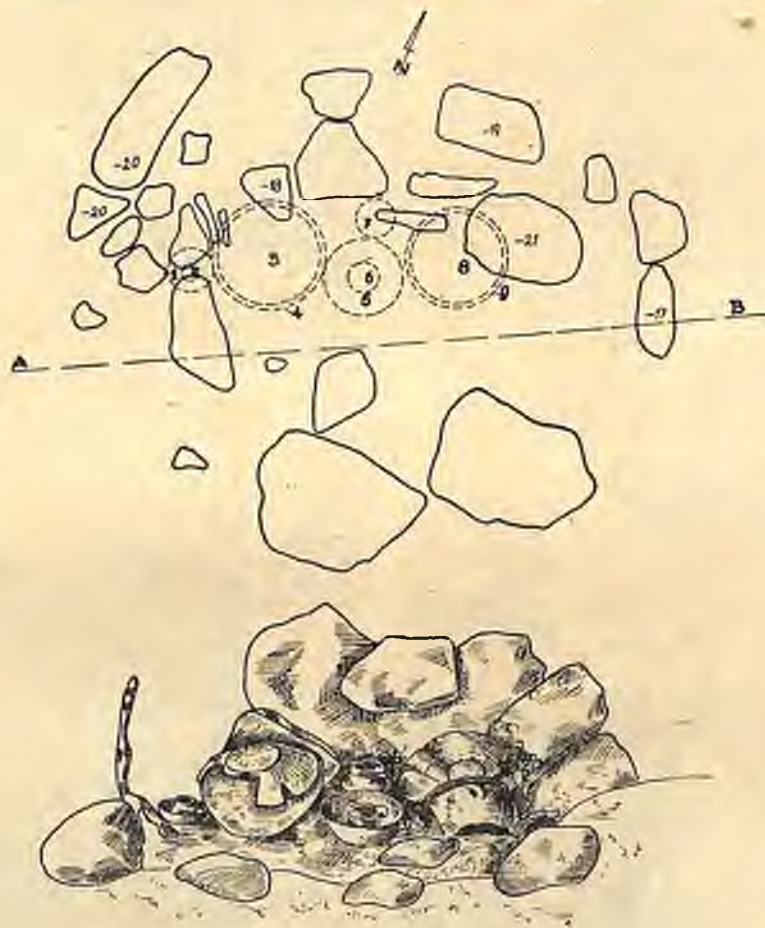
środku. Sklejona i zrekonstruowana. Średn. 29,8; dno 14,0 (ryc. 40, 2).

Głęboka misa z nieznacznie wklęsłą szyjką. Powierzchnia gładzona, brunatna. Wys. 7,8; otwór 22,0; dno 9,5.

Spalone kości ludzkie.

Ułamek brązowego kółka z drutu o przekroju okrągłym.

Kubek podwójnie-stożkowaty z łagodnie zaokrąglonym załomem brzuśca. Ucho taśmo-

Ryc. 39. a. Rzut poziomy obwarowania grobu 62. Kółka oznaczają miejsce położenia naczyń (u góry), b. Rysunek perspektywiczny grobu po jego otwarciu (u dołu). Wszystko w skali 1:20. — Fig. 39. a. Plan des pierres entourant la tombe no 26. Les cercles indiquent la position des vases. b. Dessin perspectif de la tombe après l'enlèvement des pierres. Échelle 1:20.

70 cm, głębokość 35 cm. Wewnątrz grobu popielnica przykryta misą, zawierająca spalone kości ludzkie oraz fragmenty brązowego kółka. Obok popielnicy stał mały kubek przykryty ułamkami dużego naczynia o grubych ścianach. Bruku kamiennego grób nie posiadał.

Popielnica z baniastym brzuścem i niską, stożkowatą szyjką. Powierzchnia gładzona, brunatna. U nasady szyjki zachowanej tylko fragmentarycznie dwa guzy z wklęsłością w po-

wate. Powierzchnia gładzona, brunatna. Średn. 13,8; wys. 9,0; otwór 10,8; dno 6,2 (ryc. 40, 1).

Skorupy dużego naczynia z chropowatą powierzchnią. Głina zawiera domieszkę gruboziarnistego piasku. Sklejone.

Grób 65 (nieustalonego typu — zniszczony)

Po zupełnie zniszczonym grobie zachowało się zaledwie kilka bezładnie rozrzuconych kamieni i dwie skorupy z chropowatą powierzchnią.

Grób 66 (nieustalonego typu — zniszczony)

Na głębokości 26 cm natrafiono na warstwę ziemi o odcieniu czerwonym, będącą zapewne pozostałością po całkowicie rozłożonych naczyniach. Warstwa tworzyła koło o średnicy 50 cm, a w rzucie pionowym wykazywała kształt półkolisty. W warstwie znaleziono skorupy kilku różnych naczyń.

Grób 67 (kloszowy?)

Na głębokości 41 cm zniszczony klosz zachowany do połowy wysokości. Brzeg klosza opie-

Ryc. 40. Zawartość grobu 64. 1. Kubek $\frac{1}{6}$ w. n., 2. Popielnica $\frac{1}{8}$ w. n. — Fig. 40. Contenu de la tombe no 64. 1. Gobelet $\frac{1}{6}$ gr. nat., 2. Urne $\frac{1}{8}$ gr. nat.

rał się w głębokości 66 cm na płycie kamiennej. Wewnątrz klosza znaleziono tylko jedną skorupę.

Fragmenty dużego klosza z powierzchnią brunatną, chropowatą.

Skorupa naczynia z gładzoną, brunatną powierzchnią.

Grób 68 (z obwarowaniem)

Na nieznacznej głębokości znaleziono resztki obwarowania z otoczków, otaczającego popielnicę przykrytą misą, położoną na głębokości 66 cm. Wewnątrz popielnicy spalone kości ludzkie, stopione paciorki ze szkła niebieskiego oraz fragmenty przedmiotów żelaznych.

Dolna część popielnicy z silnie chropowatą powierzchnią barwy brunatnej. Dno nieznacznie wyodrębnione. D. 14,5.

Fragmenty misy z silnie wklęsłą szyjką. Powierzchnia gładzona barwy brunatnej.

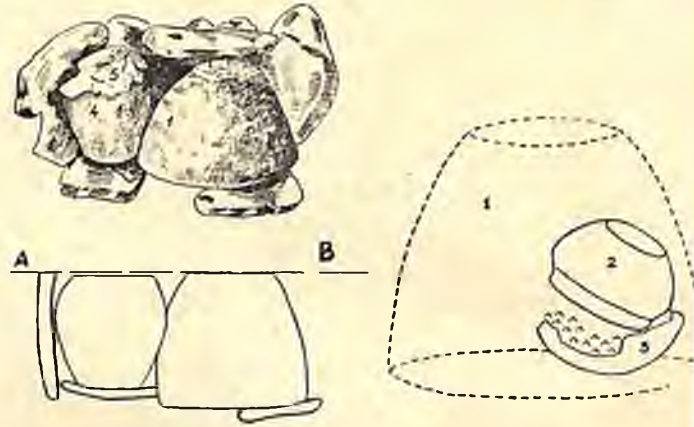
Spalone kości ludzkie.

Stopione fragmenty paciorków z niebieskiego szkła.

Fragmenty przedmiotów żelaznych.

Grób 69 (skrzynkowo-podkloszowy)

Pod obwarowaniem z kamieni okrągłych i łupanych na głębokości 17 cm skrzynia prostokątna z kamieni łupanych, o wymiarach 70×90 cm. Wysokość skrzyni wynosiła 40 cm. W skrzyni znajdował się duży klosz nakrywający popielnicę z kośćmi spalonymi. Popielnica stała odwrócona do góry dnem, z otworem spo-

Ryc. 41. a. Wnętrze grobu skrzynkowo-podkloszowego nr. 69. Cyfrą 1 oznaczono klosz, pod którym mieszczą się dalsze naczynia, 2. Schemat zawartości grobu 69, 3. Ułożenie naczyń pod kloszem (u dołu). — Rys a—b) w skali 1 : 20, c) w skali 1 : 10. — Fig. 41. a. Intérieur de la tombe sous cloche en caisse no 69, b. Coupe de la tombe, c. Disposition des vases à l'intérieur de la cloche. a—b) en 1/20, c) en 1/10 gr. nat.

czywającym na znajdującej pod nią misie (ryc. 41). Ponadto w grobie mieściła się druga popielnica, stojąca normalnie, przykryta misą. Wewnątrz niej spalone kości ludzkie i przesiłki gliniane. Wszystkie naczynia składające się na inwentarz grobu zachowały się w stanie silnie zniszczonym.

Fragmenty dużego klosza z chropowatą powierzchnią barwy brunatnej. Na powierzchni naczynia widnieją ślady obmazywania palcami. Rozmiary naczynia dokonane w czasie odkrywania są następujące: średn. 33,0; wys. 34,0; otwór 36,0; dno 20,0.

Popielnica (nr 1) wazowata, szeroko-otworowa z silnie wklęsłą szyjką, przypominająca kształtem bardzo głęboką misę. Powierzchnia gładzona, brunatna. Średn. 16,6; wys. 8,3; otwór 16,7; dno 7,8.

Ułamki silnie zniszczonej misy z gładzoną powierzchnią barwy brunatnej.

Spalone kości ludzkie.

Fragmenty smukłej, jajowatej popielnicy (nr. 2) z niestarannie gładzoną powierzchnią barwy jasno-brunatnej. D. 14,5.

Głęboka, stożkowata misa z nieznacznie wklęsłą szyjką. Szyjka gładzona, pozostała część naczynia chropowata. Wys. 10,0; dno 10,0.

1

2

3

4

Sokołowice, pow. kościański. 1. Widok ogólny cmentarzyska przed jego rozkopaniem, 2. Grób 7. Widok obwarowania grobu, 3. Wnętrze grobu 7 widziane od strony południowej, 4. Grób 8 widziany od strony południowej. Sokołowice, distr. de Kościan. 1. Vue du cimetière avant le commencement des fouilles, 2. Tombe no 7, entourée de pierres, 3. Intérieur de la tombe no 7, vue du sud, 4. Tombe no 8, vue du sud.

1

3

2

4

Sokołowice, pow. kościański. 1. Grób 12 widziany od strony południowej, 2. Obwarowanie grobu 15 widziane od strony zachodniej, 3. Bruk kamienny grobu 17 widziany od strony południowej, 4. Grób 17 widziany od strony południowej. — Sokołowice, distr. de Kościan. 1. Tombe no 12, vue du sud, 2. Tombe no 15, vue de l'ouest 3. Pierres entourant la tombe no 17, vue du sud, 4. Intérieur de la tombe no 17, vue du sud.

1

2

3

4

Sokołowice, pow. kościański. 1. Widok obwarowania grobu 20 od strony południowej, 2. Wnętrze grobu 20 widoczne od strony południowej, 3. Widok obwarowania grobu 21 od strony południowej, 4. Wnętrze grobu 21 widoczne od strony południowej — Sokołowice, distr. de Kościan. 1. Couche de pierres recouvrant la tombe no 20, vue du sud, 2. Intérieur de la tombe no 20, vue du sud, 3. Pierres entourant la tombe no 21, vue du sud, 4. Intérieur de la tombe no 21, vue du sud-ouest.

1

2

3

4

5

Sokołowice, pow. kościański. 1. Widok obwarowania grobu 22 od strony południowej, 2. Wnętrze grobu 22 widziane od strony południowej, 3. Bruk kamienny grobu 23 a-c, 4. Wnętrze grobu 24 widziane od strony zachodniej, 5. Bruk grobu 25 widziany od strony południowej. — Sokołowice, distr. de Kościan. 1. Pierres entourant la tombe no 22, vue du sud, 2. Intérieur de la tombe no 22, vue du sud, 3. Couche de pierres au-dessus de la tombe 23 a-c, 4. Intérieur de la tombe no 24, vue de l'ouest, 5. Couche de pierres au-dessus de la tombe no 25.

1

2

3

4

5

Sokołowice, pow. kościański. 1. Wnętrze grobu 34 widziane od strony południowej, 2. Grób 35 widoczny od strony zachodniej, 3. Wnętrze grobu 36 widoczne od strony południowej, 4. Wnętrze grobu 37 widoczne od strony południowej, 5. Grób 45 (podkloszowy). — Sokołowice, distr. de Kościan. 1. Intérieur de la tombe no 34, vue du sud, 2. Tombe no 35, vue de l'ouest, 3. Intérieur de la tombe no 36, vue du sud, 4. Intérieur de la tombe no 36, vue du sud, 5. Tombe sous cloche no 45.

1

3

2

4

Sokołowice, pow. kościański. 1. Popielnica grobu 51 widoczna na tle zniszczonego obwarowania. Popielnica stoi na fragmentach dużego naczynia. 2. Grób 37 widoczny od strony zachodniej, 3. Miejsce spalania ciał (stos), 4. Miejsce spalania ciał z wybraną częściowo warstwą gliny, widoczną na profilu pod kamieniami. — Sokołowice, distr. de Kościan. 1. Urne de la tombe no 51 avec le reste des pierres qui l'entouraient autrefois, 2. Tombe no 57, vue de l'ouest, 3—4. Ustrine.

Spalone kości ludzkie.

Przęślik gliniany o soczewkowatym przekroju pionowym. Otwór umieszczony asymetrycznie. Powierzchnia barwy żółto-czerwonej. Średn. 3,4, wys. 1,6.

Grób 70 (z obwarowaniem)

Bruk grobu obwarowanego składał się z otoczków położonych na różnej głębokości (od 12—19 cm). Nakrywał on małą komorę zbudowaną z otoczków i kamieni łupanych, zawiera-

Ryc. 42. Zawartość grobu 70. 1. Popielnica $\frac{1}{8}$ w. n., 2. Drucikowaty fragment brązowy $\frac{1}{2}$ w. n., 3. Dolna część misy $\frac{1}{4}$ w. n. — Fig. 42. Contenu de la tombe no 70. 1. Urne $\frac{1}{8}$ gr. nat., 2. Fragment en fil de bronze $\frac{1}{2}$ gr. nat., 3. Fragment d'une écuelle $\frac{1}{4}$ gr. nat.

jącą popielnicę przykrytą misą, ze spalonymi kośćmi ludzkimi i drucikowatymi fragmentami z brązu. Kości wykazywały układ anatomiczny. Dno grobu położone na głębokości 60 cm.

Duża, jajowata popielnica z silnie chropowatą powierzchnią, niską, wklęsłą szyjką i nieznacznie zgrubiałym brzegiem. Gлина brunatna. Średn. 27,4; wys. 31,2; otwór 22,0; dno 17,0 (ryc. 42, 1).

Dolna część misy stożkowej z gładzoną powierzchnią barwy brunatnej. D. 8,3 (ryc. 42, 3).

Spalone kości ludzkie.

Drucikowate fragmenty brązowe (ryc. 42, 2).

Grób 71 (skrzynkowy z obwarowaniem)

Na nieznacznej głębokości mały, kolisty bruk o średnicy 50 m nakrywający skrzynię czworokątną z łupanych kamieni. Wewnątrz skrzyni jak i w obwarowaniu spalone kości ludzkie.

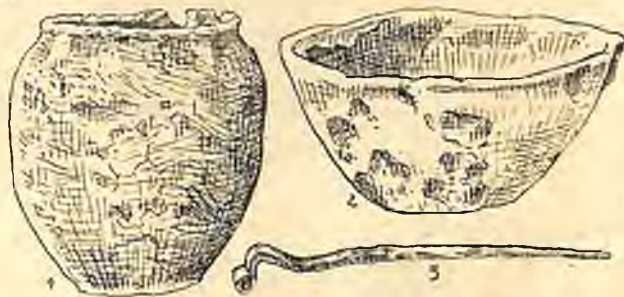
Spalone kości ludzkie.

Grób 72 (popielnicowy)

Na głębokości 10 cm w czystym piasku popielnica kryta misą. W popielnicy spalone kości ludzkie złożone w porządku anatomicznym i żelazna szpila.

Jajowata popielnica z chropowatą powierzchnią, nieznacznie wklęsłą szyjką i zgrubiałym brzegiem zdobionym karbowaniem. Powierzchnia naczyń ma kolor brunatny. Średn. 23,2; wys. 24,5; otwór 19,0; dno 11,8 (ryc. 43, 1).

Głęboka, stożkowa misa z nieznaczną wklęsłością poniżej brzegu. Ucho utracone. Powierzchnia brunatna, gładzona. Wys. 7,3; otwór 18,0; dno 7,3 (ryc. 43, 2).

Ryc. 43. Zawartość grobu 72. 1. Popielnica $\frac{1}{8}$ w. n., 2. Misa $\frac{1}{4}$ w. n., 3. Szpila żelazna $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 43. Contenu de la tombe no 72. 1. Urne $\frac{1}{8}$ gr. nat., 2. Écuelle $\frac{1}{4}$ gr. nat., 3. Épingle en fer $\frac{1}{2}$ gr. nat.

Spalone kości ludzkie.

Szpila żelazna z łabędzią szyjką i główką rozplaszczoną zwiniętą w uszko. Długość szpili wynosi 10,0 cm (ryc. 43, 3).

Grób 73 (kloszowy)

W obwarowaniu kamiennym z otoczków duży klosz (zachowany tylko częściowo) nakrywający popielnicę przykrytą misą. Popielnica zawierała spalone kości ludzkie. Głębokość górnej krawędzi bruku wynosiła od 12—29 cm, głębokość klosza 60 cm.

Górna część dużego klosza z silnie chropowatą powierzchnią barwy ceglasto-brunatnej. Brzeg klosza zdobi karbowanie. Sklejony i częściowo zrekonstruowany. Wys. jeszcze 33,0 cm, otw. 33,0×35,0 (ryc. 44, 1).

Jajowata popielnica z utraconym brzegiem. Powierzchnia chropowata barwy brunatnej. Dno naczynia nieznacznie wyodrębnione. Sklejona i częściowo zrekonstruowana. Średn. 25,0; d. 17,0 (ryc. 44, 2).

Duża misa stożkowa z wklęsłą szyjką i małym uszkiem poniżej brzegu. Powierzchnia gładzona, brunatna. Sklejona, zrekonstruowana. Wys. 8,4; otw. 24,8; d. 9,0 (ryc. 44, 3).

Grób 74 (skrzynkowy z obwarowaniem)

Na głębokości od 14—39 ukazały się górne kamienie kolistego bruku o średnicy 95 cm, pod którym mieściła się prawie kwadratowa skrzynia z kamieni łupanych. Szerokość skrzyni wynosiła 60 cm, głębokość 40 cm. Wewnątrz grobu nieliczne spalone kości ludzkie, a w bruku kilka skorup. M. in. cztery skorupy z gładzoną po-

Ryc. 44. Zawartość grobu 73. 1. Klosz $\frac{1}{8}$ w. n., 2. Popielnica $\frac{1}{8}$ w. r., 3. Misa $\frac{1}{6}$ w. n. — Fig. 44. Contenu de la tombe no 73. 1. Cloche $\frac{1}{8}$ gr. nat., 2. Urne $\frac{1}{8}$ gr. nat., 3. Écuelle $\frac{1}{6}$ gr. nat.

wierzchnią. Na dwóch skorupach ornament głęboko wyciśniętych dołków.

Drobna ilość spalonych kości ludzkich.

Grób 75 (skrzynkowy z obwarowaniem)

19 cm pod powierzchnią zarysowały się kamienie łupane tworzące małą skrzynię wieloboczną, w środku której stała popielnica przykryta resztkami drugiego naczynia, zawierająca spalone kości ludzkie złożone w porządku anatomicznym. Między kośćmi mieściły się kawałki przepalonego krzemienia. Popielnica zachowała się w stanie silnego zniszczenia. Największa szerokość skrzyni wynosiła 70 cm.

Górna część popielnicy z baniastym brzuscem i niską, stożkową szyjką. Powierzchnia niestarannie gładzona, brunatna. U nasady szyjki pięć par guzów i karbowany poprzecznie wałek. Sklejona i zrekonstruowana. Średn. 25,0; otw. 20,0 (ryc. 45, 2).

Dolna część większego naczynia z gładzoną powierzchnią barwy brunatnej. Sklejona. Dno 13,7 (ryc. 45, 1).

Skorupy innych naczyń.

Spalone kości ludzkie.

Kawałki przepalonego krzemienia.

Grób 76 (skrzynkowy z obwarowaniem)

Grób wyróżniał się posiadaniem bardzo rozległego bruku zbudowanego z otoczków, którego górne kamienie były położone na głębokości od 6—21 cm. Kształt bruku owalny o długości 310 cm i szerokości 160 cm (ryc. 47). W środku bruku mieściła się duża, wieloboczna skrzynia z obwarowaniem, zbudowana z kamieni łupanych (ryc. 48). Dno skrzyni stanowił szereg ściśle dobranych, płaskich kamieni. W północnej stronie skrzyni stały trzy popielnice, z których dwie przykryte były misami, oraz trzy przystawki: naczynko baniaste, misa i stojący w niej kubek. W bruku znaleziono ponadto skorupy różnych naczyń.

Popielnica (nr 1) jajowata z chropowatą, ceglastą powierzchnią. Dno nieznacznie wyod-

Ryc. 45. Zawartość grobu 75. 1. Dolna część naczynia $\frac{1}{6}$ w. n., 2. Górna część popielnicy $\frac{1}{6}$ w. n. — Fig. 45. Contenu de la tombe no 75. 1. Partie inférieure d'un vase $\frac{1}{6}$ gr. nat., 2. Partie supérieure de l'urne $\frac{1}{6}$ gr. nat.

rebnione. Brzeg zdobi karbowanie. Sklejona. Średn. 24,3; wys. 28,5 otwór 22,0; dno 13,5 (ryc. 46, 3).

Spalone kości ludzkie.

Jajowata popielnica (nr 2) z częściowo zachowaną szyjką formy stożkowej. Powierzchnia brunatna, brzusec chropowaty, szyjka gładzona. U nasady szyjki karbowana listwa. Średn. 24,5; dno 13,0.

Głęboka misa z nieznacznie wybrzuszoną ścianką i z wklęsłą szyjką. Powierzchnia gład-

dzona, brunatna. Sklejona i zrekonstruowana. Wys. 7,7; otwór 21,0; dno 9,0 (ryc. 46, 5).

Spalone kości ludzkie.

Mała popielnica (nr. 3) z kulistym brzuścem i cylindryczną szyjką. Na granicy szyjki i brzuśca dwa małe uszka. Powierzchnia gładzona, matowo-czarna, zdobiona u nasady szyjki wąską listwą z ornamentem dołkowym. Poni-

gładzona, brunatna. Średn. 15,5; wys. 13,3; otwór 10,0; dno 7,3 (ryc. 46, 4).

Miniaturowy kubek z dwustożkowym brzuścem i wysoką, stożkową szyjką. Ucho taśmowate. Powierzchnia gładzona barwy brunatnej. Średn. 8,0; wys. 7,5; otwór 6,0; dno 4,6 (ryc. 46, 1).

Mała, półkulista miska z wklęsłą szyjką i małym uszkiem poniżej krawędzi. Powierzchnia gładzona, szaro-brunatna. Wys. 6,8; otwór 14,5; dno 6,0 (ryc. 46, 7).

Skorupy różnych naczyń, m. in. ułamki większego naczynia z chropowatą, brunatną powierzchnią.

Grób 77 (skrzynkowy z obwarowaniem)

Na głębokości od 19—24 cm znajdowały się górne kamienie wielobocznej skrzyni i otaczające ją obwarowania. Wysokość skrzyni wynosiła 40 cm, a jej największa długość 70 cm. Wewnątrz stała popielnica zawierająca spalone kości ludzkie i drucikowate fragmenty brązowe. Popielnica uległa zgnieceniu na skutek obsunięcia się jednego z kamieni obwarowania.

Duża, jajowata popielnica z chropowatą powierzchnią barwy brunatnej. Sklejona i zrekonstruowana. Średn. 28,2; wys. 27,5; otwór 24,0; dno 15,0 (ryc. 50, 2).

Spalone kości ludzkie.

Trzy drucikowate fragmenty brązowe.

Grób 78 (nieustalonego typu — zniszczony)

Grób zachował się w stanie zniszczonym i pozostało po nim tylko kilkanaście kamieni nie wykazujących żadnego układu. Kamienie leżały na różnej głębokości (od 2—24 cm). Pod kamieniami znajdowała się warstwa ziemi przemieszanej, w której znaleziono tylko jedną spaloną kość ludzką oraz kilka skorup.

Kilka mało charakterystycznych skorup pochodzących najprawdopodobniej od jednego naczynia. Powierzchnia chropowata, brunatna.

Spalona kość ludzka.

Grób 79 (nieustalonego typu — zniszczony)

Grób zachował się w stanie zniszczonym. Pozostały po nim kamienie położone na różnej głębokości (od 2—17 cm) nie wykazujące żadnego układu, pod którymi na głębokości 25 cm i 33 cm natrafiono na dwa skupienia skorup pochodzących od dwu naczyń. Wśród skorup jednego z naczyń znaleziono spalone kości ludzkie i szpilę żelazną.

Fragmenty popielnicy z baniastym, chropowatym brzuścem i niską, stożkową szyjką o gładzonej powierzchni. Skorupy mają powierzchnię brunatną (ryc. 49, 1—2).

Ryc. 46. Zawartość grobu 76. 1. Miniaturowy kubek $\frac{1}{4}$ w. n., 2. Popielnica z uchami $\frac{1}{6}$ w. n., 3. Popielnica jajowata $\frac{1}{6}$ w. n., 4. Naczyńko baniaste $\frac{1}{6}$ w. n., 5. Misa $\frac{1}{6}$ w. n., 6. Misa $\frac{1}{4}$ w. n., 7. Misa $\frac{1}{4}$ w. n., 7. Misa $\frac{1}{4}$ w. n. — Fig. 46. Contenu de la tombe no 76. 1. Gobelet, 2. Urne $\frac{1}{6}$ gr. nat., 3. Urne $\frac{1}{6}$ gr. nat., 4. Vase $\frac{1}{6}$ gr. nat., 5. Ecuelle $\frac{1}{6}$ gr. nat., 6. Ecuelle $\frac{1}{4}$ gr. nat., 7. Ecuelle $\frac{1}{4}$ gr. nat.

żej uch dwa plastyczne guzki z wklęsłościami w pośrodku. Sklejona i zrekonstruowana. Średn. 14,0; wys. 14,0; otwór 12,4; dno 7,5 (ryc. 46, 2).

Spalone kości ludzkie młodocianego osobnika.

Miniaturowa, stożkowa miska z nieznacznie wklęsłą szyjką. Powierzchnia gładzona, brunatna. Sklejona i zrekonstruowana. Wys. 5,5; otwór 15,0; dno 6,5 (ryc. 46, 6).

Naczynie z baniastym brzuścem i stożkową szyjką. Powierzchnia gładzona, brunatna. Średn. 15,5; wys. 13,3; otw. 10,0; d. 7,3 (ryc. 46, 4).

Miniaturowy kubek z dwustożkowym brzuścem i stożkową szyjką. Powierzchnia

Spalone kości ludzkie młodocianego osobnika.

Szpiła żelazna t. zw. haczykowata z łukowatym wygięciem szyjki oraz z rozplaszczoną i zwiniętą w uszko główką. Okaz dochował się w stanie częściowo zardzewiałym. Długość szpili wynosi 12 cm (ryc. 49, 3).

Skorupę naczynia z chropowatą, brunatną powierzchnią.

z śladami obmazywania palcami. Gлина brunatna.

Grób 81 (nieustalonego typu — zniszczony, prawdopodobnie obwarowany)

W jesieni 1948 r. w czasie karczowania lasu położonego na terenie cmentarzyska zniszczono grób, z którego delegat Muzeum Archeologicz-

Ryc. 47. Rzut poziomy górnej części obwarowania grobu 76. Linia kropkowaną zaznaczono miejsce położenia skrzyni. Skala 1:20. — Fig. 47. Plan des pierres entourant la tombe no 76. La ligne pointillée indique la situation de la caisse. Échelle 1:20.

Grób 80 (kloszowy?)

W czystym piasku, na głębokości 40 cm mała popielnica zawierająca spalone kości ludzkie, przykryta fragmentami dużego naczynia, będącego prawdopodobnie pozostałością klosza.

Mała, w przybliżeniu jajowata popielnica z silnie chropowatą powierzchnią. Brzeg naczynia zdobi karbowanie. Głina barwy brunatnej. Sklejona i zrekonstruowana. Średn. 16,8; wys. 17,5; otwór 14,5; dno 11,0 (ryc. 50, 1).

Spalone kości ludzkie młodocianego osobnika.

Fragmenty b. dużego naczynia (prawdopodobnie klosza), z chropowatą powierzchnią

nego w Poznaniu, dr B. Kostrzewski, uratował popielnicę, małe naczynko, spalone kości ludzkie oraz fragmenty przedmiotów brązowych.

Bruk zbudowany z otoczków położony na głębokości 10—15 cm. Poniżej niego, w środkowej części grobu znajdowała się popielnica z spalonymi kośćmi ludzkimi, ułożonymi w porządku anatomicznym, przykryta misą. Oba naczynia nie zachowały się w całości. Obok popielnicy zachowały się ułamki małego naczynia.

Duża popielnica z baniastym brzuścem o chropowatej powierzchni zdobionej u nasady niezachowanej szyjki listwą z karbowaniem

ukośnym. Gлина brunatna. Średn. 27,0; wys. jeszcze 22,5; dno 15,6 (ryc. 51, 1).

Fragment dwustożkowatego naczynia z stożkową szyjką. Powierzchnia gładzona, brunatna (ryc. 51, 2).

Fragmety miski z wklęsłą szyjką. Powierzchnia gładzona, brunatna.

Spalone kości ludzkie.

Drucikowate fragmenty brązowe przepalone w ogniu (ryc. 51, 3—5).

Miejsce spalania zmarłych (stos)

Na głębokości 13–22 cm natrafiono na pierścieniowo ułożone otoczaki, tworzące okrąg o rozmiarach 160–180 cm (tabl. VI, 3 i ryc. 52 górą). Pierścień posiadał od strony zachodniej przerwę wynoszącą $\frac{1}{12}$ część jego obwodu. W środku pierścienia znajdowała się warstwa przepalonej gliny dochodząca w części środkowej do głębokości 65 cm (tabl. VI, 4 i ryc. 52 u dołu). W warstwie tej znaleziono fragmenty większego naczynia glinianego, nieliczne węgle drzewne oraz kilka spalonych kości ludzkich. Powyżej i poniżej warstwy gliny mieścił się żółty piasek. Ze względu na istnienie warstwy silnie przepalonej gliny oraz na obecność węgla drzewnego i spalonych kości ludzkich można przypuścić, że mamy tu do czynienia z miejscem spalania zmarłych.

Położenie cmentarzyska i technika jego badania

Cmentarzysko zajmuje część piaszczystego wzgórza (tabl. I, 1) położonego w odległości ca 800 m na północny-zachód od Sokołowic, przy drodze z Sokołowic do Charbielina, w pobliżu zabudowania należącego dawniej do młyna wodnego, dziś już nieistniejącego. Od strony południowej teren wykopalisk uimuje mały strumień a od strony północnej polna droga.

Największe zgrupowanie grobów zauważono na odcinku leżącym w kącie utworzonym przez strumień i drogę prowadzącą z Sokołowic do Charbielina. Z uwagi na wzmiankę zachowaną w archiwum Muzeum Archeologicznego w Poznaniu, mówiącą o odkryciu kilku grobów w czasie prac związanych z zakładaniem fundamentów pod budowę tartaku, przeprowadzono badania również po drugiej stronie drogi, gdzie udało się odkryć kilka grobów. Ogółem odkryto na cmentarzysku 84 groby, których inwentarz w piaszczystym podłożu zachował się w dość dobrym stanie.

Teren cmentarzyska podzielono przed rozpoczęciem badań na ary. Prace tę wykonał inż. Bolesław Jarnot. Rozkopywanie terenu zajętego przez cmentarzysko rozpoczęto od strony wschodniej, kopiąc raz przy razie równoległe rowy zorientowane w kierunku północ-południe. Głębokość rowów wahała się w granicach 80–100 cm. W miejscach odkrytych grobów

wkopywano się głębiej z uwagi na fakt, że pod niektórymi grobami mieściła się jeszcze pozostała ich zawartość w postaci spalonych kości ludzkich, skorup czy węgla drzewnych. W czasie eksploatacji poszczególnych grobów nanoszono je w pierw na siatkę arową, następnie rysowano ich obwarowanie w rzucie poziomym w skali 1:10. Następnie odkrywano zawartość grobu, prowadząc jeszcze pomocnicze plany w tej samej skali oraz dokonując licznych fotografii.

Wydobyty materiał ceramiczny sklejoną i zrekonstruowano w Muzeum Archeologicznym w Poznaniu, gdzie cały inwentarz grobów zainwentaryzowano pod nr. 1950:763. Tam też oczyszczono i zakonserwowano przedmioty metalowe.

Odkrycie całego cmentarzyska, należącego — obok cmentarzyska odkrytego w Poznaniu-Golecinie oraz w Tynwałdzie, pow. Susz — do największych obiektów tego rodzaju, pozwoliło na zorientowanie się, że mamy tu do czynienia z grobami kilku rodzajów. Wyróżniono następujące zasadnicze rodzaje grobów: 1) groby skrzynkowe z obwarowaniem, 2) groby z obwarowaniem, bez skrzyni, do których zaliczone zostały groby posiadające pod brukiem kamiennym komorę grobową przeważnie kształtu kolistego rzadziej owalnego, budowaną przeważnie z otoczków, 3) groby popielnicowe bez obwarowania, w których popielnice złożono w czystym piasku, 4) groby kłoszowe i 5) groby jamowe. We wschodniej części cmentarzyska natrafiono na miejsce spalania zwłok.

Obzadek pogrzebowy

Odnośnie do sposobu chowania zmarłych trzeba stwierdzić, że wszystkie groby odkryte na cmentarzysku w Sokołowicach zgodnie ze zwyczajem panującym w kulturze pomorskiej — były grobami ciałałpalnymi¹⁾. Kości ludzkie spalone, składane w popielnicach, wykazują bardzo często układ anatomiczny. Popielnice przykrywano tylko wyjątkowo pokrywami z zakładką (gr. 8 i 36), zazwyczaj zaś odwróconymi misami z wklęsłą szyjką.

Na południowo-wschodnim skraju cmentarzyska, w miejscu zgrupowania grobów starszych (por. plan cmentarzyska) odkryto pierścień kamienny o rozmiarach 160×180 cm, otaczający mieszczącą się wewnątrz grubą (65 cm)

¹⁾ Do nielicznych wypadków odkrycia niespalonych części szkieletu w kulturze pomorskiej, podanych przez E. Petersena (Die frühgermanische Kultur in Ostdeutschland und Polen, str. 4) doszedł ostatnie nowy grób odkryty na cmentarzysku w Chłapowie w pow. średzkim, w którym poza popielnicą napełnioną palonymi kośćmi ludzkimi znaleziono jeszcze szkielet wciśnięty między kamienie obwarowania (Badania Kierownictwa Prac Wykopaliskowych w Gieczu w r. 1951).

warstwę silnie przepalanej gliny, w której poza nielicznymi spalonymi kośćmi ludzkimi znaleziono jeszcze kilka skorup kultury pomorskiej i węgle drzewne. Miejsce to skłonni jesteśmy uznać za ślad stosu, przy czym w takiej interpretacji opieramy się na bardzo zbliżonej analogii znanej z Lustnau pod Tübingen (Niemcy) na cmentarzysku alamańskim^{1a)}. Położenie miejsca spalania zmarłych w części cmentarzyska uznanej za starszą byłoby dowodem, że powstało ono już w czasie użytkowania tej właśnie części.

Z faktem wyposażania zmarłych w dary grobowe spotykamy się w ok. 1/4 grobów. Do darów grobowych należą przystawki oraz przedmioty szklane i metalowe. Ponadto w dwóch wypadkach (gr. 20 i 69) znaleziono po jednym, dwustozkowym prześluku glinianym. Jeśli chodzi o przystawki, to stwierdzono, że występują one najliczniej w grobach skrzynkowych oraz grobach obwarowanych, zarówno rodzinnych jak i jednostkowych. Jeśli weźmiemy pod uwagę fakt, że przystawki spotyka się w grobach kultury pomorskiej okresu halsztackiego stosunkowo rzadko, to zwiększane się ich w grobach tej kultury okresu następnego trzeba będzie przypisać oddziaływaniom ludności kultury łużyckiej, gdzie znamy je już w młodszych okresach epoki brązu. Niemal wszystkie przedmioty metalowe wchodzące w skład darów grobowych są ozdobami. Zaledwie dwa z nich zaliczamy do wyrobów związanych z higieną. Broni w grobach sokołowickich nie znaleziono wcale. Pod tym względem cmentarzysko w Sokołowicach ponownie potwierdza słuszności spostrzeżenia o zastanawiająco rzadkim występowaniu broni w grobach kultury pomorskiej. Z ozdób metalowych najliczniejsze są szpile i kółka brązowe. Do rzadszych ozdób należą: naszyjnik i bransoleta wykonane z żelaza. Wśród grobów najobficiej wyposażonych w dary metalowe wybija się grób skrzynkowy z obwarowaniem nr 8 i grób popielnicowy czysty nr. 60. Wiele przedmiotów metalowych wykazuje ślady działania ognia, co w znacznym stopniu przyczyniło się do złego stanu ich zachowania. Analogicznie przedstawia się sprawa paciorków szklanych. Sądząc ze stanu zachowania tych przedmiotów możemy wnioskować, że zarówno przedmioty metalowe jak i szklane palono wraz ze zmarłym na stosie.

Poza wspomnianymi wyżej przedmiotami ślady działania ognia wykazują również niektóre skorupy a nawet misa, co łącznie z sporadycznie występującym węglem drzewnym dowodziłoby, że w kulturze pomorskiej wczesnego i środkowego okresu lateńskiego dokonuje się zmiana obrządku pogrzebowego, ma-

jąca również częściowy związek z wierzeniami animistycznymi.

Jedno z najważniejszych spostrzeżeń odnoszących się do zmiany obrządku pogrzebowego, stanowi zanikanie grobów rodzinnych charakterystycznych dla środkowej fazy kultury pomorskiej na rzecz pochówku jednostkowego. Na ogólną ilość 84 grobów odkrytych w Sokołowicach tylko 12 należy do grobów rodzinnych. Spostrzeżenie to będzie wymagało w przyszłości baczniejszego przesiedzenia materiału z podobnych cmentarzysk zarówno w perspektywie czasowej jak i przestrzennej na szerszym tle porównawczym.

Formy grobów

Obserwacja nad formami grobów odkrytych na cmentarzysku w Sokołowicach pozwoliła wyróżnić pięć zasadniczych form grobów i kilka form pośrednich. Do zasadniczych rodzajów grobów należą: 1) groby skrzyniowe z obwarowaniem, 2) groby obwarowane, 3) groby popielnicowe czyste, 4) groby kłozowe i 5) groby jamowe. Do form pośrednich zaliczamy groby obwarowane bezpopielnicowe, w których spalone kości ludzkie złożone zostały wprost na dnie komory, groby popielnicowe z brukiem, pozbawione obwarowania, w których popielnica stoi w czystym piasku i groby jamowe z brukiem.

Groby skrzynkowe z obwarowaniem i groby obwarowane stanowią najliczniejszą grupę grobów. Odkryto ich 53, natomiast mniej licznie reprezentowane są pozostałe rodzaje grobów²⁾.

Czystych grobów popielnicowych odkryto cztery, grobów kłozowych siedem, grobów jamowych pięć, grobów pośrednich sześć oraz osiem grobów, których typu nie udało się ustalić z powodu zniszczenia.

Groby skrzynkowe z obwarowaniem

Różnica między grobami skrzynkowymi z obwarowaniem i grobami obwarowanymi polega na tym, że pierwsze posiadają komorę grobową zbudowaną w formie czworobocznej lub wielobocznej skrzyni, natomiast groby obwarowane, jeżeli posiadają wyodrębnioną komorę, to wykazuje ona kształt kolisty lub owalny. Dalsza różnica polega na tym, że groby skrzynkowe są budowane najczęściej z płyt

^{1a)} W. Meißner: Die Alamannen (Vorgeschichte der deutschen Völker, t. II, tabl. 191 u dołu).

²⁾ Zupełnie odwrotny stosunek liczby poszczególnych grup grobów stwierdzono na cmentarzysku w Poznaniu-Golecinie, gdzie przeważają groby popielnicowe czyste i groby jamowe. Por. zestawienie grobów w pracy J. Kostrzewskiego, Cmentarzysko z wczesnego i środkowego okresu lateńskiego w Golecinie, w pow. poznańskim-wschodnim. Poznań 1926, str. 63.

łupanych z dodatkiem kamieni okrągłych, natomiast komora grobów obwarowanych jest przeważnie budowana z kamieni okrągłych (otoczków). Do wspólnych cech obu wyżej wymienionych grup należy występowanie obwarowania i bruku. Bruk ten jest niejednokrotnie tak rozległy, że sięga daleko poza położoną pod nim skrzynię. W grobie skrzynkowym z obwarowaniem nr 17 bruk miał 8 m kw. powierzchni, a w zniszczonym grobie 9 dochodził do 12 m kw.

Groby skrzynkowe z obwarowaniem stanowią dalsze ogniwo rozwojowe grobów skrzynkowych okresu halsztackiego. Poza właściwą skrzynią, przykrywaną teraz już rzadko płytami (gr. 3), odznaczają się one obwarowaniem i brukiem budowanym bezpośrednio nad skrzynią. Wśród grobów skrzynkowych z obwarowaniem spotykamy większe, rodzinne i mniejsze, mieszczące w swym wnętrzu tylko jedną popielnicę. Groby rodzinne cechuje, poza większymi rozmiarami, również większa prawidłowość w budowie i dbałość o ich wykończenie, co także dostrzegamy w grobach jednostkowych. Tak np. groby 20 i 36 odznaczają się starannym doborem dużych płyt łupanych oraz uszczelnianiem drobnymi kamieniami szpar, powstałych w miejscach stykania się płyt, tworzących skrzynię. Na ogólną ilość dwudziestu pięciu grobów skrzynkowych z obwarowaniem odkryto tylko pięć grobów rodzinnych, przyczym ilość popielnic w jednym grobie nie przekraczała liczby trzech³⁾. Pozostałe groby są to groby jednostkowe. W grobach rodzinnych i jednostkowych zauważono występowanie znacznej ilości przystawek, których liczba w grobie 20 dochodzi do jedenastu⁴⁾. Najczęstszym rodzajem naczyń obok kubków, pełniących rolę przystawek, są misy, które w bardzo częstych wypadkach spełniają funkcję pokryw.

W świetle materiału dostarczonego przez cmentarzysko w Sokołowicach oraz przez odkryte już dawniej cmentarzysko w Poznaniu-Golecinie potwierdza się zdanie, że rozwój grobów skrzynkowych przebiegał następująco: rodzinne groby skrzynkowe, typowe dla kultury pomorskiej okresu halsztackiego, przekształciły się w wczesnym i środkowym okre-

sie lateńskim w rodzinne groby skrzynkowe z obwarowaniem, które z kolei przeobraziły się w groby jednostkowe⁵⁾. Powyżej przedstawiony proces przeobrażania się form grobów skrzynkowych pozostaje w ścisłym związku ze zmianami zachodzącymi w strukturze gospodarczej i ustrojowej kultury pomorskiej, o czym mowa będzie jeszcze niżej.

Bardzo ciekawym przykładem omawianej grupy jest grób 69, będący połączeniem form grobu skrzynkowego z obwarowaniem i kloszowego. W prostokątnej skrzyni tego grobu mieściły się dwie popielnice. Jedna z nich nakryta była tylko misą, natomiast drugą przykrywał ponadto klosz. Mamy tu zatem do czynienia z połączeniem dwu różnych obrządków pogrzebowych w jednym grobie. Fakt powyższy — obok szeregu dalszych danych — jest potwierdzeniem poglądu, że jedną z kultur, które przyczyniły się do powstania kultury grobów kloszowych jest kultura pomorska⁶⁾.

Trzeba w końcu podkreślić, że w grobach skrzynkowych z obwarowaniem stwierdzono występowanie skorup przepalonych powtórnie w ogniu oraz obecność węgla drzewnych (groby 8 i 22)⁷⁾.

Groby obwarowane

Już wyżej wzmiankowałem, że kryterium, które mi posłużyło do podziału grobów na groby skrzynkowe z obwarowaniem i groby obwarowane, była forma komory grobowej i że wszystkie groby mające w rzucie poziomym kształt kolisty lub owalny zaliczyłem do drugiej grupy grobów⁸⁾. W ten sposób wydzieliłem najliczniejszą grupę grobów sokołowickich, reprezentowaną przez 28 grobów, wykazujących w budowie szereg różnic. Większość spośród grobów tej grupy posiada kształt kolisty i przynależy do grobów jednostkowych, za wyjątkiem grobów 12 i 24 należących do grupy grobów rodzinnych. Niektóre z grobów jednostkowych są bardzo starannie budowane, przyczym składają się one w większej części z kamieni okrągłych. Pod względem staranno-

³⁾ Por. wypowiedzi J. Kostrzewskiego na temat rozwoju form grobów cmentarzyska w Poznaniu-Golecinie (J. Kostrzewski: Cmentarzysko, str. 64 i nast. oraz tabelę na str. 76).

⁴⁾ Por. J. Kostrzewski: Od mezolitu do okresu wędrowek ludów (Prehistoria ziem polskich), str. 296 i nast.

⁵⁾ Zwyczaj spalania wraz ze zmarłym ceramiki jest znany w kulturze łużyckiej już w młodszej epoce brązu) por. np. L. Łuka, Cmentarzysko kultury łużyckiej z IV i V okresu epoki brązu w Czarnkowie (Fontes Praehistorici, t. I str. 117). W kulturze pomorskiej licznych dowodów na stosowanie tego zwyczaju dostarcza cmentarzysko w Poznaniu-Golecinie, gdzie jednakże z tym zwyczajem spotykamy się dopiero w grobach popielnicowych czystych (por. J. Kostrzewski: Cmentarzysko str. 67—68).

⁶⁾ Podobne kryterium zastosował J. Kostrzewski (por. Cmentarzysko, str. 65).

³⁾ Dla porównania podaję, że na cmentarzysku w Poznaniu-Golecinie na ogólną liczbę 5 grobów skrzynkowych z obwarowaniem 3 były grobami rodzinnymi (por. J. Kostrzewski, Cmentarzysko, str. 64).

⁴⁾ Jest to liczba stosunkowo duża, nawet jeśli weźmiemy pod uwagę fakt, że był to grób rodzinny z trzema popielnicami. W innych grobach rodzinnych znajdujemy mniej przystawek, tak np. w grobie 8 było ich 5, w grobie 76 również 5, natomiast groby jednostkowe tej grupy zawierały ich mniej, gr. 56 miał 4 przystawki gr. 22 miał 3 przystawki. Przypomnieć można że w Sokołowie, w pow. koźuchowskim jeden z grobów jednostkowych zawierał aż 8 przystawek (por. „Schlesiens Vorzeit“, t. VI, str. 445 i nast.).

ści w budowie wyróżnia się grób 34 (por. tabl. V, ryc. 1), którego górna część tworzy rodzaj sklepienia ułożonego z kamieni płaskich. Groby rodzinne odkryte w liczbie pięciu, posiadają po dwie lub trzy popielnice a ponadto w niektórych z nich mieszczą się liczne przystawki. Tak np. grób 28 a dostarczył dziewięciu przystawek, grób 62 sześciu przystawek. Przystawki spotyka się także w grobach jednostkowych. Dla przykładu możemy tu przytoczyć groby: 30, 34, 37. Niektóre z grobów obwarowanych (gr. 5 i 6) posiadały popielnice obstawione przy dnie drobnymi kamieniami. Zwyczaj ten znany jest w kulturze łużyckiej już w młodszej epoce brązu⁹⁾. Podkreślić należy, że niemal połowa zabytków metalowych, odkrytych na cmentarzysku przypada właśnie na groby omawianej grupy. W kilku grobach odkryto też węgle drzewne (gr. 22, 23 b, 28 a, 24 i 29) oraz przepalone skorupy (gr. 23 c, 24 i 29). W grobie 29 stwierdzono ponadto obecność pod dnem półkolistej jamy, wypełnionej ciemną ziemią zawierającą węgle drzewne. Również pod dnem grobu 23 c natrafiono na spalone kości ludzkie i węgle drzewne. Zarówno obecność jam, zawierających węgle drzewne i spalone kości ludzkie, jak i odkrycie w kilku dalszych grobach węgli drzewnych oraz przepalonych skorup wskazuje na zapoczątkowanie dalszego przeobrażenia się grobów obwarowanych, którego końcowym rezultatem mogą być groby jamowe¹⁰⁾.

Groby popielnicowe czyste

Bardzo nielicznymi są pozostałe grupy grobów. Omawianie ich rozpoczynam od grobów popielnicowych czystych, pozbawionych obwarowania, w których popielnica (i ewentualnie przystawki) stoją w piasku bez żadnego zabezpieczenia. Na cmentarzysku w Sokołowicach znamy tylko cztery groby tego rodzaju: 38, 40, 60 i 72. Jeden z nich był grobem rodzinnym (gr. 60), pozostałe grobami jednostkowymi. W grobie rodzinnym znaleziono dwie popielnice pozbawione — poza przykrywającymi je misami — przystawek. W jednej z popielnic tego grobu odkryto szereg przedmiotów brązowych i żelaznych. Grób ten jest z tego względu najbardziej zasobnym z pośród wszystkich grobów pod względem wyposażenia w dary grobowe. Odnośnie do ceramiki występującej w grobach popielnicowych czystych można stwierdzić, że wszystkie naczynia pełniące rolę popielnic należą do form kultury łużyckiej. Są to dwuuszne naczynia jajowate z gładzoną

powierzchnią (gr. 40 i 60) i naczynia jajowate z chropowatą powierzchnią i karbowanym brzegiem (gr. 38, 60 i 72). Natomiast do form kultury pomorskiej należą jedynie misy z wklęsłą szyjką oraz szpila haczykowata z główką zwiniętą w uszko (gr. 72).

Również i w tej grupie grobów napotyka się na fragmenty naczyń spaczonych w ogniu (gr. 40).

Pozostaje jeszcze do wyjaśnienia, w jakim stosunku rozwojowym pozostaje grupa grobów popielnicowych czystych do obu poprzednio omówionych form. Istnienie na cmentarzysku w Sokołowicach, a także na cmentarzysku w Poznaniu-Golećcinie oraz w Tynwałdzie, pow. Susz na dolnym Powiślu grobów o formach pośrednich, w których popielnice są złożone w piasku i zabezpieczone jedynie zbudowanym nad nimi brukiem kamiennym, zdaje się przemawiać za przypuszczeniem, że groby popielnicowe czyste są dalszym ciągiem rozwojowym grobów skrzynkowych z obwarowaniem i obwarowanych kultury pomorskiej¹¹⁾. Za podobnym przypuszczeniem przemawia ponadto fakt, że inwentarz omawianych grobów wykazuje — obok form typowych dla kultury łużyckiej — również związki z kulturą pomorską (ceramika, wyroby metalowe) oraz okoliczność, że i w tej grupie grobów mamy jeszcze do czynienia z grobami o charakterze rodzinnym.

Groby jamowe

Dalszą grupę grobów stanowią groby jamowe odkryte w liczbie 5, odznaczające się tym, że do jamy kształtu kolistego w rzucie poziomym i półkolistego w rzucie pionowym wsypywano całą zawartość stosu. Do grobów jamowych zaliczają się groby 23 b, 41, 42, 52 i 63. Wszystkie groby jamowe odkryte na cmentarzysku sokołowickim cechuje stosunkowo ubogi inwentarz, w którego skład wchodzi skorupy, palone kości ludzkie, węgiel drzewny i dwa przedmioty żelazne: fibula i brzytwa. Jeśli chodzi o skorupy, to są one mało charakterystyczne i nie można na ich podstawie określić rodzaju naczyń, do których należą. Niektóre ze skorup nosiły ślady przepalenia w ogniu. Groby jamowe, chociaż nieliczne, mają doniosłe znaczenie dla oznaczenia górnej granicy czasu użytkowania cmentarzyska w Sokołowicach. Pod tym względem wybija się grób 41, w którym — jak już wspominaliśmy — znaleziono zapinkę środkowo-lateńską. Wobec braku zabytków datowanych na późny okres lateński, można górną granicę czasową użytkowania cmentarzyska ustalić

⁹⁾ por. L. J. Łuka: Cmentarzysko kultury łużyckiej z IV i V wieku n.e. w Czarnkowie (Fontes Praehistoriae, t. I, str. 115).

¹⁰⁾ Wiele grobów spaczonych skorup, a nawet całych naczyń, odkryto w Poznaniu-Golećcinie (J. Kostrzewski, Cmentarzysko, str. 67—68 i 77—78).

¹¹⁾ J. Kostrzewski, Cmentarzysko str. 73 i n., Por. też W. Heym, Das Ende der Basternen am rechten Ufer der unteren Weichsel und das der baltischen Völker der Grenzzone (Prussia, t. 32, cz. I, str. 165 i nast.).

właśnie w oparciu o wspomnianą zapinkę¹²⁾. Drugi grób jamowy (gr. 42) dostarczył rzadkiej w okresie środkowo- i wczesno lateńskim brzytwy półkolistej.

Groby kloszowe

Ostatnią grupą grobów o formach zasadniczych są groby kloszowe odkryte w liczbie siedmiu (gr. 33, 45, 50, 55, 67, 73 i 89), do której to liczby dochodzi jeszcze grób 69, omówiony już częściowo ze względu na swój dwoisty charakter w grupie grobów skrzynkowych z obwarowaniem. Niektóre z grobów kloszowych zachowały się w stanie do tego stopnia zniszczonym, że ustalenie ich typu następczo było duże trudności. Wszystkie groby omawianej grupy należą do grobów jednostkowych i różnią się jedynie pod względem sposobu ich zabezpieczenia. Podczas gdy jedne należą do grobów, w których popielnicę przykryte były dużymi kloszami, inne są zabezpieczone jeszcze dodatkowo obwarowaniem kamiennym. W jednym tylko wypadku (gr. 69) grób kloszowy znajdował się we wnętrzu skrzyni mieszczącej ponadto drugą popielnicę krytą misą (por. ryc. 41).

Przedmiotów metalowych ani zabytków wykonanych z innego surowca w grobach kloszowych nie znaleziono.

Bardzo ciekawie przedstawia się natomiast ceramika grobów kloszowych, która reprezentuje zarówno formy należące do kultury łuzyckiej jak i pomorskiej. Do form kultury łuzyckiej należą naczynia jajowate z chropowatą powierzchnią (gr. 73), zdobione też niekiedy karbowaniem na brzegu (gr. 80). Pod względem formy zbliżają się do nich naczynia pełniące rolę kloszy, wyróżniające się jedynie większymi rozmiarami, znaczną grubością i chropowatością ścian oraz gliną, wykazującą dużą domieszkę gruboziarnistego piasku. Natomiast do form kultury pomorskiej zaliczyć trzeba dwa dzbany z dużymi, taśmowatymi uchami i gładzoną, czernioną powierzchnią, pełniące rolę popielnic (gr. 45 i 55) oraz misy z wklęsłą szyjką.

Powyższa analiza ceramiki wchodzącej w skład grobów kloszowych oraz fakt odkrycia popielnicy przykrytej kloszem w grobie skrzynkowym z obwarowaniem (gr. 69) — świadczy

¹²⁾ Cmentarzysko w Sokołowicach przedstawia się pod względem wyposażenia zmarłych w przedmioty metalowe znacznie korzystniej od cmentarzyska w Poznaniu-Golećcinie, pozbawionego darów metalowych zachowanych w całości. E. Petersen, omawiając cmentarzysko w Golećcinie (por. Die frühgermanische Kultur in Ostdeutschland und Polen, str. 13) czyni autowowi pracy o cmentarzysku w Poznaniu-Golećcinie zarzut, że w chronologii tego cmentarzyska oparł się tylko na obserwacjach poczynionych nad ceramiką i formami grobów. Tymczasem w świetle wyników badań nad cmentarzyskiem w Sokołowicach okazuje się, że zarzut ten jest bezpodstawny.

o wytworzeniu się kultury grobów kloszowych z kultur, których elementy są widoczne w jej inwentarzu.

Groby pośrednie

Pozostały jeszcze do omówienia groby pośrednie, w skład których wchodzi: 1. groby bezpopielnicowe obwarowane, 2. groby popielnicowe z brukiem i 3. groby jamowe z obwarowaniem.

Grupę grobów bezpopielnicowych z obwarowaniem reprezentują groby 11 i 32. Obwarowanie tych grobów stanowi nieckowate zagłębienie zbudowane z kamieni łupanych lub okrągłych, na dnie którego złożone są spalone kości ludzkie (gr. 11, 32) oraz stopione paciorki szklane i ozdoby żelazne (gr. 11). Groby te są etapem przejściowym od grobów obwarowanych jednostkowych do grobów jamowych.

Innym rodzajem grobów pośrednich są groby popielnicowe z brukiem, odkryte w liczbie trzech (gr. 18, 23 a i 47). Od grobów obwarowanych wyróżnia się ta grupa brakiem obwarowania, tak że popielnice stoją w piasku pod brukiem kamiennym. Znaleziono w nich węgle drzewne (gr. 23 a i 47) oraz skorupę spaczoną. Należą one do form przejściowych od grobów obwarowanych z brukiem do grobów czystych popielnicowych.

Ostatnią formę przejściową stanowi grób 43, w którym jamę z ciemną ziemią otacza obwarowanie kamienne. Grób ten należy uznać za formę przejściową od jednostkowych grobów obwarowanych do grobów jamowych.

Stosunek ilościowy pochówków rodzinnych do jednostkowych w poszczególnych rodzajach grobów podaje załączona tabela.

Rodzaj grobów	Ilość ogólna grobów	Groby rodzinne	Groby jednostkowe
Groby skrzynkowe z obwarowaniem	25	5	20
Groby obwarowane bez skrzyni	28	5	23
Groby obwarowane bez popielnic	2	—	2
Groby popielnicowe z brukiem	3	—	3
Groby popielnicowe bez obwarowania	4	1	3
Groby jamowe z obwarowaniem	1	—	1
Groby jamowe bez obwarowania	5	—	5
Groby kloszowe	7	—	7
Groby kloszowe w skrzyni	1	1	—
Razem	76	12	64

Ceramika

Ceramika pod względem liczebnym zajmuje wśród inwentarza grobów cmentarzyska w Sokołowicach czołowe miejsce. Już nawet po bieżącej analizie materiału ceramicznego pozwala podzielić ceramikę na dwie zasadnicze grupy: ceramikę typową dla rdzennego obszaru kultury pomorskiej oraz grupę naczyń powstałych niewątpliwie pod oddziaływaniem kultury łużyckiej¹³⁾.

Do form typowych dla kultury pomorskiej należy zaliczyć przede wszystkim baniaste naczynia szerokootworowe, najczęściej z chropowatą powierzchnią brzuśca, zdobione u nasady gładzonej szyjki parami płaskich guzów, umieszczonych symetrycznie. Naczynia te, pełniące zazwyczaj rolę popielnic, znamy tylko w kilku egzemplarzach. Spotykamy je zarówno w grobach skrzynkowych z obwarowaniem (gr. 8) jak i obwarowanych (gr. 1 i 7). Motyw guzków występuje zresztą i u naczyń z gładzoną powierzchnią (gr. 12, 70).

Inną formą ceramiczną omawianej grupy są naczynia szerokootworowe, zdobione u nasady szyjki karbowanym wałkiem; są one charakterystyczną ozdobą popielnic kultury pomorskiej. Nawiasem można tu dodać, że w ceramice kultury łużyckiej występuje zbliżony motyw dekoracyjny w postaci karbowanych listw. Różnica w wykonaniu tych dwu wątków zdobniczych polega na tym, że wałki powstały przez nalepienie ich na powierzchni naczynia, natomiast listwy uzyskiwało drogą wygładzania szyjki naczynia i gromadzenia zbieranej gliny u nasady szyjki¹⁴⁾. Naczynie z wałkiem karbowanym odkryto w grobie 24.

Bardziej rozpowszechnioną formą, typową dla kultury pomorskiej są liczne misy z wklęsłą szyjką i małym uszkiem poniżej brzegu. Naczynia te mają w większości wypadków kształt stożkowaty. W grobie 28 a odkryto pięć mis a w grobie 62 cztery okazy. W większości wypadków misy te służyły do przykrywania popielnic. Misy występują na omawianym cmentarzysku we wszystkich niemal rodzajach grobów. Spotykamy je w grobach skrzynkowych z obwarowaniem, obwarowanych, popielnicowych czystych i kloszowych. Brak ich tylko w grobach jamowych. Jest rzeczą charakterystyczną, że mimo stwierdzonego znacznego wpływu kultury łużyckiej na ceramikę

grobów kultury pomorskiej na cmentarzysku w Sokołowicach brak zupełnie mis typowo łużyckich, z zagiętą do środka krawędzią, chociaż na innych cmentarzyskach z tego czasu (np. w Poznaniu-Golecinie) występują obie formy mis jednocześnie¹⁵⁾.

Dalszymi naczyniami, które zaliczyć należy do kultury pomorskiej są miniaturowe kubki i dzbany z taśmowatym uchem, których w jednym tylko grobie 20 znaleziono cztery okazy.

Formami kultury pomorskiej wczesnego i środkowego okresu lateńskiego są też stosunkowo małe naczynia z brzuścem kulistym lub baniastym i z niską, przeważnie cylindryczną szyjką. Powierzchnia tych naczyń jest gładzona, brunatna. Pełnią one zazwyczaj rolę popielnic. W Sokołowicach odkryto je po jednym egzemplarzu w grobie 8 (ryc. 9, 10), w grobie 28 a (ryc. 23, 9), w grobie 36 (ryc. 27, 1 b), w grobie 37 (ryc. 28, 5) oraz w grobie 57 (ryc. 36, 1). W grobie 20 znaleziono trzy egzemplarze omawianych naczyń (ryc. 19, 2, 3, 4). Podobne naczynia znamy z cmentarzyska kultury pomorskiej w Myszkach, w pow. gnieźnieńskim, pochodzącego z środkowego okresu lateńskiego¹⁶⁾.

Wreszcie wspomnieć należy o dzbanach z dużym, taśmowatym uchem, odkrytych w dwóch grobach kloszowych (gr. 45 i 55), jako bardzo charakterystycznych formach kultury pomorskiej.

Obok wymienionych wyżej form, będących bezsprzecznie pochodzenia północnego, występują na cmentarzysku w Sokołowicach naczynia noszące wyraźne piętno oddziaływania kultury łużyckiej. Do najbardziej typowych przykładów naczyń tej grupy zaliczyć należy duże naczynia z dwoma uchami umieszczonymi powyżej załomu brzuśca, pełniące z reguły funkcję popielnic; znamy je przede wszystkim z grobów popielnicowych czystych jak gr. 40, 60, oraz z grobów kloszowych (gr. 33, 50). Ponadto występują one w grobach skrzynkowych z obwarowaniem (gr. 15), co jest zjawiskiem dość wyjątkowym, jeśli zważymy, że dotychczas tylko kilka grobów skrzynkowych, odkrytych na terenie Wielkopolski, dostarczyło tych typowo łużyckich form ceramicznych¹⁷⁾. Na cmentarzysku w Sokołowicach odkryto pięć naczyń dwuuszných. Naczynia tego rodzaju mają starą tradycję w kulturze łużyckiej, w której spotykamy je już w młodszej epoce brązu (naczynia beczułkowate) oraz w okresie halczackim.

Znacznie liczniejszą grupę naczyń pochodzenia łużyckiego stanowią naczynia jajowate z chropowatą powierzchnią i brzegiem zdobio-

¹³⁾ Podobne spostrzeżenie poczynił J. Kostrzewski na cmentarzysku z wczesnego i środkowego okresu lateńskiego w Poznaniu-Golecinie. (Por. J. Kostrzewski, *Cmentarzysko*, str. 53 i nast.).

¹⁴⁾ Por. wypowiedzi J. Kostrzewskiego na ten temat w pracy: *Wielka osada kultury grobów skrzynkowych i zagadnienie przynależności tej kultury* („Przeгляд Archeologiczny”, t. VI, str. 281—282 i ryc. 33 na str. 280) oraz S. Szafranieckiego w pracy: *Jak datować groby kultury łużyckiej w Biskupinie?* („Z otchłani wieków”, t. XX str. 13—14 i ryc. 1—2 na str. 12)

¹⁵⁾ J. Kostrzewski, *Cmentarzysko...*, str. 59—60.

¹⁶⁾ Muzeum Archeologiczne w Poznaniu, nr inw. T. P. N. 1912 : 7.

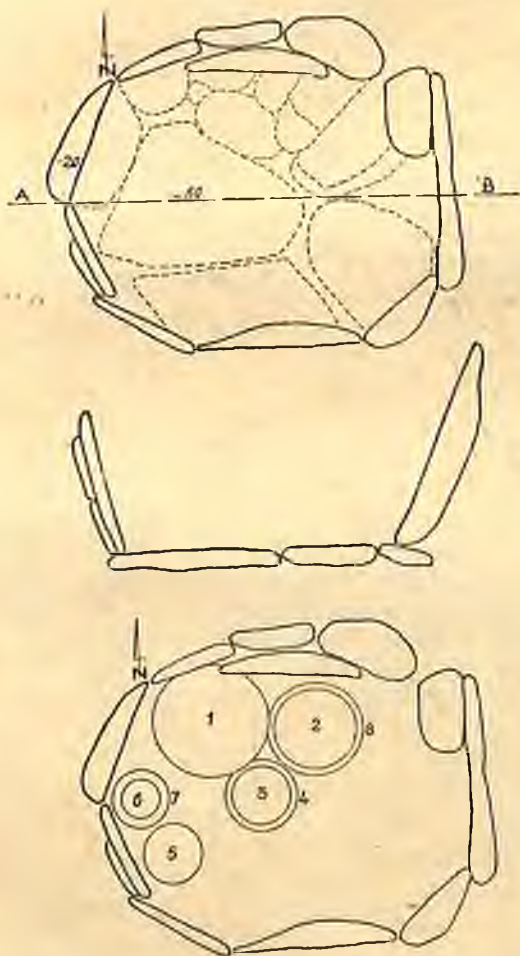
¹⁷⁾ J. Kostrzewski, *Cmentarzysko*, str. 56 i nast.

nym karbowaniem. Odkryto ich ponad 20 sztuk. Występują one we wszystkich formach grobów poza grobami jamowymi, nierzadko w towarzystwie ceramiki typowej dla kultury pomorskiej (zwłaszcza mis). W grobach kloszowych naczynia tego rodzaju pełnią funkcję popielnic¹⁸⁾. W Sokołowicach można na przykładzie tych naczyń zaobserwować stopień oddziaływania kultury łużyckiej na kulturę pomorską. Również i te naczynia w kulturze łużyckiej występują już w młodszej epoce brązu.

Wpływom kultury łużyckiej zawdzięczają swe powstanie także miniaturowe naczynka dwuuszne, jakie znaleziono w grobie 76¹⁹⁾. Tymże samym wpływom należy przypisać powstanie misy z grobu 25, która posiada znacznie wodrębnioną nóżkę oraz stożkowaty kształt jednakże bez wyodrębnienia wklęsłej szyjki. Misę tę zdobi poniżej brzegu rząd małych otworów. Z podobnym faktem przekuwania

ścian naczyń glinianych spotykamy się w kulturze łużyckiej u naczyń pochodzących z Roska, w pow. czarnkowskim²⁰⁾ z Dobieszewka, w pow. szubińskim²¹⁾, z Cichowa, w pow. kościańskim²²⁾ oraz z Rachania, w pow. tomaszowskim²³⁾.

Niewątpliwe oddziaływanie kultury łużyckiej wyraża się poza tym jeszcze w zapożyczeniu przez ludność kultury pomorskiej płaskich talerzy glinianych²⁴⁾. Talerze te są bardzo znamienne dla całego obszaru zajmowanego przez kulturę łużycką i występują już nawet w V okresie epoki brązu na obszarze Wielkopolski i Śląska, rozpowszechniając się następnie w okresie halsztackim. Jeden z fragmentów płaskiego talerza, pozbawionego ornamentu paznokciowego, znaleziono w grobie skrzynkowym z obwarowaniem (gr. 20). W tymże samym grobie 20 i w grobie skrzynkowo-kloszowym (gr. 69) odkryto po jednym prześliku glinianym²⁵⁾.

Ryc. 48. Grób 76. a. Zarys skrzyni w rzucie poziomym. Linia kropkowaną zaznaczono kamienie dna, b. Widok skrzyni w rzucie bocznym, c. Rozmieszczenie naczyń w grobie skrzynkowym. Wszystko w skali 1:20. — Fig. 48 Tombe 76. a. Plan de la caisse. Les lignes pointillées indiquent les pierres formant le plancher de la tombe, b. Coupe de la caisse, c. La position des vases dans la caisse. Échelle 1:20.

¹⁸⁾ Szereg cmentarzysk, które dostarczyły tego rodzaju naczyń podaje J. Kostrzewski w pracy: Cmentarzysko, str. 58—59.

¹⁹⁾ Analogicznych naczyń dostarczyło cmentarzysko w Poznaniu-Golecinie (por. J. Kostrzewski Cmentarzysko, str. 60 oraz tabl. III ryc. 5 i ryc. 42 na str. 36).

²⁰⁾ Muzeum Archeologiczne w Poznaniu, nr kat. 1925: 45.

²¹⁾ Album zabytk. przedhist. W. Ks. Pozn. II, tabl. XXXVIII, 25.

²²⁾ Muzeum Archeologiczne w Poznaniu nr kat. 1943: 140.

²³⁾ „Z otchłani wieków“, r. XXI, str. 28.

²⁴⁾ Zestawienie płaskich talerzy glinianych odkrytych w kulturze pomorskiej podał J. Kostrzewski w pracy Wielkopolska w czasach przedhistorycznych. II wyd. str. 283 przyp. 499 i uzupełnił je w pracy pt.: „O wzajemnych stosunkach kultury łużyckiej i kultury grobów skrzynkowych (Slavia Occid. t. III/IV, str. 255, przyp. 33) i w Wiad. Archeol. t. XII, str. 97—98. Cedzidla gliniane w obrębie kultury pomorskiej znany z Poznania-Winiar (Por. J. Kostrzewski Wielkopolska. II wyd., str. 144, ryc. 495) i z osady kultury pomorskiej w Odrach w pow. chojnickim (por. Przegląd Archeol. t. VI, str. 276, ryc. 11).

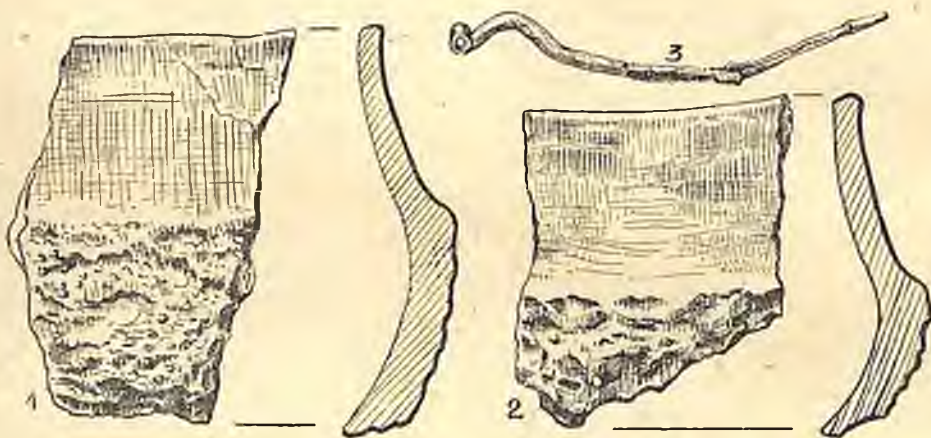
²⁵⁾ Prześliki w grobach kultury pomorskiej spotykamy bardzo rzadko. Znamy je z cmentarzyska w Wymysłowie w pow. gostyńskim (por. L. J. Łuka: Groby kultury pomorskiej z Wymysłowa w pow. gostyńskim („Z otchłani wieków“, r. XVII, str. 110, ryc. 15) ze Studzieńca w pow. obornickim (por. „Z otchłani wieków“, r. XVII, str. 117), z Góry w pow. jarocińskim (por. Prehistoria ziem polskich J. Kostrzewski: Od mezolitu do okresu wędrowek ludów tabl. 80, ryc. 8), z Jeziorna w pow. sztumskim (por. E. Petersen Die frühgermanische Kultur in Ostdeutschland und Polen Berlin 1929 tabl. 11, ryc. 19 i str. 74) oraz z Nosocin w pow. glogowskim (por. Tackenberg: Neue schlesische Funde der frühgermanischen Zeit (Festschrift zur 107-Jahrfeier der Sängerschaft Leonoldina 1922—1922), str. 16, ryc. 17 19—21); znamy je ponadto z osady kultury pomorskiej odkrytej w Odrach w row chojnickim (Por. J. Kostrzewski: Kilka osad kultury grobów skrzynkowych i zagadnienie przynależności etnicznej tej kultury (Przegląd Archeol., t. V, str. 277, ryc. 23—26).

Do form wspólnych obu kulturom należy zaliczyć kilka płaskich pokryw, jakie odkryto w grobach skrzynkowych z obwarowaniem (gr. 8 i 36) oraz w grobie popielnicowym z brukiem (nr. 51).

Niektóre z naczyń jajowatych z chropowatą powierzchnią noszą wyraźne ślady wygładzania powierzchni przy pomocy przedmiotu w formie deszczułki. Dla przykładu przytaczam kilka popielnic (gr. 2, 24, 29 i 53). Inne znowu naczynia noszą ślady obmazywania palcami (gr. 10 i 51). Niektóre z naczyń większych (jak klosze) zawierały znaczną domieszkę gruboziarnistego piasku, a nawet potłuczonych

pującym w kulturze łużyckiej w okresie hal-
szackim, a nawet częściowo w kulturze pomorskiej, omawiana ceramika wykazuje pod tym względem znaczne zacofanie.

Z powyższego, krótkiego przeglądu form ceramiki odkrytej na cmentarzysku w Sokołowicach wynika, że wykazuje ona, obok form charakterystycznych dla kultury pomorskiej znaczną ilość elementów kultury łużyckiej, co dotyczy zwłaszcza naczyń pochodzących z grobów obwarowanych, kloszowych i popielnicowych (czystych). Stwierdzić zatem należy, że ludność kultury pomorskiej zachowuje w dziedzinie ceramiki, raczej stanowisko bierne.

Ryc. 49. Zawartość grobu 79. 1—2. Fragmenty popielnicy $\frac{1}{2}$ w. n., 3. Szpila żelazna $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 49. Contenu de la tombe no 79. 1—2. Fragments de l'urne $\frac{1}{2}$ gr. nat., Épingle en fer $\frac{1}{2}$ gr. nat.

skrup (gr. 13). Pod względem zabarwienia powierzchni naczyń sokołowickich wybijają się liczebnie naczynia brunatne i czerwone, natomiast naczynia z powierzchnią czernioną należą do rzadkości i występują przeważnie w grobach skrzynkowych z obwarowaniem. Odnosnie do ornamentyki ceramiki cmentarzyska w Sokołowicach zauważamy uderzające ubóstwo wątków zdobniczych. W porównaniu z bogactwem grobów zdobienia ceramiki, wystę-

Przedmioty metalowe i szklane

Przedmioty metalowe, odkryte na cmentarzysku w Sokołowicach dzielą się na wyroby brązowe i żelazne. Znalezione je w dwudziestu dwóch grobach, co stanowi 25% ogółu grobów. Na zabytki brązowe przypada ca 50% wszystkich zabytków metalowych, reszta wykonana jest z żelaza. Jeśli chodzi o rozmieszczenie zabytków metalowych w poszczególnych rodza-

Ryc. 50. 1. Popielnica z grobu 80. $\frac{1}{6}$ w. n., 2. Popielnica z grobu 77. $\frac{1}{8}$ w. n. — Fig. 50. 1. Urne de la tombe no 80 $\frac{1}{6}$ gr. nat., 2. Urne de la tombe no 77 $\frac{1}{8}$ gr. nat.

Ryc. 51. Zawartość grobu 81. 1. Popielnica $\frac{1}{6}$ w. n., 2. Fragment naczynia $\frac{1}{4}$ w. n., 3—5. Fragmenty przedmiotów brązowych $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 51. Contenu de la tombe no 81. 1. Urne $\frac{1}{6}$ gr. nat., 2. Fragment de vase $\frac{1}{4}$ gr. nat., 3—5. Fragments d'objets de bronze $\frac{1}{2}$ gr. nat.

jach grobów, to znaleziono je w pięciu grobach skrzynkowych z obwarowaniem (gr. 5, 8, 17, 36 i 77), w dziesięciu grobach obwarowanych (gr. 2, 7, 11, 12, 14, 18, 28 a, 37, 68, 70), w dwóch grobach jamowych (gr. 41 i 42), w dwóch czystych grobach popielnicowych (gr. 60 i 72) oraz w trzech grobach niestalonej formy (gr. 48, 79 i 81). Brak ich było tylko w grobach kloszowych. Wynika z tego że niemal połowa zabytków (45,2%) przypada na groby obwarowane.

W skład zabytków metalowych wchodzi prawie wyłącznie ozdoby, wśród których najczęściej jest szpil oraz kółek. Szpil znaleziono ogółem sześć okazów, z czego tylko jedna jest wykonana z brązu, reszta z żelaza. Cztery z spośród szpil żelaznych należą do typu t. zw. haczykowatych, mających szyjkę haczykową oraz główkę spłaszczoną i zwiniętą w uszko. Grób 8 dostarczył dwu egzemplarzy a groby 72 i 79 po jednym egzemplarzu. Okazy te są typowymi szpilami kultury pomorskiej wczesnego i środkowego okresu lateńskiego²⁶⁾. Odmienny rodzaj szpili przedstawia okaz znaleziony w grobie 37, który ma łabędzią szyjkę i dwustożkowato uformowaną główkę i przypomina kształtem główki szpile występujące w kulturze łużyckiej młodszej epoki brązu²⁷⁾. Omawianie jedynej szpili brązowej musimy pominąć z powodu fragmentarycznego stanu jej zachowania.

Z dańszych ozdób trzeba wymienić dwie ozdoby: naszyjnik i bransoletę żelazną. Naszyjnik odkryty w grobie skrzynkowym z obwarowaniem (gr. 36) zachował się tylko w połowie. Reprezentuje typ naszyjnika wykonanego z drutu okrągłego w przekroju, z końcami zweżonymi i gładko ściętymi. Natomiast bransoleta, znaleziona w grobie czystym popielnicowym (gr. 60), ma zweżone końce, odgięte nieco ku górze²⁸⁾.

W tymże grobie odkryto jeszcze trzy kółka brązowe, jakie ponadto znaleziono bądź to w grobach skrzynkowych z obwarowaniem (gr. 17, 77) lub w grobach obwarowanych.

Do zabytków najlepiej datujących cmentarzysko w Sokołowicach należy — obok szpil haczykowatych — żelazna zapinka odkryta w grobie jamowym (gr. 41), której charakterystyczną cechą jest zawinięta nóżka. Jest to okaz środkowo-lateński wytworzony z zapinek

typu Certosa oraz typu kowalewickiego. Analogiczną formę znamy z Kujawek, w pow. wągrowieckim²⁹⁾.

Pozostają jeszcze do omówienia dwa przedmioty żelazne związane z higieną. Są to szczypce i brzytwa półkolista. Obie formy występują w kulturze pomorskiej (która przejęła je od kultury łużyckiej) dość często w okresie halsztackim, natomiast rzadziej we wczesnym i środkowym okresie lateńskim.

Paciorki z niebieskiego szkła, importowane prawdopodobnie z Egiptu, zostały znalezione tylko w pięciu grobach obwarowanych (10, 11, 14, 28 a i 68). Ozdoby te z powodu przepalenia ich w ogniu zachowały się w stanie fragmentarycznym.

Chronologia

Przy oznaczaniu chronologii cmentarzyska w Sokołowicach opieramy się przede wszystkim na zabytkach metalowych, które są przydatne zwłaszcza do ustalenia górnej granicy czasowej użytkowania cmentarzyska. Zapinka żelazna z zawiniętą ku górze nóżką, odkryta w grobie jamowym (gr. 41) jest okazem znamienym dla środkowego okresu lateńskiego. Z braku datującego inwentarza w reszcie grobów jamowych można z dużą ostrożnością na podstawie analogicznego obrządku przypuścić, że pochodzą one z tego samego czasu. Natomiast datowanie grobów pozostałych (z wyjątkiem grobów kloszowych) ułatwiają nam szpile z łabędzią szyjką z główką spłaszczoną i zwiniętą w uszko znamienne dla wczesnego i środkowego okresu lateńskiego. Groby kloszowe datujemy na równi z grobami jamowymi na środkowy okres lateński. Dla oznaczenia chronologii cmentarzyska ważną też rzeczą jest stwierdzenie, że w ceramice brak zupełnie form typowo halsztackich kultury pomorskiej (jak np. popielnic twarzowych względnie naczyń zbliżonych forma do popielnic twarzowych) oraz naczyń późno-lateńskich. Podczas rozpatrywania ceramiki pochodzącej z cmentarzyska sokołowickiego podkreślaliśmy, że posiada ona liczne nawiązania do form znanych z wczesnego i środkowego okresu lateńskiego. Tu przypomnieć trzeba z naczyń charakterystycznych dla kultury pomorskiej okazy baniaste z ornamentyką guzową lub podobne zdobione poziomymi wałkami, dalej naczynia kuliste z niską, cylindryczną szyjką oraz dzbany z dużym, taśmowatym uchem, a z form przejętych od kultury łużyckiej naczynia jajowate z powierzchnią chropowatą i naczynia dwuosusne z gładką powierzchnią. Pewne znaczenie dla ustalenia chronologii posiada też stwierdzenie, że ceramika sokołowicka jest wykonana z gliny posiadającej kolor prawie wyłącznie brunatny lub czerwonawy, natomiast naczynia z powierzchnią czernioną należą do rzadkości.

²⁶⁾ Por. J. Kostrzewski: Od mezolitu do okresu wędrówek ludów (Prehistoria ziem polskich) str. 293.

²⁷⁾ Dla okazu tego znam tylko dwie zbliżone analogie z Wymysłowa, w pow. gostyńskim (gr. 200 i 361) oraz z Parsęcka w pow. szczecińskim (por. E. Petersen, Die frühgermanische Kultur, tabl. 17, ryc. g. r).

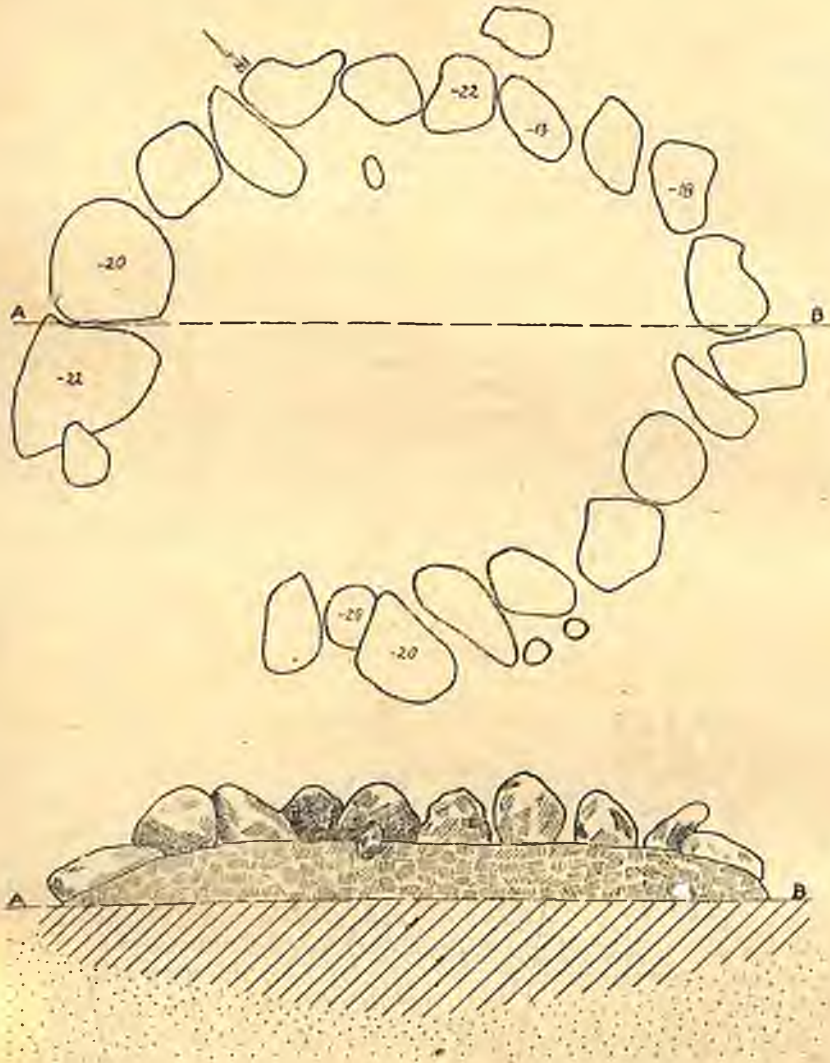
²⁸⁾ Zarówno naszyjniki jak i bransolety występują bardzo rzadko w inwentarzu grobów kultury pomorskiej. Zupełnie zbliżonych okazów nie jestem w stanie podać.

²⁹⁾ J. Kostrzewski, Wielkopolska, II wyd. str. 154, ryc. 523.

W oparciu o powyższe stwierdzenia można cmentarzysko w Sokołowicach datować na wczesny i środkowy okres lateński (400—100 przed n. e.) i jednocześnie zaznaczyć, że inwentarz jego nie wykazuje żadnych form wcześniejszych ani późniejszych od określonych wyżej ram chronologicznych.

Dokonany wyżej przegląd form grobów wykazał, że na cmentarzysku w Sokołowicach mamy — podobnie jak na cmentarzysku w Poznaniu-Golecinie — do czynienia z całym sze-

riobowiązujący, gdyż przyszłe badania mogą wnieść pewne zmiany, które pozwolą zmodyfikować rozwój obrządku pogrzebowego, zarówno pod względem układu zmieniających się stosunków społecznych jak i pod względem chronologicznym. Niżej podaję tabelkę ilustrującą przypuszczalne kierunki zmian obrządku pogrzebowego. Wynika z niej, że punktem wyjścia dla wszystkich szeregów były groby skrzynkowe rodzinne, z których wytworzyły się kolejno (w I—III szeregu) najpierw

Ryc. 52. a) Rzut poziomy kamieni oznaczających miejsce spalania zmarłych (stosu), b) Przekrój pionowy szczątków stosu. Skala 1:20. — Fig. 52. Plan et coupe de l'ustrine. Échelle 1:20.

regiem form zasadniczych i pośrednich. Ta różnorodność przemian obrządku pogrzebowego zdaje się przemawiać za tym, że dokonywały się one w kilku szeregach rozwojowych jednocześnie, co jednak należy przyjąć z wielką ostrożnością. Materiał tak bardzo zróżnicowany wymagał ustosunkowania pod względem formalnym. W tym jednak jesteśmy od uznawania poniższego schematu za ostateczny

groby obwarowane rodzinne a później podobne groby jednostkowe. Dalszy etap rozwoju form grobów przebiegał w poszczególnych szeregach już odmiennie. W szeregu pierwszym groby obwarowane jednostkowe przeobrażają się w groby popielnicowe z brukiem (forma pośrednia), z których powstają groby popielnicowe czyste, a w końcu jamowe. W szeregu drugim po obwarowanych grobach rodzinnych nastę-

pują również rodzinne groby popielnicowe pozbawione obwarowania oraz popielnicowe groby jednostkowe. Te ostatnie w dalszym etapie wykazują domieszkę resztek stosu w postaci węgla drzewnego. Końcowy etap przeobrażenia się omawianego szeregu rozwojowego stanowią groby jamowe. W trzecim szeregu po grobach obwarowanych jednostkowych następują groby obwarowane bezpopielnicowe (forma pośrednia), groby obwarowane jamowe (forma pośrednia) i wreszcie jamowe bez obwarowania³⁰⁾.

Groby kloszowe (szereg IV) ulegają następującym przeobrażeniom. Z swej najstarszej formy reprezentowanej przez grób 69, w którym popielnica kryta kloszem mieści się w skrzyni z obwarowaniem, przeobrażają się w groby kloszowe obwarowane, po których na-

jąc się w kierunku północno-zachodnim cmentarzyska zauważamy występowanie form pośrednich oraz stopniowe zwiększanie się ilości grobów uznanych za chronologicznie późniejsze (groby popielnicowe czyste, jamowe i kloszowe). Wynika stąd, że ta część cmentarzyska była najpóźniej użytkowana. Część ta, przylegająca do osady kultury pomorskiej, wykazuje wprawdzie również obecność grobów skrzynkowych z obwarowaniem i grobów obwarowanych, występujących tu jednakże w mniejszej ilości niż na pozostałym, starszym odcinku cmentarzyska.

Wnioski końcowe

W celu uwypuklenia przemian, jakie dokonały się w obrządku pogrzebowym we wczes-

I	II	III	IV
Groby skrzynkowe rodzinne z obwarowaniem	Groby skrzynkowe rodzinne z obwarowaniem	Groby skrzynkowe rodzinne z obwarowaniem	Groby kloszowe w skrzyni z obwarowaniem
Groby obwarowane rodzinne bez skrzyni	Groby obwarowane rodzinne bez skrzyni	Groby obwarowane rodzinne bez skrzyni	Groby kloszowe obwarowane
Groby obwarowane jednostkowe	Groby popielnicowe rodzinne nieobwarowane	Groby obwarowane jednostkowe	Groby kloszowe bez obwarowania
Groby popielnicowe jednostkowe z brukiem	Groby popielnicowe jednostkowe nieobwarowane	Groby obwarowane jednostkowe bezpopielnicowe	
Groby popielnicowe jednostkowe nieobwarowane	Groby popielnicowe jednostk. z szczątkami stosu	Groby obwarowane jednostkowe jamowe	
Groby jamowe	Groby jamowe	Groby jamowe	

stępują groby kloszowe pozbawione już obwarowania.

Za słuszością dokonanego wyżej podziału grobów na poszczególne formy zdają się też przemawiać obserwacje poczynione nad wzajemnym ich położeniem przestrzennym.

Prześledzenie rozmieszczenia poszczególnych rodzajów grobów na cmentarzysku w Sokołowicach orientuje nas, że największe skupienie grobów skrzynkowych z obwarowaniem i grobów obwarowanych przypada na południowo-wschodni odcinek cmentarzyska. Ponieważ w tej części występuje też większość grobów rodzinnych wspomnianych wyżej dwu form grobów, musimy uznać ją za najstarszą. Posuwa-

³⁰⁾ Rozwój powyższy jest bardzo zbliżony do kierunku zmian przedstawionych przez J. Kostrzewskiego odnośnie do cmentarzyska w Poznaniu-Głęcinie. Największa różnica w schematach rozwoju form grobów obu cmentarzysk polega na różnej ilości poszczególnych odmian grobów oraz na zupełnym braku w Sokołowicach grobów popielnicowych z szczątkami stosu, których w Poznaniu-Głęcinie odkryto 10.

nym i środkowym okresie lateńskim, wydaje się rzeczą konieczną zwrócić uwagę na obrządek pogrzebowy kultury pomorskiej, panujący w okresie halsztackim. Formą przewodnią grobów tej kultury w wymienionym okresie jest duży, wieloosobowy grób rodzinny, gdzie liczba popielnic sięga niekiedy do kilkudziesięciu (Zalesie, pow. Szubin, Tuczo, pow. Inowrocław, Piła). Jedną z charakterystycznych cech tych grobów, w przeciwieństwie do grobów z okresów następných, jest prawie zupełny brak przystawek. Trzeba od razu tutaj zwrócić uwagę, że forma grobu, zawierającego większą ilość zmarłych, musi mieć również swoje podłoże w układzie stosunków społecznych. Zjawisko to postaramy się wytłumaczyć po uprzednim przeanalizowaniu podobnego zagadnienia we wczesnym i środkowym okresie lateńskim, opierając się na konkretnym materiale pochodzącym z cmentarzyska w Sokołowicach.

W przeprowadzonej wyżej analizie cmentarzyska zwracaliśmy uwagę na szereg nowych faktów, pojawiających się w obrządku pogrze-

bowym. Do najważniejszych zmian, jakie dokonały się w obrządku pogrzebowym kultury pomorskiej we wczesnym i środkowym okresie lateńskim, zaliczyć należy następujące:

1. Zanikanie grobów rodzinnych na rzecz grobów jednostkowych. Na ogólną ilość 84 grobów odkrytych w Sokołowicach zaledwie 12 można uznać za groby rodzinne.
2. Z czasem duże groby rodzinne, w postaci grobów skrzynkowych z obwarowaniem, stopniowo przekształcają się w mniejsze i mieszczą tylko jedną popielnicę. Z kolei groby skrzynkowe z obwarowaniem przeobrażają się w groby tylko obwarowane bez skrzyni, które ulegają następnie dalszym przeobrażeniom. Końcowym rezultatem tych przemian zdają się być groby jamowe³¹⁾. W niniejszych rozważaniach, mających na celu wyjaśnienie tej ostatecznej przemiany, ważną bezwątpienia rolę odgrywa prześledzenie form pośrednich, łączących w sobie niekiedy cechy różnych form jednocześnie (np. groby obwarowane bezpopielnicowe, groby jamowe z obwarowaniem czy groby popielnicowe z szczątkami stosu). Wprawdzie punktem wyjścia do tych rozważań jest analiza formalna, niemniej jednak z braku dowodów, lepiej tłumaczących to zjawisko, nie można zrezygnować z jej uwzględnienia.
3. Wraz pojawieniem się grobów jednostkowych zwiększa się liczba przystawek, podczas gdy w halsztackich grobach kultury pomorskiej należały one do rzadkości. Pewne groby zawierają 4 lub 5 a nawet większą ich ilość. Stwierdzono już poprzednio, że ilość przystawek wzrasta w miarę przesuwania się ludności kultury pomorskiej na południe.
4. Prawdopodobnie zwiększa się też w omawianym okresie liczba darów metalowych, co jednak z braku odpowiednio przeanalizowanego materiału musi na razie pozostać w sferze hipotez roboczych. Pozwólmy sobie zilustrować to na przykładzie. Na ogólną ilość 84 grobów odkrytych w Sokołowicach 1/4 z nich zawierała przedmioty metalowe, czego nie obserwujemy w takim stosunku na cmentarzyskach kultury pomorskiej okresu hal-

³¹⁾ Przy rozpatrywaniu tego zagadnienia nie chodzi nam o proste ewklucjonizowanie tych zjawisk, uświadamiamy sobie bowiem, że omawiane przeobrażenia dokonały się zapewne w znacznie bardziej skomplikowany sposób i nie wydaje się, by pod każdym względem u podstaw ich musiała znajdować się taka czy inna forma obrządku z okresów poprzednich. W związku z małą ilością odpowiednio zebranego i publikowanego materiału oraz z uwagi na zupełny niemal brak badań osadniczych kultury jesteśmy zmuszeni ograniczyć się do bardzo ostrożnych uogólnień, które — rzecz jasna — nie mogą być w pełni zadowalające; zdajemy sobie sprawę, że nie wychodzą one zbyt daleko poza ramy omawiania materiału pod względem formalnym.

sztackiego³²⁾. Uderzającym zjawiskiem na cmentarzysku w Sokołowicach są groby zawierające większe zespoły przedmiotów metalowych (gr. 8 i 60).

5. Silny wpływ ceramiki kultury łużyckiej, zaznaczający się m. in. w formach kultury pomorskiej, a stwierdzony ponad wszelką wątpliwość w Sokołowicach, wymaga baczniejszego prześledzenia przemian dokonywujących się w obrządku pogrzebowym również kultury łużyckiej. Rozwinięcie tego zagadnienia pozwoli też zapewne w niejednym zrekonstruować proces społeczny, dokonywany się w przeciągu V okresu epoki brązu oraz w okresie halsztackim. Jesteśmy tuż w tym szczęśliwym położeniu, że dysponujemy nie tylko materiałem pochodzącym z cmentarzysk, lecz również stosunkowo bogatym materiałem osadniczym.

Dla łatwiejszego zrozumienia przemian formy obrządku pogrzebowego panującego w kulturze pomorskiej na obszarze Wielkopolski w okresie trzystu lat (wczesny i środkowy okres lateński) zachodzi potrzeba naszkicowania rozwoju obrządku pogrzebowego charakterystycznego dla kultury łużyckiej od chwili jej powstania aż do wystąpienia kultury pomorskiej na południe od jej pierwotnych siedzib. Konieczność takiego ujęcia powstała w trakcie rozpatrywania materiału z cmentarzyska w Sokołowicach, wykazującego wielkie różnicowanie form pochówku, tym bardziej, że jak wiadomo kultura pomorska na tym obszarze jest elementem wtórnym, nawarstwiającym się na obszar kultury łużyckiej. Obserwując tedy różnicowanie form obrządku pogrzebowego kultury pomorskiej w tym okresie, wolno nam założyć, że na powstanie zmian mogła wpłynąć w jakimś stopniu kultura łużycka. Ponieważ od skryzalizowania się tej ostatniej do okresu halsztackiego włącznie (ca 1000 lat) formy obrządku pogrzebowego na ogół występują bez zmian w stale powtarzającej się postaci grobu popielnicowego z brukiem, nie wykazującego większego różnicowania, wydaje się więc, że wielka różnorodność zaznaczająca się w obrządku pogrzebowym kultury pomorskiej na przełomie okresu halsztackiego i lateńskiego musi mieć swoją ważną przyczynę w procesach, jakie obejmowały całokształt życia społeczno-gospodarczego w okresie lat trzystu³³⁾.

³²⁾ Zagadnienie to bliżej rozpatrzę w oparciu o metodę statystyczną (stosunek ilościowy darów metalowych w grobach halsztackich do grobów wczesnego i środkowego okresu lateńskiego) w pracy pt. „Znaczenie kultury pomorskiej dla przemian społeczno-gospodarczych w Wielkopolsce“.

³³⁾ Fakty oderwane, jak np. sporadyczne występowanie grobów jamowych już w młodszym i najmłodszym okresie epoki brązu można traktować jedynie

Niewątpliwie zastanawiającym zjawiskiem, na które zwracali już niejednokrotnie uwagę różni badacze, jest fakt stałego zwiększania się ilości grodów kultury łużyckiej i to na znacznym terytorium, przy czym rozkwit ich przypada na okres halsztacki. Nie wydaje się prawdopodobnym, by przyczyna tego zjawiska tkwiła zewnątrz, to znaczy — jak chcą niektórzy badacze — by powstanie ich miało być skutkiem akcji zbrojnej któregoś z ościennych ludów, bądź też koczowników scytyjskich. Z rozmieszczenia tych grodów wynika, że największe ich skupienia są położone raczej peryferycznie do obszaru zajmowanego przez ludność kultury pomorskiej przed jej przesunięciem się na terytorium rdzennie łużyckie. Należy sądzić, że przyczyna stałego zwiększania się dóbr (przede wszystkim gospodarka hodowlana) wymagała stworzenia jak najlepszych warunków bezpieczeństwa dla posiadanych bogactw. Rola grodów w kulturze łużyckiej okresu halsztackiego jest zagadnieniem odrębnym, nie mieszczącym się w skromnych ramach niniejszej pracy, w związku z czym ograniczyliśmy się do naszkicowania w kilku słowach tego problemu.

Niejakie światło na to zagadnienie może też rzucić przeanalizowanie materiału grobowego kultury łużyckiej. Porównując zawartość grobów z cmentarzysk IV i V okresu epoki brązu z podobnym materiałem okresu halsztackiego stwierdzić wypada, że o ile inwentarz grobów starszych nie wykazuje większego zróżnicowania, o tyle w okresie halsztackim obserwujemy już znaczną skalę wariantów w ich wyposażeniu (np. na cmentarzysku odkrytym w Górszewicach, pow. Szamotuły). Pozostaje to zapewne w związku z przeobrażeniami, jakie nurtują społeczeństwa tej epoki, obejmując sobą również obszar kultury łużyckiej. Fakty te pozwalają stwierdzić, że proces rozkładu wspólnoty rodowej w kulturze łużyckiej okresu halsztackiego był już bardzo daleko posunięty.

Wręcz inny obraz otrzymujemy rozpatrując materiał kultury pomorskiej, zwłaszcza w jej

jako zjawisko ilościowe prowadzące do zmiany jakościowej.

Przyczyna tak wielkiego zróżnicowania w formach grobów (duża skala wariantów) nie może tkwić tylko w pojęciach dotyczących wyłącznie obrządku. Byłoby to również zbyt proste tłumaczenia zjawiska. Sądzimy, iż motorem tych przeobrażeń były odnośnie do tego okresu czasu przede wszystkim zmiany dokonujące się w ustroju społecznym. Wprawdzie do prześledzenia tego problemu nie może wystarczyć tylko analiza materiałów pochodzących z cmentarzysk, niemniej jednak przy rozpatrywaniu tego zagadnienia posiada ona również doniosłe znaczenie. Przysłowiowe stawianie kropki nad „i” byłoby w takim samym stopniu nieostryżne jak tłumaczenie tych przeobrażeń zmianą obrządku. Badaczowi nie wolno pomijać żadnej okazji, któraby mogła przyczynić się chociażby w niewielkim stopniu do wytlumaczenia zagadnień natury społecznej.

najwcześniejszych fazach rozwojowych (wczesny okres epoki żelaza). Niestety należy żałować, że dysponujemy pod tym względem materiałem jednostronnym, pozwalającym tylko w dużym przybliżeniu nakreślić stosunki społeczne panujące w tej grupie ludnościowej, w związku z czym trzeba się liczyć, że obraz ten wypadnie z konieczności w dość uproszczonych ramach. Jak już pisaliśmy, charakterystyczną formą grobu jest tutaj skrzynia kamienna, zawierająca nieraz do kilkudziesięciu popielnic. Pragnęlibyśmy na tym miejscu zwrócić od razu uwagę na fakt, że przy wyjątkowej liczebności popielnic w poszczególnych grobach uderza niewielka ilość grobów na poszczególnych cmentarzyskach³⁴⁾. Dla przykładu warto nadmienić, że cmentarzyska kultury łużyckiej tego czasu obejmują z reguły znacznie większą ilość grobów. Wydaje się nie ulegać wątpliwości w świetle dotychczasowych badań, że zjawisko wspomnianej liczebności popielnic w grobach kultury pomorskiej posiada swoją przyczynę w trwającej nadal jeszcze silnej więzi rodowej. Kwestię natomiast różnic w wyposażeniu poszczególnych grobów z braku materiału statystycznego zmuszeni jesteśmy potraktować jedynie bardzo pobieżnie. Na ogół inwentarz grobowy w porównaniu z kulturą łużycką przedstawia się bardzo ubogo i to nie tylko w odniesieniu do przedmiotów z materiałów rzadszych (żelazo, brąz, szkło), ale również w zakresie ceramiki o charakterze przystawek.

Streszczając garść powyższych obserwacji odnośnie do okresu halsztackiego (kultury: łużycka i pomorska) stwierdzamy, że stosunki społeczno-gospodarcze w obu grupach ludnościowych układają się odmiennie. O ile więc ludność kultury łużyckiej stopniowo zrywa ze starymi formami ustrojowymi, przechodząc zwolna w nowy etap życia społeczno-ekonomicznego, którego wyrazem zdają się być nagromadzone bogactwa w rękach jednostek (być może starszyny rodowej — wyraźną wskazówką tego są grody), o tyle ludność kultury pomorskiej wykazuje silne elementy rodowe, których odbiciem jest konserwatywny rodzaj pochówku (groby rodzinne)³⁵⁾.

Kultura pomorska na nowo zajętych przez siebie terytorium w pierwszej fazie rozwojowej nie ulega zbyt radykalnym — jak się zdaje — przeobrażeniom. Spotykamy tutaj nadal groby rodzinne, nawiązujące ściśle do form wyjścio-

³⁴⁾ Interpretacja nasza nie może posiadać jednak wartości obiektywnej, gdyż większość znanych cmentarzysk kultury pomorskiej nie została wyeksplorowana do końca, co niezwykle utrudnia swobodne porównanie się w postawionym tutaj zagadnieniu.

³⁵⁾ Por., J. Kostrzewski: *Prasłowiańszczyzna* str. 133. — W. Hensel: *Próba periodyzacji najdawniejszych dziejów ziem polskich* (Sprawozdania P. M. A., t. IV, zesz. 1—2, str. 34—35).

wych (skrzyni). Porządek ten ulega we wczesnym i środkowym okresie lateńskim wyraźnej zmianie, w tej chwili jeszcze nie popartej odpowiednio licznym materiałem faktycznym, w związku z czym zagadnienie ram czasowych, w jakich ta przemiana się dokonywała, wymaga jeszcze dokładniejszego opracowania. Trzeba tutaj dodać, że w tej chwili w Wielkopolsce, poza dwoma cmentarzyskami rozkopanymi w całości (Poznań-Golecin i Sokołowice, pow. Kościan) znamy jeszcze wprawdzie szereg grobów wyrwanych z poszczególnych cmentarzysk, lecz jako zjawiska pojedyncze nie mogą one zmienić w pozytywnym sensie obrazu uzyskanego z wymienionych cmentarzysk, stanowiących zwarte zespoły faktów kulturowych.

Faktem dobrze ilustrującym zanikanie dużych grobów rodzinnych na cmentarzysku w Sokołowicach jest stosunek ilościowy grobów kilkoosobowych do grobów pojedynczych, wyrażający się w liczbie 12 dwu- lub trzyosobowych grobów, na ogólną ilość 84, co stanowi zaledwie 14,3%. Podobne zjawisko śledzimy na cmentarzysku w Poznaniu-Golecinie, gdzie groby kilkoosobowe w stosunku do ogólnej liczby grobów (92 groby) stanowią 9%. Jak więc z tego wynika, cyfry procentowe są bardzo do siebie podobne. Ilość ta w stosunku do grobów pojedynczych jest niewątpliwie mała. Poza tym należy podkreślić, że w porównaniu z grobami skrzynkowymi okresu halsztackiego ilość osobników chowanych w jednym grobie zbiorowym znacznie się zmniejszyła. Jest przeto rzeczą możliwą, że groby dwu- i trzyosobowe z Sokołowic i Poznania-Golecina mieszczą w sobie członków małej rodziny parzystej. O ile spostrzeżenie to zostanie w przyszłości poparte innymi dowodami potwierdzającymi nasze stanowisko, będzie wówczas można uznać pewnik, że proces rozkładu wspólnoty rodowej w kulturze pomorskiej musiał być już wtedy znacznie zaawansowany.

Interesowałoby nas teraz zagadnienie, czy w procesie tym i w jakim stopniu miała swój udział kultura łużycka. Jak wiemy, w chwili pojawienia się na rdzennych obszarach tej kultury ludności z północy proces rozkładu wspólnoty rodowej ludności tubylczej musiał być już stosunkowo daleko posunięty. O ile więc istotnie posiadamy dowody, wskazujące na to, że między nowo przybyłą ludnością a ludnością autochtoniczną wytworzyła się bliżej w tej chwili nie znana symbioza, przyjąć należy, że w jakimś stopniu obie te grupy ludnościowe wpłynęły na siebie również w zakresie form ustrojowych. Zaryzykujemy pogląd, że o ile ludność kulturalnie łużycka weszła na drogę pewnej regresji, to nie przeciwnie, niektóre jej elementy postępująco wpłynęły równocześnie progresywnie na rozwój form ustrojowych kultury pomorskiej.

Dla lepszego zorientowania się w całokształcie tego problemu przytoczymy kilka przykładów różnych faktów kultury materialnej, ilustrujących proces przenikania pewnych elementów charakterystycznych dla kultury łużyckiej do kultury pomorskiej. Pojawiają się więc w zespołach grobowych, charakterystycznych dla ostatnio wymienionej kultury, formy naczyń jajowatych z chropowatą powierzchnią, następnie naczynia dwuosobne i wreszcie krążkowate talerze gliniane. Również w zakresie obrządku pogrzebowego dostrzegamy podobną zależność. Przykładem może być pojawienie się stosunkowo licznych przystawek, tak bardzo charakterystycznych dla kultury łużyckiej.

Streszczając całokształt naszych rozważań dochodzimy do następujących sprecyzowań:

1. cmentarzysko sokołowickie dostarcza materiału, pozwalającego w pewnym stopniu obserwować przeobrażenia dokonywane się w ustroju społecznym w ciągu wczesnego i środkowego okresu lateńskiego,

2. pozwala domyślać się, że proces rozpadu wspólnoty rodowej musiał już być w wymienionym odcinku czasu dosyć znacznie zaawansowany, a pogłębia się znacznie w okresie późno-lateńskim.

LEON JAN ŁUKA

UN CIMITIÈRE DE L'ÉPOQUE DE LA TÈNE I ET II À SOKOŁOWICE DISTR. DE KOŚCIAN

R é s u m é

En automne 1948 fut découvert près de Sokołowice, distr. de Kościan, à l'occasion des travaux d'essartement un cimetière à incinération qui fut soumis à une exploration méthodique de la part du Musée Archéologique de Poznań au cours de l'année 1949. Les investigations révélèrent l'existence d'un cimetière de la civilisation poméranienne assez étendu, datant de l'époque de la Tène I et II. L'auteur a réussi à explorer en tout 84 sépultures; l'état de conservation de leur contenu avait été satisfaisant grâce au composé sablonneux du terrain.

L'investigation de l'ensemble du cimetière, qui à côté de la nécropole de Poznań-Golecin appartient aux plus vastes de ce genre, avait permis de constater plusieurs types de sépultures tout à fait distincts: tombes à caisses avec encadrement en pierres, tombes à urnes entourées de pierre, tombes à urnes sans encadrement, tombes sous cloches et tombes sans urnes avec les cendres du bûcher. Les

tombes des deux premiers groupes sont les plus nombreuses à Sokolowice — en tout 53. On y a constaté des différences de construction essentielles: les premières accusent un plan carré ou rectangulaire, encadré de grosses dalles en pierres de taille avec quelques pierres des champs accessoires; les secondes possèdent une chambre funéraire sur plan circulaire ou ovoïde, protégée par des parois en simples pierres des champs. Les ressemblances entre les deux types consistent dans l'encadrement et dans le pavé, parfois si large, qu'il dépasse de beaucoup la caisse placée en dessous; dans une des tombes le pavé occupait une surface de 8 m², dans une autre même de 12 m². Parmi les tombes à caisse avec encadrement en pierres nous rencontrons des coffres plus grands, destinés à recevoir plusieurs vases cinéraires, qui ont servi comme tombes familiales, et ensuite des tombes plus petites ne contenant qu'une seule urne. Les sépultures familiales révèlent une construction plus régulière et sont exécutées avec beaucoup plus de soin. Les tombes à chambres funéraires circulaires ou ovales avaient été en majorité des sépultures individuelles et il fut intéressant de constater que presque la moitié des objets en métal, découverts dans la nécropole entière, provenaient précisément de ces dernières.

Le troisième groupe comprend les tombes moins nombreuses, où le vase cinéraire repose dans le sable, protégé uniquement par le pavé en pierres qui le recouvrent. Ici les tombes familiales deviennent rares, les vases montrent les formes caractéristiques pour la civilisation lusacienne.

Les tombes sans urne, classées comme quatrième groupe, également sporadiques, sont tout simplement des excavations à plan horizontal circulaire et à coupe verticale semi-circulaire, dans lesquelles on plaçait le contenu du bûcher; leur mobilier funéraire est plutôt pauvre: des tessons céramiques peu définissables, des ossements humains brûlés et des tas de charbons de bois. Quoique si peu nombreuses elles contribuent pourtant à un degré remarquable à fournir la date la plus récente de l'exploitation du cimetière: dans l'une des sépultures fut recueillie une fibule en fer à pied relevé rejoignant l'arc, spécimen datant de l'époque moyenne de la Tène.

Très peu nombreuses sont également les tombes du dernier groupe, et si dévastées qu'il fut difficile d'en déterminer l'appartenance. Ce sont des tombes individuelles qui recelaient des vases cinéraires recouverts de larges couvercles en forme de cloches, parfois protégés d'un bordage en pierres.

Passant à la caractéristique du mobilier funéraire du cimetière de Sokolowice il est utile de considérer tout d'abord l'ensemble du matériel céramique pour lequel une analyse, même

superficielle, fixe deux groupes essentiels: la poterie typique pour la civilisation poméranienne et celle dont la facture montre une affinité indiscutable avec la poterie de la civilisation lusacienne. A Sokolowice les exemples les plus typiques pour ce dernier groupe sont fournis par de larges vases cinéraires munis de deux anses au-dessus de la courbe de la panse, puis par de très nombreux vases de forme ovoïde à surface rugueuse et à bord muni d'entailles, par des vases en miniature à deux anses, certains vases à pied distinct et enfin par des assiettes en argile très répandues à travers les vastes territoires de la civilisation lusacienne, connues en Grande Pologne et en Silésie déjà pendant la V-e période de l'âge du bronze.

La poterie caractéristique pour la civilisation poméranienne trouve également à Sokolowice ses représentants spécifiques. Ce sont d'abord des vases pansus à col large et à surface rugueuse ornements au bas du col lisse de paires de petites bosses, apposées symétriquement. D'autres possèdent au même endroit un rouleau crénelé. Puis ce sont des plats de forme conique à col concave possédant une petite anse sous le bord; dans la plupart des cas ils servaient à couvrir les urnes. Dans plusieurs tombes furent découverts des vases plutôt petits dont la panse sphérique se terminait par un col bas, cylindrique, et enfin des gobelets en miniature munis d'une anse rubanée.

Presque toute la poterie de Sokolowice se distingue par sa teinte brune ou rougeâtre — les vases à surface noircie n'y sont que tout à fait isolés. Les motifs d'ornementation nous frappent par leur simplicité, sinon pauvreté, comparés à la variété et à la richesse du décor dont peuvent se vanter les vases de l'époque de Hallstatt dans l'orbite de la civilisation lusacienne et même partiellement de la civilisation poméranienne.

Les objets en métal de Sokolowice sont exécutés en bronze et en fer avec prédominance des spécimens en bronze, qui constituent jusqu'à 50% de tout l'ensemble des trouvailles faites dans le cimetière en question. Parmi ces objets en métal il faut citer surtout 4 épingles en fer à col en crochet, une épingle à col de cygne et à tête aplatie recourbée, formant oeil-lère, quelques petits anneaux en bronze, des objets de parure pour enfants: un collier et un bracelet en fer, deux rares objets de toilette, représentés par une pincette et un rasoir semi-circulaire et une fibule du type appartenant à l'époque moyenne de La Tène.

Les objets en métal, quoique plutôt restreints en nombre, nous aident dans une large mesure à établir la chronologie du cimetière de Sokolowice. Il en est de même de la poterie, où manquent complètement les formes hallstattiennes de la civilisation poméranienne, ainsi que les

vases pouvant être datés pour la dernière période de La Tène. Sur la base de ces observations l'auteur trace avec pleine conviction les cadres chronologiques de cette nécropole, dont selon lui il a été fait usage entre la première phase de l'époque de La Tène et le déclin de sa phase moyenne.

Si nous prenons en considération les formes particulières des tombes passées en revue ci-dessus, nous verrons qu'il s'agit ici, comme dans le cas de la nécropole de Poznań-Golecin, de toute une série de formes essentielles et transitoires qui témoigneraient des changements successifs survenus dans le domaine du rite funéraire et s'étant accomplis à peu près simultanément selon une certaine graduation du développement.

Le rite funéraire observé pour le cimetière de Sokołowice appartient sans exception au rite par crémation, communément en usage parmi la population de la civilisation poméranienne. Les prescriptions de ce rite ordonnaient de brûler les ossements du défunt et de les déposer dans l'ordre anatomique dans des vases cinéraires, recouverts ensuite de terrines à col concave retournés, plus rarement de simples couvercles. Dans la partie sud-est du cimetière, là où étaient groupées les tombes les plus anciennes, on réussit à découvrir un cercle en pierres d'un diamètre de 180 cm qui entourait une couche dense d'argile fortement cuite contenant un peu d'ossements humains brûlés, plusieurs tessons céramiques et des charbons de bois. L'auteur est enclin d'interpréter cet endroit comme ustrine, d'autant plus qu'un lieu de crémation similaire alaman à Lustnau près de Tübingen peut en fournir une analogie des plus proches. Presque tous les objets en métal, de même que les perles en verrierie découvertes dans les sépultures montrent des traces très visibles de l'action du feu, ce qui semble indiquer qu'ils avaient été brûlés avec le mort sur le bûcher selon les prescriptions du rite de l'incinération. Ajoutons entre parenthèses que les armes faisaient complètement défaut dans les tombes de Sokołowice, ce qui peut fournir une attestation nouvelle pour le fait déjà constaté dans d'autres cas, que la population de la civilisation poméranienne ne pratiquait pas l'usage de munir leurs morts en armes pour leur chemin vers l'au-delà.

Pour mettre mieux en relief les changements dans le rite funéraire, survenus depuis la période de Hallstatt dans la civilisation poméranienne, il est utile d'établir certains points comparatifs pour lesquels l'aménagement et le mobilier des tombes fournissent des données tout à fait caractéristiques. Au cours du Hallstatt les sépultures les plus communément rencontrées consistent dans de larges tombes familiales à plusieurs personnes, où le

nombre des vases cinéraires monte quelque fois jusqu'à plusieurs dizaines. Il est certain que cette forme de tombes correspondait aux formes du régime social de cette période. Dès la première période pourtant de l'époque de La Tène, et avant jusqu'à sa phase moyenne, le rite se modifie lentement et se caractérise par les détails suivants, pour lesquels le cimetière de Sokołowice fournit des contributions particulièrement intéressantes:

1. Les sépultures familiales commencent peu à peu à disparaître — sur 84 tombes explorées il n'y en a plus que 12.

2. Les grandes sépultures familiales à caisse avec encadrement cèdent lentement aux tombes individuelles sans coffre, bordées de pierres rondes qui se transforment dans leur phase finale en simples tombes sans urnes avec les cendres du bûcher.

3. Simultanément, avec l'apparition des tombes individuelles et l'avance de la population de la civilisation poméranienne vers le sud, s'accroît le nombre des plats accessoires, déposés à côté des vases cinéraires.

4. Il paraît certain que désormais augmente également le nombre des objets en métal déposés en offrande funéraire dans les tombes individuelles.

5. Au fur et à mesure de la stabilisation de l'établissement des tribus de la civilisation poméranienne sur les territoires occupés auparavant par la population „lusacienne“, l'influence de la culture matérielle avancée de cette dernière commence à se manifester surtout dans l'industrie céramique, dont l'auteur nous a parlée déjà plus haut.

Les conditions sociales et économiques se présentent vers cette époque dans ces deux civilisations sous des aspects tout à fait différents. Si la civilisation lusacienne abandonne successivement les anciennes formes pour aller lentement vers une étape nouvelle où les richesses passent progressivement dans les mains des individus, peut être des anciens de la famille, la civilisation poméranienne se caractérise par l'élément familial fortement prononcé encore, qui se manifeste par un rite funéraire conservateur, c'est à dire par les sépultures familiales. Au moment de l'apparition sur les territoires de la civilisation lusacienne des peuples de la civilisation poméranienne, avait dû se produire une symbiose encore peu éclaircie jusqu'ici, mais qui justifie certaines suppositions quant à l'influence qu'avaient dû exercer réciproquement ces deux civilisations l'une sur l'autre dans le domaine des conditions sociales et économiques. On peut risquer ici l'hypothèse que la civilisation lusacienne, quoique arrivée à un certain stage de régression, avait pu d'autre part influencer par certains élé-

ments d'une manière progressiste le développement du régime économique-social de la civilisation poméranienne.

En résumé de l'ensemble des énonciations ci-dessus émises, l'auteur arrive à des constatations qu'il précise sous les deux points suivants:

1. La nécropole de Sokołowice fournit un matériel particulièrement précieux permettant à un certain degré l'observation des change-

ments qui se produisent pendant l'époque de La Tène I et II dans le domaine du régime social.

2. Elle nous fait présumer que le procès de la désagrégation de la communauté familiale avait dû atteindre vers cette période une étape déjà fort avancée qui s'approfondit encore considérablement au cours de l'époque de La Tène III.

Wykaz nabytków Muzeum Archeologicznego w Poznaniu w roku 1951

Liste des nouvelles acquisitions du Musée Archéologique de Poznań en 1951

1. EPOKA KAMIENNA

- Babia Góra*, pow. Koło. Stan. nieoznacz. Siekierka kamienna i pół toporka kamiennego. Neolit. Zakup ze zbiorów I. Ziębowicza z Dzieraw, pow. Koło. 1951 : 257.
- Baran*, pow. Krotoszyn. Stan. nieoznacz. Narzędzia odłupki i łuszczniki krzemienne, ułam. płyty do polerowania i rozcieracz kamienny. Mezolit i neolit. Ze zbiorów Thamma. 1951 : 398.
- Baranowo*, pow. Śrem. Stan. 2. Rdzeń, wióry i odłupki krzemienne. Mezolit. Badania urzęd. prof. J. Kostrzewskiego i dar słuch. prehist. U. P. 1951 : 65.
- Baranówko*, pow. Śrem. Stan. 1. Narzędzia, wióry i odłupki krzemienne, skorupy. Mezolit i neolit. Bad. urzęd. prof. J. Kostrzewskiego i dar słuch. prehist. U. P. 1951 : 59.
- Baranówko*, pow. Śrem. Stan. 2. Narzędzia, wióry i odłupki krzemienne. Mezolit. Bad. urzęd. prof. J. Kostrzewskiego i dar słuch. prehist. U. P. 1951 : 61.
- Baranówko*, pow. Śrem. Stan. 3. Wiórek i odłupki krzemienne. Mezolit. Bad. urzęd. prof. J. Kostrzewskiego i dar słuch. prehist. U. P. 1951 : 62.
- Baranówko*, pow. Śrem. Stan. 4. Narzędzia, rdzenie, wióry i odłupki krzemienne. Mezolit. Bad. urzęd. prof. J. Kostrzewskiego i dar słuch. prehist. U. P. 1951 : 63.
- Baranówko*, pow. Śrem. Stan. 5. Narzędzia, rdzenie, wióry i odłupki krzemienne. Mezolit. Bad. urzęd. prof. J. Kostrzewskiego i dar słuch. prehist. U. P. 1951 : 64.
- Bielsko*, pow. Międzychód. Stan. wydma nad rz. Kamionką, 10 m od toru, na północ od wsi. Wióry krzemienne. Ep. kam. Dar inż. B. Jarnota z Poznania. 1951 : 366.
- Bogucin*, pow. Poznań. Stan. 1. Skrobacze, wióry i odłupki krzemienne. Neolit. Bad. urzęd. prof. J. Kostrzewskiego i dar słuch. prehist. U. P. 1951 : 324.
- Bogucin*, pow. Poznań. Stan. 2. Skrobacz, rdzenie, wióry i odłupki krzemienne. Mezolit. Bad. urzęd. prof. J. Kostrzewskiego i dar słuch. prehist. U. P. 1951 : 225.
- Bolechowo*, pow. Poznań. Stan. nieoznacz. Pół toporka kamiennego. Neolit. Dar mgr Galińskiego z Poznania. 1951 : 242.
- Bonikowo*, pow. Kościan. Stan. 4. Skrobacz i odłupki krzemienne, skorupy. Mezolit i neolit (kult. puch. lejkw.). Bad. urzęd. prof. J. Kostrzewskiego. 1951 : 449.
- Borki*, pow. Koło. Stan.: z wydmy. Narzędzia i wióry krzemienne, skorupy. Mezolit i neolit. Zakup ze zbiorów I. Ziębowicza z Dzieraw, pow. Koło. 1951 : 311.
- Borowo*, pow. Środa. Stan. 1. Narzędzia, rdzenie, wióry i odłupki krzemienne, skorupy, kości. Mezolit i neolit. Bad. urzęd. mgr L. J. Łuki i mgr E. Dąbrowskiego. 1951 : 531.
- Borowo*, pow. Środa. Stan. 2. Skorupy. Neolit. Bad. urzęd. mgr L. J. Łuki i mgr E. Dąbrowskiego. 1951 : 541.
- Bronisław*, pow. Mogilno. Stan. 1. Skorupy. Kult. puch. lejkw. Dar prof. J. Kostrzewskiego i słuch. prehist. U. P. 1951 : 130.
- Chachalnia*, pow. Krotoszyn. Stan. nieoznacz. Odłupki krzemienne, skorupy i rozcieracz kamienny. Ep. kam. ?). Ze zbiorów Thamma. 1951 : 400.
- Chojnice* pow. loco. Stan.: przy drodze do Bytowa. Siekierka kamienna. Neolit. Dar Mazurkiewicza z Poznania. 1951 : 309.
- Cieszków*, pow. Milicz. Stan. nieoznacz. Narzędzia, rdzeń i odłupki krzemienne. Mezolit (?). Ze zbiorów Thamma. 1951 : 403.
- Czapury*, pow. Poznań. Stan. 3. Narzędzia, wióry, rdzenie i odłupki krzemienne, skorupa. Mezolit i neolit. Dar prof. J. Kostrzewskiego i słuch. prehist. U. P. 1951 : 94.
- Czapury*, pow. Poznań. Stan. 6. Rdzeń, wióry i odłupki krzemienne. Ep. kam. Dar prof. J. Kostrzewskiego i słuch. prehist. U. P. 1951 : 95.
- Czapury*, pow. Poznań. Stan. 6. Rdzeń, wióry i odłupki krzemienne. Mezolit (?). Dar prof. J. Kostrzewskiego i słuch. prehist. U. P. 1951 : 96.
- Czapury*, pow. Poznań. Stan. 9. Narzędzia, rdzenie, wióry i odłupki krzemienne, skorupy. Mezolit i neolit. Dar prof. J. Kostrzewskiego i słuch. prehist. U. P. 1951 : 97.
- Czapury* pow. Poznań. Stan. 10. Odłupki krzemienne i ucho naczynia glinianego. Neolit (?). Dar prof. J. Kostrzewskiego i słuch. prehist. U. P. 1951 : 98.
- Czarnków*, m. p. Stan. nieoznacz. Toporek kamienny. Neolit. Dar J. Ratajczaka z Czarnkowa. 1951 : 256.
- Czarnotki*, pow. Środa. Stan. 2. Narzędzia, rdzenie, wióry i odłupki krzemienne, skorupy i płyta kamienna do polerowania. Neolit (kult. puch. lejkw.). Bad. urzęd. mgr L. J. Łuki i mgr E. Dąbrowskiego. 1951 : 543.

- Czerlejko*, pow. Środa. Stan. I. Skrobacz krzemienno i skorupy. Neolit (kult. amfor. kulistych). Bad. urząd. mgr L. J. Łuki. 1951 : 369.
- Człuchów*, (okolica ?). Dwie siekierki z pasiastego krzemienia i toporek kamienny. Neolit. Depozyt prof. A. Wrzoska z Poznania. 1951 : 397.
- Dakowy Mokre*, pow. Nowy Tomyśl. Stan. grodzisko wczesnośredniowieczne. Skrobacz i odłupki krzemienne. Ep. kam. Bad. urząd. prof. J. Kostrzewskiego i dar E. Rabięgi. 1951 : 210.
- Danta — miejscowość nieznaną*. Siekierka krzemienno o cienkim obuchu, dwie siekierki krzemienne o grubym obuchu, dwie siekierki krzemienne o przypłaszczonym obuchu, siekierka krzemienno o soczewkowatym przekroju, dłuć krzemienno, rozłupki krzemienne, dwa krzemienne groty oszczepów, dwa krzemienne sztylety, piłka (sierp ?) krzemienno, trzy skrobacze krzemienne, wiór duży i dwa małe wiórki krzemienne, rylce krzemienne, dwa grociki igielkowate i grocik dłuć krzemienno, rdzeń dwupodstawowy i grocik krzemienno strzały, pięć toporków kamiennych oraz dwie siekierki kamienne o soczewkowatym przekroju. Ep. kam. Otrzymano z wymiany z Muzeum Narodowego w Kopenhadze. 1951 : 372—373.
- Długie*, pow. Koło. Stan. nieoznaczone. Pół toporka kamiennego. Neolit. Zakup ze zbiorów I. Ziębowicza z Dzieraw, pow. Koło. 1951 : 258.
- Dobrzany*, pow. Starogard. Stan. V. Skorupy. Neolit (kult. puch. lejkw.). Dar S. Knappego z Dobzran. 1951 : 243.
- Domaradzice* pow. Rawicz. Stan. I. Odłupki i rdzeń krzemienno. Mezolit. Bad. urząd. dr B. Kostrzewskiego. 1951 : 137.
- Dzierawy*, pow. Koło. Stan. wydmy piaszczyste. Narzędzia, rdzenie, wióry i odłupki krzemienne, kamień z gładzoną powierzchnią. Mezolit i neolit. Zakup ze zbiorów I. Ziębowicza z Dzieraw, powiat Koło. 1951 : 262.
- Dzierawy* pow. Koło. Stan.: wydmy piaszczyste. Pół toporka kamiennego i siekierka kamienna. Neolit. Zakup ze zbiorów I. Ziębowicza z Dzieraw, powiat Koło. 1951 : 259.
- Dzierawy*, pow. Koło. Stan.: na polu gospod. Opasa. Siekierka kamienna. Neolit. Zakup ze zbiorów I. Ziębowicza z Dzieraw. 1951 : 260.
- Dzierawy*, pow. Koło. Stan. nieoznaczone. Narzędzia i wióry krzemienne, siekierka kamienna, skorupy. Mezolit i neolit. Zakup ze zbiorów I. Ziębowicza z Dzieraw. 1951 : 261.
- Godawy*, pow. Żnin. Stan. 2. Wiór krzemienno. Ep. kam. Bad. mgr J. Gąssowskiego i Fr. Maciejewskiego. 1951 : 559.
- Godawy*, pow. Żnin. Stan. 5a. Rdzeń krzemienno. Ep. kam. Bad. mgr J. Gąssowskiego i Fr. Maciejewskiego. 1951 : 563.
- Godawy*, pow. Żnin. Stan. 7. Narzędzia i odłupki krzemienne, skorupy i kamień do polerowania. Neolit (kult. puch. lejkw.). Bad. mgr J. Gąssowskiego i Fr. Maciejewskiego. 1951 : 566.
- Góra* pow. Śrem. Stan. 1. Wiór i odłupki krzemienne. Neolit. Bad. urząd. prof. J. Kostrzewskiego i mgr St. Jasnosza. 1951 : 487.
- Grzymisław*, pow. Śrem. Stan. 1. Dwa skrobacze, rdzeń, wióry i odłupki krzemienne, skorupy, kawałek polepy i dwa rozcieracze kamienne. Neolit (kult. puch. lejkw.). Dar prof. J. Kostrzewskiego i słuch. prehist. U. P. 1951 : 40.
- Janikowa* pow. Poznań. Stan. 1. Skrobacze, wióry i odłupki krzemienne, skorupy. Neolit (kult. puch. lejkw.). Bad. urząd. prof. J. Kostrzewskiego i dar słuch. prehist. U. P. 1951 : 226.
- Janikowo*, pow. Poznań. Stan. 2. Skrobacz i odłupki krzemienne, skorupy. Neolit. Bad. urząd. prof. J. Kostrzewskiego i słuch. prehist. U. P. 1951 : 228.
- Janikowo*, pow. Poznań. Stan. 3. Rdzenie, wióry i odłupki krzemienne. Mezolit. Bad. urząd. prof. J. Kostrzewskiego i słuch. prehist. U. P. 1951 : 229.
- Jankowice*, pow. Poznań. Stan. 1. Wiór krzemienno. Ep. kam. Dar prof. J. Kostrzewskiego i słuch. prehist. U. P. 1951 : 202.
- Januszkowo*, pow. Inowrocław. Stan. 10. Ułamki toporka kamiennego, grocik sercowaty z ułamka siekierki krzemiennej, odłupki krzemienne, skorupy. Neolit (kult. cer. sznurowej). Bad. urząd. prof. J. Kostrzewskiego, mgr St. Jasnosza i Tad. Wiślańskiego. 1951 : 470.
- Januszkowo*, pow. Inowrocław. Stan. 11. Grocik trzonczkowaty, dwa wióry zaszczerbione, wiór i odłupki krzemienne, ułamki kamiennego siekierki i skorupy. Mezolit i neolit (kult. puch. lejkw.). Bad. urząd. prof. J. Kostrzewskiego, mgr St. Jasnosza i T. Wiślańskiego. 1951 : 471.
- Januszkowo*, pow. Inowrocław. Stan. 12. Narzędzia, rdzenie i odłupki krzemienne, skorupy. Kultura świderska, mezolit (?) i neolit. Bad. urząd. prof. J. Kostrzewskiego, mgr St. Jasnosza i T. Wiślańskiego. 1951 : 472.
- Januszkowo*, pow. Inowrocław. Stan. 12a. Dwa rylce, wióry i odłupki krzemienne. Kultura świderska. Bad. urząd. prof. J. Kostrzewskiego, mgr St. Jasnosza i T. Wiślańskiego. 1951 : 473.
- Januszkowo*, pow. Inowrocław. Stan. 13. Wióry i odłupki krzemienne. Ep. kam. Bad. urząd. prof. J. Kostrzewskiego, mgr St. Jasnosza i T. Wiślańskiego. 1951 : 474.
- Januszkowo* pow. Inowrocław. Stan. 18. Narzędzia, rdzenie, wióry i odłupki krzemienne, skorupa. Neolit (kult. amfor. kulistych). Bad. urząd. prof. J. Kostrzewskiego, mgr St. Jasnosza i T. Wiślańskiego. 1951 : 475.
- Januszkowo*, pow. Inowrocław. Stan. 19. Narzędzia, rdzenie, wióry i odłupki krzemienne. Ep. kam. Bad. urząd. prof. J. Kostrzewskiego, mgr St. Jasnosza i T. Wiślańskiego. 1951 : 476.
- Januszkowo*, pow. Inowrocław. Stan. 20. Narzędzia, rdzenie, wióry i odłupki krzemienne. Ep. kam. Bad. urząd. prof. J. Kostrzewskiego, mgr St. Jasnosza i T. Wiślańskiego. 1951 : 477.
- Kiekrz*, pow. Poznań. Stan. nieoznaczone. Łuszcznik krzemienno. Ep. kam. Ze zbiorów Thamma. 1951 : 435.

Kłodawa, pow. Koło. Stan.: na polu gospod. Z. Hofmana. Toporek kamienny. Neolit. Zakup ze zbiorów I. Ziębowicza z Dzieraw, pow. Koło. 1951 : 265.

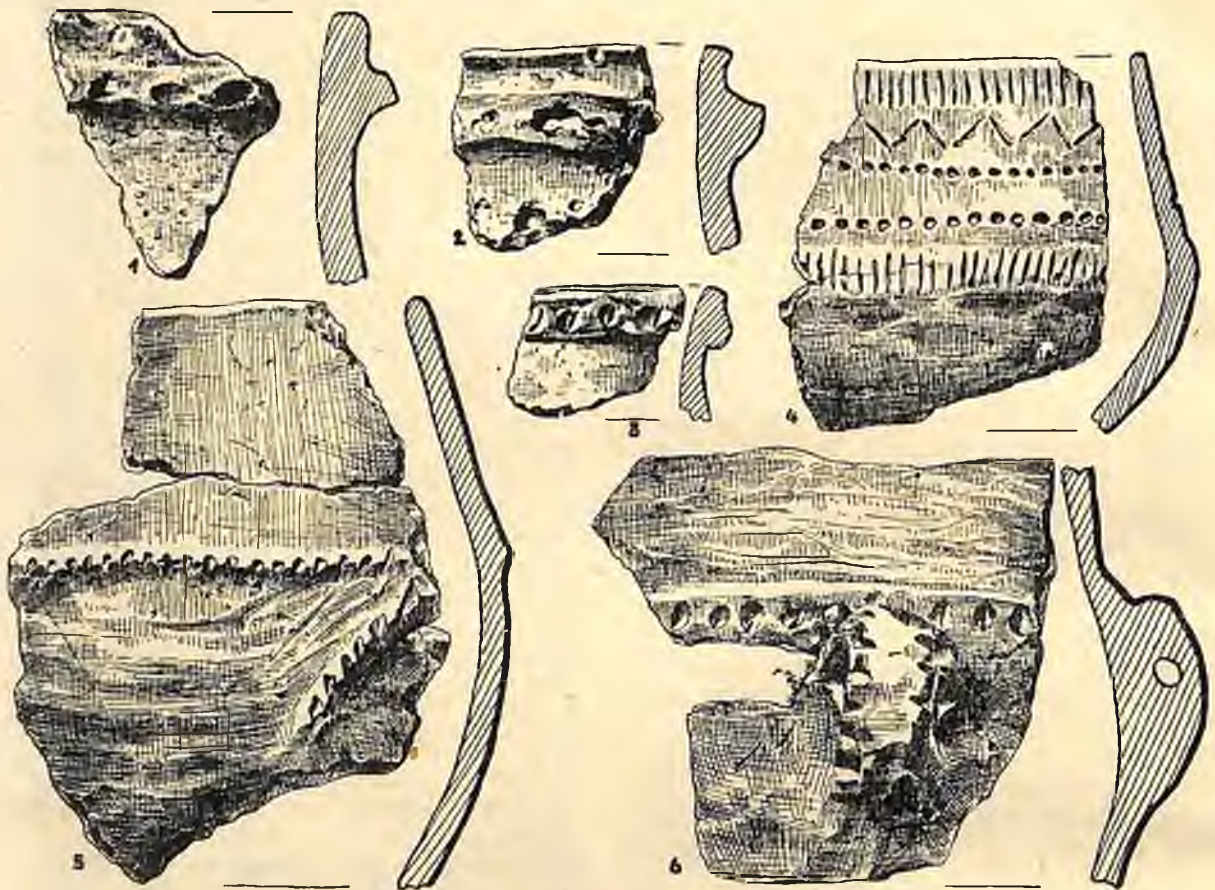
Kondratówka, pow. Złotoryja. Kopia gipsowa pięściaka aszelskiego. Zakup od Muzeum Śląskiego w Bytomiu. 1951 : 463.

Konin, m. p. Stan. K. Rdzeń i odłupek krzemienisty. Neolit. Bad. St. Kurnatowskiego, słuch. prehist. U. P. 1951 : 347.

Krotoszyn, m. p. Stan. 1. Narzędzia, rdzenie, wióry i odłupki krzemienne, rozcieracz kam. i płyta kam. do poler. Ep. kam. Ze zbior. Thamma. 1951 : 401.

Krotoszyn, m. p. Stan. 2. Płyta kamienna do polerowania i odłupek krzemienisty. Neolit. Ze zbiorów Thamma. 1951 : 419.

Krzyżanno, pow. Mogilno. Stan. 1: Wiór krzemienisty i skorupy. Neolit. Dar prof. J. Kostrzewskiego i słuch. prehist. U. P. 1951 : 138.

Ryc. 1. 1—3. Lasek, pow. Poznań. Skorupy kultury ceramiki sznurowej, 4. Tymin, pow. Koło. Skorupa kultury amfor kulistych, 5—6. Mrowino, pow. Poznań. Fragmenty naczyń kultury pucharów lejkowych. $\frac{2}{5}$ w. n. — Fig. 1. Nos 1—3. Lasek, distr. de Poznań. Tessons de la céramique cordée, 4. Tymin, distr. de Koło. Tesson de la civilisation des amphores sphériques 5—6. Mrowino, distr. de Poznań. Fragments de vases de la civilisation des coupes en entonnoir. $\frac{2}{5}$ gr. nat.

Konin, m. p. Stan. K. Skorupy. Neolit (kult. puch. lejkow.). Bad. urząd. prof. J. Kostrzewskiego i dar słuch. prehist. U. P. 1951 : 348b.

Krajkowo, pow. Śrem. Stan. 1. Odłupki krzemienne. Ep. kam. Bad. urząd. prof. J. Kostrzewskiego i dar słuch. prehist. U. P. 1951 : 84.

Krajkowo, pow. Śrem. Stan. 2. Wióry i odłupki krzemienne. Mezolit. Bad. urząd. J. Kostrzewskiego i dar słuch. prehist. U. P. 1951 : 86.

Kraśnica, pow. Konin. Stan. wydmy położone na południe od miejscowości. Narzędzia, rdzeń, wióry i odłupki krzemienne, skorupy. Mezolit i neolit. Dar Z. Pęcherca. Bad. urząd. prof. J. Kostrzewskiego i dar słuch. prehist. U. P. 1951 : 32.

Krzyżowniki, pow. Poznań. Stan. III. Rdzeń, wióry i odłupki krzemienne, skorupy. Neolit (kult. puch. lejkow.). Dar prof. J. Kostrzewskiego i słuch. prehist. U. P. 1951 : 11.

Krzyżowniki, pow. Poznań. Stan. IV. Skrobacz krzemienisty. Neolit. Dar prof. J. Kostrzewskiego i słuch. prehist. U. P. 1951 : 15.

Kubłowo, pow. Włocławek. Stan. nieoznacz. Toporek kamienny. Neolit. Ze zbiorów I. Ziębowicza z Dzieraw, pow. Koło. 1951 : 304.

Kunowo, pow. Mogilno. Stan. 1. Skorupy i odłupki krzemienne. Neolit (kult. puch. lejkow.). Dar prof. J. Kostrzewskiego i słuch. prehist. U. P. 1951 : 112.

Kuźnica, pow. Konin. Stan. 1. Rdzeń i wióry krzemienne. Mezolit. Bad. urzęd. prof. J. Kostrzewskiego, mgr. M. Kowiańskiej i A. Dymaczewskiego 1951 : 362.

Lasek, pow. Poznań. Stan. I i Ia. Ułamki płyt kamiennych do polerowania, tłuki kamienne, narzędzia, rdzenie, wióry i odłupki krzemienne, skorupy i polepa. Neolit (kult. cer. sznurowej). Ze zbiorów Thamma, 1951 : 408.

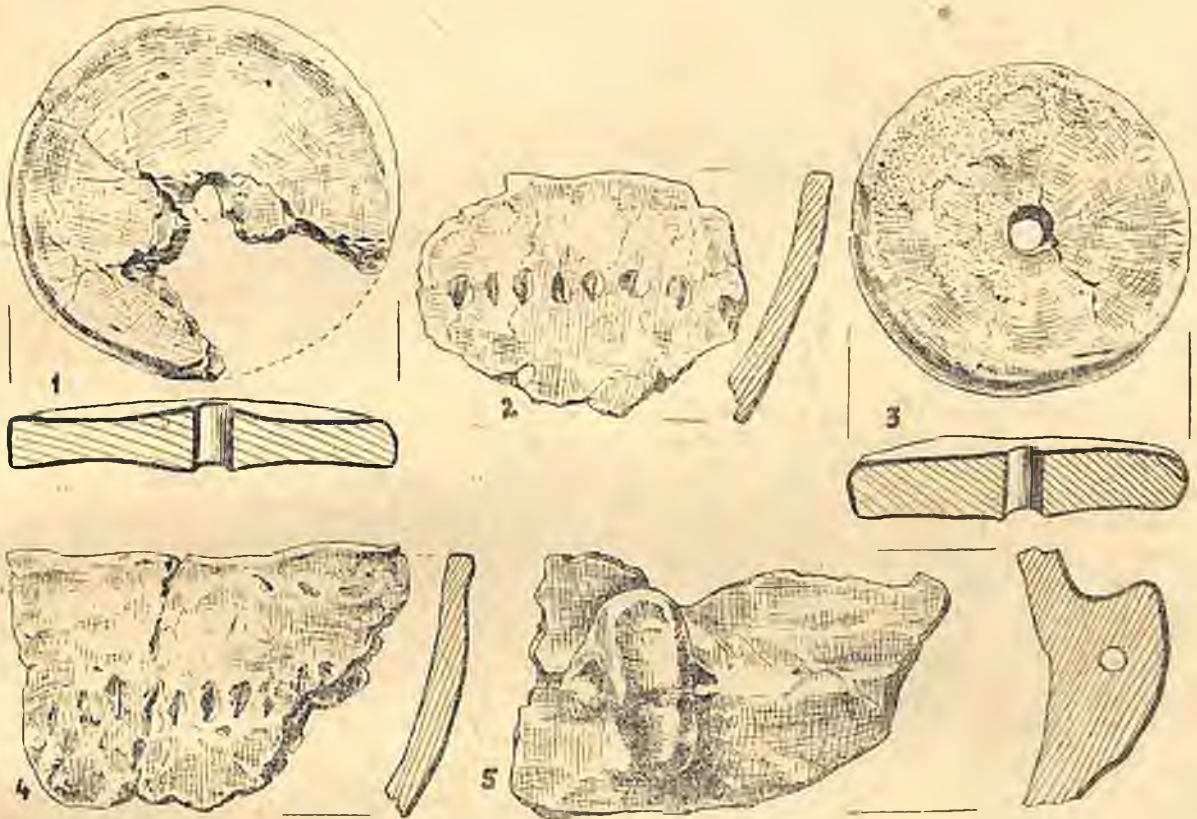
Lasek, pow. Poznań. Stan. Ib. Narzędzia, wióry, rdzenie i odłupki krzemienne. Neolit i mezolit. Ze zbiorów Thamma. 1951 : 409.

zolit. Dar prof. J. Kostrzewskiego i słuch. prehist. U. P. 1951 : 141.

Lasek, pow. Poznań. Stan. XVII. Rdzeń, odłupki i skrobacz krzemienno. Mezolit (?). Dar prof. J. Kostrzewskiego i słuch. prehist. U. P. 1951 : 143.

Lasek, pow. Poznań. Stan. 18. Odłupek z kwarcytu, wiór zaszczerbiony i łuszczniki krzemienne. Dar prof. J. Kostrzewskiego i słuch. prehist. U. P. 1951 : 103.

Luboń, pow. Poznań. Stan. I. Wióry i odłupki krzemienne. Bad. urzęd. prof. J. Kostrzewskiego. 1951 : 537

Ryc. 2. Mrowino, pow. Poznań. 1 i 3. Prześliki, 2, 4 i 5. Ułamki naczyń kultury pucharów lejkowatych. Wszystko w $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 2. Mrowino, distr. de Poznań, 1 et 3. Fusaïoles en argile, 2 et 4—5. Fragments de vases de la civilisation des coupes en entonnoir. $\frac{1}{2}$ gr. nat.

Lasek, pow. Poznań. Stan. II. Narzędzia wióry, rdzenie i odłupki krzemienne, tłuk kamienny. Mezolit i neolit (kult. puch. lejkow.). Ze zbiorów Thamma. 1951 : 410.

Lasek, pow. Poznań. Stan. III. Płyta kamienna do polerowania, rozcieracze kamienne, skorupy kości zwierzęce i narzędzia krzemienne. Neolit. Ze zbiorów Thamma. 1951 : 411.

Lasek, pow. Poznań. Stan. IV. Narzędzia krzemienne, wióry, rdzenie i odłupki krzemienne, skorupy. Mezolit i neolit. Ze zbiorów Thamma. 1951 : 412.

Lasek, pow. Poznań. Stan. V. Wiórek zaszczerbiony, wióry, łuszczniki, rdzenie i odłupki krzemienne. Mezolit. Ze zbiorów Thamma. 1951 : 413.

Lasek pow. Poznań. Stan. XIII. Duży rdzeń, narzędzia, wióry i odłupki krzemienne. Paleolit (?) i me-

Lusowo, pow. Poznań. Stan. 1. Narzędzia i odłupki krzemienne, skorupy. Neolit (kult. pucharów lejkowatych). Dar prof. J. Kostrzewskiego i słuch. prehist. U. P. 1951 : 188.

Lutogniew, pow. Krotoszyn. Stan. I. Skrobacz odłupkowy, odłupki z retuszem i odłupki krzemienne, skorupy. Neolit (kult. puch. lejkow.). Ze zbiorów Thamma. 1951 : 418.

Lutogniew pow. Krotoszyn. Stan. III. Odłupki krzemienne. Ep. kam. Ze zbiorów Thamma. 1951 : 421.

Łubianka, pow. Koło. Stan. nieoznacz. Pół toporka kamiennego. Neolit. Zakup ze zbiorów I. Ziębowicza z Dzieraw, pow. Koło. 1951 : 269.

Miejscowość nieznana. Narzędzia i odłupki krzemienne. Neolit (?). 1951 : 523.

- Mierzyn*, pow. Międzychód. Stan. I. Dwa grociki dłutowate, wióry, odłupki i rdzenie krzemienne, zgęglone ziarna zbóż. Mezolit i neolit. Bad. urzęd. mgr St. Jasnosza. 1951 : 382.
- Mierzyn*, pow. Międzychód. Stan. II. Narzędzia, wióry i odłupki krzemienne. Mezolit i neolit. Bad. urzęd. mgr St. Jasnosza. 1951 : 386.
- Mierzyn* pow. Międzychód. Stan. II. Skrobacz krzemienno. Neolit. Bad. urzęd. mgr L. J. Łuki. 1951 : 185.
- Międzychód*, m. p. Stan. 1. Rdzeń krzemienno i skorupa. Neolit. Bad. prof. J. Kostrzewskiego i słuch. prehist. U. P. 1951 : 42.
- Młodzikowo*, pow. Środa. Stan. 2. Narzędzia, wióry i odłupki krzemienne. Bad. urzęd. mgr L. J. Łuki i mgr E. Dąbrowskiego. 1951 : 545.
- Młynek*, pow. Koło. Stan. nieoznacz. Odłupki krzemienne i skorupy. Neolit (kult. puch. lejkow.). Zakup ze zbiorów I. Ziębowicza z Dzieraw, pow. Koło. 1951 : 272.
- Mosina* pow. Śrem. Stan. I. Skrobacze, wióry, rdzeń i odłupki krzemienne, fragm. tłuka kamiennego, skorupy. Mezolit i neolit. Ze zbiorów Thamma. 1951 : 422.
- Mosina*, pow. Śrem. Stan. 3. Narzędzia, rdzenie, wióry i odłupki krzemienne. Mezolit. Dar mgr L. J. Łuki. 1951 : 248.
- Mosina*, pow. Śrem. Stan. 3 kotlina a-d. Narzędzia, rdzenie, wióry i odłupki krzemienne, skorupy. Mezolit i neolit. (kult. puch. lejkow.). Bad. urzęd. J. Kostrzewskiego i mgr St. Jasnosza. 1951 : 514.
- Mosina*, pow. Śrem. Stan. 3 Wióry krzemienne. Neolit. Dar mgr A. Wędzkiego z Leszna. 1951 : 391.
- Mosina*, pow. Śrem. Stan. 5. Narzędzia, wióry i odłupki krzemienne. Ep. kam. Bad. urzęd. prof. J. Kostrzewskiego mgr L. J. Łuki oraz dar słuch. prehist. U. P. 1951 : 237.
- Mosina*, pow. Śrem. Stan. 6. Grociki igielkowate i odłupki krzemienne, skorupy. Mezolit i neolit. Dar mgr K. Wolskiego. 1951 : 591.
- Mosina*, pow. Śrem. Stan. 10. Narzędzia, rdzenie wióry i odłupki krzemienne. Mezolit. Bad. urzęd. prof. J. Kostrzewskiego, mgr L. J. Łuki i dar słuch. prehist. U. P. 1951 : 238.
- Mosina*, pow. Śrem. Stan. 11. Rdzeń i wióry krzemienne. Ep. kam. Bad. urzęd. prof. J. Kostrzewskiego mgr L. J. Łuki i dar słuch. prehist. U. P. 1951 : 240.
- Mrowin* pow. Poznań. Stan. nieoznacz. Skrobacze i odłupki krzemienne, polepa skorupy i rozcieracz kamienno. Neolit (kult. puch. lejkow.). Bad. urzęd. mgr St. Jasnosza. 1951 : 334 (ryc. 1, 5—6 i ryc. 2, 1—5).
- Muchocin*, pow. Międzychód. Stan. I. Wióry i odłupki krzemienne. Ep. kam. Dar prof. J. Kostrzewskiego i S. Skibińskiego, słuch. prehist. U. P. 1951 : 146.
- Muchocin*, pow. Międzychód. Stan. III. Narzędzia, rdzenie, wióry i odłupki krzemienne. Kultura świderska (?). Dar prof. J. Kostrzewskiego i S. Skibińskiego, słuch. prehist. U. P. 1951 : 149.
- Muchocin*, pow. Międzychód. Stan. V. Narzędzia krzemienne, wióry, rdzenie i odłupki krzemienne. Kultura świderska. Dar prof. J. Kostrzewskiego i S. Skibińskiego, słuch. prehist. U. P. 1951 : 152.
- Muchocin*, pow. Międzychód. Stan. VI. Rdzeń i odłupki krzemienne. Ep. kam. Dar prof. J. Kostrzewskiego i S. Skibińskiego, słuch. prehist. U. P. 1951 : 154.
- Muchocin*, pow. Międzychód. Stan. VII. Odłupki krzemienne. Ep. kam. Dar prof. J. Kostrzewskiego i S. Skibińskiego, słuch. prehist. U. P. 1951 : 157.
- Muchocin*, pow. Międzychód. Stan. VIII. Wiór i odłupki krzemienne. Ep. kam. Dar prof. J. Kostrzewskiego i S. Skibińskiego, słuch. prehist. U. P. 1951 : 160.
- Muchocinek*, pow. Międzychód. Stan. II. Odłupki krzemienne. Ep. kam. Dar prof. J. Kostrzewskiego i S. Skibińskiego, słuch. prehist. U. P. 1951 : 161.
- Niestabin*, pow. Śrem. Stan. 3. Wióry, odłupki i grocik dłutowaty krzemienno, skorupy. Mezolit i neolit. Bad. urzęd. prof. J. Kostrzewskiego i mgr St. Jasnosza. 1951 : 494.
- Niestabin* pow. Śrem. Stan. 4. Wióry i odłupki krzemienne, skorupy. Neolit (kult. puch. lejkow.). Bad. urzęd. prof. J. Kostrzewskiego i mgr St. Jasnosza. 1951 : 496.
- Niwka*, pow. Śrem. Stan. I. Narzędzia, rdzenie, wióry i odłupki krzemienne, ułamki tłuków kamiennych, skorupy i kości spalone. Mezolit i neolit (kult. amfor kulistych). Ze zbiorów Thamma. 1951 : 423.
- Niwka*, pow. Śrem. Stan. II. Narzędzia, wióry, rdzenie i odłupki krzemienne, skorupy. Neolit (kult. puch. lejkow.). Ze zbiorów Thamma. 1951 : 424.
- Niwka*, pow. Śrem. Stan. 5. Rdzenie, wióry i odłupki krzemienne. Neolit. Dar mgr A. Wędzkiego z Leszna. 1951 : 389.
- Niwka*, pow. Śrem. Stan. 7. Skrobacz, wióry i odłupki krzemienne. Ep. kam. Dar Fr. Maciejewskiego z Puszczakówka. 1951 : 553.
- Nosocice*, pow. Głogów. Stan. I. Skrobacz, wióry i odłupki krzemienne, skorupy. Neolit (kult. cer. wstęgowej). Bad. urzęd. mgr M. Kowiańskiej, 1951 : 354.
- Nowawieś Człuchowska*, pow. Człuchów. Stan. nieoznacz. Pół toporka z guziczkowatym obuchem. Neolit (kult. puch. lejkow.). Depozyt prof. A. Wrzoska z Poznania. 1951 : 396 (ryc. 3,4).
- Nowyfolwark*, pow. Krotoszyn. Stan. nieoznacz. Półwytwór toporka kamiennego, tłuki kamienne, narzędzia krzemienne i skorupy. Mezolit i neolit (kult. puch. lejkow.). Ze zbiorów Thamma. 1951 : 416.
- Orkowo*, pow. Śrem. Stan. 1. Narzędzia, rdzenie, wióry i odłupki krzemienne. Neolit. Bad. urzęd. prof. J. Kostrzewskiego i mgr St. Jasnosza. 1951 : 504.
- Orkowo*, pow. Śrem. Stan. 2. Wióry i odłupki krzemienne. Neolit. Bad. urzęd. prof. J. Kostrzewskiego i mgr St. Jasnosza. 1951 : 511.
- Orkowo*, pow. Śrem. Stan. 3. Skrobacz i odłupki krzemienne. Neolit. Bad. urzęd. prof. J. Kostrzewskiego i mgr St. Jasnosza. 1951 : 508.
- Ostrowo* pow. Śrem. Stan. 1. Odłupki krzemienne, skorupy i węgle drzewne. Neolit (kult. puch. lejkow.). Dar prof. J. Kostrzewskiego i słuch. prehist. U. P. 1951 : 47.

Ostrowo, pow. Wejherowo. Stan. 6. Wióry i odlupki krzemienne. Mezolit. Dar prof. A. Wrzoska z Poznania. 1951 : 583.

Ostrowo, pow. Wejherowo. Stan. 7. Narzędzia, rdzenie i odlupki krzemienne. Mezolit. Dar. prof. A. Wrzoska z Poznania. 1951 : 584.

Ostrowo, pow. Wejherowo. Stan. 8. Wióry i odlupki krzemienne. Mezolit. Dar prof. A. Wrzoska z Poznania. 1951 : 585.

Ostrowo Nowe, pow. Gniezno. Stan. 2. Narzędzia, rdzenie, wióry i odlupki krzemienne, skorupy. Mezolit i neolit. Bad. urząd. mgr L. J. Łuki oraz dar mgr E. Dąbrowskiego i A. Dymaczewskiego. 1951 : 172.

Ostrowo Nowe, pow. Gniezno. Stan. 3. Narzędzia, wióry i odlupki krzemienne, skorupy i rozcieracz kam. Neolit. Bad. urząd. mgr L. J. Łuki oraz dar mgr Dąbrowskiego i A. Dymaczewskiego. 1951 : 175.

Ryc. 3. Nr 1 i 5. Smolniki, pow. Szubin. 1. Topór kamienny złamany w otworze, 5. Motyka kamienna, 2—3. Wiórek, pow. Poznań. Ułamki naczyń kultury pucharów lejkowatych. 4. Nowawieś Człuchowska, pow. Człuchów (Pomorze). Fragment kamiennego topora z guziczkowatym obuchem (4). Wszystko w $\frac{1}{2}$ w. n. Fig. 3. No 1 et 5. Smolniki, distr. de Szubin. 1. Hache-marteau en pierre, brisée, 5. Houe en pierre, 2—3. Wiórek, distr. de Poznań. Fragments de vases de la civilisation des coupes en entonnoir, 4. Nowawieś Człuchowska, distr. de Człuchów (Poméranie). Fragment de hache-marteau en pierre (4). $\frac{1}{2}$ gr. nat.

Ostrowo, pow. Wejherowo. Stan. 9. Rdzeń, wióry i odlupki krzemienne. Mezolit. Dar prof. A. Wrzoska z Poznania. 1951 : 586.

Ostrowo, pow. Wejherowo. Stan. 10. Odlupki krzemienne. Mezolit (?). Dar prof. A. Wrzoska z Poznania. 1951 : 587.

Ostrowo pow. Wejherowo. Stan. nieznaczn. Narzędzia, wióry i odlupki krzemienne. Neolit. Dar prof. A. Wrzoska z Poznania. 1951 : 589.

Ostrowo Nowe. pow. Gniezno. Stan. 1. Narzędzia, rdzenie, wióry i odlupki krzemienne, skorupy i spalone kości. Mezolit i neolit. Bad. urząd. mgr L. J. Łuki oraz dar mgr E. Dąbrowskiego i A. Dymaczewskiego. 1951 : 170.

Ostrów Lednicki, pow. Gniezno. Stan.: grodzisko na wyspie. Wióry i odlupki krzemienne, skorupy. Neolit (kult. puch. lejkow.). Depozyt Kierownictwa Badań nad Początkami Państwa Polskiego. Kierownictwo Prac Wykopaliskowych na Ostrowie Lednickim. 1951 : 343.

Oszczywik, pow. Kalisz. Stan. 2a. Skrobacz, wiór i odlupki krzemienne. Skorupy. Neolit. Bad. urząd. L. Leciejewicza i T. Wiślańskiego. 1951 : 573.

Oszczywik, pow. Kalisz. Stan. 2b. Oskrobawacz i odlupki krzemienne, kości. Ep. kam. Bad. urząd. L. Leciejewicza i T. Wiślańskiego. 1951 : 576.

Ośno, pow. Znin. Stan. nieznaczn. Skorupy. Neolit 1951 : 466.

- Piaski*, pow. Krotoszyn. Stan. 1. Skrobacz, wióry krzemienne. Ep. kam. Bad. urzęd. L. Leciejewicza i Tad. Wiślańskiego. 1951 : 580.
- Piaski*, pow. Krotoszyn. Stan. 1. Skrobacze, wióry rdzenie i odłupki krzemienne. Ep. kam. Bad. urzęd. mgr L. J. Łuki. 1951 : 218.
- Piaski*, pow. Krotoszyn. Stan. 1. Skorupy. Kultura prafińska (?). Bad. urzęd. mgr L. J. Łuki. 1951 : 223.
- Piłat (Oszczywilk)*, pow. Kalisz. Stan. 1a. Odłupki krzemienne i skorupy. Neolit (kult. puch. lejkow.). Bad. urzęd. L. Leciejewicza i Tad. Wiślańskiego. 1951 : 568.
- Podlesie*, pow. Koło. Stan.: na polu A. Bilińskiego. Siekierka kamienna. Neolit. Zakup ze zbiorów I. Ziębowicza z Dzieraw, pow. Koło. 1951 : 277.
- Pogorzałki*, pow. Konin. Stan. 1. Skrobacze, wióry i odłupki krzemienne, skorupy. Neolit. Bad. urzęd. prof. J. Kostrzewskiego, mgr M. Kowiańskiej i A. Dymaczewskiego. 1951 : 363.
- Popudnia*, pow. Humań (Z. S. R. R.). Model chaty kultury ceramiki malowanej (kopia pomniejszona). Zakup ze zbiorów I, Ziębowicza z Dzieraw, pow. Koło. 1951 : 342.
- Poznań — Dolina Świętojańska*. Stan.: za strzelnicami. Skrobacz, łuszcznik i odłupek krzemienno-skorupy. Ep. kam. Ze zbiorów Thamma. 1951 : 429.
- Poznań-Golecin*. Stan. Ia. Ułamek kamienia do polerowania, narzędzia, wióry, rdzenie i odłupki krzemienne, skorupy i kości spalone. Mezolit i neolit (kult. cer. sznur.). Ze zbiorów Thamma. 1951 : 404.
- Poznań-Golecin*. Stan. Ib. Narzędzia, rdzenie, wióry i odłupki krzemienne, skorupy. Neolit (kult. amfor kulistych). Ze zbiorów Thamma. 1951 : 405.
- Poznań-Golecin*. Stan. IV. Ułamki toporków i siekier kamiennych, rozcieracz kam. i kam. płyty do polerowania, narzędzia, rdzenie, wióry i odłupki krzemienne, skorupy. Mezolit i neolit (kult. puch. lejkow.). Ze zbiorów Thamma. 1951 : 406.
- Poznań-Golecin*. Stan. VI. Rdzeń, skrobacz i odłupki krzemienne, fragm. ucha naczynia glinianego. Ep. kam. Ze zbiorów Thamma. 1951 : 407.
- Poznań-Komandoria*. Stan.: ogród posesji przy ulicy Świętojańskiej 1 wykop 1, odc. 2. Dwie skorupy i okrzeski krzemienne. Neolit (kult. cer. sznurowej). Bad. urzęd. mgr St. Jasnosza i inż. Wł. Filipowiaka. 1951 : 292.
- Poznań-Komandoria*. Stan.: ogród posesji przy ul. Świętojańskiej 1. wykop. 2. Narzędzia wióry i odłupki krzemienne, skorupy i kamień ze śladami drobki. Mezolit i neolit. Bad. urzęd. mgr St. Jasnosza i inż. Wł. Filipowiaka. 1951 : 292.
- Poznań-Komandoria*. Stan.: ogród posesji przy ul. Świętojańskiej 1, wykop. 3. Odłupki krzemienne. Neolit. Bad. urzęd. mgr St. Jasnosza i inż. Wł. Filipowiaka. 1951 : 295.
- Poznań-Komandoria*. Stan.: ogród posesji przy ul. Świętojańskiej 1, wykop. 4. Narzędzia, rdzenie wióry i odłupki krzemienne, skorupy. Neolit i mezolit. Bad. urzęd. mgr St. Jasnosza i inż. Wł. Filipowiaka. 1951 : 298.
- Poznań-Komandoria*. Stan.: ogród posesji przy ul. Świętojańskiej 1, znalezisko luźne. Skrobacz i odłupki krzemienne. Neolit. Bad. urzęd. mgr St. Jasnosza i inż. Wł. Filipowiaka. 1951 : 301.
- Poznań-Sołacz*. Stan. II. Płyty kamienne do polerowania, rozcieracz kamienny tłuki i siekierka kamienna, półwytwory siekier kam., skrobacz, rdzeń, łuszczniki, odłupki i ułamek siekierki krzemiennej, skrupy. Neolit (kult. puch. lejkow.). Ze zbiorów Thamma. 1951 : 428.
- Poznań-Staroleka W*. Stan. 1. Narzędzia, wióry i odłupki krzemienne. Schyłek paleolitu(?) i mezolit. Bad. urzęd. prof. J. Kostrzewskiego i dar słuch. prehist. U. P. 1951 : 1.
- Poznań-Staroleka W*. Stan. 1. 2 grociki krzem., 2 skrobacz, rdzenie, wióry, odłupki. Bad. urzęd. mgr S. Kurnatowskiego. Kult. świderska. 1951 : 592.
- Prosna*, pow. Chodzież. Stan. 2. Odłupki krzemienne skorupy i kamień do polerowania. Neolit. Bad. urzęd. prof. dr. Kostrzewskiego, mgr Kowiańskiej i Cz. Potemskiego. 1951 : 253.
- Przybrodzin*, pow. Gniezno. Stan. 1. Skrobacz wióry i odłupki krzemienne, skorupy, rozcieracz kam. Neolit (kult. puch. lejkow.). Bad. urzęd. mgr L. J. Łuki i dar mgr E. Dąbrowskiego i E. Dymaczewskiego. 1951 : 166.
- Psarskie*, pow. Poznań-Miasto. Stan. IV. Rdzeń, wióry i odłupki krzemienne. Ep. kam. Dar prof. J. Kostrzewskiego i słuch. prehist. U. P. 1951 : 20.
- Psarskie*, pow. Poznań-Miasto. Stan. V. Odłupki krzemienne i skorupa. Neolit. Dar prof. J. Kostrzewskiego i słuch. prehist. U. P. 1951 : 23.
- Psarskie*, pow. Poznań-Miasto. Stan. VI. Wióry, rdzenie i odłupki krzemienne. Neolit. Dar prof. J. Kostrzewskiego i słuch. prehist. U. P. 1951 : 26.
- Puszcza*, pow. Międzychód. Stan. II. Skrobacz, wióry i odłupek krzemienno-skorupy. Ep. kam. Bad. urzęd. mgr L. J. Łuki. 1951 : 182.
- Puszczykówko*, pow. Poznań. Stan.: w ogrodzie Własowa nad Wartą. Rylec krzemienno-paleolit. epipaleolit. Dar T. Maciejewskiego z Puszczykówka 1951 : 34.
- Rogalinek*, pow. Śrem. Stan. I. Łuszcznik i odłupki krzemienne, skorupy. Neolit (kult. puch. lejkow.). Ze zbiorów Thamma. 1951 : 425.
- Rumianek*, pow. Poznań. Stan. 1. Skrobacz, rdzeń, wióry i odłupki krzemienne. Neolit. Dar prof. J. Kostrzewskiego i słuch. prehist. U. P. 1951 : 199.
- Ruszków*, pow. Koło. Stan.: na wydmie. Skrobacz krzemienno-skorupy. Mezolit. Ze zbiorów I. Ziębowicza z Dzieraw, pow. Koło (zakup). 1951 : 326.
- Rybno Dolne*, pow. Włocławek. Stan. nieoznacz. Toporek kamienny. Neolit. Zakup ze zbiorów I. Ziębowicza z Dzieraw, pow. Koło. 1951 : 305.
- Rzadkwini*, pow. Mogilno. Stan. 3. Skorupy. Neolit (kult. puch. lejkow.). Dar prof. J. Kostrzewskiego i słuch. prehist. U. P. 1951 : 129.
- Rzeplin*, pow. Jarosław. Stan. nieoznacz. Skorupy i polepa. Dar mgr K. Wolskiego. 1951 : 521.
- Rzucewo*, pow. Wejherowo. Stan.: z osady neolitycznej położonej na północ od wsi, nad wybrzeżem. Narzędzia i odłupki krzemienne, skorupy. Neolit. Dar prof. J. Kostrzewskiego. 1951 : 337.

Siniec, pow. Kolo. Stan.: w torfowisku, Toporek kamienny. Neolit. Zakupiono ze zbiorów I. Ziębowicza z Dzieraw, pow. Kolo. 1951 : 278.

Smolniki, pow. Szubin. Stan. I. Motyka z rogu w kształcie kopyta szewskiego i toporek kamienny pęknięty w otworze z śladami nieudanych wier-

Sowiniec, pow. Śrem. Stan. 1. Skrobacz i odtupek krzemienno, polepa i ułamek kamiennej płyty do polerowania. Neolit. Bad. urzęd. prof. J. Kostrzewskiego i słuch. prehist. U. P. 1951 : 81.

Sowinki, pow. Śrem. Stan. 1. Skorupy. skrobacze łuszcza i ułam. rdzenia krzemienno. Neolit (kult.

Ryc. 4. Wartosław-Biezdrowo, pow. Szamotuły. Inwentarz grobu kultury łużyckiej młodszej i najmłodszej epoki brązu (IV—V okr.). Wszystko w $\frac{1}{4}$ w. n. — Fig. 4. Wartosław-Biezdrowo, distr. de Szamotuły. Contenu d'un tombeau de la civilisation lusacienne du récent âge du bronze. $\frac{1}{4}$ gr. nat.

ceń. Neolit. (kult. cer. wstęgowej). Dar naucz. B. Garbo z Szubina. 1951 : 460 (ryc. 3, 1, 5).

Sokolowo Budzyńskie, pow. Chodzież. Stan. 1. Odtępki i zaszczerbione wióry krzemienne, skorupy i kamień do polerowania. Neolit (kult. puch. lejkow. i amfor kulistych). Bad. urzęd. prof. J. Kostrzewskiego, mgr M. Kowiańskiej i Cz. Potemskiego. 1951 : 254.

ceram. sznurowej). Bad. urzęd. prof. J. Kostrzewskiego i dar słuch. prehist. U. P. 1951 : 66.

Sowinki, pow. Śrem. Stan. 2. Ułam. rozcieracza, skorupy (m. in. uł. flaszki z kryzą) i odtępki krzemienne. Neolit (kult. puch. lejkow.). Bad. urzęd. prof. J. Kostrzewskiego i dar słuch. prehist. U. P. 1951 : 69.

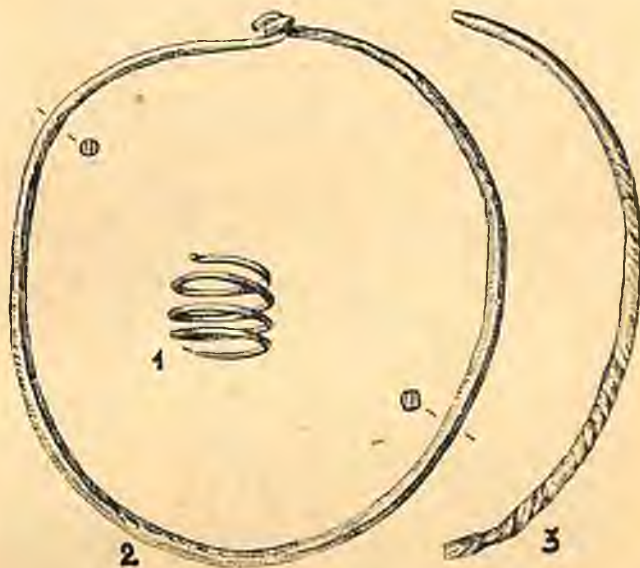
- Sowinki*, pow. Śrem. Stan. 3. Ułamki płyty kamiennej do polerowania i odłupki krzemienne. Ep. kam. Bad. urzęd. prof. J. Kostrzewskiego i dar słuch. prehist. U. P. 1951 : 72.
- Sowinki*, pow. Śrem. Stan. 4. Narzędzia, wióry i odłupki krzemienne. Mezolit. Bad. urzęd. prof. J. Kostrzewskiego i dar słuch. prehist. U. P. 1951 : 75.
- Strzelce*, pow. Mogilno. Stan. 2. Łuszczka krzemien. Ep. kam. Dar prof. J. Kostrzewskiego i słuch. prehist. U. P. 1951 : 144.
- Strzelce*, pow. Mogilno. Stan. 3. Skorupy. Neolit (kult. cer. wstęgowej). Dar prof. J. Kostrzewskiego i słuch. prehist. U. P. 1951 : 121.
- Strzeszyn*, pow. Poznań. Stan. 7. Odłupki krzemienne. Neolit (?). Dar prof. J. Kostrzewskiego i słuch. prehist. U. P. 1951 : 16.
- Strzępin*, pow. Nowy Tomyśl. Stan. 6. Skrobacze i odłupki krzemienne, ułam. płyty do polerowania i skorupy. Neolit (kult. puch. lejkow.). Bad. urzęd. prof. J. Kostrzewskiego i dar naucz. E. Rabiegi ze Strzępinia. 1951 : 212.
- Sulęcín*, pow. Środa. Stan. 1. Narzędzia, rdzenie wióry i odłupki krzemienne, skorupy. Neolit. Bad. urzęd. mgr L. J. Łuki. 1951 : 551.
- Sulęcinek*, pow. Środa. Stan. 1. Wióry i odłupki krzemienne. Neolit. Bad. urzęd. mgr L. J. Łuki i mgr. E. Dąbrowskiego. 1951 : 546.
- Sulęcinek*, pow. Środa. Stan. 4. Narzędzia, rdzenie, wióry i odłupki krzemienne. Neolit. Bad. urzęd. mgr Ł. J. Łuki i mgr E. Dąbrowskiego. 1951 : 549.
- Środa*, m. p. Stan.: piasznica koło cukrowni. Skorupy. Neolit. Dar. dr B. Kostrzewskiego i Kosińskiego ze Środy. 1951 : 208.
- Święte*, pow. Konin. Stan. 2. Wióry i odłupki krzemienne. Mezolit. Bad. urzęd. prof. J. Kostrzewskiego, mgr M. Kowiańskiej i A. Dymaczewskiego. 1951 : 357.
- Święte*, pow. Konin. Stan. 3. Narzędzia, rdzeń, wióry i odłupki krzemienne. Mezolit. Bad. urzęd. prof. J. Kostrzewskiego, mgr M. Kowiańskiej i A. Dymaczewskiego. 1951 : 358.
- Święte*, pow. Konin. Stan. 4. Wióry i odłupki krzemienne, skorupy. Neolit. Bad. urzęd. prof. J. Kostrzewskiego, mgr M. Kowiańskiej i A. Dymaczewskiego. 1951 : 361.
- Świątkowo*, pow. Włocławek. Stan. I. Kopie naczyń i elementów naczyń glinianych, kopie rogów jeleńskich. Neolit (kult. puch. lejkow.). Mienie ponieemieckie. 1951 : 316.
- Tarkowo*, pow. Inowrocław. Stan. 1. Ręczniak kamienny, ułam. kamiennej płyty do polerowania, skorupy, przęślik glin., skrobacze (jeden wykonany z ułamka siekierki gładzonej) wióry i odłupki krzemienne. Neolit (kult. puch. lejkow.). Bad. urzęd. prof. J. Kostrzewskiego, mgr St. Jasnosza i T. Wiślańskiego. 1951 : 478.
- Tarkowo*, pow. Inowrocław. Stan. 2. Wiór i odłupki krzemienne. Ep. kam. Bad. urzęd. prof. J. Kostrzewskiego, mgr St. Jasnosza i T. Wiślańskiego. 1951 : 480.
- Tarkowo*, pow. Inowrocław. Stan. 3. Skrobacz, rdzeń, wióry i odłupki krzemienne, skorupy i kości spalone. Neolit (kult. puch. lejkow. i kult. cer. sznurowej). Bad. urzęd. prof. J. Kostrzewskiego, mgr St. Jasnosza i T. Wiślańskiego. 1951 : 480.
- Tarkowo*, pow. Inowrocław. Stan. 4. Odłupki krzemienne i skorupy. Neolit (kult. cer. sznurowej). Bad. urzęd. prof. J. Kostrzewskiego, mgr St. Jasnosza i T. Wiślańskiego. 1951 : 481.
- Tarkowo*, pow. Inowrocław. Stan. 5. Odłupki krzemienne, skorupy i ułamek blaszki miedzianej(?). Neolit (kult. cer. sznurowej(?)). Bad. urzęd. prof. J. Kostrzewskiego, mgr St. Jasnosza i T. Wiślańskiego. 1951 : 483.
- Tarnówko*, pow. Koło. Stan. nieoznacz. Narzędzie kamienne w kształcie klina w jednym miejscu przewężone. Neolit. Zakup ze zbiorów I. Ziębowicza z Dzieraw, pow. Koło. 1951 : 283.
- Teresin*, pow. Piła. Stan. nieoznacz. Wióry krzemienne, skorupy i zęby zwierzęce. Neolit. Ze zbiorów w Pile. 1951 : 530.
- Tuczno*, pow. Inowrocław. Stan. 1. Skorupy ułam. siekierki kamiennej, narzędzia i odłupki krzemienne. Neolit (kult. amfor kulistych i puch. lejkow.). Bad. urzęd. T. Wiślańskiego. 1951 : 528.
- Tymin*, pow. Koło. Stan. nieoznacz. Fragment naczynia glin. Neolit (kult. amfor kulistych). Zakup ze zbiorów I. Ziębowicza z Dzieraw, pow. Koło. 1951 : 333 (ryc. 1, 4).
- Uścięcice*, pow. Nowy Tomyśl. Stan.: w piasznicy nad łąką, na granicy Daków Mokrych. Wióry i odłupki krzemienne skorupy. Neolit (kult. puch. lejkow.). Bad. urzęd. prof. J. Kostrzewskiego i dar naucz. E. Rabiegi z Strzępinia. 1951 : 215.
- Wielkowieś*, pow. Wejherowo. Stan. I. Odłupki krzemienne. Neolit. Dar prof. J. Kostrzewskiego. 1951 : 339.
- Wierzenica*, pow. Poznań. Stan. 3. Skrobacz i odłupki krzemienne. Ep. kam. Bad. urzęd. prof. J. Kostrzewskiego i dar słuch. prehist. U. P. 1951 : 234.
- Wiórek*, pow. Poznań. Stan. I. Piłka wiórowa, ułam. wióra i odłupki krzemienne, skorupy (m. in. ułam. flaszki z kryzą). Neolit (kult. puch. lejkow.). Ze zbiorów Thamma. 1951 : 430 (ryc. 3, 2—3).
- Wiórek*, pow. Poznań. Stan. II. Narzędzia krzemienne, rdzenie, wióry i odłupki krzemienne, ostrze siekierki kamiennej, skorupy, ułamki płyt kamiennych do polerowania. Mezolit i neolit. Ze zbiorów Thamma. 1951 : 431.
- Wschowa*, mp. p. Stan.: w piasznicy przy ul. Kamiennej. Siekierka krzemien. Neolit. Dar J. Kusika ze Wschowy. 1951 : 206.
- Zagórow*, pow. Konin. Stan. 1. Rdzeń i odłupki krzemienne. Mezolit. Dar naucz. Maciejewskiego z Zagórowa. 1951 : 5.
- Zagórow*, pow. Konin. Stan. 3. Rdzeń krzemien. i skorupa. Neolit. Dar naucz. Maciejewskiego z Zagórowa. 1951 : 9.
- Zawadki*, pow. Koło. Stan. nieoznacz. Narzędzia, rdzenie, wióry i odłupki krzemienne. Ep. kam. Ze zbiorów

- 'rów I, Ziębowicza z Dzieraw pow. Koło (zakup). 1951 : 285.
- Zbrudzewo, pow. Śrem. Stan. 3. Wiór krzemienny. Neolit. Bad. urzęd. prof. J. Kostrzewskiego i mgr St. Jasnosza. 1951 : 485.
- Zduny, pow. Krotoszyn. Stan. I. Odlupek krzemienny. Ep. kam. Ze zbiorów Thamma. 1951 : 437.
- Zduny, pow. Krotoszyn. Stan. II. Odlupek krzemienny. Ep. kam. Ze zbiorów Thamma. 1951 : 438.
- Zduny, pow. Krotoszyn. Stan. III. Wióry i odlupki krzemienne. Ep. kam. Ze zbiorów Thamma. 1951 : 440.
- Złotowo, pow. Szubin. Stan. 1. Dwa rdzenie krzemienne. Neolit. Bad. urzęd. mgr E. Dąbrowskiego. 1951 : 351.
- Złotowo, pow. Szubin. Stan. 1. Ułamki drewna (niektóre z śladami obróbki), kości zwierzęce, fragment rogowy z otworem i róg nieobrobiony. Ep. kam.(?) Bad. urzęd. mgr E. Dąbrowskiego. 1951 : 350.

Wczesny i starszy okres epoki brązowej (I i II okres).

- Baran, pow. Krotoszyn. Stan. nieoznacz. Skorupy. II okr. ep. brąz. Ze zbiorów Thamma. 1951 : 399.
- Dzierawy, pow. Koło. Stan.: wydma pod wsią. Siekierka brązowa z wystającymi brzegami. II okr. ep. brąz. Zakup ze zbiorów E. Ziębowicza z Dzieraw. 1951 : 319.
- Głogów, m. p. Stan.: w czasie budowy portu. Skorupy i fragment szpili brązowej. Dar Urzędu Konserwatorskiego w Poznaniu. 1951 : 315.
- Izbica Kujawska, pow. Koło. Stan.: w torfowisku. Siekierka brązowa. I okr. ep. brąz. Zakup ze zbiorów I. Ziębowicza z Dzieraw, pow. Koło. 1951 : 330.
- Kołuda Mała, pow. Inowrocław. Stan. 1. Skorupa i odlupek krzemienny. II okr. ep. brąz. — kult. przedłużycka(?). Dar prof. J. Kostrzewskiego i słuch. prehist. U. P. 1951 : 132.
- Konin, m. p. Stan. B. Skorupa. II okr. ep. brąz. Dar A. Studzińskiego z Konina. 1951 : 145.
- Krotoszyn, m. p. Stan. 1. Skorupy i spalone kości ludzkie. II okr. ep. brąz. Ze zbiorów Thamma. 1951 : 402.
- Lasek, pow. Poznań. Stan. II. Skorupy (m. in. z ornamentem tekstylnym). II okr. ep. brąz. Ze zbiorów Thamma. 1951 : 414.
- Lasek, pow. Poznań. Stan. V. Skorupy (m. in. z ornamentem tekstylnym). Ze zbiorów Thamma. 1951 : 415.
- Lasek, pow. Poznań. Stan. VIII. Skorupy, Kult. przedłużycka. Dar prof. J. Kostrzewskiego i słuch. prehist. U. P. 1951 : 139.
- Lasek, pow. Poznań. Stan. 19. Łuszczki i odlupki krzemienne, skorupy. II okr. ep. brąz. Dar prof. J. Kostrzewskiego i słuch. prehist. U. P. 1951 : 104.
- Mosina, pow. Śrem. Stan. 3. Skorupy. II okr. ep. brąz. Dar mgr L. J. Łuki. 1951 : 249.
- Mosina, pow. Śrem. Stan. 10. Skorupy i grocik sercowaty krzemienny. II okr. ep. brąz. Bad. urzęd. prof. J. Kostrzewskiego mgr L. J. Łuki oraz dar słuch. prehist. U. P. 1951 : 239.

- Niestabin, pow. Śrem. Stan. 4. Skorupy. II okr. ep. brąz. Bad. urzęd. prof. J. Kostrzewskiego i mgr St. Jasnosza. 1951 : 497.
- Orkowo, pow. Śrem. Stan. 1 Skorupy. II okr. ep. brąz. Bad. urzęd. prof. J. Kostrzewskiego i mgr St. Jasnosza. 1951 : 505.
- Orkowo, pow. Śrem. Stan. 2. Skorupy. II okr. ep. brąz. Bad. urzęd. prof. J. Kostrzewskiego i mgr St. Jasnosza. 1951 : 512.

Ryc. 5. Kłoda wa Stara, pow. Koło. Naszyjnik brązowy, pół drugiego naszyjnika brąz. oraz spirala brąz. kultury łużyckiej. Wszystko w $\frac{3}{5}$ w. r. — Fig. 5. Kłoda wa Stara, distr. de Koło. Collier en bronze, fragment de collier et bague a spirales de la civilisation lusacienne. $\frac{3}{5}$ gr. nat.

- Ostrowo Nowe, pow. Gniezno. Stan. II. Skorupy. II okr. ep. brąz. Bad. urzęd. mgr L. J. Łuki i dar mgr E. Dąbrowskiego oraz A. Dymaczewskiego. 1951 : 174.
- Ostrów Lednicki, pow. Gniezno. Stan.: grodzisko. Skorupa. II okr. ep. brąz. Depozyt Kier. Badań nad Pocz. Państwa Polskiego Kier. Prac Wykopaliskowych na Ostrowie Lednickim. 1951 : 345.
- Piaski pow. Krotoszyn. Stan. 1. Skorupy. II okr. ep. brąz. Bad. urzęd. mgr L. J. Łuki. 1951 : 219.
- Prosna, pow. Chodzież. Stan. 1. Skorupa i stopiony brąz. II okr. ep. brąz. Bad. urzęd. prof. J. Kostrzewskiego, mgr M. Kowiańskiej i Cz. Potemskiego. 1951 : 252.
- Puszcza, pow. Międzychód. Stan. II. Skorupy. II okr. ep. brąz. Bad. urzęd. mgr L. J. Łuki. 1951 : 183.
- Sulęcín, pow. Środa. Stan. 1. Skorupy. Starsza epoka brązu. Bad. urzęd. mgr L. J. Łuki i mgr E. Dąbrowskiego. 1951 : 552.
- Sulęcinek, pow. Środa. Stan. 1. Skorupy. Starsza epoka brązu. Bad. urzęd. mgr L. J. Łuki i mgr E. Dąbrowskiego. 1951 : 547.
- Sulęcinek, pow. Środa. Stan. 4. Skorupy. Starsza epoka brązu. Bad. urzęd. mgr L. J. Łuki i mgr E. Dąbrowskiego. 1951 : 550.

Wiórek, pow. Poznań. Stan. II. Skorupy. Starsza epoka brązu. Ze zbiorów Thamma. 1951 : 431a.

Srodkowy, młodszy i najmłodszy okres epoki brązowej, okres halsztacki i wczesny i środkowy okres lateński

A — Kultura łużycka

Banachów, pow. Koło. Stan.: w torfowisku. Pół toporka kamiennego. Kult. łużycka (?). Zakup ze zbiorów I. Ziębowicza z Dzieraw pow. Koło. 1951 : 284.

Baran, pow. Krotoszyn. Stan. nieoznacz. Skorupy. Kult. łużycka (?). Ze zbiorów Thamma. 1951 : 441.

• Baranówko, pow. Śrem. Stan. 2. Skorupy. Bad. urząd. prof. J. Kostrzewskiego i dar słuch. prehist. U. P. 1951 : 80.

Barłogi, pow. Koło. Stan. nieoznacz. Dwa naczynia gliniane. Zakup ze zbiorów I. Ziębowicza z Dzieraw, pow. Koło. 1951 : 267.

Biskupice, pow. Mogilno. Stan. 1. Skorupy. Okr. halsztacki (?). Dar prof. J. Kostrzewskiego i słuch. prehist. U. P. 1951 : 124.

Biskupin, pow. Żnin. Stan. 20. Skorupy, polepa i rozcieracz kamienny. Bad. urząd. dr Z. A. Rajewskiego i Fr. Maciejewskiego. 1951 : 554.

• Bonikowo, pow. Kościan. Stan. 4. Skorupy i palone kości. Kult. łużycka (?). Bad. urząd. prof. J. Kostrzewskiego. 1951 : 450.

• Borek, pow. Gorzów. Stan. 1. Zawartość 9 grobów popielnicowych i jamowych: naczynia gliniane, skorupy, sierp, szpila brąz. i spalone kości ludzkie. III—IV okr. ep. brąz. Bad. urząd. mgr St. Jasnosza. 1951 : 207.

Borowo, pow. Środa. Stan. 1. Skorupy. Bad. urząd. mgr L. J. Łuki i mgr E. Dąbrowskiego. 1951 : 540.

Borowo, pow. Środa. Stan. 3. Skorupy. Bad. urząd. mgr L. J. Łuki i mgr E. Dąbrowskiego. 1951 : 542.

Borysławice Kościelne, pow. Koło. Stan. nieoznacz. Naczynie gliniane. Zakup ze zbiorów I. Ziębowicza z Dzieraw, pow. Koło. 1951 : 268.

Broniszewice, pow. Mogilno. Stan. 1. Skorupy. Dar prof. J. Kostrzewskiego i słuch. prehist. U. P. 1951 : 106.

Chachalnia, pow. Krotoszyn. Stan. II. Skorupy. Ze zbiorów Thamma. 1951 : 433.

Czarny, pow. Środa. Stan. 2. Skorupy. Bad. urząd. mgr L. J. Łuki i mgr E. Dąbrowskiego. 1951 : 544.

D... — miejscowość nieznana. Brązowa siekierka skrzydlata. IV okr. ep. brąz. Otrzymano z wymiany od Muzeum Narodowego w Kopenhadze. 1951 : 376.

Dania — miejscowość nieznana. Naczynie dwustopkowe z pokrywą, naczynie baniaste z dwoma uchami, waza z uchem, naczynie gruszkowate z uchem. Wszystkie naczynia są wykonane z gliny. Młodszy i najmłodszy okr. ep. brąz. oraz okr. halsztacki. Otrzymano z wymiany od Muzeum Narodowego w Kopenhadze. 1951 : 377.

• Drzonek, pow. Śrem. Stan. 2. Skorupa. Dar prof. J. Kostrzewskiego i słuch. prehist. U. P. 1951 : 36.

Dzieraw, pow. Koło. Stan.: w ogrodzie A. Tęgosa. Si... naczyni glinianych i brązowa siekierka z tu-

lejką. Młodszy i najmłodszy okr. ep. brązu. Zakup ze zbiorów I. Ziębowicza z Dzieraw. 1951 : 263.

Dzierawy, pow. Koło. Stan.: wydma pod wsią. Okucie brązowe od pasa. Okr. halsztacki. Zakup ze zbiorów I. Ziębowicza z Dzieraw. 1951 : 318 (ryc. 6,1).
Dźwierzchno, pow. Inowrocław. Stan. 1. Skorupy. Kult. łużycka (?). Bad. urząd. T. Wiślańskiego. 1951 : 526.

Galew, pow. Krotoszyn. Stan.: na terenie tzw. Parcel. Toporek kamienny pięcioboczny. Kult. łużycka (?). Dar St. Staniszewskiego z Kościana. 1951 : 346.

Gąsawa, pow. Żnin. Stan. 3. Skorupy. Bad. urząd. dr Z. A. Rajewskiego i Fr. Maciejewskiego. 1951 : 558.

Głogówek, pow. Mogilno. Stan. 1. Skorupy. Kult. łużycka (?). Dar prof. J. Kostrzewskiego i słuch. prehist. U. P. 1951 : 107.

Głogówek, pow. Mogilno. Stan. 2. Skorupy. Dar prof. J. Kostrzewskiego i słuch. prehist. U. P. 1951 : 111.

Godawy, pow. Żnin. Stan. 2. Skorupy. Bad. urząd. mgr J. Gąsowskiego i Fr. Maciejewskiego. 1951 : 560.

Godawy, pow. Żnin. Stan. 5a. Skorupy. Bad. urząd. mgr J. Gąsowskiego i Fr. Maciejewskiego. 1951 : 564.

Godawy, pow. Żnin. Stan. 7. Skorupy. Bad. urząd. mgr J. Gąsowskiego i Fr. Maciejewskiego. 1951 : 567.

• Góra, pow. Śrem. Stan. 1. Skorupy. Bad. urząd. prof. J. Kostrzewskiego i mgr St. Janosza. 1951 : 488.

• Grzymistaw, pow. Śrem. Stan. 1. Skorupy i żużel żel. Dar prof. J. Kostrzewskiego i słuch. prehist. U. P. 1951 : 41.

• Grzymistaw, pow. Śrem. Stan. 3. Skorupy. Dar prof. J. Kostrzewskiego i słuch. prehist. U. P. 1951 : 38.

• Janikowo, pow. Poznań. Stan. 3. Skorupy i ułamek pła-skiego talerza glinianego. Bad. urząd. prof. J. Kostrzewskiego i dar słuch. prehist. U. P. 1951 : 230.

• Janikowo, pow. Poznań. Stan. 3. jama I i II. Skorupy. Bad. urząd. prof. J. Kostrzewskiego i dar słuch. prehist. U. P. 1951 : 231—232.

• Jankowice, pow. Poznań. Stan. 2. Skorupa. Dar prof. J. Kostrzewskiego i słuch. prehist. U. P. 1951 : 204.

Konin, m. p. Stan. B. Skorupy i polepa. Dar A. Studzińskiego z Konina. 1951 : 93.

Konin, m. p. Stan. B. Skorupy. Dar Z. Pęcherskiego z Konina. 1951 : 30.

Końin - Rumin, pow. Konin. Stan. G. Skorupy. Dar A. Studzińskiego z Konina. 1951 : 100.

Konin, m. p. Stan. B. Skorupy i polepa. Bad. urząd. St. Kurnatowskiego. 1951 : 352.

Konin, m. p. Stan. K. Skorupy. Bad. urząd. St. Kurnatowskiego. 1951 : 348a.

Kłodawa, pow. Koło. Stan. nieoznacz. Miniaturowe naczynie gliniane. Zakup ze zbiorów I. Ziębowicza z Dzieraw. 1951 : 266.

Kłodawa Stara, pow. Koło. Stan. nieoznacz. Siedem naczyń glinianych. Zakup ze zbiorów I. Ziębowicza z Dzieraw. 1951 : 279.

Kłodawa Stara, pow. Koło. Stan. nieoznacz. Naszyjnik brązowy z drutu czworokątnego, ułamki naszyjników brązowych z drutu okrągłego i pierścionek brązowy spiralny. Mł. ep. br. Zakup ze zbiorów

I. Ziębowicza z Dzieraw, pow. Koło. 1951 : 327 (ryc. 5,1—3).

— *Krajkowo*, pow. Śrem. Stan. 2. Skorupa. Kult. łużycka (?) Bad. urząd. prof. J. Kostrzewskiego i dar słuch. prehist. U. P. 1951 : 87.

Krzyżownicy, pow. Mogilno. Stan. III. Skorupy. Dar prof. J. Kostrzewskiego i słuch. prehist. U. P. 1951 : 12.

Kunowo, pow. Mogilno. Stan. 2. Skorupy. Dar prof. J. Kostrzewskiego i słuch. prehist. U. P. 1951 : 113.

• *Luboń*, pow. Poznań. Stan. J. Skorupy i palone kości. Bad. urząd. prof. J. Kostrzewskiego, 1951 : 538.

• *Lusowo*, pow. Poznań. Stan. 2. Fragm. toporka kamiennego i skorupy. Dar prof. J. Kostrzewskiego i słuch. prehist. U. P. 1951 : 191.

• *Lusowo*, pow. Poznań. Stan. 3. Skorupy. Dar prof. J. Kostrzewskiego i słuch. prehist. U. P. 1951 : 193.

• *Lusówko*, pow. Poznań. Stan. 1. Skorupy. Dar prof. J. Kostrzewskiego i słuch. prehist. U. P. 1951 : 195.

• *Lusówko*, pow. Poznań. Stan. 2. Skorupy. Dar prof. J. Kostrzewskiego i słuch. prehist. U. P. 1951 : 197.

Łącko, pow. Inowrocław. Stan. I. Cztery rozcieracze kamienne, krążek z otworem wykonany ze skorupy i ułamki naczyń glin. Bad. urząd. prof. J. Kostrzewskiego i Brommera, 1951 : 444.

Łubianka, pow. Koło. Stan. nieoznacz. Naczynie gliniane. Zakup ze zbiorów I. Ziębowicza z Dzieraw, 1951 : 270.

• *Mierzyn*, pow. Międzychód. Stan. I. Fragmenty naczyń glin., dwa fragmenty talerzy glin. i ułamek naczynika brązowego. Bad. urząd. mgr L. J. Łuki, 1951 : 198.

• *Mierzyn*, pow. Międzychód. Stan. I. Skorupy, fragm. płaskich talerzy glin. ułamki ciężarków tkackich węgiel drzewny, kości zwierzęce, rogi, muszle małży, polepa i rozcieracz kam. Bad. urząd. mgr St. Jasnosza, 1951 : 383.

• *Międzychód*, m. p. Stan. 2. Skorupy. Dar prof. J. Kostrzewskiego i słuch. prehist. U. P. 1951 : 43.

• *Międzychód*, m. p. Stan. 3. Skorupy. Dar prof. J. Kostrzewskiego i słuch. prehist. U. P. 1951 : 44.

Mirostów, pow. Chodzież. Stan.: zalesione wzgórze położone 150 m od Noteci, na północ od wsi. Fragmenty naczyń glin. i skorupy. Dar J. Badowskiego z Węglewa, pow. Chodzież. 1951 : 221.

Mirostów, pow. Chodzież. Stan. 1. Fragmenty różnych naczyń glin. Bad. urząd. mgr M. Kowiańskiej, 1951 : 306.

• *Mosina*, pow. Śrem. Stan. 3. Ułamki talerza glin. Dar mgr A. Wędzkiego z Leszna, 1951 : 392.

• *Mosina*, pow. Śrem. Stan. 6. Skorupy, guz brązowy i spalone kości. Dar mgr K. Wolskiego, 1951 : 592.

• *Muchocin*, pow. Międzychód. Stan. VI. Skorupy. Kult. łużycka (?). Dar prof. J. Kostrzewskiego i S. Skibińskiego, słuch. prehist. U. P. 1951 : 155.

• *Muchocin*, pow. Międzychód. Stan. VII. Skorupy. Dar prof. J. Kostrzewskiego i S. Skibińskiego, słuch. prehist. U. P. 1951 : 158.

Niedźwiady, pow. Żnin. Stan. nieoznacz. Skorupy. Dar dr Z. A. Rajewskiego, 1951 : 522.

Nieslabin, pow. Śrem. Stan. 1. Skorupy i polepa. Bad. urząd. prof. J. Kostrzewskiego i mgr St. Jasnosza, 1951 : 490.

• *Nieslabin*, pow. Śrem. Stan. 2. Skorupy. Bad. urząd. prof. J. Kostrzewskiego i mgr St. Jasnosza, 1951 : 491.

Niewiemko, pow. Chodzież. Stan. nieoznacz. Miecz brązowy ze sztabą dla rękojeści. IV okr. ep. brąz. Ze zbiorów prof. Z. Zakrzewskiego, 1951 : 426.

Ryc. 6. Nr 1. Dzierawy, pow. Koło. Brązowe okucie pasa kultury łużyckiej okresu halsztackiego, 2—5. Czerniejewo, pow. Gniezno. Ceramika kultury pomorskiej, 6. Święte, pow. Konin. Szpila brązowa kultury łużyckiej. 1 i 6 w $\frac{1}{2}$ w. r., 2—5 w $\frac{1}{4}$ w. r. — Fig. 6. No 1. Dzierawy, distr. de Koło. Ferrure en bronze de la civilisation lusacienne du premier âge du fer, 2—5. Czerniejewo, distr. de Gniezno. Céramique de la civilisation poméranienne, 6. Święte, distr. de Konin. Épingle en bronze de la civilisation lusacienne (6). No 1 et 6 = $\frac{1}{2}$, 2—5 = $\frac{1}{4}$ gr. nat.

Nosocice, pow. Głogów. Stan. I. Skorupy. Bad. urząd. mgr M. Kowiańskiej, 1951 : 355.

Okoleniec, pow. Koło. Stan. nieoznacz. Róg gliniany. Zakup ze zbiorów I. Ziębowicza z Dzieraw, pow. Koło, 1951 : 273.

Olchowa, pow. Lesko. Stan. 4. Ułamek sztaby brązowej. Okr. halsztacki (?). Dar prof. E. Schramma z Poznania, 1951 : 89.

• *Orkowo*, pow. Śrem. Stan. 3. Skorupy. Bad. urząd. prof. J. Kostrzewskiego i mgr St. Jasnosza, 1951 : 509.

Ostrowo Nowe, pow. Gniezno. Stan. 3. Skorupy. Bad. urząd. mgr L. J. Łuki i dar mgr E. Dąbrowskiego oraz A. Dymaczewskiego, słuch. prehist. U. P. 1951 : 176.

• *Ostrowo Nowe*, pow. Gniezno. Stan. 4. Skorupy. Bad. urząd. mgr L. J. Łuki i dar mgr E. Dąbrowskiego oraz A. Dymaczewskiego, słuch. prehist. U. P. 1951 : 177.

- Oszczýwilk*, pow. Kalisz. Stan. 2a. Skorupy. Bad. urząd L. Leciejewicza i T. Wiślańskiego, słuch. prehist. U. P. 1951 : 574.
- Oszczýwilk*, pow. Kalisz. Stan. 2c. Skorupy. Bad. urząd L. Leciejewicza i T. Wiślańskiego, słuch. prehist. U. P. 1951 : 578.
- ✓ *Pelczyn*, pow. Śrem. Stan. 1. Skorupy. Dar prof. J. Kostrzewskiego i słuch. prehist. U. P. 1951 : 50.
- Piłat (Oszczýwilk)*, pow. Kalisz. Stan. 1a. Skorupy. polepa, przęślik gliniany i pół drugiego przęślika, ułamki formy odlewniczej oraz żuzle żel. Bad. urząd L. Leciejewicza i T. Wiślańskiego, słuch. prehist. U. P. 1951 : 569.
- ✓ *Poznań*. Stan. ul. Ugory. Skorupy. Dar T. Malinowskiego, słuch. hist. kult. materialnej U. P. 1951 : 180.
- ✓ *Poznań-Starołęka*. Stan. 1a. Brzeg naczynia glinianego. Bad. urząd St. Kurnatowskiego, słuch. prehist. U. P. 1951 : 349.
- ✓ *Psarskie*, pow. Poznań-Miasto. Stan. VI. Skorupy. Dar prof. J. Kostrzewskiego i słuch. prehist. U. P. 1951 : 27.
- ✓ *Puszcza*, pow. Międzychód. Stan. II. Skorupy. Bad. urząd mgr L. J. Łuki. 1951 : 184.
- Pyzdry*, pow. Konin. Stan. nieoznacz. Trzy naczynia gliniane. Zakup. ze zbiorów I. Ziębowicza z Dzieraw, pow. Koło. 1951 : 275.
- ✓ *Rogalinek*, pow. Śrem. Stan. I. Skorupy. Ze zbiorów Thamma. 1951 : 427.
- ✓ *Rumianek*, pow. Poznań. Stan. 1. Skorupy. Dar prof. J. Kostrzewskiego i słuch. prehist. U. P. 1951 : 200.
- Rzadkwin*, pow. Mogilno. Stan. 1. Skorupy. Dar prof. J. Kostrzewskiego i słuch. prehist. U. P. 1951 : 127.
- Rzadkwin*, pow. Mogilno. Stan. 2. Skorupy. Młodszy i najmł. okr. ep. brąz. Dar prof. J. Kostrzewskiego i słuch. prehist. U. P. 1951 : 128.
- Skórki*, pow. Żnin. Stan. 2. Skorupa. Kult. łużycka (?). Dar dr Wł. Szafrąńskiego. 1951 : 519.
- Sobótka (Słęża)*. Stan.: z grodziska na szczycie Sobótki. Skorupa. Dar prof. J. Kostrzewskiego. 1951 : 367.
- Sokolowo Budzyńskie*, pow. Chodzież. Stan. 1. Skorupy. Kult. łużycka (?). Bad. urząd prof. J. Kostrzewskiego, mgr M. Kowiańskiej i Cz. Potemskiego słuch. prehist. U. P. 1951 : 255.
- ✓ *Sowinki*, pow. Śrem. Stan. 1. Skorupy. Kult. łużycka (?). Bad. urząd prof. J. Kostrzewskiego i dar słuch. prehist. U. P. 1951 : 67.
- ✓ *Sowinki*, pow. Śrem. Stan. 2. Skorupy. Kult. łużycka (?). Bad. urząd prof. J. Kostrzewskiego i dar słuch. prehist. U. P. 1951 : 70.
- ✓ *Sowinki*, pow. Śrem. Stan. 3. Skorupy. Kult. łużycka (?). Bad. urząd prof. J. Kostrzewskiego i dar słuch. prehist. U. P. 1951 : 73.
- Strzelce*, pow. Mogilno. Stan. 4. Skorupy. Dar prof. J. Kostrzewskiego i słuch. prehist. U. P. 1951 : 118.
- ✓ *Strzeszyn*, pow. Poznań. Stan. 7. Skorupy. Dar prof. J. Kostrzewskiego i słuch. prehist. U. P. 1951 : 12.
- Sulecinek*, pow. Środa. Skorupy. Bad. urząd mgr L. J. Łuki i mgr E. Dąbrowskiego. 1951 : 548.
- Szczecin*. Stan.: z osady kult. łużyckiej położonej w odległości 100 m od zachodniego brzegu jeziora Głębockiego. Skorupy. Dar A. Zambrzyckiej i T. Malinowskiego. 1951 : 455.
- Szkółki*, pow. Żnin. Stan. 1. Ułamki kamieni do polepowania, skorupy i polepa. Kult. łużycka (?). Dar dr Wł. Szafrąńskiego. 1951 : 515.
- Szymanowice*, pow. Koło. Stan. nieoznacz. Cztery naczynia gliniane. Zakup ze zbiorów I. Ziębowicza z Dzieraw, pow. Koło. 1951 : 282.
- ✓ *Śrem*. m. p. Stan. 2. Skorupy. Dar prof. J. Kostrzewskiego i słuch. prehist. U. P. 1951 : 54.
- ✓ *Śrem*, m. p. Stan. 4. Skorupy. Kult. łużycka (?). Dar prof. J. Kostrzewskiego i słuch. prehist. U. P. 1951 : 56.
- ✓ *Śrem*, m. p. Stan. 5. Skorupy. Dar prof. J. Kostrzewskiego i słuch. prehist. U. P. 1951 : 57.
- ✓ *Śrem*, m. p. Stan. 6. Skorupy i przęślik glin. Dar prof. J. Kostrzewskiego i słuch. prehist. U. P. 1951 : 53.
- Święte*, pow. Konin. Stan. 3. Szpila brązowa i skorupy. Bad. urząd prof. J. Kostrzewskiego, mgr M. Kowiańskiej i A. Dymaczewskiego, słuch. prehist. U. P. 1951 : 359 (ryc. 6,6).
- ✓ *Uścicie*, pow. Nowy Tomyśl. Stan. nieoznacz. Skorupy. Kult. łużycka (?). Bad. urząd prof. J. Kostrzewskiego i dar E. Rabięgi ze Strzępinia, pow. Nowy Tomyśl. 1951 : 216.
- Trzebiatów*, pow. Gryfice. Skorupy. Stan. nieoznacz. Dar por. H. Prycia. 1951 : 484.
- Tuczno*, pow. Inowrocław. Stan. 4. Naczynie gliniane. Dar kier. szkoły w Tucznie. 1951 : 524.
- Tuczno*, pow. Inowrocław. Stan. 7a. Skorupy i polepa. Bad. urząd T. Wiślańskiego. 1951 : 525.
- Tuczno*, pow. Inowrocław. Stan. 9. Skorupy. Bad. urząd J. Kostrzewskiego i Brommera. 1951 : 446.
- ✓ *Wartostaw-Biezdrowo*, pow. Szamotuły. Stan. 1. Popielnica, 6 przystawek i ułamki pięciu dalszych naczyn glinianych. Młodsza i najmłodsza epoka brązu. Bad. urząd mgr St. Jasnosza. 1951 : 520 (ryc. 4,1—7).
- Wągrowiec*, m. p. Stan.: z grobu odkrytego w ogrodzie listonosza Cierpisa. Naczynie dwuuszne, misa i czerepak glin. Młodszy okr. ep. br. Dar L. Cierpisa, słuch. U. P. 1951 : 452.
- Wiankowo*, pow. Głogów. Stan.: pole P. G. R. nr 4. Popielnica, przystawki i spalone kości ludzkie. Okr. halszacki C. Bad. urząd T. Malinowskiego i H. Zolówny. 1951 : 588.
- ✓ *Wierzenica*, pow. Poznań. Stan. 3. Skorupy i polepa. Bad. urząd prof. J. Kostrzewskiego i dar słuch. prehist. U. P. 1951 : 235.
- Zalesie*, pow. Gostyń. Stan. w dawnej piasnicy, obecnie zalesionej. Naczynia gliniane. Dar A. Lisaka z Poznania. 1951 : 310.
- Zawadki*, pow. Koło. Stan. nieoznacz. Skorupy i 2 ułamki brązu. Zakup ze zbioru I. Ziębowicza z Dzieraw, pow. Koło. 1951 : 286.

B — *Kultura pomorska*

- Bonikowo*, pow. Kościan. Stan. 2. Skorupy i kamień z śladami użytkowania. Bad. urząd prof. J. Kostrzewskiego. 1951 : 447.
- Czarniejewo*, pow. Gniezno. Stan. nieoznacz. Misa, naczynie gruszkowate z pokrywą, czarka, pokrywa

i spalone kości ludzkie. Dar Muzeum Narodowego w Poznaniu. 1951 : 91 (ryc. 6,2—5).

Dzierawy, pow. Koło. Stan. nieoznacz. Skorupy. Ze zbiorów I. Ziębowicza z Dzieraw. 1951 : 313.

Izdebno, pow. Żnin. Stan. VI. Skorupy i spalone kości ludzkie. Dar dr Wł. Szafrąńskiego. 1951 : 516.

Janikowo, pow. Poznań. Stan. 1. Skorupy. Bad. urząd. prof. J. Kostrzewskiego i dar słuch. prehist. U. P. 1951 : 227.

Kielczewo Górne, pow. Koło. Stan.: na polu gospod. Witaszka. Dwa naczynia gliniane. Zakup ze zbiorów I. Ziębowicza z Dzieraw, pow. Koło. 1951 : 264.

Kłodawa Stara, pow. Koło. Stan. nieoznacz. Dwa naczynia gliniane. Zakup ze zbiorów I. Ziębowicza z Dzieraw, pow. Koło. 1951 : 280.

Krajkowo, pow. Śrem. Stan. 1. Skorupy i spalone kości ludzkie. Bad. urząd. prof. J. Kostrzewskiego i dar słuch. prehist. U. P. 1951 : 85.

Kunowo, pow. Mogilno. Stan. 1. Skorupy. Kult. pomorska (?). Dar prof. J. Kostrzewskiego i słuch. U. P. 1951 : 126

Lusowo, pow. Poznań. Stan. 1. Skorupy. Dar prof. J. Kostrzewskiego i słuch. prehist. U. P. 1951 : 189.

Łągiewniki, pow. Poznań. Stan.: wzgórze położone na skraju lasu, ok. 500 m na wschód od wsi Złotkowa. Trzy uszkodzone naczynia gliniane, spalone kości ludzkie, szpila żel., żel. okucie pochwy miecza, paciorek brązowy, szczypce brązowe i bransoleta kościana. Bad. urząd. mgr St. Jasnosza. 1951 : 10 (ryc. 7,1—10).

Mrowino, pow. Poznań. Stan. nieoznacz. Popielnica, skorupy i spalone kości ludzkie. Bad. urząd. mgr St. Jasnosza. 1951 : 335.

Nieślabin, pow. Śrem. Stan. 8. Skorupy. Bad. urząd. prof. J. Kostrzewskiego i mgr St. Jasnosza. 1951 : 502

Nowawieś Ujska, pow. Chodzież. Stan. 1. Skorupy. Bad. urząd. mgr M. Kowiańskiej. 1951 : 307.

Okoleniec, pow. Koło. Stan. nieoznacz. Siedem naczyń glinianych. Zakup ze zbiorów I. Ziębowicza z Dzieraw, pow. Koło. 1951 : 274.

Piaski, pow. Krotoszyn. Stan. 1. Skorupy. Bad. urząd. mgr L. J. Łuki. 1951 : 222.

Poznań-Staroleka, Stan. 1. Skorupy. Bad. urząd. prof. J. Kostrzewskiego i dar słuch. prehist. U. P. 1951 : 2

Puszczykówko, pow. Śrem. Stan. A. Skorupy. Bad. urząd. prof. J. Kostrzewskiego i mgr L. J. Łuki i dar słuch. prehist. U. P. 1951 : 241.

Smolniki, pow. Szubin. Stan. II. Skorupy. Bad. urząd. prof. J. Kostrzewskiego. 1951 : 461.

Strzępiń, pow. Nowy Tomyśl. Stan. 6. Skorupy. Kult. pomorska (?). Bad. urząd. prof. J. Kostrzewskiego i dar E. Rabiegi ze Strzępinia. 1951 : 213.

Święte, pow. Konin. Stan. 1. Skorupy. Bad. urząd. prof. J. Kostrzewskiego, mgr M. Kowiańskiej i A. Dymaczewskiego. 1951 : 356.

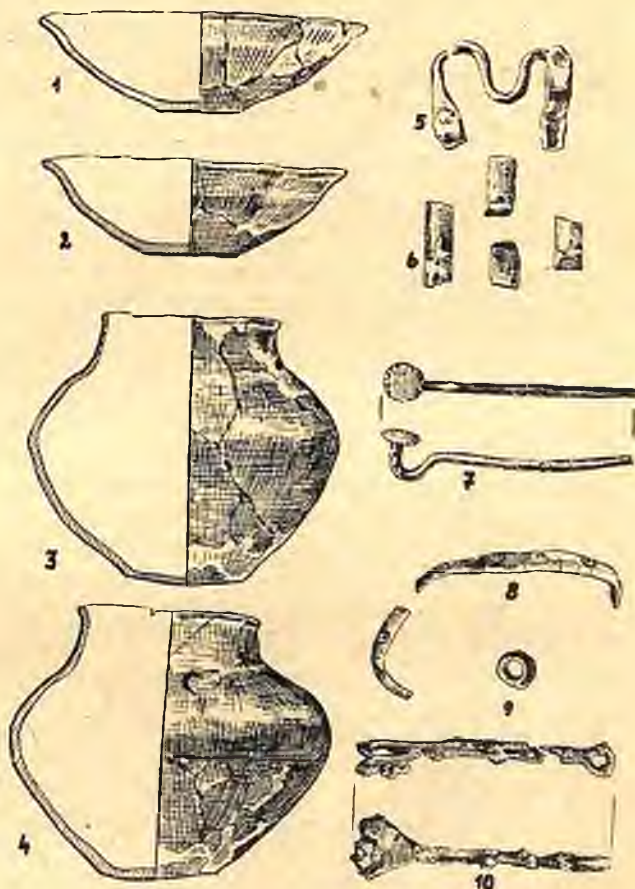
Wiankowo, pow. Głogów. Popielnica, kości spalone, grudki stopionego brązu. Bad. urząd. T. Malinowskiego i H. Zollówny. 1951 : 594.

Wiórek, pow. Poznań. Stan. II. Skorupy i spalone kości ludzkie. Ze zbiorów Thamma. 1951 : 432.

Zagórów, pow. Konin. Stan. 1. Skorupa. Dar naucz. Maciejewskiego z Zagórowa. 1951 : 6.

Zagórów, pow. Konin. Stan. 2. Skorupy. Dar naucz. Maciejewskiego z Zagórowa. 1951 : 8.

Złotów, m. p. Stan. 1. Popielnica przystawki, spalone kości ludzkie, stopy brązowe i szklane. Bad. urząd. Cz. Potemskiego. 1951 : 365.

Ryc. 7. Łągiewniki, pow. Poznań. Inwentarz grobu kultury pomorskiej: 1—4 ceramika, 5—6 żelazne okucie pochwy miecza, 7. żel. szpila z łabędzią szyjką, 8. fragmenty kościanej bransolety, 9. kółko żel., 10 szczypce żelazne. 1—2 w $\frac{1}{4}$ w. n., 3—4 $\frac{1}{6}$ w. n., 5—10 w $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 7. Łągiewniki, distr. de Poznań, Contenu d'une tombe de la civilisation poméranienne: 1—4. Poterie, 5—6. Fragments de boucle de suspension d'un fourreau, 7. Épingle en fer, 8. Fragments d'un bracelet en os, 9. Anneau en fer, 10. Pince en fer. Nos 1—2 = $\frac{1}{4}$, 3—4 = $\frac{1}{6}$ et 5—10 = $\frac{1}{2}$ gr. nat.

C — Kultura grobów kloszowych

Sowinki pow. Śrem. Stan. 4. Skorupy i spalone kości ludzkie. Bad. urząd. prof. J. Kostrzewskiego i dar słuch. prehist. U. P. 1951 : 76.

OKRES POŹNOLATĘŃSKI I RZYMSKI

Babia Góra, pow. Koło. Stan. na polu R. Andrzejewskiego. Żel. grot oszczepu. Okr. rzymski. Zakup ze zbiorów I. Ziębowicza z Dzieraw, pow. Koło. 1951 : 322

- Biskupice*, pow. Kalisz. Stan. 1. Skorupa i polepa. Bad. urzęd. L. Leciejewicza i T. Wiślańskiego, słuch. prehist. U. P. 1951 : 579.
- Bolestawice*, pow. Koło. Stan. nieoznacz. Nóż żel. Okr. późnolatański. Zakup ze zbiorów I. Ziębowicza z Dzieraw, pow. Koło. 1951 : 325.
- Bonikowo*, pow. Kościan. Stan. 3. Skorupy i cdlufek krzemienno. Okr. rzymski (?). Bad. urzęd. prof. J. Kostrzewskiego. 1951 : 448.
- Bonikowo*, pow. Kościan. Stan. 5. Skorupy. Okr. rzymski. Bad. urzęd. prof. J. Kostrzewskiego. 1951 : 451.
- Chełmno*, pow. Koło. Stan.: na parceli Dzikowskiego. Fibuła brązowa. Mł. okr. rzymski. Zakup ze zbiorów I. Ziębowicza. 1951 : 324.
- Dania* — *miejsowość nieznana*. Dwa kubki uchate i waza ze zgrubiałą facetowaną krawędzią, miecz jednosieczny i żel. grot oszczepu. Starszy okres rzymski. Otrzymano drogą wymiany z Muzeum Narodowego w Kopenhadze. 1951 : 378.
- Dobrzany*, pow. Stargard. Stan. V. Okr. późnolatański. Dar S. Knapęgo z Dobrzan. 1951 : 244.
- Dobrzany*, pow. Stargard. Stan. VI. Skorupy. Okr. rzymski. Dar S. Knapęgo z Dobrzan. 1951 : 245.
- Domaradzice*, pow. Rawicz. Stan. 1. Ramka sprzączki. Bad. urzęd. dr J. Kostrzewskiego. 1951 : 136.
- Dzierawy*, pow. Koło. Stan.: wydma pod wsią. Paciorek ze szkliwa niebieskiego i ucho naczynia szklanego. Okr. rzymski. Zakup ze zbiorów I. Ziębowicza z Dzieraw. 1951 : 320.
- Kłodawa*, pow. Koło. Stan.: na gruncie majątku. Dwa przeszłiki gliniane. Okr. rzymski. Ze zbiorów I. Ziębowicza z Dzieraw. 1951 : 325.
- Kłodawa Stara*, pow. Koło. Fragm. żel. fibuli. brzytwa żel., dwa przeszłiki gliniane. Późny okr. lateński i okr. rzymski. Zakup ze zbiorów I. Ziębowicza z Dzieraw, pow. Koło. 1951 : 328.
- Kłodawa Stara*, pow. Koło. Stan. nieoznacz. Trzy naczynia gliniane i ciężarek tkacki. Zakup ze zbiorów I. Ziębowicza z Dzieraw pow. Koło. 1951 : 281 (ryc. 8, nry 6, 8, 9).
- Konin*, m. p. Stan. B. (z cmentarzyska). Zabytki żelazne: trzy groty oszczepów, grot strzały z zadziarami, nóż prosty i sierpikowaty, krzesiwo, 2 ostrogi, sprzączka, imacz, zapinka z podwiniętą nóżką szyd¹ trzy okucia pasa. Skorupy. Okr. rzymski. Dar prof. J. Studzińskiego z Konina. 1951 : 92 (ryc. 9).
- Konin*, pow. Konin. Stan. nieoznacz. Skorupy i polepa. Okr. rzymski. Dar Z. Pęcherzskiego z Konina. 1951 : 31.
- Konin-Osada*, pow. Konin. Stan. T. Skorupy. Okr. rzymski. Dar A. Studzińskiego z Konina. 1951 : 101.
- Krobia Stara*, pow. Gostyń. Stan. 1. Skorupa. Okr. późnolatański. Bad. urzęd. prof. J. Kostrzewskiego. 1951 : 368.
- Kraśnica*, pow. Konin. Stan.: wydmy położone na południe od wsi. Skorupy. Okr. rzymski. Dar Z. Pęcherzskiego z Konina. 1951 : 33.
- Krzyżowice*, pow. Poznań. Stan. III. Skorupy i polepa. Okr. rzymski. Dar prof. J. Kostrzewskiego i słuch. prehist. U. P. 1951 : 13.
- Kwidzyn* (?). Uszkodzona zapinka brązowa, sprzączka brąz. do pasa i okucie brąz. do pasa. Okr. rzymski. Mienie poniemieckie. 1951 : 468.
- Kunowo*, pow. Mogilno. Stan. 4. Skorupy. Okr. rzymski (?). Dar prof. J. Kostrzewskiego i słuch. prehist. U. P. 1951 : 115.
- Kuny*, pow. Turek. Stan. nieoznacz. Skorupy, kości i zęby zwierzęce. Okr. rzymski. Dar A. Studzińskiego z Konina. 1951 : 251.
- Łącko*, pow. Inowrocław. Stan. I. Skorupy. Okr. późnolatański i rzymski. Bad. urzęd. prof. J. Kostrzewskiego i Brommera. 1951 : 445.
- Łubianka*, pow. Koło. Stan. nieoznacz. Fragmenty trzech naczyń glinianych. Ze zbiorów I. Ziębowicza z Dzieraw, pow. Koło. 1951 : 271 (ryc. 8, nry 2, 4, 7).
- Miejsowość nieznana* (Pomorze). Grzebień kościany trzywarstwowy, ostroga brązowa, zapinka brązowa z podwiniętą nóżką, brązowe okucie rogu do picia, sprzączka i skuwka brąz., część rączki czerpaka (rondla) brąz., 3 kółeczka brąz., tłoczek żel. oraz ułamki brązowe i żelazne (częściowo z grobu szkieletowego) Okr. rzymski. Dar Niewiteckiego z Bydgoszczy. 1951 : 462.
- Mierzyn*, pow. Międzychód. Stan. I. Ułamki naczyń, fragm. sita glin., fragm. ciężarka tkackiego, żużel i polepa. Okr. rzymski. Bad. urzęd. mgr L. J. Łuki. 1951 : 187.
- Mierzyn*, pow. Międzychód. Stan. 1. Skorupy polepa i żużel żel. Bad. urzęd. mgr St. Jasnosza. 1951 : 384.
- Międzychód*, m. p. Stan. 3. Skorupy. Okr. rzymski. Dar prof. J. Kostrzewskiego i słuch. prehist. U. P. 1951 : 45.
- Mrowino*, pow. Poznań. Stan. nieoznacz. Skorupy i stopiony paciorek szklany. Bad. urzęd. mgr St. Jasnosza. 1951 : 336.
- Muchocin*, pow. Międzychód. Stan. I. Skorupy. Okr. rzymski. Dar prof. J. Kostrzewskiego i S. Skibińskiego, słuch. prehist. U. P. 1951 : 147.
- Muchocin*, pow. Międzychód. Stan. IV. Skorupy. Okr. późnolatański. Dar prof. J. Kostrzewskiego i S. Skibińskiego, słuch. prehist. U. P. 1951 : 150.
- Muchocinek*, pow. Międzychód. Stan. I. Skorupy. Dar prof. J. Kostrzewskiego i S. Skibińskiego, słuch. prehist. U. P. 1951 : 164.
- Muchocinek*, pow. Międzychód. Stan. II. Skorupy i żużel żel. Okr. rzymski. Dar prof. J. Kostrzewskiego i S. Skibińskiego, słuch. prehist. U. P. 1951 : 162.
- Niestabin*, pow. Śrem. Stan. 2. Pół paciorka szklanego. Okr. rzymski (?). Bad. urzęd. prof. J. Kostrzewskiego i mgr St. Jasnosza. 1951 : 492.
- Niestabin*, pow. Śrem. Stan. 5. Skorupy i kawałek polepy. Okr. późnolatański i rzymski (?). Bad. urzęd. prof. J. Kostrzewskiego i mgr St. Jasnosza. 1951 : 499.
- Niwka*, pow. Śrem. Stan. 7. Skorupy i polepa. Okr. rzymski. Dar T. Maciejewskiego z Puszczykówka. 1951 : 317.
- Orkowo*, pow. Śrem. Stan. 2. Skorupy i pół przeszłika glin. Okr. rzymski. Bad. urzęd. prof. J. Kostrzewskiego i mgr St. Jasnosza. 1951 : 506.

Ryc. 8. Zabytki z okresu rzymskiego. 1. Osiek Wielki, pow. Koło: naczynie gliniane, 2, 4, 7. Łubianka, pow. Koło: naczynia gliniane, 3, 5. Turkowice, pow. Turek: naczynie glin. i przęślik glin. (z grubu), 6, 8, 9. Kłodawa Stara, pow. Koło: naczynia gliniane i ciężarek tkacki z gliny, 1, 3 w $\frac{1}{3}$ w. n., 2, 4, 6 w $\frac{3}{10}$ w. n., reszta w $\frac{3}{5}$ w. n. — Fig. 8. Antiquités de la période romaine. 1. Osiek Wielki, distr. de Koło. Vase en argile, 2, 4, 7 Łubianka, distr. de Koło. Vases en argile, 3 et 5. Turkowice, distr. de Turek. Vase et fusaïole en argile. 6 et 8—9. Kłodawa Stara, distr. de Koło. Vase en argile et poids d'un métier à tisser. Nos 1 et 3 = $\frac{1}{3}$, 2, 4 et 6 = $\frac{3}{10}$, le reste = $\frac{3}{5}$ gr. nat.

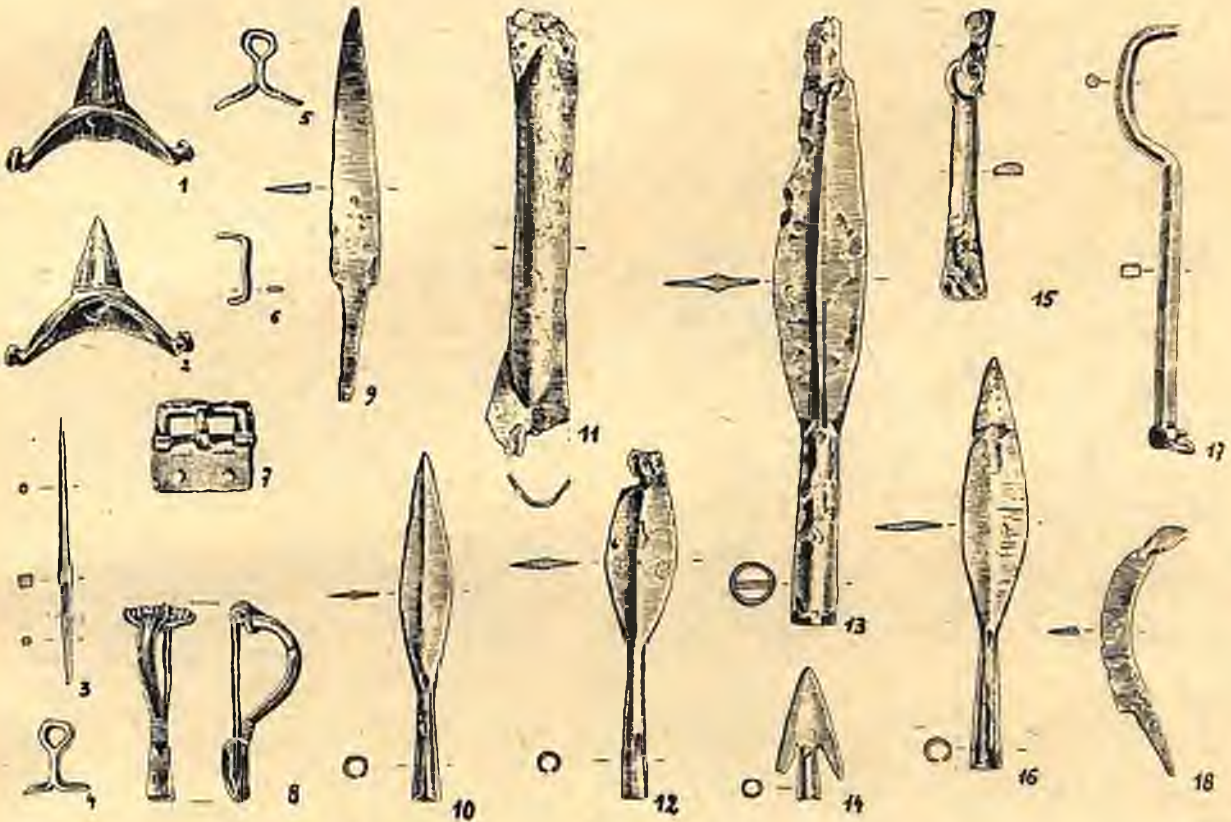
- Osieczna**, pow. Leszno. Stan.: nad jeziorem Łoniewskim. Brzegi naczyń glinianych. Okr. późnolatański. Dar. mgr A. Wędzkiego z Leszna. 1951 : 393.
- Osiek Wielki**, pow. Koło. Stan.: na polu gosp. Szczesiaka. Naczynie gliniane. Zakup ze zbiorów I. Ziębowicza z Dzieraw, pow. Koło. 1951 : 276 (ryc. 8,1).
- Ostrowo** pow. Śrem. Stan. 2. Skorupy. Okr. rzymski. Dar. prof. J. Kostrzewskiego i słuch. prehist. U. P. 1951 : 48.
- Ostrowo**, pow. Wejherowo. Stan. 6. Skorupy. Okr. rzymski (?). Dar prof. A. Wrzoska z Poznania. 1951 : 582.
- Ostrów Lednicki**, pow. Gniezno. Stan.: grodzisko. Skorupy. Okr. późnolatański i rzymski. Depozyt Kier. Badań nad Pocz. Państwa Polskiego, Kier. Prac Wykopaliskowych na Ostrowie Lednickim. 1951 : 344.
- Oszczywik** pow. Kalisz. Stan. 2a. Skorupy. Okr. rzymski. Bad. urząd. L. Leciejewicza i T. Wiślańskiego, słuch. prehist. U. P. 1951 : 575.
- Pakość**, pow. Mogilno. Skorupy. Dar T. Wiślańskiego. 1951 : 597.
- Parsk**, pow. Grudziądz. Por. Zapiski Tow. Nauk. w Toruniu, t. VII. Zapinka brązowa z trzema grzebykami. Okr. rzymski. Dar Niewiteckiego z Bydgoszczy. 1951 : 458.
- Piaski**, pow. Krotoszyn. Stan. 1. Skorupy. Bad. urząd. mgr L. J. Łuki. 1951 : 220.
- Pilat**, (Oszczywik), pow. Kalisz. Stan. 1a. Skorupy polepa przezłik glin. i żuźle żel. Okr. późnolatański i rzymski. Bad. urząd. L. Leciejewicza i T. Wiślańskiego, słuch. prehist. U. P. 1951 : 570.
- Pilat** (Oszczywik), pow. Kalisz. Stan. 1b. Skorupy i polepa. Okr. rzymski. Bad. urząd. L. Leciejewicza i T. Wiślańskiego słuch. prehist. U. P. 1951 : 571.
- Pilat** (Oszczywik), pow. Kalisz. Stan. 1d. Skorupy. Okr. rzymski. Bad. urząd. L. Leciejewicza i T. Wiślańskiego, słuch. prehist. U. P. 1951 : 572.
- Poznań-Komandoria**. Stan.: ogród posesji przy ul. Świętojańskiej nr 1, wykop 1 odc. 1. Skorupy. Młodszy okres rzymski. Bad. urząd. mgr St. Jasnosza i inż. Wł. Filipowiaka. 1951 : 290.
- Poznań-Komandoria**. Stan.: ogród posesji przy ul. Świętojańskiej 1. Wykop 2. Zawartość dwóch zniszczonych grobów jamowych (?) i grobu szkieletowego. Skorupy, fragm. czarki glinianej, uł. grzebień, uł. ludzkie, fragm. kamienia do krzesania i spaliny ludzkie. Okr. rzymski. Bad. urząd. mgr St. Jasnosza i inż. Wł. Filipowiaka. 1951 : 239.
- Poznań-Komandoria** Stan.: ogród posesji przy ul. Świętojańskiej 1, wykop 3. Skorupy. Młodszy okres rzymski. Bad. urząd. mgr St. Jasnosza i inż. Wł. Filipowiaka. 1951 : 293.
- Poznań-Komandoria**. Stan.: ogród posesji przy ul. Świętojańskiej 1 wykop 4. Skorupy. Młodszy okres rzymski. Bad. urząd. mgr St. Jasnosza i inż. Wł. Filipowiaka. 1951 : 299.
- Poznań-Komandoria**. Stan.: ogród posesji przy ul. Świętojańskiej 1, znalezisko luźne. Skorupy, przezłik gliniany, uł. dalszego przezłika glin. Bad. urząd. mgr St. Jasnosza i inż. Wł. Filipowiaka. 1951 : 302.
- Przybrodzin**, pow. Gniezno. Stan. 1. Skorupy. Okr. rzymski (?). Bad. urząd. mgr L. J. Łuki i dar mgr E. Dąbrowskiego oraz A. Dymaczeńskiego słuch. prehist. U. P. 1951 : 168.
- Psarskie**, pow. Poznań-Miasto. Stan. IV. Skorupy. Okr. rzymski (?). Dar prof. J. Kostrzewskiego i słuch. prehist. U. P. 1951 : 21.
- Psarskie**, pow. Poznań-Miasto. Stan. V. Skorupy. Okr. rzymski (?). Dar prof. J. Kostrzewskiego i słuch. prehist. U. P. 1951 : 24.
- Rdutow**, pow. Kutno. Stan. nieoznacz. Fragm. fibuli brąz. profilowanej. Okr. rzymski. Zakup ze zbiorów I. Ziębowicza z Dzieraw, pow. Koło. 1951 : 331.
- Ruszkowo**, pow. Koło. Stan.: znal. między Ruszkowem a Kołem. Fibula brązowa. Okr. rzymski. Zakup ze zbiorów I. Ziębowicza z Dzieraw, pow. Koło. 1951 : 364.
- Rządź**, pow. Grudziądz. Stan.: z cmentarzyska. Zabytki żelazne: 2 klamry do pasa, 3 fibule typu z oczkami i 3 inne fibule, nożyk sierpikowaty, ułam. nożyka prostego; zabytki brązowe: 2 wisiorki gruszkowate, 4 bransolety brązowe z grubej sztabki; kilkanaście paciorków szklanych i emaliowych (przeważnie melonowatych) i przezłik gliniany. Okres późnolatański i rzymski. Dar Niewiteckiego z Bydgoszczy. 1951 : 456.
- Rządź**, pow. Grudziądz. Kopia żelazna nożyka sierpikowatego. Okr. rzymski. 1951 : 469.
- Sowiniec**, pow. Śrem. Stan. 1. Skorupy, polepa, żuźel i bryłka grafitu. Okr. późnolatański. Bad. urząd. prof. J. Kostrzewskiego i dar słuch. prehist. U. P. 1951 : 82.
- Sowinki**, pow. Śrem. Stan. 4. Ozdoby brązowe, (zapinki, ułamek bransolety itp.) paciorki szklane, nóż żel. i skorupy. Okr. rzymski. Bad. urząd. prof. J. Kostrzewskiego i dar słuch. prehist. U. P. 1951 : 77.
- Strzelce**, pow. Mogilno. Stan. 2a. Skorupy. Okr. rzymski. Bad. urząd. prof. J. Kostrzewskiego i słuch. prehist. U. P. 1951 : 120.
- Śrem**, m. p. Stan. 3. Skorupy i żuźle żel. Okr. rzymski. Dar prof. J. Kostrzewskiego i słuch. prehist. U. P. 1951 : 55.
- Tuczno**, pow. Inowrocław. Stan. 1. Skorupy. Okr. rzymski. Bad. urząd. T. Wiślańskiego. 1951 : 522.
- Turkowice**, pow. Turek. Stan. nieoznacz. Naczynie gliniane, przezłik gliniany i spalone kości ludzkie. Okr. rzymski. Dar Pęcherzewskiej z Turkowic. 1951 : 513 (ryc. 8, nry 3, 5).
- Żarnowiec**, pow. Wejherowo. Stan.: w żwirowisku Skorupy. Okr. rzymski (?). Dar prof. A. Wrzoska z Poznania. 1951 : 593.

OKRES WCZESNOŚREDNIOWIECZNY

- Baran**, pow. Krotoszyn. Stan. nieoznacz. Skorupy. Ze zbiorów Thamma. 1951 : 442.
- Baranowo**, pow. Śrem. Stan. 2. Skorupy. Bad. urząd. prof. J. Kostrzewskiego i dar słuch. prehist. U. P. 1951 : 79.
- Bielsk Podlaski**, woj. białostockie. Stan.: grodzisko i podgrodzie. Skorupy i polepa. Dar Alicji i Leona Łuków, 1951 : 353.

Biskupice, pow. Mogilno. Stan. 1. Skorupy. Dar prof. J. Kostrzewskiego i słuch. prehist. U. P. 1951 : 125.
Biskupin, pow. Żnin. Stan. 20. Skorupy. Bad. urzęd. dr Z. A. Rajewskiego i Fr. Maciejewskiego. 1951 : 555
Bojanowo Stare, pow. Kościan. Stan.: grodzisko. Skorupy. Dar mgr A. Wędzkiego z Leszna. 1951 : 387.
Bojanowo Stare, pow. Kościan. Stan.: z pola położonego przy grodzisku. Skorupy. Dar mgr A. Wędzkiego z Leszna. 1951 : 388.

Dania — *miejsowość nieznaną*. Osełka kamienna owalna z rowkiem dla pasa, osełka podłużna, zapinka żółwiowata brązowa i sprzączka kolista. Otrzymano drogą wymiany z Muzeum Narodowego w Kopenhadze. 1951 : 374.
Dakowy Mokre, pow. Nowy Tomyśl. Stan.: grodzisko. Skorupy, polepa kości zwierzęce i żużel żel. Bad. urzęd. prof. J. Kostrzewskiego i dar E. Rabiegi ze Strzępinia. 1951 : 211.

Ryc. 9. Konin. Stan. B. Zabytki żelazne z okresu rzymskiego. 1—2. Ostrogi, 3. Szydło, 4—6. Skuwki, 7. Sprzączka, 8. Zapinka z podwiniętą nóżką, 9. Nóż, 10, 12—13 i 16. Groty oszczepów, 11. Imacz, 14. Grot strzały z zadziornami, 15. Krzesiwo, 17. Klucz, 18. Nożyk sierpowaty. $\frac{1}{3}$ w. n. — Fig. 9. Konin. Station B. Objets en fer de la période romaine. 1—2. Éperons, 3. Alène, 4—6. Ferrures, 7. Boucle, 8. Fibule à pied recourbé, 9. Couteau, 10, 12—13 et 16. Pointes de lance, 14. Pointe de flèche, 15. Briquet, 17. Clef, 18. Couteau en forme de faucille. $\frac{1}{3}$ gr. nat.

Borki, pow. Koło. Stan.: z wydmy. Skorupy i fragm. prażnicy. Zakup ze zbiorów I. Ziębowicza z Dzieraw. pow. Koło. 1951 : 312.

Bronisław, pow. Mogilno. Stan. 2. Skorupy. Dar prof. J. Kostrzewskiego i słuch. prehist. U. P. 1951 : 131.

Broniszewice pow. Mogilno. Stan. 1. Skorupy Dar prof. J. Kostrzewskiego i słuch. prehist. U. P. 1951 : 105.

Chorula, pow. Strzelce. (Górny Śląsk). Kopia ażurowego okucia. Kult. awarska. Zakup od Muzeum Śląskiego w Bytomiu. 1951 : 464.

Cieszyn, m. p. Skorupa z silną domieszką grafitu. Dar dr A. Kietlińskiej z Warszawy. 1951 : 341.

Czerlejnko, pow. Środa. Stan. I. Skorupy. Bad. urzęd. mgr L. J. Łuki. 1951 : 370.

Dobrzany, pow. Stargard. Stan. VII. Skorupy. Dar S. Knappego z Dobrzan. 1951 : 246.

Drużyn, pow. Nowy Tomyśl. Stan.: na cmentarzu przykościelnym. Czaszka ludzka i kabłączek skroniowy posrebrzany. Bad. urzęd. prof. J. Kostrzewskiego 1951 : 209 (ryc. 11,7).

Drzonek, pow. Śrem. Stan. 1. Skorupy i żużel żel. Dar prof. J. Kostrzewskiego i słuch. prehist. U. P. 1951 : 35.

Drzonek, pow. Śrem. Stan. 2. Skorupy. Dar prof. J. Kostrzewskiego i słuch. prehist. U. P. 1951 : 37.

Dzierawy, pow. Koło. Stan. nieoznacz. Skorupy. Zakup ze zbiorów I. Ziębowicza z Dzieraw. 1951 : 314.

Dzierawy, pow. Koło. Stan. wydma pod wsią. Paciorek bursztynowy. Okr. wczesnośredn. (?). Zakup ze zbiorów I. Ziębowicza z Dzieraw. 1951 : 321.

Dźwierzchno, pow. Inowrocław. Stan. 1. Skorupy. Bad. urzęd. T. Wiślańskiego, słuch. prehist. U. P. 1951 : 527.
Gąsawa, pow. Żnin. Stan. 3. Skorupy. Bad. urzęd. dr Z. A. Rajewskiego i Fr. Maciejewskiego. 1951 : 557.
Głogówek, pow. Mogilno. Stan. 1. Skorupy. Dar prof. J. Kostrzewskiego i słuch. prehist. U. P. 1951 : 108.
Głogówek, pow. Mogilno. Stan. 2. Skorupy. Dar prof. J. Kostrzewskiego i słuch. prehist. U. P. 1951 : 110.
Godawy, pow. Żnin. Stan. 2. Skorupa. Bad. urzęd. mgr J. Gąssowskiego i Fr. Maciejewskiego. 1951 : 561.
Godawy, pow. Żnin. Stan. 4. Skorupy. Bad. urzęd. mgr J. Gąssowskiego i Fr. Maciejewskiego. 1951 : 562.
Godawy, pow. Żnin. Stan. 5a. Skorupy. Bad. urzęd. mgr J. Gąssowskiego i Fr. Maciejewskiego. 1951 : 565.
Góra, pow. Śrem. Stan. 1. Skorupy. Bad. urzęd. prof. J. Kostrzewskiego i mgr St. Jasnosza 1951 : 489.

Ryc. 10. Nowyfolwark, pow. Krotoszyn, 1 i 4—6. Ceramika, 2. Kabłączek skroniowy z brązu, 3. Fragment noża żel. (3). Wszystko w 2/5 w. n. — Fig. 10. Nowyfolwark, distr. de Krotoszyn. 1 et 4—6. Céramique, 2. Arceau temporal en bronze, 3. Fragment de couteau en fer. 2/5 gr. nat.

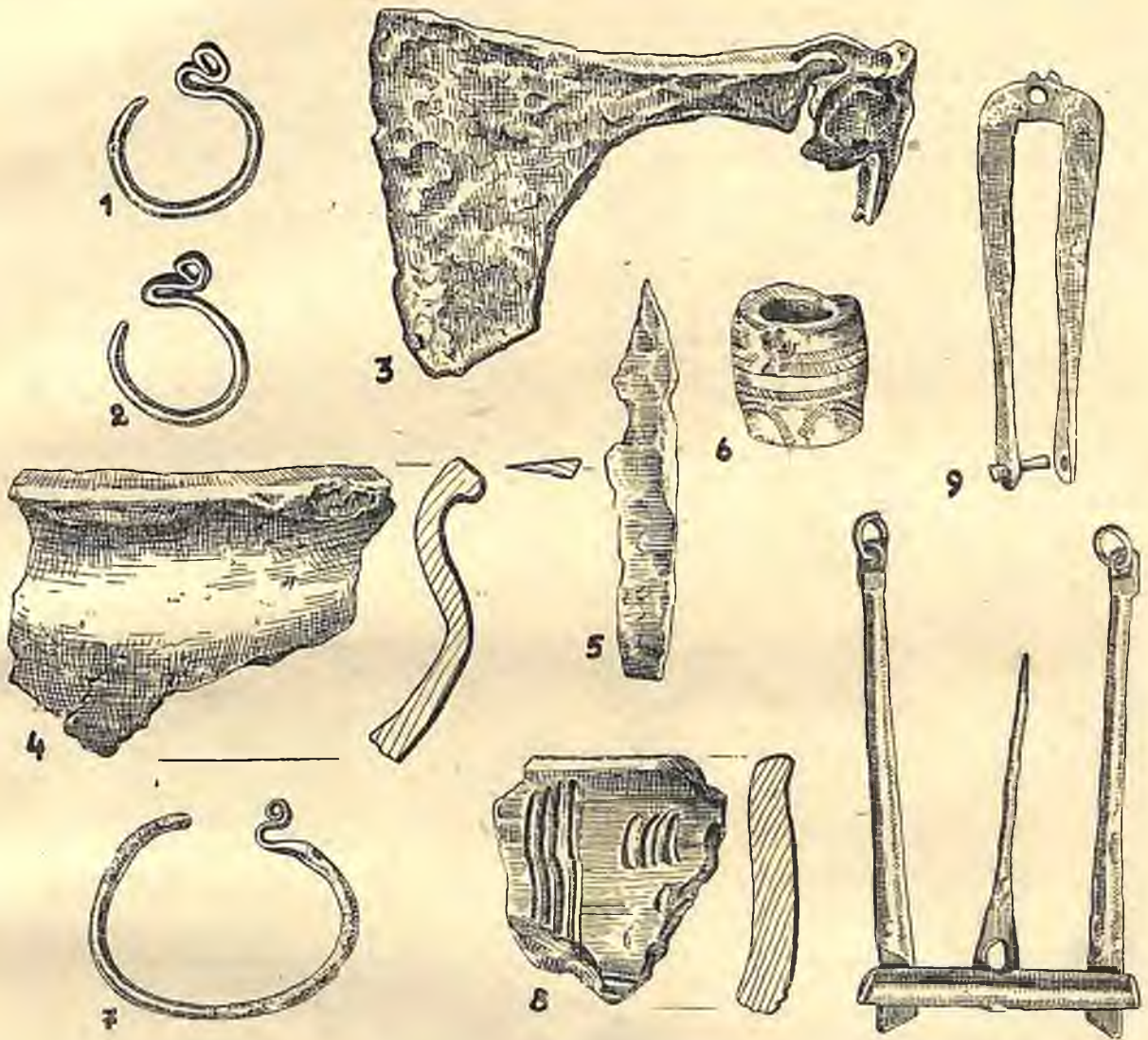
Grochowiska Księżę, pow. Żnin. Stan. 1. Skorupy i polepa. Dar dr Wł. Szafrąńskiego, 1951 : 517.
Gruczno, pow. Świecie. Stan.: z cmentarzyska. Pierścionek z blachy brązowej, 3 kabłączki skroniowe brązowe, brązowe okucie pochwy noża, nóż żel. proste, paciorki ze szkła, bursztynu itp. Dar Niewiteckiego z Bydgoszczy. 1951 : 457.
Grodzisko, pow. Śrem. Stan. 3. Skorupy i kawałek polepa. Dar prof. J. Kostrzewskiego i słuch. prehist. U. P. 1951 : 39.
Jankowice, pow. Poznań. Stan. 1. Skorupy. Dar prof. J. Kostrzewskiego i słuch. prehist. U. P. 1951 : 203.
Jankowice, pow. Poznań. Stan. 2. Skorupy. Dar prof. J. Kostrzewskiego i słuch. prehist. U. P. 1951 : 205.
Kłodawa Stara, pow. Koło. Stan. nieoznacz. Toporek żel. Zakup ze zbiorów I. Ziębowicza z Dzieraw, pow. Koło. 1951 : 329 (ryc. 11,3).
Komorowo, pow. Wolsztyn. Stan. 1. Skorupy. Dar mgr A. Jędrzejewskiego z Jędrzejki, 1951 : 179.
Konin, pow. Konin. Stan. B. Skorupy i polepa. Dar A. Studzińskiego z Konina. 1951 : 93.

Konin, m. p. Stan. K. Skorupy, węgiel drzewny i kamień przepalony. Bad. urzęd. St. Kurnatowskiego, słuch. prehist. U. P. 1951 : 348.
Konin-Osada, Stan. T. Podkowa żel. Okr. późnośredniowieczny. Dar A. Studzińskiego z Konina. 1951 : 102.
Krajkowo, pow. Śrem. Stan. 2. Skorupa i żuźle żel. Bad. urzęd. prof. J. Kostrzewskiego i dar słuch. prehist. U. P. 1951 : 88.
Krzyżownicy, pow. Poznań. Stan. III. Skorupy. Dar prof. J. Kostrzewskiego i słuch. prehist. U. P. 1951 : 14.
Kunowo, pow. Mogilno. Stan. 2. Skorupy. Dar prof. J. Kostrzewskiego i słuch. prehist. U. P. 1951 : 114.
Kunowo, pow. Mogilno. Stan. 4. Skorupy, polepa, szydło kościane i kości zwierzęce. Dar prof. J. Kostrzewskiego i słuch. prehist. U. P. 1951 : 116.
Lasek, pow. Luboń. Stan. X. Skorupy. Dar prof. J. Kostrzewskiego i słuch. prehist. U. P. 1951 : 140.
Lasek, pow. Luboń. Stan. XVII. Skorupy. Dar prof. J. Kostrzewskiego i słuch. prehist. U. P. 1951 : 142.
Lądek, pow. Konin. Stan. nieoznacz. 11 ułamków dirhemów arabskich (srebrnych) pochodzących ze skarbu. Dar Z. Sobolewskiego z Lądka. 1951 : 250.
Luboń, pow. Poznań. Stan. E. Skorupy, polepa, żuźle żel., kości zwierzęce i 2 nożyki żel. Bad. urzęd. prof. J. Kostrzewskiego. 1951 : 536.
Lusowo, pow. Poznań. Stan. 1. Skorupy. Dar prof. J. Kostrzewskiego i słuch. prehist. U. P. 1951 : 190.
Lusowo, pow. Poznań. Stan. 2. Skorupy. Dar prof. J. Kostrzewskiego i słuch. prehist. U. P. 1951 : 192.
Lusowo, pow. Poznań. Stan. 3. Skorupy. Dar prof. J. Kostrzewskiego i słuch. prehist. U. P. 1951 : 194.
Lusówko, pow. Poznań. Stan. 1. Skorupy. Dar prof. J. Kostrzewskiego i słuch. prehist. U. P. 1951 : 196.
Lusówko, pow. Poznań. Stan. 2. Skorupy. Dar prof. J. Kostrzewskiego i słuch. prehist. U. P. 1951 : 198.
Lutogniew, pow. Krotoszyn. Stan. II. Skorupy ze zbiorów Thamma. 1951 : 420.
Łącko, pow. Inowrocław. Stan. I. Skorupy. Bad. urzęd. prof. J. Kostrzewskiego i Brommera. 1951 : 534.
Łoniewo, pow. Leszno. St. g.: 300 m na wschód od grodziska w Łoniewie. Skorupy. Dar mgr A. Wędzkiego z Leszna. 1951 : 395.
Łoniewo, pow. Leszno. Stan. 3. Skorupy. Bad. urzęd. prof. J. Kostrzewskiego, 1951 : 454.
Miejscowość nieznana. Waga brązowa składana. Dar Niewiteckiego z Bydgoszczy. 1951 : 459 (ryc. 11,9).
Miejscowość nieznana (Wielkopolska?). Fragment szklanej bransolety wzgl. naszyjnika. Zakup ze zbiorów I. Ziębowicza z Dzieraw, pow. Koło. 1951 : 332.
Mierzyn, pow. Międzychód. Stan. 1. Naczynie, skorupy, ułamki prażnicy, polepa, część żarna rotacyjnego i węgiel drzewny. Bad. urzęd. mgr St. Jasnosza. 1951 : 385.
Międzychód m. p. Stan. 3. Skorupy. Dar prof. J. Kostrzewskiego i słuch. prehist. U. P. 1951 : 46.
Młodzikowo, pow. Środa. Stan. 4. (cmentarzysko). Zawartość grobów rzędowych: naczynie glin., skorupy, 22 noże żel., 10 kabłączków skroniowych brązowych, kabłączek skroniowy srebrny, 2 groty żel. strzał. pierścionek brąz., fragm. grzebienia kościanego,

oselka z szarego łupku, klamra owalna, paciorek z niebieskiego szkła, moneta srebrna i pół dalszej monety srebrnej, 3 nity brąz, fragm. wiadra, fragm. czterech kółek ołowianych, przesiłik glin., szkliwo, węgle drzewne i fragm. okucia brąz. Bad. urzęd. L. Leciejewicza, słuch. prehist. U. P. 1951 : 529.

Muchocin, pow. Międzychód, Stan. IV. Skorupy. Dar prof. J. Kostrzewskiego i S. Skibińskiego, słuch. prehist. U. P. 1951 : 151.

Muchocin, pow. Międzychód, Stan. V. Skorupy. Dar prof. J. Kostrzewskiego i S. Skibińskiego, słuch. prehist. U. P. 1951 : 153.

Ryc. 11 Nry 1—2 i 4—5. Mosina, pow. Śrem: 1—2. Kabłączki skroniowe z brązu, 4. Skorupa, 5. Nóż żel., 3. Stara Kłodawa, pow. Koło: Toporek żel., 6. Pełczyn, pow. Śrem: Kościana oprawka zdobiona, 7. Drużyn, pow. Nowy Tomyśl: Brąz. kabłączek skroniowy posrebrzany (z grobu), 8. Poznań-Golecin: Skorupa, 9. Miejscowość nieznana: Waga brązowa składana (9). 1—2 w $\frac{7}{8}$ w. n., reszta w w. n. — Fig. 11. Nos 1—2 et 4—5. Mosina, distr. de Śrem, 1—2. Arceaux temporaux en bronze, 4. Tesson, 5. Couteau en fer, 3. Stara Kłodawa, distr. de Koło. Hache en fer, 6. Pełczyn, distr. de Śrem. Monturo en os ornée, 7. Drużyn, distr. de Nowy Tomyśl. Arceau temporal en bronze argenté (d'une tombe), 8. Poznań-Golecin, Tesson, 9. Localité inconnue. Balance pliée en bronze. Nos 1—2 = $\frac{7}{8}$, le reste = gr. nat.

Mosina, pow. Śrem. Stan. 6. Skorupy, kość zwierzęca, 2 kabłączki skroniowe, nóż żel. i ułamek przedmiotu żel. Dar mgr K. Wolskiego. 1951 : 593 (ryc. 11, 1—2 4—5).

Muchocin, pow. Międzychód, Stan. I. Skorupy. Dar prof. J. Kostrzewskiego i S. Skibińskiego, słuch. prehist. U. P. 1951 : 148.

Muchocin, pow. Międzychód, Stan. VI. Skorupy. Dar prof. J. Kostrzewskiego i S. Skibińskiego, słuch. prehist. U. P. 1951 : 156.

Muchocin, pow. Międzychód, Stan. VII. Skorupy. Dar prof. J. Kostrzewskiego i S. Skibińskiego, słuch. prehist. U. P. 1951 : 159.

- Muchocinek*, pow. Międzychód. Stan. II. Skorupy. Dar prof. J. Kostrzewskiego i S. Skibińskiego słuch. prehist. U. P. 1951 : 163.
- Muchocinek*, pow. Międzychód. Stan. I. Skorupy. Dar prof. J. Kostrzewskiego i S. Skibińskiego, słuch. prehist. U. P. 1951 : 165.
- Niestabin* pow. Śrem. Stan. 2. Skorupy i żużel żel. Bad. urząd. prof. J. Kostrzewskiego i mgr St. Jasnosza. 1951 : 493.
- Niestabin*, pow. Śrem. Stan. 3. Skorupy. Bad. urząd. prof. J. Kostrzewskiego i mgr St. Jasnosza. 1951 : 495.
- Niestabin*, pow. Śrem. Stan. 4. Skorupy. Bad. urząd. prof. J. Kostrzewskiego i mgr St. Jasnosza. 1951 : 498.
- Niestabin*, pow. Śrem. Stan. 6. Skorupy i fragm. prążnicy. Bad. urząd. prof. J. Kostrzewskiego i mgr St. Jasnosza. 1951 : 500.
- Niestabin*, pow. Śrem. Stan. 7. Skorupy. Bad. urząd. prof. J. Kostrzewskiego i mgr St. Jasnosza. 1951 : 501.
- Niestabin*, pow. Śrem. Stan. 8. Skorupa. Bad. urząd. prof. J. Kostrzewskiego i mgr St. Jasnosza. 1951 : 503.
- Niwka*, pow. Śrem. Stan. 5. Skorupy. Dar mgr A. Wędzkiego z Leszna. 1951 : 390.
- Nowawieś Ujska*, pow. Chodzież. Stan. 1. Skorupy. Bad. urząd. mgr M. Kowiańskiej. 1951 : 308.
- Nowyfolwark*, pow. Krotoszyn. Stan.: z osady. Skorupy. nóż żel. złamany, brązowy kabłączek skroniowy ze zbiorów Thamma. 1951 : 417 (ryc. 10,1—6).
- Obrzycko*, pow. Szamotuły. Stan.: grodzisko. Skorupy. Dar mgr Maissla z Poznania. 1951 : 178.
- Odargowo*, pow. Stargard. Stan.: z grodziska nad jez. Szadzkim. Skorupy, polepa, kości zwierzęce i węgle drzewne. Dar S. Knappego z Dobrzana, pow. Stargard. 1951 : 134.
- Ognica Blotna*, pow. Stargard. Stan. VIII. Skorupy, polepa. Dar S. Knappego z Dobrzana, pow. Stargard. 1951 : 247.
- Orkowo*, pow. Śrem. Stan. 2. Skorupy. Bad. urząd. prof. J. Kostrzewskiego i mgr St. Jasnosza. 1951 : 507.
- Orkowo*, pow. Śrem. Stan. 3. Skorupy i żużle żel. Bad. urząd. prof. J. Kostrzewskiego i mgr St. Jasnosza. 1951 : 510.
- Osieczna*, pow. Leszno. Stan. 2. Skorupy. Dar mgr A. Wędzkiego z Leszna. 1951 : 394.
- Ostrowo*, pow. Śrem. Stan. 2. Skorupy. Dar prof. J. Kostrzewskiego i słuch. prehist. U. P. 1951 : 49.
- Ostrowo Nowe*, pow. Gniezno. Stan. 2. Skorupy. Bad. urząd. mgr L. J. Łuki i dar mgr E. Dąbrowskiego i A. Dymaczewskiego, słuch. prehist. U. P. 1951 : 173.
- Pelczyn*, pow. Środa. Stan. 1. Kościana zdobiona skuwka do noża i skorupy. Dar prof. J. Kostrzewskiego i słuch. prehist. U. P. 1951 : 51 (ryc. 11,6).
- Pelczyn*, pow. Śrem. Stan. 2. Skorupy. Dar prof. J. Kostrzewskiego i słuch. prehist. U. P. 1951 : 52.
- Pomorze — miejscowość nieznana*. Żel. grót kuszy. Okr. północnośrodkowoczesny. Dar Niewiteckiego z Bydgoszczy. 1951 : 465.
- Poznań-Dolina Świętojańska*. Stan. nieoznacz. Polepa, ze zbiorów Thamma. 1951 : 443.
- Poznań-Golecin*. Stan. 1b. Skorupa. Ze zbiorów Thamma. 1951 : 434 (ryc. 11,8).
- Poznań-Komandoria*. Stan.: ogród posesji przy ul. Świętojańskiej 1, wykop. 1 odc. 1. Skorupy i polepa. Bad. urząd. mgr St. Jasnosza i inż. Wł. Filipowiaka. 1951 : 291.
- Poznań-Komandoria*. Stan.: ogród posesji przy ul. Świętojańskiej 1, wykop 2. Skorupy, polepa, fragm. żel. sprzączki do pasa i spalone zboże. Bad. urząd. mgr St. Jasnosza i inż. Wł. Filipowiaka. 1951 : 294.
- Poznań-Komandoria*. Stan.: ogród posesji przy ul. Świętojańskiej 1, wykop 4. Skorupy polepa, kości zwierzęce i węgle drzewne. Bad. urząd. mgr St. Jasnosza i inż. Wł. Filipowiaka. 1951 : 300.
- Poznań-Komandoria*. Stan.: ogród posesji przy ul. Świętojańskiej 1, Znaleziska luźne. Skorupy. Bad. urząd. mgr St. Jasnosza i inż. Wł. Filipowiaka. 1951 : 303.
- Poznań-Starołęka*. Stan. 1. Skorupy. Bad. urząd. prof. J. Kostrzewskiego i dar słuch. prehist. U. P. 1951 : 3.
- Poznań-Starołęka*. Stan. 1a. Skorupy. Dar prof. J. Kostrzewskiego i słuch. prehist. U. P. 1951 : 99.
- Poznań, ul. Ugory*. Skorupy. Dar T. Malinowskiego, słuch. Hist. kult. mater. U. P. 1951 : 181.
- Psarskie*, pow. Poznań-Miasto. Stan. II. Skorupy. Dar prof. J. Kostrzewskiego i słuch. prehist. U. P. 1951 : 19.
- Psarskie*, pow. Poznań-Miasto. Stan. IV. Skorupy. Dar prof. J. Kostrzewskiego i słuch. prehist. U. P. 1951 : 22.
- Psarskie*, pow. Poznań-Miasto. Stan. V. Skorupy. Dar prof. J. Kostrzewskiego i słuch. prehist. U. P. 1951 : 25.
- Psarskie*, pow. Poznań-Miasto. Stan. VI. Pół przęślika glin., skorupy i polepa. Dar prof. J. Kostrzewskiego i słuch. prehist. U. P. 1951 : 28.
- Psarskie*, pow. Poznań-Miasto. Stan. VII. Skorupy. Dar prof. J. Kostrzewskiego i słuch. prehist. U. P. 1951 : 29.
- Przybrodzin*, pow. Gniezno. Stan. 1. Skorupy i żużel żel. Bad. urząd. mgr L. J. Łuki oraz dar mgr E. Dąbrowskiego i A. Dymaczewskiego, słuch. prehist. U. P. 1951 : 167.
- Przybrodzin*, pow. Gniezno. Stan. 2. Skorupy. Bad. urząd. mgr L. J. Łuki oraz dar mgr E. Dąbrowskiego i A. Dymaczewskiego, słuch. prehist. U. P. 1951 : 169.
- Rumianek*, pow. Poznań. Stan. 1. Skorupy. Dar prof. J. Kostrzewskiego i słuch. prehist. U. P. 1951 : 201.
- Skatów*, pow. Krotoszyn. Stan.: z zamczyska średniow. Skorupy. Dar ks. A. Piszczka z Staregogrodu, pow. Krotoszyn. 1951 : 453.
- Sowiniec*, pow. Śrem. Stan. 1. Skorupy. Bad. urząd. prof. J. Kostrzewskiego i dar słuch. prehist. U. P. 1951 : 83.
- Sowinki*, pow. Śrem. Stan. 1. Skorupy i część przęślika glin. Bad. urząd. prof. J. Kostrzewskiego i dar słuch. prehist. U. P. 1951 : 68.
- Sowinki*, pow. Śrem. Stan. 2. Skorupa. Bad. urząd. prof. J. Kostrzewskiego i dar słuch. prehist. U. P. 1951 : 71.
- Sowinki*, pow. Śrem. Stan. 3. Skorupy. Bad. urząd. prof. J. Kostrzewskiego i dar słuch. prehist. U. P. 1951 : 74.
- Sowinki*, pow. Śrem. Stan. 4. Skorupy. Bad. prof. J. Kostrzewskiego i dar słuch. prehist. U. P. 1951 : 78.

- Strzelce, pow. Mogilno Stan. 3. Skorupy. Dar prof. J. Kostrzewskiego i słuch. prehist. U. P. 1951:122.
- Strzelce, pow. Mogilno Stan. 4. Skorupy. Dar prof. J. Kostrzewskiego i słuch. prehist. U. P. 1951:119.
- Strzeszyn, pow. Poznań Stan. 7. Skorupy. Dar prof. J. Kostrzewskiego i słuch. prehist. U. P. 1951:18.
- Strzępin, pow. Nowy Tomyśl Stan. 6. Skorupy. Bad. urząd. prof. J. Kostrzewskiego i dar E. Rabięgi ze Strzępinia. 1951:214.
- Szadzko, pow. Stargard Stan.: z zamczyska. Skorupy, polepa, kości zwierzęce i węgle drzewne. Dar S. Knappego z Dobrzan, pow. Stargard. 1951:135.
- Śrem, m. p. Stan. 5. Skorupy. Dar prof. J. Kostrzewskiego i słuch. prehist. U. P. 1951:58.
- Święte, pow. Konin Stan. 3. Skorupy. Okr. wczesno-średn. (?). Bad. urząd. prof. J. Kostrzewskiego, mgr M. Kowiańskiej i A. Dymaczewskiego, słuch. prehist. U. P. 1951:360.
- Tarkowo, pow. Inowrocław Stan. 4. Skorupa. Okr. wczesnośredn. (?). Bad. urząd. prof. J. Kostrzewskiego, mgr St. Jasnosza i T. Wiślańskiego. 1951:482.
- Torsk, pow. Łuck. (Z. S. R. R.). Grzechotka glin. z brodawkami. 1951:531.
- Uścięcice, pow. Nowy Tomyśl Stan. nieoznacz. Skorupy, polepa i kości zwierzęce. Bad. urząd. prof. J. Kostrzewskiego i dar E. Rabięgi ze Strzępinia, pow. Nowy Tomyśl. 1951:217.
- Wielkawieś, pow. Wejherowo Stan. I. Skorupy. Dar prof. J. Kostrzewskiego. 1951:338.
- Wielkawieś, pow. Wejherowo Stan. II. Skorupy. Dar prof. J. Kostrzewskiego. 1951:340.
- Wierzenica, pow. Poznań Stan.: na lewo od drogi do „Żalika“. Skorupy. Bad. urząd. prof. J. Kostrzewskiego i dar słuch. prehist. U. P. 1951:236.
- Wiórek, pow. Poznań Stan. II. Skorupa. Ze zbiorów Thamma. 1951:439.
- Zagórow, pow. Konin Stan. 1. Skorupy. Dar naucz. Maciejewskiego z Zagórowa. 1951:7.
- Zbrudzewo, pow. Śrem Stan. 3. Skorupy. Bad. urząd. prof. J. Kostrzewskiego i mgr St. Jasnosza. 1951:486.
- Zwola, pow. Śrem Stan.: nad Wartą. Skorupy. Dar N. N. 1951:371.

CHRONOLOGIA NIEOZNACZONA

Baranówko, pow. Śrem Stan. 1. Skorupy. Bad. urząd. prof. J. Kostrzewskiego i dar słuch. prehist. U. P. 1951:60.

Dania — miejscowość nieznana. 3 paciorki bursztynowe. Otrzymano drogą wymiany z Muzeum Narodowego w Kopenhadze. 1951:375.

Dania — miejscowość nieznana. Ułamek spiralnej bransolety brązowej. Otrzymano drogą wymiany z Muzeum Narodowego w Kopenhadze. 1951:379.

Dania — miejscowość nieznana. Szydło kościane. Otrzymano drogą wymiany z Muzeum Narodowego w Kopenhadze. 1951:380.

Dania — miejscowość nieznana. Kulisty przedmiot kamienny, z rowkiem wokół. Otrzymano drogą wymiany z Muzeum Narodowego w Kopenhadze. 1951:381.

Kiekrz, pow. Poznań Stan. nieoznacz. Skorupy. Ze zbiorów Thamma. 1951:436.

Kołuda Mała, pow. Inowrocław Stan. 2. Skorupa. Dar prof. J. Kostrzewskiego i słuch. prehist. U. P. 1951:133.

Kunowo, pow. Mogilno Stan. 4. Ułam. czaszki ludzkiej, kość z palca itp. Dar prof. J. Kostrzewskiego i słuch. prehist. U. P. 1951:117.

Luboń, pow. Poznań Stan. E. Skorupy. Bad. urząd. prof. J. Kostrzewskiego. 1951:535.

Ostrowo Nowe, pow. Gniezno Stan. 1. Skorupy. Bad. urząd. mgr E. Dąbrowskiego i A. Dymaczewskiego słuch. prehist. U. P. 1951:171.

Oszczywlik, pow. Kalisz Stan. 2b. Skorupy. Bad. urząd. L. Leciejewicza i T. Wiślańskiego, słuch. prehist. U. P. 1951:577.

Piaski, pow. Kalisz Stan. 1. Polepa. Bad. urząd. L. Leciejewicza i T. Wiślańskiego, słuch. prehist. U. P. 1951:581.

Poznań-Starołęka Stan. 1. Kamień z śladami użytkowania. Bad. urząd. prof. J. Kostrzewskiego i dar słuch. prehist. U. P. 1951:4.

Skórki, pow. Żnin Stan. 1. Skorupy i polepa. Dar dr Wł. Szafrąńskiego. 1951:518.

Trzcianka, pow. Piła Stan. nieoznacz. Żuźle żel. i polepa. Mienie niemieckie. 1951:467.

Sprawozdanie z działalności Muzeum Archeologicznego w Poznaniu w r. 1951

Rapport sur l'activité du Musée Archeologique de Poznań en 1951

1. Organizacja Muzeum

W organizacji Muzeum w okresie sprawozdawczym nie zaszły żadne poważniejsze zmiany w porównaniu z rokiem ubiegłym.

Personel Muzeum wynosił 30 osób i składał się z dyrektora — prof. dr Józefa Kostrzewskiego, zastępcy jego — dr Bogdana Kostrzewskiego, kierownika administracyjnego — Bolewyc (w tym 4 z ukończonymi studiami uni-

kierownik wystawy objazdowej i woźny — stolarz i pomocnik.

2. Zbiory

W związku z zapoczątkowaną w r. ub. wymianą szaf na regały drewniane w magazynie zabytków wczesnośredniowiecznych zreorganizowano w okresie sprawozdawczym wspomniany magazyn a nadto uporządkowano magazyn zabytków kultury łuzyckiej.

Ryc. 1. Gabinet kierownika administracyjnego i księgowość. — Le bureau du directeur d'administration et la comptabilité.

sława Kubiaka oraz z 7 pracowników naukowych (w tym 7 pracowników naukowych), 8 pracowników pomocniczo-naukowych (4 rekonstruktorów, 1 pracownik inwentaryzacyjny, konserwator, rysownik, fotograf) i 12 pracowników administracyjnych (1 pracownik oświatowy (księgowość), sekretarka, magazynier, woźny, sprzątaczką, 1 pracownik służby oświatowej — w tym

W organizacji opieki nad magazynami nie zaszły w ciągu roku istotne zmiany, z wyjątkiem nieznacznych przesunięć personalnych spowodowanych ubytkiem etatów naukowych.

Do inwentarza zabytków wpisano w tym czasie ogółem 597 pozycji, które pochodzą z badań urzędowych Muzeum oraz z darów i depozytów. Osobną pozycję w inwentarzu stano-

wią zabytki zakupione i uzyskane drogą wymiany. W okresie sprawozdawczym zakupiono od spadkobierców zmarłego nauczyciela Ignacego Ziębowicza wartościowy zbiór obejmujący zabytki znalezione na terenie Dzieraw w pow. kolskim i w najbliższej okolicy, a z Muzeum Gónośląskiego w Bytomiu nabyto dla celów wystawowych, kopię pięściaka aszelskiego z Konradówki w pow. zlotoryjskim i ażurowego brązowego okucia awarskiego z Choruli w pow. strzeleckim.

Ponadto w drodze wymiany zabytków uzyskano również dla celów dydaktycznych kilkadziesiąt zabytków z Danii. Do najcenniejszych zabytków zainwentaryzowanych w r. 1951 na-

wano katalog z lat 1948—1950. Ogółem wypełniono w tym okresie 5.435 sztuk kart katalogowych tj. o 1930 więcej niż w roku poprzednim. Ponadto podjęto prace nad kartkowym katalogiem „kulturowym“ z lat 1948—1950. Pracownią inwentaryzacyjno-katalogową kierował dyrektor Muzeum prof. dr J. Kostrzewski, a w jego zastępstwie kustosz mgr Leon Jan Łuka (później mgr Stanisław Jasnosz).

Podobnie jak w latach ubiegłych zbiory Muzeum były przedmiotem studiów nie tylko archeologów poznańskich i z innych ośrodków polskich, ale także zagranicznych. Do rzędu gości zagranicznych, którzy w okresie sprawo-

Ryc. 2. Fragment magazynu zabytków z I i II okresu epoki brązowej
Une partie du magasin des trouvailles de la I-re et de la II-e période de l'âge du bronze.

leżą m. in.: miecz brązowy z młodszej epoki brązowej z Niewiemka w pow. chodzieskim, inwentarz grobów z cmentarzyska późnolateńskiego i rzymskiego w Rządzu, w pow. gruzdzickim i z cmentarzyska wczesnośredniowiecznego w Grucznie, w pow. świeckim oraz z tego samego okresu: brązowa waga składana do ważenia srebra z nieznanego miejsca i część skarbu srebrnego z X w. z Łądka, w pow. konińskim, nie licząc cennych nabytków uzyskanych drogą urzędowych prac wykopaliskowych i badań powierzchniowych.

W r. 1951 zakończono katalog kartkowy zabytków z lat: 1941, 1943 i 1947 oraz kontynuow-

zdawczym zwiedzili Muzeum należy zaliczyć prof. B. A. Rybakowa, uczonego radzieckiego oraz dwoje młodych archeologów czeskich z Pragi: K. Šneidrovą i J. Zemana.

3. Biblioteka

Księgozbiór Muzeum w okresie sprawozdawczym powiększył się o 234 pozycje i liczył pod koniec roku ogółem 7.047 tomów w tym 2.724 dzieł, 2.677 czasopism i 1.646 odbitek. Wymiana wydawnictw obejmowała 16 instytucji krajowych i 84 zagraniczne, przy czym w ciągu roku nawiązano stosunki wymienne z następującymi instytucjami:

W POLSCE:

Łódź
Muzeum Archeologiczne
Poznań
Redakcja „Przeglądu Archeologicznego“
Szczecin
Archiwum Państwowe
Toruń
Towarzystwo Naukowe Toruńskie
Warszawa
Redakcja „Życia Nauki“

ZA GRANICĄ

Anglia ;
Cambridge
The Cambridge Antiquarian Society
University Museum of Archeology and Ethnology
London
The Polish Research Centre, Ltd.
Belgia
Bruxelles
Société Royale Belge d'Anthropologie et de Préhistoire
Bułgaria
Sofia
Académie Bulgare des Sciences
Musée National Bulgare
Plovdiv
Naroden Archeologičeskij Musej
Czechosłowacja
Bratislava
Knížnica Slovenskej university
Brno
Ústav pro prehistorii při Masarykově universitě v Brně
Olomouc
Vlastenecký spolek musejní
Praha
Archeologická komise České akademie věd
Česka společnost numismatická
Knihovna Národního musea
Státní archeologický ústav
Státní nakladatelství v Praze
Dania
København
Nationalmuseet, I Afdeling
Francja
Orléans
Société Archéologique et Historique de l'Orléanais
Paris
Bibliothèque Polonaise
Holandia
Leiden
Het Rijksmuseum van Oudheden
Irlandia
Dublin
The Royal Society of Antiquaries of Ireland

Meksyk
Mexico D. F.
Prof. Boris P. Popowitzky
Niemcy
Bonn
Verein von Altertumsfreunden im Rheinlande
Dresden
Landesmuseum für Vorgeschichte
Hamburg
Hamburgisches Museum für Völkerkunde u. Vorgeschichte
Frankfurt a/M.
Deutsches Archäologisches Institut
Kiel
Institut für Ur- und Frühgeschichte der Universität Kiel
Leipzig
Seminar für Vor- und Frühgeschichte an der Universität Leipzig
Mainz
Römisch-Germanisches Zentralmuseum
Marburg a/L.
Vorgeschichtliches Seminar der Universität Marburg
München
Institut für Vor- und Frühgeschichte
Norwegia
Bergen
Universitetsbiblioteket i Bergen
Stavanger
Stavanger Museum
Rumunia
București
Akademia Republicii Populare Romane
Cluj
Universitatea Regele Ferdinand I, Institutul de Studii Clasice
Szkocja
Edinburgh
Society of Antiquaries of Scotland
Szwecja
Lund
Universitetsbiblioteket
Göteborg
Göteborgs och Bohusläns Fornminnesförening
Stockholm
K. Vittershets Historie och Antikvitets Akademien
Uppsala
Universitetsbiblioteket
U. S. A.
Cambridge
Archaeological Institute of America
American School of Prehistoric Research
Peabody Museum of Harvard University
Library of the Peabody Museum of Archaeology and Ethnology
New York
The Kościuszko Foundation
The New York Public Library

Philadelphia
Library of the University Museum
Węgry
Budapest
Magyar Tudományok Akademia
Debrecen
Varos Deri-Muzeum
Włochy
Roma
Academia Polacca. Biblioteca di Roma
Museo Pigorini

krewnych nauk z Poznania i z innych ośrodków uniwersyteckich w Polsce. W r. 1951 liczba odwiedzin w wypożyczalni wynosiła 690 osób, a ilość wypożyczonych tomów 720. W czytelnicy zarejestrowano 82 osoby, które korzystały z 1925 tomów. Biblioteka była dostępna przez cały dzień, podobnie jak w roku poprzednim. Nadzór nad nią i nad wymianą książek spoczywał nadal w rękach prof. dr J. Kostrzewskiego. Funkcje bibliotekarki pełniła mgr Helena Bocheńska.

Ryc. 3. Fragment magazynu zabytków z okresu późnolateńskiego i rzymskiego.
Une partie du magasin des trouvailles de l'époque de la Tène III et de l'époque romaine.

Z. S. R. R.

Moskwa

Kijów

Biblioteka Akademii Nauk U. S. R. R.

Leningrad

Wiestnik DREWNEJ Istorii

Wilno

Biblioteka Akademii Nauk Z. S. R. R.

W zakresie prac katalogowych kontynuowano nadeł katalog książkowy (od nr. 4.136 — 4.420) i uzupełniano nowymi nabytkami alfabetyczny katalog kartkowy oraz katalog rzeczowy, który liczył 253 hasła. Ponadto zapoczątkowano katalog kartkowy artykułów i prac zawartych w czasopismach.

Z księgozbioru korzystali zarówno archeolodzy jak i zainteresowani przedstawiciele po-

4. Pracownie

W okresie sprawozdawczym czynne były — jak wspomniano wyżej — wszystkie pracownie z wyjątkiem malarskiej, zlikwidowanej w drugim półroczu 1951 r.

Pracownia rekonstruktorska uzupełniła lub zrekonstruowała z ułamków ok. 936 naczyń, nie licząc prac wykonanych na zlecenie Kierownictwa Badań Wykopaliiskowych w Gieczu. W czasie od 1—15 marca odbył się w pracowni kurs praktyczny z dziedziny rekonstrukcji i konserwacji zabytków dla pracowników technicznych i naukowych Muzeum. Personel pracowni nie uległ zmianie w porównaniu do ub. r., a kierownictwo jej spoczywało nadal w rękach Aleksiego Waligórskiego.

W pracowni konserwatorskiej poddano zabiegom zabezpieczającym ok. 580 zabytków żelaznych, pochodzących w większości z syste-

matycznych badań wykopaliskowych w Młodzikowie, w pow. średzkim. Dla pogłębienia wiadomości teoretycznych i umiejętności w tej dziedzinie kierownik pracowni Kazimierz Parzyński wziął udział w kursie konserwatorskim, zorganizowanym w Opolu w kwietniu 1951 r. przez Kierownictwo Badań nad Początkami Państwa Polskiego.

Pracownia fotograficzna była nieczynna w czasie od marca do października 1951 r. z powodu długotrwałej choroby fotografki Zofii Płóciennikowej. Z końcem października funkcje jej przejął Marian Kubiak. W okresie sprawozdawczym wykonano 237 reprodukcji fotograficznych, 548 odbitek, 136 powiększeń i 33 przeźrocza. Ponadto kontynuowano inwentarz kliszy fotograficznych (od nr 7132—7369) i album odbitek fotograficznych.

Ryc. 4. Księga inwentarzowa zabytków. L'inventaire des trouvailles.

Pracownia rysownicza, w której zatrudniony był Leon Kaczmarek, wykonywała rysunki do katalogu zabytków i do publikacji oraz szkice mapy, plany itp.

Pracownia stolarska zakończyła montowanie regałów drewnianych w magazynie zabytków wczesnosredniowiecznych na II piętrze, wykonano 10 plansz i 9 gablot do wystawy okresowej p. n. „Rzemiosło w pradziejach Słowiańszczyzny“, pudła do katalogu kartkowego zabytków w archiwum naukowym, a nadto rozmaite drobne prace, jak naprawę i uzupełnienie sprzętu muzealnego itp. Pracownią kierował nadal Władysław Gromacki przy pomocy Leona Dudzińskiego.

W pracowni ślusarskiej wykonywano drobne prace wchodzące w zakres tej specjalności, jak naprawę instalacji wodociągowo-kanalizacyjnych, sprzętu muzealnego, zamków i kluczy itp., co zajmował się w miarę potrzeby Kazimierz Parzyński.

Pracownia malarska pod kierunkiem Walentego Nowaczyka m. in. wykonała prace renowacyjne na korytarzu i w klatce schodowej prawego skrzydła gmachu oraz prace malarskie przy wystawie okresowej: „Rzemiosło w pradziejach Słowiańszczyzny“.

Nadzór nad pracowniami sprawował kierownik administracji Bolesław Kubiak.

5. Działalność naukowo-badawcza

W okresie sprawozdawczym przeprowadzono badania powierzchniowe w 48 miejscowościach na terenie 17 powiatów 1), tj. chodzieskiego (Miroslaw st. 1, Nowa Wieś Ujska st. 1, Proсна st. 1 i 2, Sokołowo Budzyńskie st. 1), gnieźnieńskiego (Nowe Ostrowo st. 1—4, Przybrodzin st. 1 i 2), gostyńskiego (Krobia Stara st. 1), inowrocławskiego (Dźwierzchno st. 1, Januszkowo st. 10—13 i 18—20, Łącko st. 1, Tarkowo st. 1—5, Tuczno st. 1, 7 i 9), kaliskiego (Biskupice st. 1, Piaski st. 1, Piłat st. 1 i 2), konińskiego (Konin-miasto st. BI i K, Kuźnica st. 1, Pogorzalki st. 1, Święte st. 1—4), kościańskiego (Bonikowo st. 2, 3—5), krotoszyńskiego (Piaski st. 1), leszczyńskiego (Łoniewo st. 3), międzychodzkiego (Mierzyn st. 1 i 2, Muchocin st. 1, 3—8, Muchocinek st. 1 i 2, Puszcza st. 2), mogileńskiego (Pakość), nowotomyskiego (Dakowy Mokre, Strzępiń st. 6, Uścięce), poznańskiego-miejskiego (Poznań-Starołęka st. 1a), poznańskiego-wiejskiego (Luboń st. E, I, J, Mrowino), średzkiego (Borowo st. 1—3, Czarnotki st. 2, Czerlejko st. 1, Młodzikowo st. 2, Sulęcín st. 1, Sulęcinek st. 1 i 4), śremskiego (Góra st. 1, Mosina st. 3, 5, 10 i 11, Niesłabin st. 1—8, Orkowo st. 1—3, Puszczykówo st. A, Zabrudzewo st. 3) i szubińskiego (Smolniki st. 1 i 2, Złotowo st. 1).

Systematyczne badania wykopaliskowe podjęto w r. 1951 w pięciu punktach. W Poznaniu na Komandorii, w nawiązaniu do badań międzywojennych, w czasie od 22. V. do 20. VI. mgr Stanisław Jasnosz oraz stud. archeol. Uniw. Pozn. Władysław Filipowiak przy współudziale Leona Dudzińskiego, Józefa Judzińskiego i Kazimierza Parzyńskiego zbadali teren przylegający do probostwa rzym. kat., na którym stwierdzili liczne ślady osadnictwa z okresu rzymskiego oraz mniej liczne z okresu wczesnosredniowiecznego. W Młodzikowie, w pow. średzkim, Aleksander Dymaczewski i Czesław Potemski oraz stud. archeol. Krystyna Przewoźna kontynuowali w czasie

¹ Pomijamy tutaj badania powierzchniowe prof. dr. J. Kostrzewskiego wspólnie ze studentami archeologii, słuchaczami jego wykładów, gdyż nie były one prowadzone z ramienia naszej instytucji.

od 6. VI. do 22. VIII. przy pomocy Wacława Ratajczaka badania wykopaliskowe na cmentarzysku z okresu rzymskiego²⁾, rozpoczęte tu w r. 1949. W Poznaniu-Starołęce Stanisław Kurnatowski oraz Leon Dudziński, badali w czasie od 29. VII. — 10. IX. stanowisko późnopaleolityczne położone na wzgórzu pradoliny Warty³⁾. W Mierzynie, w pow. międzychodzkiem, mgr Stanisław Jasnosz wspólnie z Wiktoorem Bromskim i Kazimierzem Parzyńskim przeprowadzili badania w czasie od 27. VIII. — 8. IX. na wzgórzu piaszczystym nad Wartą, gdzie stwierdzili ślady osadnictwa z młodszego kamienia, z wczesnego okresu żelaznego, z okresu rzymskiego i z wczes-

z środkowej i młodszego epoki brązowej, przy czym zbadał ogółem 9 grobów, w tym 1 dobrze zachowany⁴⁾. Z młodszego epoki brązowej pochodził również grób kultury łużyckiej zabezpieczony przez niego w Wartosławiu-Biezdrowie, w powiecie szamotulskim; w Wiankowie, w powiecie głogowskim, Tadeusz Malinowski i stud. U. J. Helena Zollówna przeprowadzili prace ratownicze na cmentarzysku kultury łużyckiej i pomorskiej z wczesnego epoki żelaznej⁵⁾; w Łagiewnikach, w pow. poznańskim, mgr Stanisław Jasnosz zabezpieczył grób kultury pomorskiej, a dwa inne zniszczone groby tej kultury ze środkowego okresu lateńskiego odkrył on w Mrowinie, w pow. po-

Ryc. 5. Archiwum naukowe. Katalog kartkowy zabytków.
Les archives scientifiques. Fichier des trouvailles.

niego średniowiecza⁶⁾. W Tucznie, w pow. inowrocławskim, Tadeusz Wiślański przy pomocy Feliksa Brommera w czasie od 28. VIII — 19. X. kontynuował podjęte tu już przed ostatnią wojną badania osady kultury amfor kulistych z młodszego kamienia⁷⁾.

Doraźne badania ratunkowe podjęto na zlecenie konserwatora wojewódzkiego lub w wyniku zawiadomień kierowanych bezpośrednio do Muzeum w 7 miejscowościach: w Borku, w pow. gorzowskim, mgr Stanisław Jasnosz zabezpieczył cmentarzysko kultury łużyckiej

znajdował ślady osadnictwa⁸⁾; w Złotowie, w woj. koszalińskim, Aleksander Dymaczewski i Czesław Potemski odkryli dwa groby skrzynkowe kultury pomorskiej⁹⁾; w Drużyniu, w pow. nowotomskim, prof. dr Józef Kostrzewski zbadał kilka wczesnośredniowiecznych grobów rzędowych, w tym jeden, w którym m.in. znajdował się posrebrzany kłębaczek skroniowy.

Dużą pomocą w badaniach był sprzęt wykopaliskowy zakupiony lub wykonany w pracowniach Muzeum w latach poprzednich, szczególnie zaś przenośny barak, który w

²⁾ Z Otchłani Wieków r. XX (1951) z. 9—10, str. 174

³⁾ Z O. W. r. XX, z. 11—12, str. 205.

⁴⁾ Z O. W. r. XX, z. 11—12, str. 206 Stanowisko to było przedmiotem badań zabezpieczających w r. 1950. (Por. „Fontes Praehistorici“, T II (1951), str. 321.

⁵⁾ Z O. W., r. XX, z. 11—12, str. 203.

⁶⁾ Z O. W., XX, z. 9—12 str. 175 i Fontes Preh. III.

⁷⁾ Z O. W., r. XXI (1952), z. 1, str. 29.

⁸⁾ Z O. W., r. XX, z. 9—10 str. 174.

⁹⁾ Z O. W., r. XX, z. 11—12, str. 204—205.

r. 1951 oddał znaczne usługi w Młodzikowie. W okresie sprawozdawczym uzupełniono ten sprzęt przez zakup dużego namiotu o rozmiarach 3×2×3 m, roweru i kocy, ponadto na użytek badań wykopaliskowych zakupiono także latę mierniczą 5-metrowej długości.

Działalność naukowo-badawcza Muzeum w okresie sprawozdawczym wyrażała się również we wspomnianych wyżej pracach inwentaryzacyjno-katalogowych prowadzonych przez pracowników Muzeum głównie w okresie zimowym, a nadto w podejmowanych przez nich pracach źródłowych lub syntetycznych, opartych na zabytkach archeologicznych i publiko-

Kostrzewski Bogdan :

- Gród w Gieczu w świetle źródeł pisanych i wykopalisk (Z Otchłani Wieków r. XX (1951), str. 149—154).
- Pradzieje Śląska (Przewodnik po wystawie archeologicznej. Bytom 1951, str. 26).
- Rzemiosło w pradziejach Słowiańszczyzny (Katalog wystawy Muzeum Archeologicznego w Poznaniu i CBWA. Poznań 1951, str. 16).
- Sprawozdanie z działalności Muzeum Archeologicznego w Poznaniu w r. 1950 (Fontes Praehistorici t. II. (1951), str. 312—326).

Ryc. 6. Archiwum naukowe. Kartoteki archiwum powiatowego
Les archives scientifiques. Fichiers des archives des districts.

wanych następnie we własnych organach naukowych: „Fontes Praehistorici“ i „Z Otchłani Wieków“ lub w innych tego rodzaju wydawnictwach.

W r. 1951 pracownicy naukowcy Muzeum opublikowali następujące prace wzgl. artykuły:

Dymaczewski Aleksander :

- Ślady średniowiecznych smolarni w Wielkopolsce (Przegląd Archeologiczny r. 26, str. 123—126).

Jasnosz Stanisław :

- Cmentarzysko z okresu późno-lateńskiego i rzymskiego w Wymysłowie, pow. Gostyń (Fontes Praehistorici t. II (1951), str. 1 do 284).
- Badania powierzchniowe nad Rypienicą i I (Sprawozdania P. M. A. IV (1951) z str. 79—88).

Kostrzewski Józef :

- Ślady archeologiczne pobytu plemion germańskich w Polsce w pierwszej połowie I tysiąclecia naszej ery (Przegląd Zachodni 1951, str. 100—112).
- Stosunki plemion czeskich i słowackich z Niemcami w zaraniu dziejów w świetle archeologii. (Przegląd Zachodni 1951, str. 154—163).
- Śp. Roman Jakimowicz (Z Otchłani Wieków r. XX, str. 37—40).
- Czy państwo polskie zawdzięcza swe powstanie Gotom? (Przegląd Archeologiczny rocz. 26, str. 1—7).
- Śp. prof. dr Roman Jakimowicz (Przegląd Archeologiczny r. 26, str. 148—154).

Kowiańska Mieczysława:

- Wyniki prac badawczych, przeprowadzonych na kurhanie w Grabonogu, pow. Gostyń (Sprawozdania P. M. A. IV (1951), z. 1—2, str. 57—64).

Łuka Leon Jan:

- Skarb brązowy z V okresu epoki brązowej z Uścikówca, w pow. obornickim (Przegląd Archeologiczny r. 62, str. 52—71).
- Nowa forma okucia pochwy miecza kultury pomorskiej (Przegląd Archeologiczny r. 26, str. 77—80).
- Bibliografia prehistorii polskiej za rok 1949 (Przegląd Archeologiczny r. 26, str. 137—144).

Ryc. 7. Laboratorium fotograficzne. Archiwum odbitek fotograficznych. — Le laboratoire photographique. Archives des épreuves photographiques.

Piaszykówna Maria:

- Zagadkowy przedmiot rogowy ze zbiorów Muzeum Miejskiego w Kaliszu (Przegląd Archeologiczny r. 26, str. 116—123).

Trzeba również nadmienić, że w ciągu r. 1951 troje pracowników naukowych Muzeum ukończyło studia archeologiczne na Uniwersytecie Poznańskim, a mianowicie: mgr Edward Dąbrowski na podstawie pracy: „Rozwój rolnic-

stwa na obszarze ziem polskich w świetle źródeł archeologicznych i pisanych“, mgr Mieczysława Kowiańska na podstawie pracy „Najstarsze dzieje powiatu chodzieskiego“¹⁰⁾ i mgr Maria Piaszykówna na podstawie pracy „Pradzieje miasta Poznania“¹¹⁾.

Nad całokształtem działalności naukowo-badawczej Muzeum czuwał dyrektor prof. dr Józef Kostrzewski.

6. Działalność społeczno-oświatowa

W okresie sprawozdawczym oprócz stałej wystawy zabytków czynne były także trzy wystawy objazdowe.

Wystawa stała, zreorganizowana w r. 1948 stanowiła niewątpliwie poważne osiągnięcie Muzeum w tej dziedzinie. Z biegiem lat jednak zaczęła ona stopniowo tracić swą przydatność dla celów popularyzatorskich i to nie tylko na skutek znacznego postępu dokonywującego się

Ryc. 8. Laboratorium fotograficzne. Uniwersalny aparat reprodukcyjny. — Le laboratoire photographique. Installation pour la prise de photographies

z roku na rok w technice ekspozycyjnej, ale dlatego, że nie była ona oparta na zasadach materialistycznego pojmowania dziejów. Zdając sobie z tego sprawę Dyrekcja Muzeum już w okresie sprawozdawczym nosiła się z zamiarem dokonania ponownej gruntownej reorganizacji tej wystawy, ze względów budżetowych projekt ten trzeba było jednak odłożyć do następnego roku.

W r. 1951 wystawę oglądało ogółem 45.745 osób, w tym jak wynika z załączonej tabeli — 11.899 uczestników wycieczek młodzieżowych i 3.271 uczestników innych wycieczek.

¹⁰⁾ Praca ta jest przewidziana do druku w ramach „Biblioteki Archeologicznej“, (Seria B) Polskiego Towarzystwa Prehistorycznego.

¹¹⁾ Praca ta ukazała się w druku jako t. 1 „Biblioteki Archeologicznej“ (Seria B). Poznań 1952.

Frekwencja zwiedzających stałą wystawę Muzeum w r. 1951.

Miesiąc	Dni otwarcie	Liczba zwiedzających w tym wycieczki				
		ogółem	młodzieżowe		Inne	
			z miast	ze wsi	z miast	ze wsi
1	2	3	4	5	6	7
styczeń . .	27	3.819	195	350	95	—
lutych . . .	24	3.078	755	—	122	—
marzec . .	27	2.008	248	42	26	—
kwiecień .	25	3.340	661	215	339	—
maj . . .	27	5.250	1.367	716	779	27
czerwiec .	26	7.339	2.411	239	2.568	67
lipiec . . .	26	2.704	103	41	314	—
sierpień . .	27	4.208	51	12	94	—
wrzesień . .	26	5.802	480	50	604	—
październik .	26	3.965	410	137	279	—
listopad . .	26	2.331	503	124	36	—
grudzień . .	25	1.900	461	—	250	—
Ogółem	312	45.745	7.801	4.098	3.177	94

W porównaniu z poprzednim rokiem zaznaczył się spadek ogólnej frekwencji o 21.662 osoby, natomiast wzrosła nieznacznie liczba uczestników wycieczek. Godziny otwarcia wystawy ustalone w r. 1950, nie uległy zmianie w okresie sprawozdawczym¹²⁾. Nie zmienił się również personel wystawy w osobach Marii Minięrskiej i Henryka Górniaka. Wycieczki oprowadzali pracownicy naukowcy.

Preliminarz budżetowy na rok 1951 przewidywał objazd tylko jednej wystawy p. n. „Pradzieje Pomorza“, dzięki jednak poczynionym oszczędnościom oraz zobowiązaniom personelu służby oświatowej udało się zorganizować ponowny objazd także drugiej wystawy p. n. „Sztuka w pierwszych formacjach rozwoju społecznego“, która w czasie od 6. I — 31. V. odwiedziła 6 miast na terenie Polski zachodniej. Trasa wystawy „Pradzieje Pomorza“ trzecia już z kolei, prowadziła

Sprawozdanie z działalności Muzeum w r. 1951, II na str. 322 „Fontes Praehistorici“.

na Pomorze zachodnie i objęła w czasie od 31. V. — 16. XII. 19 miast. Ogółem obie wystawy w ciągu 293 dni odwiedziły 25 miast pokonując trasę długości ok. 3.000 km. Zwiedziło je łącznie 151.944 osób. (Por. zestawienie na str. 181). Podobnie jak w r. poprz. wystawy te przewożono środkami transportowymi Państwowej Komunikacji Samochodowej.

Frekwencję zwiedzających wystawę objazdową „Sztuka w pierwszych formacjach rozwoju społecznego“ w r. 1951 podaje poniższe zestawienie.

Personel służby oświatowej składał się z kierownika wystawy — Haliny Kubiakowej, która równocześnie pełniła funkcje przewodnika oraz woźnego Feliksa Brommera.

Trzecia wystawa p. n. „Rzemiosło w pradziejach Słowiańszczyzny“, której objazd przewidywano dopiero w r. nast. została zorganizowana wspólnie z Oddziałem Poznańskim Centralnego Biura Wystaw Artystycznych. Wykonał ją według własnego projektu art. mal. Zygfryd Wieczorek; scenariusz i dokumentację naukową opracował dr B. Kostrzewski. Wystawa ta składała się z 20 plasz o rozmiarach 140×100 cm, w tym 8 obustronnie ilustrowanych, oraz z 9 gablot o rozmiarach 90×60 cm. Plasz, o obustronnie skośnie pochylonych płaszczyznach, wykonane były z wąskich szczebelków w technice azurowej i wsparte na stojakach drewnianych. Do szczebelków tych przymocowano prostokątne płaszczyzny dykty, nie pokrywające jednak całej powierzchni plasz, na których ilustrowano przedstawione zagadnienia. Gabloty, mniejszych rozmiarów niż plasz, miały również skośnie nachylone płaszczyzny i podobne, lecz niższe stojaki. W odróżnieniu od poprzednich wystaw, które odznaczały się subtelnymi, pastelowymi barwami, wystawa ta miała zdecydowanie mocną oprawę kolorystyczną, mającą na celu zaabsorbowanie wzroku w d. z. Temat tej wystawy, ujęty w rozwoju historycznym, ugruntowano podłożem społeczno-gospodarczym. Przedstawiono więc za pomocą map i odpowiednich tekstów najstarsze dzieje Słowiańszczyzny i dokonujące się w niej przemiany ustrojowe. Na tym tle zobrazowano stopniowy rozwój poszczególnych

L. p.	Miejscowość	Czas trwania wystawy	dni	Frekwencja						Ogółem
				ludność miejska		ludność wiejska		Razem		
				młodzież	dorośli	młodzież	dorośli	młodzież	dorośli	
1	Poznań	6. 1.—28. 1. 51	23							1.850
2	Międzyrzecz	17. 2.— 4. 3. 51	16	1.847	1.291	150	22	1.997	1.313	3.310
3	Będzin	11. 3.—18. 3. 51	8	4.489	1.543	787	589	5.276	1.932	7.208
4	Bytom	20. 3.—20. 4. 51	32	7.568	7.401	1.873	885	9.441	8.286	17.727
5	Wrocław	22. 4.— 6. 5. 51	15	2.914	1.818	274	253	3.188	2.071	5.259
6	Opole	8. 5.—31. 5. 51	24	4.055	2.548	1.266	853	5.301	3.501	8.702
	Ogółem		118	20.853	14.601	4.350	2.402	25.203	17.003	44.056

Frekwencja zwiedzających na wystawie objazdowej „Pradzieje Pomorza“:

L. p.	Miejscowość	Czas trwania wystawy		F r e k w e n c j a n a w y s t a w i e												Ogółem		
				ludność miejska						ludność wiejska							Razem	
				młodz. szkolna		robotnicy		inni		młodzież		dorośli		Razem				
				od — do	dni	grup.	indyw.	grup.	indyw.	grup.	indyw.	grup.	indyw.	grup.	indyw.		grup.	indyw.
1	Choszczno	31. 5.—5. 6. 51	6	381	426	20	291	—	386	40	162	—	476	441	1.741	2.181		
2	Goleniów	7. 6.—12. 6. 51	6	265	497	54	240	82	440	34	192	12	212	447	1.581	2.028		
3	Nowogard	13. 6.—18. 6. 51	6	408	351	51	152	85	651	102	141	—	233	646	1.528	2.174		
4	Kamień Pomorski	20. 6.—26. 6. 51	7	410	351	42	212	42	474	373	170	—	157	867	1.364	2.231		
5	Międzyzdroje	28. 6.—28. 7. 51	31	3.149	4.058	222	668	1.585	6.628	32	493	—	917	4.988	12.764	17.752		
6	Swinoujście	31. 7.—14. 8. 51	15	1.880	3.129	250	1.654	406	4.215	—	642	—	1.058	2.536	10.698	13.234		
7	Ustka	18. 8.—31. 8. 51	14	852	331	—	1.301	298	5.787	—	655	—	760	1.150	11.634	12.784		
8	Lębork	4. 9.—9. 9. 51	6	1.384	2.052	218	884	251	2.889	104	369	—	496	1.957	6.690	8.647		
9	Bytów	11. 9.—16. 9. 51	6	775	1.293	86	387	104	1.045	22	158	—	186	987	3.069	4.056		
10	Sławno	18. 9.—25. 9. 51	8	589	1.188	62	418	133	1.205	100	303	—	325	884	3.439	4.323		
11	Darłowo	27. 9.—2. 10. 51	6	443	897	35	331	66	797	—	133	—	229	544	2.387	2.931		
12	Białogard	4. 10.—11. 10. 51	8	611	1.085	152	343	357	876	53	188	39	273	1.212	2.765	3.977		
13	Trzebiatów	13. 10.—18. 10. 51	6	256	1.029	83	374	468	810	22	228	—	258	829	2.699	3.528		
14	Gryfice	20. 10.—25. 10. 51	6	654	1.209	220	352	125	1.021	53	167	—	243	1.052	2.992	4.044		
15	Łobez	27. 10.—2. 11. 51	7	371	1.451	149	598	49	1.708	37	272	—	386	606	4.415	5.021		
16	Polczyn Zdrój	5. 11.—12. 11. 51	8	620	999	100	368	185	804	63	118	—	126	968	2.415	3.383		
17	Człuchów	16. 11.—22. 11. 51	7	592	906	168	218	404	1.038	91	174	—	166	1.255	2.502	3.757		
18	Złotów	24. 11.—2. 12. 51	9	800	2.017	147	339	153	1.731	163	170	—	165	1.233	4.422	5.655		
19	Piła	4. 12.—16. 12. 51	13	2.013	718	28	418	979	1.143	351	262	—	286	3.371	2.830	6.201		
		Ogółem	175	16.453	26.787	2.057	9.548	5.772	33.648	1.640	4.997	51	6.907	25.973	81.935	107.908		

gałęzi rzemiosła, posługując się fotografiami i eksponatami oraz barwnymi rekonstrukcjami i szkicami, przy czym szczególny nacisk położono na technikę rzemieślniczą. Całość uzupełniały liczne teksty objaśniające, zastosowane poraz pierwszy na wystawie objazdowej Muzeum w takiej obfitości (ok. 30 tekstów). Nowością w porównaniu do poprzednich wystaw była plansza tytułowa oraz plansza końcowa, zawierająca wykaz ważniejszej literatury odnoszącej się do przedstawionego zagadnienia. Ogółem wystawa zawierała ok. 50 barwnych

Trzeba również nadmienić, że pracownicy Muzeum brali udział w kursach organizowanych przez Ministerstwo Kultury i Sztuki: w seminarium marksistowskim trwającym 3 tygodnie wzięło udział 2 pracowników (Wiktor Bromski i mgr Stanisław Jasnosz), w kursie dla kierowników i przewodników wystaw objazdowych — 1 pracownik (Halina Kubiakowa) oraz w kursie administracyjno-gospodarczym 2 pracowników — (Bożena Zielińska i Alfons Zieliński). Ponadto Muzeum urządziło z własnej inicjatywy trzy kursy dla pracowników

Ryc. 9. Pracownia stolarska. — L'atelier de menuiserie.

ilustracji, 100 fotografii, 30 tekstów (nie licząc objaśnień pod rycinami) oraz ponad 100 oryginalnych zabytków i kopii. Należy też podkreślić, że wszystkie prace przy tej wystawie zostały wykonane przez personel Muzeum we własnych pracowniach według projektów technicznych i pod nadzorem kier. Bolesława Kubisa. Otwarcie jej odbyło się z okazji miesięcznej pogłębiania przyjaźni polsko-radzieckiej w dn. 14 października w Salonie wystawowym CBWA w Poznaniu. W ciągu 33 dni tj. do 15. XI. zwiedziło ją 1.246 osób.

Wspomniane wyżej wystawy nie wyczerpują całokształtu działalności społeczno-oświatowej Muzeum. Podobnie jak w latach poprzednich personel Muzeum prowadził także żywą działalność propagandową poprzez wykłady i pogadanki, radio, wydawnictwa i prasę.

naukowych, a mianowicie od 1—15. III. kurs konserwatorski (4 godziny wykładów i zajęcia praktyczne), od 15—30. IV. kurs miernictwa (8 godzin wykładów i ćwiczenia terenowe) oraz od 14. XI.—4. XII. ideologiczny kurs samokształceniowy (8 godzin wykładów).

Całokształtem działalności społeczno-oświatowej kierował dr Bogdan Kostrzewski.

7. Działalność wydawnicza

W r. 1951 Muzeum wydało rocznik XX dwumiesięcznika „Z Otcłani Wieków” i t. II „Fontes Praehistorici”.

Rocznik XX „Z Otcłani Wieków” składa się z 6 zeszytów o przeciętnej objętości 2¹/₄ arkusza druku, razem 212 stron. Podobnie jak w popr. r. także i w tym roczniku wydano

¹³⁾ Z O. W., r. XX, zesz. 11—12, str. 201—202.

2 zeszyty o tematyce regionalnej, a mianowicie zeszyt lubelski (3—4) i pomorski (7—8), a nadto ostatni zeszyt poświęcono 25-letniej rocznicy założenia tego czasopisma. Ogółem rocznik ten zawiera 37 artykułów o różnorodnej treści oraz bogaty dział informacyjny, stanowiący blisko $\frac{1}{3}$ jego objętości. Na uwagę zasługuje fakt, że rocznik ten jest obficie ilustrowany ok. 160 rycinami. Łączna ilość stałych odbiorców „Z Otchłani Wieków“ wynosiła pod koniec okresu sprawozdawczego — 1451, z czego znaczną większość stanowili członkowie Polskiego Towarzystwa Prehistorycznego (1349) a drobną część abonenci nie będący członkami (102). Czasopismo to redagował dr B. Kostrzewski.

Tom II rocznika „Fontes Praehistorici“ zawiera 40 $\frac{3}{4}$ arkusza druku, tj. 326 stron. Na treść jego składa się praca mgr Stanisława Jasnosza n. t. „Cmentarzysko z okresu późnolatańskiego i rzymskiego w Wymysłowie. pow. Gostyń“, wykaz nabytków Muzeum w r. 1950 oraz sprawozdanie z działalności Muzeum w wyż. wspomn. okresie. Ponadto rocznik ten zawiera 405 rycin, 2 tablice oraz 1 plan. Redakcja „Fontes“ spoczywała w rękach prof. J. Kostrzewskiego.

RAPPORT SUR L'ACTIVITÉ DU MUSÉE ARCHÉOLOGIQUE DE POZNAŃ EN 1951

Dans l'organisation du Musée aucun changement notable n'est survenu par rapport aux années précédentes. Le nombre du personnel scientifique, technique et administratif a pu se maintenir à 30 personnes.

Les collections du Musée se sont enrichies de 597 positions, figurant comme dons ou dépôts, ou provenant de fouilles menées par le Musée; d'autres ont été acquises par achat ou par voie d'échange, surtout avec le Danemark. La mise en ordre du catalogue des fiches a embrassé les années de 1941, 1943, 1947 — 50. De même qu'aux années précédentes les vastes collections ont fait l'objet d'études toutes spéciales, non seulement des archéologues demeurant sur place, mais également des savants venus de divers centres scientifiques de la Pologne et même de l'étranger. La visite et un séjour prolongé des savants russes et tchèques mérite une mention toute particulière.

Simultanément s'est agrandie la bibliothèque du Musée, où le nombre des volumes a pu être porté à 7.050 positions, réunies par voie d'échange avec les bibliothèques du pays et celles de presque tous les pays européens. La bibliothèque a été ouverte au lecteurs toute la journée et a bénéficié des soins spéciaux de la part du directeur du Musée, le Prof. J. Kostrzewski.

Des travaux assidus de nature diverse ont été continués dans des ateliers hautement spécialisés; il faut souligner surtout la conservation et la reconstruction de multiples trouvailles, recueillies au cours des fouilles entreprises sous les auspices du Musée. Ces recherches archéologiques ont embrassé en tout 48 stations dans 17 districts de la Pologne Occidentale; elles ont été particulièrement intenses et couronnées de résultats exceptionnellement précieux dans les stations de Poznań-Komandoria, Poznań-Staroleka, Młodzikowo (distr. de Śróda), Mierzyn (distr. de Międzychód) et Tuczno (distr. d'Inowrocław), où étaient représentées les périodes archéologiques depuis le paléolithique final jusqu'au fond la période protohistorique.

L'activité scientifique et investigatrice du Musée s'est manifestée également par les communiqués et articles du personnel scientifique, parus dans toute une série de revues polonaises spécialisées, ainsi que dans les organes propres du Musée: les „Fontes Praehistorici“ et la revue „Z Otchłani Wieków“.

Un mot spécial doit être consacré au domaine de la propagation de la science et à l'activité sociale du Musée, qui s'est exprimée surtout par l'organisation d'expositions.

L'exposition permanente a pu attirer en 1951 jusqu'à 45.750 visiteurs, parmi lesquels le pourcentage de la jeunesse était des plus imposant. Cette exposition pourtant, montée encore en 1948, commençait à ne plus remplir le rôle propagateur que la direction du Musée lui avait assigné, et puisqu'elle ne suivait plus assez les exigences de la technique muséographique moderne, la direction du Musée commença à envisager sérieusement une réorganisation complète de l'exposition permanente. Mais ce ne fut qu'au cours de l'année suivante que ces projets ont pu être réalisés, grâce à des subsides spéciaux mis à la disposition du Musée par le Gouvernement.

Au cours de l'année 1951 deux expositions ambulantes ont été organisées en vue de parcourir surtout les terres occidentales de la Pologne. Leurs thèmes intéressants — „Préhistoire de la Poméranie“ et „L'art préhistorique“ — ont attiré durant 293 jours presque 152.000 visiteurs dans 25 villes, depuis la Poméranie Occidentale jusqu'à la Silésie. Une troisième exposition, prévue d'abord pour l'année suivante, a pu être montée déjà en Octobre 1951. Son thème: „Le métier dans la préhistoire des Slaves“, conçu selon l'évolution historique, avait été basé sur un fond strictement social et économique; la plus ancienne histoire des Slaves et les changements successifs du régime social chez eux avaient été illustrés à l'aide de cartes, de planches et de textes spécialement rédigés. Sur ce fond, l'évolution des divers métiers, et spécialement de leur technique ressortait en relief, le tout illustré au moyen de photographies, d'objets soigneusement disposés, de reconstructions et d'esquisses en couleurs vives, très harmonieusement choisies.

Outre les expositions, la propagation de la science, et surtout de la préhistoire, avait été menée sur une vaste échelle au moyen de conférences, de causeries, de la T.S.F., de publications et de la presse. L'ensemble de l'activité scientifique et sociale du Musée reposait entre les mains du Dr. B. Kostrzewski, directeur adjoint et rédacteur de la revue „Z Otchłani Wieków“. L'annuaire de 1951 se compose de 6 fascicules et contient à côté d'une longue série d'articles riche-

ment illustrés une rubrique considérable consacrée aux actualités et informations courantes du pays et de l'étranger. Le popularité de cette revue, paraissant depuis 25 ans, s'est exprimée par le chiffre de 1450 abonnés. La deuxième publication du Musée Archeologique de Poznań, les „Fontes Praehistorici“, rédigée par le prof. J. Kostrzewski, a vu paraître en 1951 son IIe volume.

